

De många religionernas och åskådningarnas Finland

*Ruth Illman, Kimmo Ketola,
Riitta Latvio & Jussi Sohlberg (red.)*

De många religionernas och åskådningarnas Finland

**Ruth Illman, Kimmo Ketola,
Riitta Latvio & Jussi Sohlberg (red.)**

De många religionernas och åskådningarnas Finland

© Kyrkans forskningscentral

Kyrkans forskningscentralers webbpublikationer 51

Översättning: Malin Fredriksson

Ombrytning: Grano Oy

Omslag: Grano Oy

Omslagsbild: Jan Kenneth Weckman

ISBN 978-951-693-366-8 (hft)

ISBN 978-951-693-367-5 (PDF)

ISSN 2341-7641

Grano Oy

Kuopio 2017

INNEHÅLL

FÖRORD	5
INLEDNING	7
Ruth Illman, Kimmo Ketola, Riitta Latvio & Jussi Sohlberg	
FINLÄNDARNAS FÖRKRISTNA TRADITION OCH FOLKTRO	12
Risto Pulkkinen	
DEN ORTODOXA KRISTENDOMEN	24
Pekka Metso	
KATOLICISMEN I FINLAND	37
Emil Anton	
LUTHERDOMENS INFLYTANDE PÅ KULTUREN OCH SAMHÄLLET	49
Mikko Malkavaara	
VÄCKELSERÖRELSENA I DET FINLÄNDSKA SAMHÄLLET	69
Hanna Salomäki	
FRIKYRKORNA I FINLAND	81
Inledning	81
Esko Matikainen	
Baptisterna i Finland	83
Jan Edström	
Metodistkyrkan – en internationell kyrka på finländsk mark	87
Leif-Göte Björklund	
Finska frikyrkan	91
Hannu Vuorinen	
Vad är den där besynnerliga Frälsningsarmén för något?	96
Saga Lippo	
Adventkyrkan	100
Kai Arasola	
Pingstväckelsen	103
Jouko Ruohomäki	
ISLAMS TVÅ ÅRHUNDRADEN I FINLAND	109
Teemu Pauha, Suaad Onniselkä & Abbas Bahmanpour	
JUDARNA OCH JUDENDOMEN I FINLAND	121
Daniel Weintraub	

DEN VÄSTERLÄNDSKA ESOTERISMEN I FINLAND	131
Jussi Sohlberg	
MORMONERNA I DET FINLÄNDSKA SAMHÄLLET	144
Kim Östman	
JEHOVAS VITTNEN - FÖRSVARARE AV FRIHETEN TILL ÖVERTYGELSE.....	154
Katriina Hulkkonen	
DE RELIGIONSLÖSA I FINLAND.....	166
Esa Ylikoski	
BUDDHISMEN I FINLAND.....	178
Ville Husgafvel & Mitra Härkönen	
HINDUISMEN I FINLAND.....	190
Måns Broo	
BAHÁ'Í	199
Aram Aflatuni	
PAGANISMEN I DAGENS FINLAND.....	211
Mika Lassander	
NYANDLIGHET	223
Tommy Ramstedt & Terhi Utriainen	
RELIGIONS- OCH ÖVERTYGELSEFRIHET.....	234
Leena Sorsa	
EKUMENIKEN I FINLAND.....	246
Tomi Karttunen	
DIALOG MELLAN RELIGIONER OCH ÅSKÅDNINGAR I FINLAND	257
Heidi Rautionmaa, Ruth Illman & Riitta Latvio	
FÖRFATTARE	270

FÖRORD

Det religiösa landskapet och åskådningssmiljön i världen och i Finland har förändrats avsevärt under 2000-talet. Medvetenheten om spänningarna mellan kulturer och efterverkningarna av attacker utförda av olika extremistgrupper har lyft fram religionernas och åskådningarnas betydelse och behovet av dialog till en viktig del av samhällsdiskussionen också i det sekulariserade väst.

I Finland har också den ökande migrationen och, särskilt under den senaste tiden, det växande antalet asylsökande och flyktingar bidragit till diskussionen. Till exempel de tatariska och judiska samfundet har varit verksamma i Finland redan före vår självständighet och har varit officiellt erkända som självständiga religiösa och kulturella samfund alltsedan början av vår självständighet. Det är ändå först ökningen av antalet invandrare under de senaste årtiondena, särskilt de med muslimsk bakgrund men också de med bakgrund i olika kristna samfund eller andra religiösa samfund, som på ett bredare plan influerat och bidragit till mångfalden i vårt religiösa landskap och vår åskådningssmiljö.

Bland annat det årliga firandet av FN:s vecka för interreligiös harmoni (World Interfaith Harmony Week), enligt rekommendationerna i resolutionen som kom till år 2010, har varit en central del av FOKUS rf:s verksamhet vid sidan av publiceringsverksamheten under de allra senaste åren. Inom verksamheten betonas också betydelsen av att producera material för global fostran och att främja dialogen mellan både religioner och åskådningar.

Då 100-årsjubileumsåret för Finlands självständighet började närma sig blev det uppenbart att det behövs en publikation som beskriver och granskar vår utveckling till ett Finland där det finns en mångfald av religioner och åskådningar, med ett särskilt fokus på tiden då Finland varit självständigt.

FOKUS engagerade Kyrkans forskningscentral och Donnerska institutet vid Åbo Akademi som samarbetspartners för projektet. Syftet med projektet blev att sammanställa en mångsidig artikelsamling med titeln ”De många religionernas och åskådningarnas Finland”. Vi ställde upp som mål att främja kännedomen om olika åskådningars historia i Finland och att främja den religiösa läskunnigheten, samt att inkludera religionerna och åskådningarna i den offentliga debatten när Finland firar sin 100-åriga självständighet.

Artikelsamlingen publiceras som en del av programmet under FN:s vecka för interreligiös harmoni i februari 2017. Därutöver ordnas ett internationellt forskarseminarium och flera diskussionstillfällen för allmänheten under jubileumsåret. Publikationens teman ger också utmärkta infallsvinklar på reformationens och ekumenikens historia i Finland och en möjlighet att spegla situationen i Finland mot de nordiska och europeiska åskådningstraditionerna, förhållandena mellan dem och de olika strategierna för mångkulturalitet.

Det hade inte varit möjligt att genomföra projektet utan redaktörernas intensiva och gedigna arbete. Vårt största tack till Kimmo Ketola och Jussi Sohlberg vid Kyrkans forskningscentral, Ruth Illman vid Donnerska institutet och Riitta Latvio vid FOKUS rf som också fungerat som koordinator för projektet. Tack även till alla övriga som inte nämns vid namn men som har medverkat i arbetsprocessen.

Verkets finansiärer är Otto A. Malms donationsfond, Jenny och Antti Wihuris fond, Svenska kulturfonden (Finland 100 år), Donnerska institutet och Kyrkans forskningscentral. Vi riktar vårt största tack till er alla för att ni understött vårt arbete.

Artikelförfattarna som bidragit till publikationen förtjänar naturligtvis vårt allra största och varmaste tack, för det är endast deras sakkunskap och engagemang som gjort det möjligt att sammanställa det här verket.

Vi hoppas att särskilt skolor och läroanstalter bekantar sig med publikationen och drar nytta av den, men också att den kommer till användning inom både religiösa samfund och åskådningsgrupper, inom myndigheternas verksamhet, bland den breda allmänheten och i det finländska samhället. Verket finns även tillgängligt på finska och målet är att dessutom publicera en version på engelska.

Helsingfors den 18 november 2016

Ilari Rantakari

Ambassadör emeritus

Ordförande för kultur- och religionsforumet FOKUS rf

INLEDNING

Ruth Illman, Kimmo Ketola, Riitta Latvio & Jussi Sohlberg

Det centrala temat i det här samlingsverket är hur mångfalden av religioner och åskådningar samt religions- och åskådningsfriheten utvecklats i Finland, betraktat ur ett perspektiv som betonar den ömsesidiga samverkan mellan olika religionssamfund och åskådningstraditioner. Den övergripande frågan är hur religioner och åskådningstraditioner som verkat i vårt land under olika tider har format varandra, det finländska levnadssättet och samhällsklimatet. Verket sammanfattar varifrån vi kommer och ger oss vägkost för att reflektera över vart vi är på väg. Dessutom utforskas religions- och åskådningsdialogens historia i artikelsamlingen. Verket kan fritt laddas ned som nätpublikation och är även tillgängligt på finska.

Finland har en lång historia av åskådningsmässig mångfald, vilket efterlämnat spår även inom samfunden. Religionerna kan inte reduceras till enbart lärosystem av oföränderlig natur som är oberoende av tid, historia, samhälle, geografiskt läge eller kultur. De religiösa samfund som är verksamma i Finland har på många sätt levt i växelverkan med varandra och därigenom har de knutit många slags sociala, kulturella och ekonomiska band till varandra och det omgivande samhället. Trots att många samfund har sina rötter i världsomfattande traditioner varierar deras värdesystem över tid och rum. Hur olika samfund förhåller sig till exempelvis social jämlikhet och jämställdhet mellan könen beror inte enbart på traditionernas historia och självförståelse, utan också på den lokala miljön och samspelet med andra samfund. Gemensamma strävanden efter religions- och åskådningsfrihet har för sin del förenat både religiösa och religionslösa samfund.

Utvecklingen mot ökad sekularisering har å ena sidan försvagat de religiösa samfundens stöd bland anhängarna. Å andra sidan har invandringen och övriga samhällsliga och kulturella faktorer i ökande grad förändrat, livat upp och bidragit till mångfalden i det religiösa landskapet i Finland.

I vårt mångkulturella samhälle blir kännedomen om religioner och åskådningar samt förståelsen av deras betydelse i samhället allt viktigare, både i det vardagliga umgänget och när olika aktörer försöker lösa juridiska, utbildningsmässiga och kulturpolitiska frågor som berör jämlikhet, delaktighet och gemenskap i samhället. Det är till allas fördel att diskutera den här situationen och därför är det nödvändigt att det finns tidsenlig litteratur. Det här verket och projektet strävar efter att för sin del tillgodose det här behovet.

Det religiösa landskapet och åskådningssmiljön i dagens Finland

Finland är ett evangelisk-lutherskt land, ett sekulariserat land och ett mångreligiöst land. Vart och ett av dessa påståenden innehåller en viss sanning. Ungefär 73 procent av finländarna hör till den evangelisk-lutherska kyrkan och drygt en procent till den ortodoxa kyrkan (2015).

Även om sekulariseringen är framträdande har utvecklingen inte heller i västvärlden varit så rätlinjig och entydig som forskare tidigare ansåg. Parallellt med sekulariseringen löper även andra utvecklingstrender. Religiositeten inte bara minskar utan den antar ständigt nya former. I dag karakteriseras den västerländska religiositeten särskilt av att den är individcentrerad och att människor ofta har en lös anknytning till de religiösa samfund. Människor kan hämta intryck till sin personliga världsåskådning från en allt större mångfald av åskådningstraditioner, vilket är möjligt inte minst på grund av att det nuförtiden finns lättillgängligt material om olika åskådningar.

Forskningen kring religiös förändring visar emellertid att man inte direkt kan tala om att en enhetlig alternativ religiös kultur växt fram. Däremot är det uppenbart att människor riktar sitt andliga och religiösa sökande åt många håll. Olika religiösa och kulturella fenomen och strömningar sammanblandas allt mer med varandra. Människor kan utöva till exempel yoga, meditation, mindfulness, delta i retreats och söka hjälp i energibehandlingar. Nyandliga föreställningar, som kan ses som uttryck för dagens folketro, överlappar ofta den kristna traditionen. I stället för att ge svar på till exempel läromässiga frågor är det mer avgörande om en religiös eller andlig praktik ger resurser och verktyg i vardagen. Den här förändringen i religiositeten har på så sätt ett inflytande på många av människans livsområden i nya verksamhetsformer som ofta inte ens uppfattas som religiösa. De historiska rötterna härrör ändå ofta från religiösa traditioner eller traditioner med religiös bakgrund.

Den ökande religiösa mångfalden syns förstås också bland de religiösa samfund i vårt land. Antalet registrerade religiösa samfund har ökat under hela 2000-talet. År 2000 fanns det 49 självständiga registrerade samfund och i slutet av år 2015 var de 110 till antalet. Bortsett från folkkyrkorna var det totala medlemsantalet i religiösa samfund 88 500 (1,6 % av finländarna). Största delen, det vill säga 71 600, var medlemmar i kristna samfund eller samfund med kristen bakgrund. Det totala antalet medlemmar i registrerade samfund har ökat med över 30 000 personer åren 2000–2015.

Efter folkkyrkorna var de största registrerade religiösa samfund år 2015: Jehovas vittnen (18 286), Finska frikyrkan (15 160), Katolska kyrkan i Finland (13 069), Pingstkyrkan (8 299), Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagars Heliga i Finland (3 259) och Adventkyrkan i Finland (3 254). Ungefär en tredjedel av alla registrerade samfund är kristna samfund. I slutet av år 2015 fanns det 42 islamiska samfund. Det totala medlemsantalet i de islamiska samfund var ungefär 13 000.

Finland kallas ofta för föreningarnas förlovade land, och det här gäller även intresset för att grunda religiösa samfund. Majoriteten av de religiösa samfunden i Finland fungerar som vanliga föreningar eller andra sammanslutningar. Projektet Uskonnot Suomessa vid Kyrkans forskningscentral har sedan år 2006 kartlagt de religiösa samfund, rörelser och organisationer som är verksamma i Finland. I projektets elektroniska databas (www.uskonnot.fi) finns ungefär tusen religiösa organisationer och grupper med religiös bakgrund. Över 600 av dem är kristna och av det totala antalet kristna samfund är över hälften pingstförsamlingar och nykarismatiska församlingar. I databasen listas inte samfundens lokala församlingar eller föreningar separat.

För att grunda ett registrerat religiöst samfund krävs minst tjugo myndiga personer. Enligt religionsfrihetslagen (2003) är syftet med ett registrerat religiöst samfund att organisera och stöda individuell, kollektiv och offentlig verksamhet som hör samman med religiös bekännelse och religionsutövning, vilka bottnar i en trosbekännelse, skrifter som anses heliga eller övriga etablerade grunder för verksamheten som anses heliga. En skillnad till den tidigare religionsfrihetslagen (1922) är att den nuvarande lagen gör det möjligt att vara medlem av flera än ett samfund. Samfunden får själva avgöra hur de förhåller sig till dubbelt medlemskap.

Ett registrerat religiöst samfund, eller ett samfund som kan jämföras med ett sådant, kan utarbeta en läroplan för religionsundervisningen. Ett registrerat samfund har också möjlighet att ansöka om vigselrätt (som alltid beviljas en person). Likaså är ett registrerat samfund berättigat till statsbidrag på basen av medlemsantalet. Patent- och registerstyrelsen upprätthåller ett register över registrerade religiösa samfund. En sakkunnig nämnd utsedd av Undervisnings- och kulturministeriet ger Patent- och registerstyrelsen ett utlåtande om huruvida samfundets syfte och verksamhetsformer följer religionsfrihetslagen.

Också invandringen bidrar till utvecklingen mot religiös mångfald. Fastän ungefär två tredjedelar av invandrarna enligt statistikföringen inte tillhör något religiöst samfund, utövar i alla fall många av dem religion eller identifierar sig med någon religiös tradition. Alla som inte hör till den evangelisk-lutherska kyrkan, ortodoxa kyrkan eller något annat registrerat religiöst samfund statistikförs i Finland som att de saknar religiös tillhörighet. Bland dem som inte hör till något religiöst samfund finns följaktligen människor med bakgrund i olika religiösa traditioner, så som muslimer, buddhister och kristna från många olika inriktningar. För en del invandrare är det en främmande tanke att medlemskap i ett religionssamfund skulle vara ett tecken på religiös tillhörighet, eftersom religiös identifikation och deltagande i det religiösa samfundets verksamhet inte nödvändigtvis förutsatt registrerat medlemskap i deras tidigare hemländer. Därför är det viktigt att förstå att medlemskap i ett religiöst samfund bara är ett sätt att bedöma hur människor förbinder sig till religioner.

I motsats till den allmänna uppfattningen är en betydande del av invandrarna kristna. Tuomas Martikainen uppskattar (2009) att av de utlandsfödda som bor i Finland är 53–61 procent kristna, 17–19 procent muslimer, 11–21 procent

religionslösa och 1–4 procent övriga (buddhister, hinduer, sikher). Ett ökande antal religiösa samfund är grundade av invandrare. Till exempel i huvudstadsregionen har flera pingstkarismatiska församlingar med afrikansk bakgrund uppkommit, bland dem Redeemed Christian Church of God, Kimbanguistkyrkan, Deeper Life Bible Church, International Charismatic Bible Church och Emmanuel Ministries Finland.

Bland invandrarna finns också bland annat kopter, anglikaner, mandéer och sikher. Även om det inte varit möjligt att ta upp dessa samfund mer djupgående i den här publikationen är det ändamålsenligt att komma ihåg att också dessa grupper är etablerade religiösa samfund. Många invandrare är verksamma i kristna kyrkosamfund och församlingar.

Tabell 1. Det statistikförda medlemsantalet enligt samfund inom olika religiösa traditioner år 2015. Källa: Statistikcentralen.

Religiös tradition	medlemsantal
KRISTENDOMEN	4 112 681
Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland	4 004 369
Ortodoxa kyrkor	61 690
Frikyrkor	15 409
Katolska kyrkan	13 069
Pingströrelsen	8 762
Adventismen	3 458
Baptismen	2 657
Metodistkyrkor	1 415
Evangelisk-lutherska frikyrkoförsamlingar	977
Övriga kristna samfund	724
Anglikanska kyrkor	151
ISLAM	13 289
JUDENDOMEN	1 133
BUDDHISMEN	956
HINDUISMEN	324
ETNISKA RELIGIONER OCH PAGANISM	35
ÖVRIGA RELIGIÖSA SAMFUND	22 784
Jehovas vittnen	18 286
Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagars Heliga	3 259
Bahá'í-samfund	670
Kristensamfundet i Finland	290
Liberala katolska kyrkan	139
Övriga	140
PERSONER SOM INTE HÖR TILL RELIGIÖSA SAMFUND	1 336 106
Totalt	5 487 308

Bokens struktur och läsarkrets

Vi har strävat efter att sammanställa en faktabok som kan användas som en handbok och även fungera som tilläggsmaterial i undervisningen från gymnasier till universitet. Målsättningen är att på ett mångsidigt och lättbegripligt sätt föra fram olika samfunds betydelse för hur finländarnas religiositet och det religiösa landskapet och åskådningssamfundet utvecklats. Därmed tjänar verket också läsare som är intresserade av mångkultur, åskådningssamfundets mångfald och dialog. Litteraturförteckningarna efter artiklarna ger intresserade läsare tips om ytterligare läsning.

I verket kartläggs de religiösa och åskådningssamfundets influenserna i Finland, från vår allra tidigaste historia ända fram till nutid. Artiklarna är placerade i kronologisk ordning på så sätt att de beskriver religionshistorien i Finland snarare än religionernas uppkomsthistoria i världen. Åskådningstraditionerna beskrivs från tiden då de anlät till Finland fram tills i dag, med betoning på händelser under det senaste århundradet. Artiklarna tar upp bland annat följande frågor: Hur är det att leva som representant för en viss religion eller åskådning i Finland? Hur syns olika åskådningssamfund och deras verksamhet i samhället och kulturlivet? Hur har de tagit del av samhällsdebatten och vilken bild av dem förekommer i offentligheten? Hurdana debatter har de själva varit föremål för och hur förhåller sig utomstående till religionens anhängare? Hur har de samverkat med omgivningen och andra åskådningar? Och hurdana utmaningar har samfundet stått inför, förr och i dag?

Representanter för olika religions- och åskådningssamfund samt akademiska forskare i teologi och religionsvetenskap har tillsammans genomfört det här publikationsprojektet. Projektets utgångspunkt är en strävan att förena ekumenik med religions- och åskådningssamfundets dialog för att se på samspelet mellan olika åskådningssamfund – ett angreppssätt som är sällsynt i vårt land. Att sammanställa verket har varit en dialogprocess i sig och vi redaktörer är tacksamma för att vi under projektets gång fått iaktta hur man kan föra en konstruktiv och inkluderande dialog mellan religioner och åskådningar i en finländsk kontext.

Det är viktigt att bekanta sig med och att diskutera olika kulturer, religioner och åskådningar både inom ens eget samfund, i samhället och i internationella sammanhang. Med de kunskaper i historia, insikter i hur olika åskådningssamfund påverkat varandra samt visioner inför framtiden som verket bidrar med kan vi påverka attityder, inspirera andra att möta människor med annan åskådning och att förstå åskådningssamfundets och religionernas betydelse för vad som händer i samhället och samhällsdebatten. Vi hoppas att verket finner en läsarkrets inte bara i skolor, hos myndigheter och i religiösa samfund, utan även på ett bredare plan i det finländska samhället.

FINLÄNDARNAS FÖRKRISTNA TRADITION OCH FOLKTRO

Risto Pulkkinen

Den fornfinnska religionen och folktron

Den förkristna världsbilden utgör den grundläggande utgångspunkten för religionshistorien i Finland. Den här världsbilden representerar den livsförståelse som var rådande på den finska halvön innan kristendomen spreds till området, först gradvis genom handelskontakter och efter det andra kristna årtusendets början till följd av systematisk mission. Den förkristna traditionen utgör grogrunden för all senare folkkultur, medräknat de senaste århundradenas folktro och den folkliga kristendomen.

Det finns skäl att skilja mellan finländarnas förkristna världsbild och förståelse av världen, den så kallade *fornfinnska religionen* (fi. muinaisusko), och den senare *folktron* (fi. kansanusko) som uppkommit då den fornfinnska religionen och kristendomen flätats samman. Den fornfinnska religionen är alltså utgångsläget, men när man beskriver den är det nödvändigt att utgå från den senare folktron, helt enkelt för att forskningens förstahandskällor om den fornfinnska religionen nästan uteslutande är icke-skriftliga: hällmålningarna och de forna Kalevaladikterna som ursprungligen förmedlades i muntlig form. Det existerar inga primära vittnesskildringar om den fornfinnska religionen, vilket däremot är fallet med samernas eller de östliga finskbesläktade folkens religiösa föreställningar. Sedvänjorna och sinnelaget inom folktron har emellertid ”bevarat” många detaljer ur den forna förkristna världsbilden, vilka forskare senare kunnat analysera med vetenskapliga metoder utgående från arkivmaterial. Det stora referensmaterialet som finns kring de nordliga folkens fornreligion och folktro stöder forskningen i den fornfinnska världsbilden.

Globalt sett är det väldigt ovanligt att ordet som betyder religion (uskonto) härleds från ett ord som syftar på ”tro” (uskominen, till skillnad från vetande). Ett religionsbegrepp som utgår från tro innefattar endast en del av de fenomen som traditionellt räknas till religionens område, och i synnerhet när det gäller forntida religion och folktro är det vilseledande. Innan kristendomen och senare den vetenskapliga världsbilden slog rot såg människor troligtvis ingen skillnad mellan begreppen tro och kunskap på samma sätt som vi uppfattar det i dag. Följaktligen var den forntida religionen inte heller ”en religion” eller ”en tro” i ordets nutida betydelse. Forntidens jägare *trodde* inte att det fanns rådare i skogen som avgjorde om han lyckades fånga ett byte eller inte: han *visste* att de fanns. I folktrons sammanhang kan man lika väl använda begreppet ”det heliga” för det utomvärldsliga. Till skillnad från hur man nuförtiden uppfattar begreppen

utgjorde det heliga eller det utomvärldsliga inte ett separat livsområde som kan särskiljas från resten av livet.

Folktron var även under den kristna tiden i stor utsträckning kunskapsmässig till sin karaktär, inte baserad på tro. Folktron var en del av världsbilden, eftersom många folktroföreställningar och -fenomen var empiriska, det vill säga de bygger på erfarenheter: människor såg hustomtar och upplevde att magiska ritualer fungerade. Kristendomen utmanade ändå den tidigare världsbilden då den förde med sig en konkurrerande ideologi, där tro var ett krav. Det här ledde till att även den tidigare världsåskådningen, som den nya majoritetskulturen nu hävdade att var felaktig, i allt högre grad blev beroende av tro. Senare införlivades även den kristna världsbilden åtminstone delvis i den etablerade folkliga traditionen.

Inom religionsvetenskapen talar man om *synkretism* som betyder att olika traditioner blandas samman. Kyrkan försökte närma sig finländarna, men hade svårt att utrota den fornfinska världsbilden med sin förkunnelse; det var omöjligt för folket att förstå varför de i samma stund som de tillägnade sig den treeniga Guden var tvungna att avstå från andra utomvärldsliga väsen. Följaktligen levde de gamla föreställningarna kvar vid sidan av de nya föreställningarna. Kyrkan gav det finländska folket ett antal helgon de kunde vända sig till i de flesta situationer då de behövde hjälp. I praktiken gjorde människorna inte endast så som kyrkan lärde, utan de tog också till gamla metoder som visat sig fungera, bland annat trollformler och offer. Folket tog intryck från kristendomens förkunnelse för att kunna hantera vardagen på sitt eget sätt, till exempel genom magiska ritualer. Det var troligtvis en vanlig uppfattning, åtminstone under medeltiden, att dopet var en magisk rit som frälser människans själ från djävulen.

Folket såg nattvardsbrödet som ett fantastiskt magiskt redskap i de ritualer de utövade för att försöka förbättra sina möjligheter att tjäna sitt levebröd. Samtidigt utgjorde folktron och kristendomen två olika alternativa livsstrategier, och det här draget stärktes troligtvis då folkundervisningen så småningom blev mer effektiv under 1700- och 1800-talen. Folktrons traditioner har levt vidare bland människor som blivit fjärrade från de traditioner som förknippas med majoritetskulturen, det vill säga den kyrkliga världsbilden, i form av ett intresse för att läsa horoskop, bära amuletter och på ett bredare plan inom *new age*-kulturen.

Det inomvärldsliga och det utomvärldsliga

För forntidens människa var allting naturligt, det övernaturliga är den moderna människans begrepp. Däremot fanns det väldigt mycket i den forntida människans värld som stod utanför hennes möjligheter att påverka med konkreta metoder och därför var hon tvungen att ta till indirekta, rituella metoder. Den här dimensionen kallas för det utomvärldsliga. Till exempel offer var en rituell metod för att interagera med det utomvärldsliga.

I fångstkulturer är det typiskt att det utomvärldsliga eller det heliga personifieras. Inom forskningen kallas det här för *animism*, med andra ord en tro på att naturen är besjälad. Till exempel skogen uppfattas då som ett personligt naturelement, i den fornfinnska religionen är skogsguden och rådarne exempel på detta. På samma sätt ansågs djuren ha en själ som skulle respekteras genom olika rituella metoder i samband med jakten. I den senare jordbrukskulturen kom den så kallade *animatismen* i animismens ställe, det vill säga en tro på att det existerar olika krafter. Föreställningen om utomvärldsliga väsen fick ge vika för tanken att den omgivande världen snarare styrs av opersonliga utomvärldsliga krafter som människan på olika sätt kan dra nytta av med hjälp av magi. Det utomvärldsliga eller det heliga hade en tudelad funktion inom den fornfinnska religionen: samma väsen eller kraft kunde både hjälpa och skada människan.

I alla faser av kulturell utveckling har människan tytt sig till särskilda platser där hon ansett att det utomvärldsliga eller det heliga är anträffbart på ett speciellt sätt. Ett av de äldsta exemplen är hållmålningarna i Astuvansalmi där människoansikten och djurfigurer gestaltar sig på klippväggen. Fornfinländarna hade även heliga platser i skogen, till exempel heliga lundar, vilka också de medeltida påvliga bullorna vittnar om.

Världsbilden

Den så kallade protouraliska världsbilden som i stor utsträckning dominerade i norra Eurasien fortfarande i slutet av stenåldern, flera tusen år före vår tideräkning, förekom även bland fornfinländarna. Benämningen syftar på det protouraliska språket, ett urspråk som ännu då var osplittrat, som språkvetarna antar att på den tiden talades på ett omfattande område i norra Eurasien. Till följd av att det uraliska urspråket splittrades uppkom så småningom, då istiden till slut avtog, det finska språket på den finska halvön. Den andel av befolkningen som förfinskades bevarade troget de grundläggande dragen i den protouraliska världsbilden, vilket i alla fall delvis bottnar i att deras näringsgren länge var samma som hos de protouraliska folken.

Åtminstone följande fyra drag var centrala i den uraliska världsbilden: 1) Polstjärnans position som himlens mittpunkt; 2) gestaltningen av världen i horisontell och vertikal riktning och antagandet att dessa dimensioner samexisterar och smälter samman; 3) det norra väderstreckets speciella mytiska innebörd, och 4) vattendragens centrala betydelse som bottnar i att de ansågs förena det inomvärldsliga och det utomvärldsliga. Dessutom är sannolikt föreställningen om en världspelare, ett -träd eller ett -berg som är fäst i Polstjärnan och på så sätt bär upp himlen och håller samman världen, den äldsta världsbilden som kan rekonstrueras. Att världen gestaltades i horisontell och vertikal riktning betyder rent konkret att till exempel dödsriket ansågs ligga både i norr – vid slutet av ett långt vattendrag, Tuonela – och djupt nere i underjorden på samma gång. Fornfinländarnas dödsrike

fanns alltså horisontellt ”i norr”, men samtidigt vertikalt ”nere” under jorden (det finska uttrycket för ”under jorden”, maan alla, omvandlades till *manala*, ett annat ord för dödsriket). Det finska ordet för norr (pohjoinen) eller botten (pohja) syftar också på det som ligger ”där nere” (alhaalla). Riktningarna ”nere” (alhaalla) och ”i norr” (pohjoisessa) ska med andra ord förstås ur ett mytiskt perspektiv, inte på ett modernt rationellt sätt. Detsamma gäller även andra begrepp som hör samman med den forna världsbilden.

Det mytiska landskapets dimensioner kan dessutom delas in i tre världs nivåer: den mellersta världen eller den synliga världen där det finns vissa utomvärldsliga dimensioner, den övre världen där gudarna bor, och framför allt den nedre världen som tillhör de döda. På samma sätt som de dödas nedre värld låg både ”på botten” (pohjassa) och ”i norr” (pohjoisessa), låg även den övre världen samtidigt både i himlen och i söder.

Föreställningen om ett mytiskt dödsrike som är beläget konkret i norr bortom ett vidsträckt vattendrag (*etävainajala*) övergavs då fångstkulturen upphörde. Inom jordbrukskulturen uppkom i stället föreställningen att de döda bor på byns begravningsplats (*läbivainajala*) och välvilligt beskyddar släktens levebröd. Under fångstkulturens tid förhöll man sig med rädsla till de döda – som ansågs vara ute efter levande själar för att få sällskap – och man ville helst tänka att de färdades iväg långt från människan. Under den agrara tiden däremot var inställningen positiv men respektfull.

Enligt de uraliska myterna skapades världen av två nästan jämstarka urkrafter av vilka den ena bygger liv och den andra förstör. Inom den senare berättartraditionen förklaras ofta företeelsers ursprung med motsatsförhållandet och konkurrensen mellan Gud och djävulen. Trots att dessa berättelser traderats i anekdotisk form uttrycker de en dualistisk utgångspunkt. Det berättas till exempel att Gud först skapade en svala och att djävulen också ville få till stånd något lika fint. Djävulen lyckades bara skapa en fladdermus, och eftersom han själv skämdes över sitt alster bestämde han att den ska flyga endast på natten.

Dualismen kommer till uttryck även i de symboliska motsatsförhållanden som hör samman med den fornfinska religionen och folktron, i synnerhet i förhållandet mellan livet och döden. I människornas tankevärld förknippades till exempel riktningen medsols, det södra väderstrecket och höger hand med de levandes värld eftersom dessa associerades till livet, medan motsols, det norra väderstrecket och vänster hand förknippades med döden och de döda.

I fångstkulturen fanns det ingen egentlig gräns mellan hemmasfären och ödemarken. Den här gränsen kom till först då människor i samband med det primitiva jordbruket började bygga permanenta bosättningar där de levde från generation till generation. Med tiden innebar detta en dramatisk förändring i världsbilden som kan jämföras med den brytningstid som kristendomen förde med sig. Människan började betrakta den omgivande världen utgående från en allt klarare gräns mellan det som var bekant och på något sätt tillhörde den trygga hemmasfären, och den

hotfulla, okontrollerade ödemarken. Det bekanta och trygga upplevdes som mer inomvärldslikt än det hotfulla och främmande. Under bronsåldern började man använda det germanska lånordet *pyhä* (helig) för att markera denna gräns. Dessutom förändrades människans uppfattning om den sociala miljön; då människan slog sig ned i permanenta bygemenskaper öppnades alldeles nya dimensioner för avundsjuka mellan grannar och magin började användas för att orsaka varandra skada. Man började iakttä om grannarna hade det bättre ställt – och om så var fallet betraktades det som en förlust för en själv. Det uppkom en föreställning om att det finns endast en konstant, begränsad mängd lycka i världen, snarast i form av ekonomisk välgång: lyckan ökade inte i mängd, utan kunde endast fördelas på olika sätt. Det här innebar i sin tur att om man önskade sig något speciellt gott var det nödvändigt att försöka skada grannen och vinna fördel på dennas bekostnad, och därför utövade en del flitigt all slags magi för att skada sina grannar.

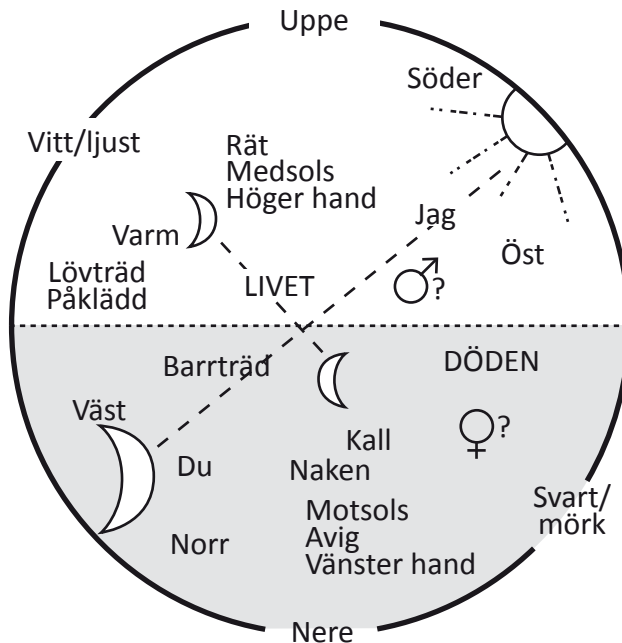

Bild 1. Det dualistiska fältet.

Människosynen

Under den förkristna tiden tänkte man sig att människan fortsätter ha ett liknande liv som på jorden efter döden. Föreställningarna om tillståndet efter döden innehöll inga tankar om belöning eller straff. Människans själ (eller en av dem, den som

inom forskningen kallas för frisjälen) ansågs kunna återfödats endast inom släkten, vilket i sig ansågs vara en förutsättning för att de närstående skulle kunna leva ett tacksamt liv. Människan ansågs bära en särskild identitet genom frisjälen som kunde återfödats inom släkten så länge hennes personliga minne bevarades i de efterlevandes tankevärld. En ond människas återfödelse var inte önskad och hon blev aktivt och fort bortglömd. Möjligheten att återfödats inom släkten upplevdes definitivt som något positivt.

Förutom den så kallade frisjälen ansågs människan ha två andra "själar" – det finns inte riktigt något annat ord som kan användas för att beskriva den mänskliga existensens utomvärldsliga dimensioner. Frisjälen betecknade alltså den andliga dimension av jaget som mer eller mindre kunde sträcka sig över flera generationer. Fornfinländarna använde troligtvis benämningen *itse* för frisjälen. Den här själen var "fri" så till vida att den kunde lämna kroppen, till exempel när människan sov, och den var över huvud taget inte beroende av kroppen utan kunde leva även utanför den. Tanken att människan hade en förutbestämd livstid och kunde anta skepnad av ett spöke levde kvar inom folkturen ända fram till mellankrigstiden.

Kroppen var ändå beroende av frisjälen; ifall frisjälen varit frånvarande för länge ledde detta oundvikligen till att människan försjönk i koma och att kroppen till slut dog. Inom forskningen talar man därför om att det fanns sjukdomar där människan ansågs förlora sin själ. Endast schamanen – och i det finländska sammanhanget *näjden* – kunde rädda den sjuka genom att hämta tillbaka själen från dödsriket. Den här föreställningen är typisk för fångstkulturer och dog ut även hos finländarna i samband med den brytningstid som jordbrukskulturen förde med sig, redan långt före kristendomens ankomst. Kroppssjälen upprätthöll kroppsfunktionerna; den lämnade människan då hon tog sitt sista andetag och efter det funderade man inte mer på dess öde. Kroppssjälen var inte ett personligt "väsen" till sin karaktär, utan snarare en slags livskraft. Utgående från motsvarande ord som används hos närbesläktade folk kan man dra slutsatsen att fornfinländarna möjligtvis kallade kroppssjälen för *henki* eller *löly*. Människans rådark, rådarkjälen, kan anses vara den tredje själen. Det finns också tecken på att även finländarna i tidernas begynnelse uppfattade sin existens på ett totemistiskt sätt, det vill säga att de härledde sitt ursprung från något djur.

Utomvärldsliga väsen

I den forna människans värld bodde inte bara hon själv och medmänniskorna tillsammans med djuren som uppfattades som personliga aktörer; även många utomvärldsliga väsen som var mer eller mindre osynliga levde i samma värld. Olika gudar och rådark härskade över bestämda revir, gudarna över större revir och rådarka över mindre. Dessutom fanns det så kallade "medlevande", det vill säga utomvärldsliga väsen som inte härskade över något annat än sin egen närmiljö, till

exempel jordandarna (*maahiset*). Människans rationella strävan att förstå konstiga fenomen i sin omgivning gav så småningom upphov till ett antal *aitiologiska väsen* som förklarade hur olika företeelser uppkommer: till exempel måste de så kallade jättegrytorna ha varit gjorda av en jätte (*hiisi*) vars husmor behövde ett enormt kärl för att kärna smör.

I fångstkulturens föreställningsvärld hade härskarna över olika sfärer i naturen en framträdande roll. En del häskade över allt, medan andra var mer lokala: råddare häskade över jaktlyckan och gudinnor häskade över fruktbarhet och födsel. Allmänt taget har även släktens råddare och de personliga råddarna varit betydelsefulla för folk som lever i en fångstkultur, men det finns ingen information om dessa i den finländska kontexten. Därutöver hade häskaren över dödsriket en stor betydelse. I samband med övergången till den agrara kulturen skedde stora förändringar i världsbilden. Bland de stora naturgudomarna började åskguden, som gav jordbrukaren det livsviktiga regnet, få en mer betonad roll. Fångstnäringens beskyddare minskade i betydelse, även om utvecklingen skedde långsamt. Hemmets råddare (tomtarna) och råddare över andra kulturområden tog så småningom över naturgudomarnas och fångstrådarnas centrala ställning i kulturen, men eftersom fångstkulturen fortsättningsvis utgjorde en bisyssla i samhället levde dyrkan av naturgudomarna i alla fall kvar väldigt länge. Inom magin och folktron överlag kämpade de gamla gudarna uthålligt vidare i sina roller, men från och med medeltiden fick de sällskap av kristna helgon vars namn ofta förvrängdes näst intill oigenkännlighet i folkmun. Helgonens uppgifter smälte så småningom samman med de tidigare gudomarnas ansvarsområden.

Människan och djurriket

Inom jaktkulturen ansågs åtminstone de större djuren ha en själ och därmed också känslor, tankar och vilja, på samma sätt som människan. Följaktligen ansåg dåtidens människa att jaktlyckan inte endast var beroende av gudarnas och andra utomvärldsliga väsens välvillighet, utan även av djurens egen vilja. Djuren uppfattades i princip offra sig av egen fri vilja för att bli jagade och dödade, men endast om jägaren uppfyllde sin andel av kontraktet, det vill säga följde de regler som respekterade bytesdjurets värde. Ju mer arkaiskt och tekniskt outvecklat samhället var, desto djupare var människorna övertygade om att djurriket var jämlikt med eller till och med överlägset i förhållande till människorna. Det var omöjligt för människan att förstå djurens instinktiva beteenden, vilket fick henne att föreställa sig att djuren hade utomvärldslig kunskap och kontakt med det utomvärldsliga. Bland folken som levde i en kombinerad fångst- och jordbruksekonomi verkar det här vördnadsfulla förhållningssättet inte ha omfattat andra än ”nyttodjuren”, det vill säga kött- och pälsvilt. Björnen utgör dock ett undantag; på grund av de djupgående mytiska rötterna har respekten för björnen aldrig helt försvunnit

i Finland. Traditionen med den rituella björnjakten och de därpå följande festligheterna, som kallas för *peijaiset*, fortsatte länge in på den nya tiden.

Schamanen och nåjden

I arkaiska kulturer utgör schamanismen en viktig kanal för att kommunicera med utomvärldsliga krafter, vid sidan av offer, omen och andra metoder som är indirekta till sin karaktär. Den extatiska specialisten, *schamanen*, kanaliserar en direkt kontakt med det utomvärldsliga. I fångstkulturerna i norra Eurasien hade schamanen en stark ställning: han var inte endast legitimerad av den sociala gemenskapen, utan hade fått fullmakt och inspiration av andar. Därmed kunde ingen bli schaman på egen hand, vilket utgör en anmärkningsvärd skillnad till dagens ”veckoslutsschamanism”. Schamanens speciella egenskap, nämligen förmågan att försjunka i ett transtillstånd och vid behov göra själaresor, var en egenskap som alla inte hade. Under transtillståndet lämnade schamanens frisjäl kroppen och reste till den utomvärldsliga dimensionen, oftast till dödsriket.

Schamanens viktigaste uppgifter var troligtvis att fungera som helare då människor förlorat sin själ på grund av sjukdomar och att återskaffa jaktlyckan i situationer där bytesdjurens själar kommit på villovägar. När någon insjuknat gjorde schamanen en extatisk resa till dödsriket för att hämta tillbaka den sjukas frisjäl till människornas värld. I det senare fallet frigjorde sig schamanen från sin egen kropp för att ta reda på vart bytesdjurens själar tagit vägen, och samtidigt förstås även deras fysiska kroppar, antingen av egen vilja eller till exempel på grund av att grannsamhällets schaman stulit dem. Efter det förde schamanen bytesdjurens själar tillbaka till det egna folkets jaktmarker.

Nåjd (från finskans *noita*) är fornfinländarnas benämning för schamanen. Trots att det inte finns några skriftliga källor ger Kalevaladikterna och hållmålningarna en klar bild av att finländarna utövat schamanism. Schamanismen hör alltså väsentligen till fångstkulturer och verkar avta naturligt vid övergången till en jordbrukskultur där människor bosätter sig permanent. Inom jordbrukskulturen blir däremot de magiska ritualerna centrala. Därmed har schamanismen även i Finland troligtvis övergått till utövning av magi, som delvis blev yrkesmässig och utfördes av visa gubbar och gummor (*tietäijys*), redan långt före kristendomens ankomst.

Visdom och magi

Den fornfinska religionen och kristendomen var till en början tätt sammanflätade med varandra, men när kyrkans folkundervisning effektiverades började den gamla och nya världsbilden framträda som två olika livsstrategier i folkets tankevärld.

Kyrkans världsbild erbjöd människan frälsning för själen, men krävde i gengäld att hon nöjde sig med den inomvärldsliga lott som Gud gav, medan den gamla världsbilden tillät människan att förbättra sitt inomvärldsliga välbefinnande med hjälp av magi.

Liksom på annat håll i världen grundade sig även fornfinländarnas magiska ritualer på två principer: magins drivkraft, eller den magiska ”energin”, och kunskap om hur man får till stånd magisk verkan, det vill säga att man känner till magins ”lagbundenhet”. Den här magiska kraften kallades för *väki* och kunde tas till användning ur nästan vilka föremål som helst. Den gamla föreställningen om det dualistiska fältet kom nu att tjäna magins syften; fältet såg likadant ut som tidigare men fick nya betydelser. Det var också nödvändigt att känna till principerna för hur man skulle skapa en magisk representation av det man ville påverka, till exempel fienden, kärleksobjektet, åkern eller själva effekten man ville uppnå. Ofta handlade det om att få tag på något som utgjorde en del av själva objektet, i människans fall exempelvis endast ett hårstrå, eller i fråga om åkern några groddar.

Ett par exempel kan klargöra vad det handlar om. Det var logiskt att hindra grannens åker från att växa, för om grannens åker inte växte skulle brodden, på grund av principen om lyckans konstanta mängd, övergå till en själv. På så sätt kunde man få mer spannmål från den egna åkern än vad Gud annars hade gett. Man kunde också orsaka förstörelse genom att i hemlighet sprida ut mylla från begravningsplatsen på grannens åker, helst i den norra hörnan. Begravningsplatsens mylla innehöll dödens kraft *väki*, och en liten del av grannens åkerareal var tillräckligt för att magiskt representera hela åkern. På motsvarande sätt kunde en pojke förtrolla en flicka vars kärlek han ville vinna, till exempel om han fått tag på något av hennes klädesplagg. Då han sydde fast plagget i sin egen skjorta, med samma nål som en död människas skjorta blivit sydd med, skulle flickan garanterat falla för honom. Dödens magiska energi, *väki*, hade förflyttat sig från skjortan till nålen genom beröring, medan skjortan hade blivit fylld av den magiska energin (blev väckas, fylld av kraft) till följd av en associationskedja, eftersom det var den avlidnas skjorta. Folket lånade gärna företeelser från det kyrkliga livet som de ansåg var fyllda av den magiska kraften (vilket redan konstaterades om nattvardsbrödets magi), och från kyrkans förkunnelse tog de därför till sig vissa föreställningar som kunde tillämpas inom likhetsmagin.

Avslutning

Mentaliteter och världsbildens grundläggande strukturer och föreställningar är långlivade. En del av de grundläggande föreställningarna i den protouraliska världsbilden har färdats till och med genom årtusenden och många kulturella skeden fram till de senaste århundradena. Den här tankevärlden lever kvar än i dag i olika föreställningar som väcker känslor, även om de förlorat sin kunskapsmässiga

dimension. Efter avrättningarna år 1918 begravdes de röda motståndsmännen som förlorat inbördeskriget på det minst värdefulla området av kyrkogården (om de alls begravdes på en kyrkogård), det vill säga i det norra hörnet. De som trätt ur kyrkan efter religionsfrihetslagen år 1923 begravdes enligt samma princip. I samband med kristnandet fick innebörden av den norra världen (pohjoinen), eller den nedre världen (pohja), en ny tolkning, men i vilket fall som helst går föreställningarna om det norra väderstrecket och dess särskilda betydelse 6 000 år bakåt i tiden, till den protouraliska tiden. Vi lägger fortfarande ned kransar av granris på gravarna som en påminnelse om barrträdets protouraliska roll då det ansågs skapa kontakt med den nedre världen. Vitahavskarelarna minns sina döda (här används det speciella finska verbet *pominoida*) vid vattendrag, på samma sätt som vattnet för fornfinländarna representerade något som både förenade och avskilde de levande från dem som fanns på andra sidan. Det är knappast nödvändigt att nämna att bastun är helig för dagens finländare. Än i dag gäller till stor del samma taburegler i bastun som för hundratals år sedan: man får inte skrika eller på annat sätt bete sig olämpligt – alldeles som om bastutomten fortfarande stod där för att lyssna och bestraffa.

Gamla mentala strukturer har levt vidare i form av sedvänjor och som en benägenhet för vissa upplevelser som varken kan ses som rationella eller irrationella – människan bara gör och upplever utan att reflektera desto mer. Enskilda föreställningar och andra kunskapsmässiga ingredienser i den folkliga världsbilden har däremot till största delen blivit bortglömda. Det konstgjorda ljuset skrämde iväg tomten från stugorna och ladugårdarna, och kanske var det de elektriska bastuugnarna som skrämde iväg honom från bastun då en lindrig koloxidförgifning inte längre gav honom livfulla idéer.

Föreställningarna om hur man bevarar sin lycka och vad som hotar den har kanske varit de mest långlivade. Är det inte fortfarande så att en alltför stor lycka väcker rädslan att en olycka som ”balanserar” situationen närmar sig? Därav uttrycket ”*Itku pitkästä ilosta*” (ungefär: ”för en lång glädje får man betala med gråt”). Att glädja sig över att man är lyckligt lottad, att på förhand vara för säker på ett gott slutresultat, och all slags slarv, ses än i dag som illavarslande. Åtminstone skämtsamt kan säga att man förväntar sig just det motsatta, för då kan ett positivt resultat ”övertaska”. Skolväsendet har visat sig fostra människor till den dominerande kulturen, även när det gäller att utrota folktron, på ett mer effektfullt sätt än kyrkan. Kyrkans undervisning och folkkulturen delar ändå på djupet samma icke-materialistiska världsbild; det är inte endast sannolikt att andliga och icke-materiella väsen och krafter finns, utan de utgör rentav en central del av världsbilden. Den vetenskapliga världsbilden utgör den huvudsakliga motpolen till dagens folketro och uppfattas även stå i ett motsatsförhållande till den tidigare majoritetstraditionen kristendomen.

Fastän den finländska identiteten och den nationella kulturen inte längre är i en fas av uppbyggnad i samma utsträckning som under de senaste århundradena

verkar intresset för vår forntid fortsätta, eller till och med öka. Motiven har delvis ändrats: nuförtiden är många intresserade av den fornfinska religionen och folktron för att de tror att dessa kan lära oss ett mer ekologiskt hållbart och etiskt sätt att leva – i relation till våra ”medlevande”, djuren och hela den övriga biosfären, att leva i världen och att vara en del av den. Den här tanken saknar inte belägg. Till exempel i form av djurrättsrörelsen har animismen, det vill säga tron på att allt levande har en viss subjektivitet, återvänt i en ny skepnad som samtidigt är bekant från den fornfinska religionen.

I en värld där allt smälter samman upplever många att kunskapen om den egna nationella kulturens rötter blir en allt viktigare del av hur man bevarar sin identitet. Det finns också ett antal finländare som vill söka sig till sina åskådningsmässiga rötter genom att återuppliva den fornfinska ”religionen”. Det faktum att Karhunkansa, Björnens folk, erkändes som ett registrerat religiöst samfund i slutet av år 2013 var ett principiellt betydande fall. Då man bekantar sig med populära webbsidor som relaterar till folktro och ursprungsfolk är det tydligt att det även bland finländarna finns ett mycket långvarigt och synnerligen sakkunnigt intresse för att återinföra den forna livsstilen och sättet att existera i världen, även om dessa personer inte är många till antalet.

Litteratur:

Haavio, Martti

1967 Suomalainen mytologia. Helsingfors: WSOY.

Harva, Uno

1948 Suomalaisen muinaisusko. Helsingfors: WSOY.

Ilomäki, Henna

2014 Loitsun mahti. Helsingfors: SKS.

Koski, Kaarina

2011 Kuoleman voimat: kirkonväki suomalaisessa uskomusperinteessä.
Helsingfors: SKS.

Lehikoinen, Heikki

2007 Tuo hiisi hirviäsi. Metsästyksen kulttuurihistoriaa Suomessa.
Helsingfors: Teos.

Paasio, Marja (red.)

1976 Synnyt. Helsinki: SKS.

Pentikäinen, Juha

1989 Kalevalan maailma. Helsingfors: Yliopistopaino.

1990 Suomalaisen lähtö: kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista. Helsingfors: SKS.

Pulkkinen, Risto

2010 "With one's ass ahead up into a tree": the bipolar semantic field of folk religion. – Pilgrimage of Life: studies in honour of professor René Gothóni. Ed. by Riku Hämäläinen, Heikki Pesonen, Mari Rahkala & Tuula Sakaranaho. Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters; Study of Religions, University of Helsinki. 161–174.

2014 Suomalainen kansanusko: samaaneista saunatonnttuihin. Helsingfors: Gaudeamus.

Pulkkinen, Risto & Lindfors, Tina

2016 Suomalaisen kansanuskon sanakirja. Helsingfors: Gaudeamus.

Sarmela, Matti

1991 Karhu ihmisen ympäristössä. – Kolme on kovaa sanaa: kirjoituksia kansanperinteestä. Red. Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki. Kalevalaseuran vuosikirja 71. Helsingfors: SKS. 209–250.

Siikala, Anna-Leena

1992 Suomalainen šamanismi. Helsingfors: SKS.

2012 Itämerensuomalainen mytologia. Helsingfors: SKS.

Stark, Laura

2005 Taikuuus ja kristinusko. Suomalaisen maalaisyhteisön kaksi moraalijärjestelmää 1800-luvulla. – Kansanetiikka. Red. Pekka Laaksonen, Seppo Knuuttila & Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 84. Helsingfors: SKS. 84–103.

2006 The Magical Self: body, society and the supernatural in early modern rural Finland. FF communications 290. Helsingfors: Suomalainen tiedeakatemia.

Suomen kansan muinaisia taikoja 1–4

1891– Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 76. Red. Matti

1934 Waronen 1–2 & A.V. Rantasalo. Helsingfors: SKS.

Vilkuna, Kustaa

1992 (1950) Vuotuinen ajantieto. 19. p. Helsingfors: Otava.

Virtanen, Leea

1988 Nykymagian käsikirja. Helsingfors: Tammi.

DEN ORTODOXA KRISTENDOMEN

Pekka Metso

Den ortodoxa kristendomens historia i Finland

Den ortodoxa kristendomens första skeden i Finland

Den ortodoxa kristendomens rötter i Finland sträcker sig över tusen år bakåt i tiden, till tiden då kristendomen anlände till Norden. På 800-talet nådde mycket tidiga kristna influenser vårt land från öst med handelsmän och vikingar ända från Konstantinopel. I början av 1200-talet sträckte sig den ortodoxa kyrkans inflytelseområde till Ladogakarelen och Karelska näset. Då slog kristendomen rot från två håll: den ortodoxa missionen från Novgorod i öst och den katolska missionen från Sverige i väst. Det finns dock inte skriftliga belägg för att den ortodoxa kyrkans förvaltning skulle ha formats i Karelen redan då. Till följd av freden i Nöteborg år 1323 sträckte sig den ortodoxa kristendomens inflytelseområde i väst till nutida Norra Karelens landskommun och trakten kring Karelska näset. I norr framskred den ortodoxa missionen ända till Ishavet på 1400-talet, där den ortodoxa kristendomen etablerades bland skoltsamerna. Majoriteten av skolterna är ortodoxa än i dag.

Den östliga traditionens tidiga inflytande kommer till uttryck exempelvis i den kristna begreppsvärlden, eftersom de äldsta kristna låneorden så som Raamattu (Bibel), risti (kors) och pappi (präst) har kommit via de slaviska språken till det finska språket. Kulturhistoriskt sett har den ortodoxa kristendomen haft det kraftigaste inflytandet i Karelen där majoriteten av den finländska ortodoxa befolkningen bodde fram till andra världskriget.

Landsgränserna delar kyrkan

Då Sverige anslöt sig till reformationens principer på 1500-talet såddes fröna för den protestantiska kristendomen i Finland. I och med freden i Stolbova år 1617 anslöts Kexholms län och Ladogakarelen till den svenska maktsfären. I det renläriga Sverige var lutherdomen den enda lagliga religionen. Det här innebar att de ortodoxas ställning försvagades avsevärt i de östliga områdena av kungadömet. De styrande ville att de ortodoxa skulle smälta in med den lutherska befolkningen. På 1600-talet flyttade hundratals ortodoxa familjer som önskade sig ett bättre liv över östgränsen till Aunuskarelen och till och med ända till Tver. Den religiöst

sett besvärliga situationen var inte den enda orsaken till massflykten, även flera år av missväxt och krig bidrog till situationen.

Efter kriget i början av 1700-talet upphörde förtrycksåtgärderna. I och med freden i Nystad år 1721 och freden i Åbo år 1743 anslöts sydöstra Finland åter till Ryssland. Livet i de ortodoxa församlingarna i Norra Karelen fortsatte som en del av Sverige. Under autonomins tid åren 1809–1917 etablerades och utvecklades de ortodoxa kyrkliga förhållandena. År 1892 separerades Finland till ett självständigt stift där Antoni (Vadkovski) utnämndes till den första ärkebiskopen (1892–1898).

Den ortodoxa kyrkans uppkomst i Finland

I slutet av 1800-talet blåste nationalistiska vindar i Finland. Bland kyrkans ryska medlemmar fanns ett understöd för *slavofli* och *panslavism*. De finsksinnade kyrkomännens strävan var däremot att främja den finsk-karelska ortodoxa kristenheten. Den ryska revolutionen och Finlands självständighet år 1917 förseglade de finsksinnades seger och hade en avgörande inverkan på den senare kyrkliga utvecklingen. Finlands statsmakt understödde de ledare och opinionsbildare inom kyrkan som var välvilligt inställda till statsmakten: separationen från det ryska förenade den statliga och den kyrkliga politiken. Den ortodoxa kyrkans rättsliga ställning slogs fast i en förordning som utfärdades år 1918. Med statens stöd ansågs banden till ”moderkyrkan” i Moskva vara brutna och de ”grekisk-katolska” i Finland organiserade sig år 1923 under Konstantinopels ekumeniska patriarkat. Kyrkans ställning bekräftades i dokumentet *Tomos*, enligt vilket kyrkan i Finland fortsättningsvis utgör en autonom kyrka, det vill säga en lokal kyrka som är självständig i interna frågor.

De nationella strävandena fick en större tyngd än tidigare till följd av att kyrkans ställning fastställdes. Bland de finsksinnade dominerade uppfattningen att endast en kyrka som stöder finländska värden och traditioner kunde leva vidare i det självständiga Finland. De kulturella, nationella och språkliga gränslinjerna tecknade sig kraftigast i stadsförsamlingar med rysk bakgrund, så som i Helsingfors, Tammerfors och Åbo. Det förekom spänningar mellan ortodoxa med rysk och finsk bakgrund ännu på 1970-talet.

Den evakuerade kyrkan

Andra världskriget innebar en dramatisk vändpunkt för kyrkan som nyligen blivit självständig och sökte sin identitet. Till följd av kriget åren 1939–1944 förlorade kyrkan nästan 90 procent av sin egendom, byggnader medräknat. Ungefär 70 procent av kyrkosamfundets medlemmar (55 000 personer) var tvungna att lämna sina hemtrakter. Då började en anpassning till den lutherska majoriteten, vilket

visade sig vara utmanande. Majoritetsfinländarnas kännedom om den ortodoxa kristendomen var begränsad och de förhöll sig skeptiskt till den ortodoxa tron som avvek från majoritetsreligionen. I glesbygden var avstånden till de få ortodoxa kyrkorna långa vilket försvagade de invandrade ortodoxas möjligheter att delta i gudstjänsten. Deras kontakt till kyrkan försvagades, och viljan och möjligheterna att föra den ortodoxa traditionen vidare avtog. Att göra korstecknet, att vörda ikoner och be inför dem, att följa faste- och högtidstraditioner, att komma ihåg de döda, och många andra traditioner urvattnades. Det blev allt vanligare att ingå blandäktenskap och att låta barnen döpas till lutheraner. För många ortodoxa var det enklare att avstå från sin tro än att stämplas som ”rysskyrkliga”. Kyrkan som hade blivit tvungen att fly började snart förlora sina medlemmar.

Efter kriget upplevde kyrkan en svår tvist som gällde de kyrkliga förhållandena; Moskvas patriarkat krävde att kyrkan i Finland skulle återgå till att lyda under det från och med hösten 1945. Till en början ställde sig statsmakten i Finland positivt till förslaget eftersom det ansågs bidra till goda politiska relationer till Sovjetunionen. Inom kyrkan ledde balansgången i den här nationellt, kanoniskt och politiskt svåra frågan till att lösningen dröjde. Tvisten löstes till slut år 1957 då Moskva avstod från sina krav.

Efterkrigstiden förde med sig aldrig förut skådade utmaningar och innebar samtidigt att den ortodoxa kyrkan blev synlig på ett nytt sätt i det finländska samhället. Den ortodoxa kristendomen spreds till nya områden i Mellersta Finland och Österbotten. Med stöd av återuppbyggnadslagen grundades 14 nya församlingar med kyrka och begravningsplats under 1950- och 1960-talen. Under återuppbyggnadstiden då kyrkan planerade helgedomar och lät måla ikoner fortsatte man inte de stiltraditioner som var kända från Karelen, utan i deras ställe kom ett förenklat och sakligt modernt formspråk. De nya kyrkobyggnaderna utgjorde symboliskt en ny slags tolkning av den finländska ortodoxa kristendomen.

Radiogudstjänsterna utgjorde en viktig form av andligt arbete under den första tiden efter emigrationen. År 1930 började gudstjänsterna sändas i radio som en del av kyrkans effektiviserade upplysnings- och nationaliseringsarbete. På 1940-talet etablerades antalet gudstjänster som årligen sändes i radio till ungefär 35 och ligger fortfarande på samma nivå. Genom regelbundna radiogudstjänster når den ortodoxa kyrkan en stor mängd åhörare över hela landet, också utöver sina medlemmar. Sedan år 1950 har man förrättat ortodoxa radioandakter. Ortodoxa gudstjänster har sänts i teve sedan år 1963.

Kyrkans ställning befästs och det kyrkliga livet etableras

Lagen om den ortodoxa kyrkan som utfärdades år 1969 definierade de allmänna riktlinjerna för det kyrkliga livet. Lagen befäste den ortodoxa kyrkans ställning i vårt land som den andra nationella kyrkan med samma rättigheter och tryggnad

ställning som den evangelisk-lutherska kyrkan. Den ortodoxa kyrkan har rätt att uppbära skatt. Sedan år 1918 har skolorna gett undervisning i ortodox religion, även om problemen med att ordna undervisningen har präglat den ortodoxa religionsundervisningen ända till i dag.

Förutom det materiella återuppbyggandet behövdes andlig förnyelse. Kyrkan stod inför både inre och yttre hot, och för att avvärja dem var kyrkan tvungen att hitta nya former för sitt samhällseliga deltagande, sitt budskap, sin PR-verksamhet och nya arbetsformer. Kyrkliga organisationer, så som den Helige Sergejs och Hermans brödraskap (PSHV) och Förbundet för ortodoxa unga (ONL), bar ett betydande ansvar för arbetet med inre mission. Paavali (1960–1987) som valdes till ärkebiskop år 1960 kom att bli en central person som förbättrade kyrkans ställning och offentliga profil.

Från och med 1960-talet fick den efterkrigstida betoningen av finländskhet som kommit till uttryck i kyrkans kulturpolitik stiga åt sidan. I dess ställe kom ett allmänortodoxt sökande som avvek från den nationella normen, kryddat med internationella kontakter till andra ortodoxa kyrkor. Kyrkomusiken och -konsten var lämpliga redskap i identitetsbygget. Musiken och konsten stärkte uppfattningen att den ortodoxa kulturen gav uttryck för en högkultur som hade direkta band till den europeiska civilisationens ursprungskällor.

I början av 1970-talet började ärkebiskop Paavali målmedvetet förnya kyrkans liturgiska liv. Förnyelserna framställdes som en återgång till den autentiska gammalkyrkliga traditionen som ansågs ha fördunklats och tagit skada inom den ryska kyrkliga traditionen. Reformåtgärderna som pågick till slutet av 1980-talet ledde till bestående förändringar i den finländska ortodoxa kyrkans liv. Utvecklingen hade ett samband med den kända internationella strömningen som kallas för *eukaristisk ekklesiologi*, där nattvarden betonas som hjärtat i den lokala församlingens liv och verksamhet.

Johannes (1987–2001) som valdes till ärkebiskop år 1987 var på samma sätt som sin företrädare en offentlig person som värnade om ett gott förhållande till samhället och var en symbol för den ortodoxa kristendomen i det lutherska Finland. Därefter har också ärkebiskop Leo (2001–) och särskilt metropoliten Ambrosius tagit vara på allmänhetens intresse för den ortodoxa kristendomen.

I början av 1990-talet ökade kyrkans medlemsantal för första gången efter kriget. En ökning i antalet så kallade konvertiter, det vill säga personer som anslutit sig till kyrkan i vuxen ålder, var en bidragande orsak. Att omvända sig till den ortodoxa tron hade varit möjligt alltsedan religionsfrihetslagen år 1923, men fenomenet var länge marginellt. I det lutherska Finland förhöll sig många länge skeptiskt till att ansluta sig till den ortodoxa kyrkan. På 1980-talet hade de ortodoxa fortfarande en reserverad inställning till dem som var intresserade av den ortodoxa kristendomen. År 1980 drog ärkebiskop Paavali en linje i frågan genom att konstatera att problemet inte handlade om att människor ansluter sig till kyrkan, utan om hur människor förverkligar kyrkans lära i sina liv. Med

detta som utgångspunkt stod en person som varit ortodox sedan födseln och en ”omvänd” person på samma linje. Under 2010-talet har årligen ungefär 1 000 personer i vuxen ålder anslutit sig till den ortodoxa kyrkan. Kursen för *katekumener* som alltså riktar sig till dem som vill ansluta sig till kyrkan har blivit en ny verksamhetsform i församlingarna.

Intresset för den ortodoxa kyrkan växte på 1970-talet. Ortodoxa kyrkan hade blivit en känd och uppskattad aktör. Medierna intresserade sig för de ortodoxa drag som avvek från majoritetskristendomen, vilka ofta framställdes i positivt ljus. På 1990-talet började dags- och veckotidningar publicera allt fler artiklar om intressanta kyrkliga personer, ortodoxt liv och ortodoxa sedvänjor. I offentligheten uppfattades den ortodoxa kyrkan som påskens, festmåltidernas och mystikens kyrka. Påskliturgin som började sändas i teve år 1966 har förstärkt bilden av att den ortodoxa kyrkan uttryckligen är en påskkyrka.

Ortodoxa kyrkan i dagens Finland

I dag hör ungefär 60 000 medlemmar till den ortodoxa kyrkan i Finland. Dessutom bor uppskattningsvis över 10 000 ortodoxa i landet som inte är registrerade medlemmar i den ortodoxa kyrkan i Finland. Många invandrare, främst från Ryssland och andra östeuropeiska länder, är ortodoxa. Det bor också några tusen så kallade orientaliska ortodoxa från Egypten, Etiopien, Eritrea, Armenien och övriga Mellanöstern i vårt land. De hör till de gamla östliga kyrkorna som inte har någon separat kyrklig struktur i Finland. De hälsas välkomna till den finländska ortodoxa kyrkans gemenskap och bemöts som fullvärdiga medlemmar i kyrkan.

Den ortodoxa kyrkan i Finland har förändrats till att bli mer mångkulturell än förut till följd av att antalet ortodoxa med olika bakgrunder har ökat. Mångfalden av språk och kulturer är en del av livet i många församlingar. De största församlingarna har satsat på arbetet med invandrare till exempel i rekrytering för anställningar sedan 1990-talet.

Demografiskt sett växer den ortodoxa kyrkan utåt, men krymper inifrån. Delvis på grund av åldersstrukturen sker huvudsakligen fler begravningar än dop i församlingarna. Samtidigt har antalet dop minskat under de senaste åren. Årligen träder 700–800 personer ur kyrkan.

Den ortodoxa kyrkan i Finland begränsas till det område som omfattas av den finska staten. Kyrkan består av tre stift: Karelen, Helsingfors och Uleåborg. Årkebiskopens säte ligger i det karelska stiftets centralort Kuopio. Sedan slutet av 1960-talet har man fört en diskussion om att flytta centret till Helsingfors, men tills vidare har flytten inte förverkligats. Till prästerskapet hör ungefär hundra personer. Helsingfors utgör den största församlingen, dit en fjärdedel av kyrkans medlemmar hör. Den andra stora ortodoxa befolkningskoncentrationen finns i Norra Karelen. Till den näst största församlingen, det vill säga Joensuu, hör

ungefär 6 000 personer. Utöver den ortodoxa kyrkan i Finland finns det på den finska statens område två ryska församlingar, grundade år 1925, men de lyder under Moskvas patriarkat.

Fram till år 1988 utbildade kyrkan prästerna och kantorerna i prästseminariet, därefter inleddes den teologiska utbildningen på universitetsnivå. Följaktligen är kyrkans anställda till stor del teologie magistrar som utexaminerats från Östra Finlands universitet (före detta Joensuu universitet). Till följd av ett stort antal doktorsdisputationer inom ämnet har den ortodoxa teologiska forskningens ställning stärkts i Finland och kyrkan har bättre möjligheter att dra nytta av den teologiska expertisen.

Valamo och Lintula kloster i Heinävesi är den ortodoxa kristendomens mest kända hemvist i vårt land. De representerar en årtusendelång tradition av kristet klosterliv som för den katolska kyrkans del avbröts i Finland till följd av reformationen. Dessa klostergemenskaper, som slog rot i Savolax efter evakueringen från Karelen, etablerade sig inte utan svårigheter i gemenskap med kyrkan i Finland. På 1950- och 60-talen diskuterades en nedläggning av klostren, även om de visat sig vara viktiga pilgrimsorter för församlingarna med tanke på den inre missionen. Klosterlivet började åter vakna till liv i slutet av 1970-talet och i och med nykomlingarna förfinskades klostren. Livet i klostren är numera etablerat. Valamo kloster är ett populärt resmål och en pilgrimsort också bland icke-ortodoxa.

Inflytandet på det finländska religiösa livet, kulturen och samhället

Positionen som minoritet har genom århundradena präglat den ortodoxa kyrkans liv och verksamhet, kyrkans förhållande till samhället och kontakten till andra kyrkor. Den ortodoxa kristendomens andliga, kulturella och offentliga tillstånd har varierat mycket under olika tider. Den ortodoxa enhetskulturen som var dominerande i Karelen försvann i och med andra världskriget. Efter de efterkrigstida prövningarna har den ortodoxa kyrkans ställning i Finland förbättras anmärkningsvärt under de senaste årtiondena.

I dagens Finland utgör den ortodoxa kyrkan inte en ö som är isolerad från resten av samhället. Kyrkan har en klart definierad offentligrättslig ställning där det ingår både möjligheter och skyldigheter som styr kyrkans verksamhet. Diskussionerna i offentligheten och det som sker i samhället ligger också inom kyrkolivets sfär, de ortodoxa är ju en del av det finländska samhället. Kyrkans officiella ställningstaganden avviker ofta från den så kallade allmänna opinionen och därför likställs den ortodoxa kristendomen ofta med värdekonserveratism. Till exempel i diskussionerna om äktenskapslagstiftningen som förts under 1990- och 2010-talen har den ortodoxa kyrkan betonat den traditionella familjemodellen och uppfattningen att äktenskapet är ett förbund mellan man och kvinna.

Alltsedan 1990-talet har kvinnans ställning och homosexualitet diskuterats inom den ortodoxa kyrkan. På grund av några enskilda fall blev frågan om prästerskapets rättigheter och tolkningen av *kanon* inom den ortodoxa kyrkan ett framträdande diskussionsämne på 2010-talet, och till och med föremål för allmänt intresse.

Ekumeniska sammanhang

De ekumeniska kontakterna är på många sätt närvarande inom den ortodoxa kyrkans verksamhet. I stället för officiell ekumenik betonas ekumeniken i vardagen. När församlingsanställda förrättar dop, vigslar och begravningar möter de ständigt personer som är medlemmar i andra kyrkor. I gudstjänsten är ofta församlingsmedlemmars icke-ortodoxa makar, makor, barn och släktingar närvarande. Den grundläggande verksamheten i församlingarna är samtidigt ekumeniskt arbete där man dagligen möter medlemmar och anställda i andra kyrkor.

De ekumeniska kontakterna, som för med sig både utmaningar och möjligheter, är också en del av privatlivet för de flesta ortodoxa. Nuförtiden är uppskattningsvis över 90 procent av äktenskapen som ortodoxa ingår blandäktenskap, det vill säga maken eller maken hör till någon annan kyrka eller något annat religiöst samfund – eller inte är medlem i något religiöst samfund alls. Nästan varje ortodox blir tvungen att avgöra om hans eller hennes barn ska döpas i den egna eller i partners tro. Avsaknaden av nattvardsgemenskap kan bli en smärtsam punkt: enligt den ortodoxa kyrkan hör endast de ortodoxa till nattvardsgemenskapen.

Den ortodoxa kyrkan är en aktiv aktör inom Ekumeniska rådet i Finland. Kyrkan har representanter i alla sektioner. Ärkebiskop Johannes fungerade som ordförande för Ekumeniska rådet åren 1990–1999 och den ortodoxa prästen Heikki Huttunen (f. 1960) som generalsekreterare åren 2006–2015. På grund av sin särställning har den ortodoxa kyrkan varit synligt närvarande i statliga gudstjänster sedan år 1998. På presidentens mottagning på självständighetsdagen anländer de ortodoxa biskoparna till festen direkt efter sina lutherska kolleger. Under den ekumeniska bönegudstjänsten som firas vid nyår står biskoparna som leder de ortodoxa, katolska och lutherska kyrkorna sida vid sida.

De kyrkliga ledarnas verksamhet präglas av en strävan att stärka den ortodoxa identiteten samt en vilja att bevara den ortodoxa traditionens särdrag. Samexistensen med lutheranerna har påverkat de ortodoxas uppfattningar och förhållningssätt till sin egen tradition. Fastän förhållandet till lutherdomen, särskilt under de gångna århundradena och årtiondena, har gett upphov till spänningar har kyrkans ledning inte betonat motsättningarna, utan biskoparna har konsekvent fokuserat på att stärka den ortodoxa kristendomens särprägel under 1900-talet. Ärkebiskop Hermans tid (1925–1960) sammanföll med ett skede då de ortodoxa sökte sin plats,

både nationellt och kyrkligt, mitt bland många utmaningar. Ärkebiskop Paavali fokuserade på att framhålla den ortodoxa kyrkans speciella karaktär både inom kyrkans egen krets och utanför den. Han fäste uppmärksamhet vid hur de ortodoxa i Finland i många avseenden övergett sina traditioner. Paavali kritiserade också sådana drag i det västerländska samhället som inte stämde överens med den ortodoxa traditionen. Demokrati var ett sådant drag. Enligt Paavali passade demokratin inte in i kyrkan, om den inte erkände Guds auktoritet. Ett framträdande mål under ärkebiskop Johannes tid var att trygga traditionen efter kyrkofäderna och de kyrkliga regelverken, det vill säga ett kyrkligt liv enligt *kanon*. Johannes ansåg att de finländska ortodoxa ofta tänkte på ett alltför lutherskt vis, vilket fördunklar den ortodoxa tankevärlden och livshållningen. Även ärkebiskop Leo har profilerat sig som en försvarare av tanken att de ortodoxa bör förbinda sig till den ortodoxa traditionen. Dessutom har han försvarat den karelska kulturens och det karelska språkets ställning.

Metropoliten Ambrosius, som skapat goda kontakter till företags- och finansvärlden, har fått en synligare roll än andra biskopar. Han är en ekumeniker och för ibland fram diskussionsinitiativ som avviker från den linje som ärkebiskopen representerar. Ambrosius har betonat den lutherska traditionens värde och talat för en gemensam kristenhet där också de ortodoxa i Finland kan känna igen sig. Han förhåller sig positivt till möjligheten att införa kvinnligt prästerskap inom den ortodoxa kyrkan och en nattvardsgemenskap med lutheraner som kan förverkligas med vissa förbehåll. Ambrosius välvilliga inställning till ekumenik har även mött kritik inom den ortodoxa kyrkan.

De ortodoxa biskoparnas aktivitet och synlighet i samhället visar att den ortodoxa kyrkans verksamhet sträcker sig utanför kyrkans krets. Det här är möjligt eftersom inställningen till den ortodoxa kristendomen har förändrats särskilt inom den lutherska majoritetskyrkan under 1900-talet, från likgiltighet och främlingskänsla till ett uppskattande system. Den gammalkristna traditionen, teologins och traditionens värde och ställning, som den ortodoxa kyrkan värnar om, har betonats också inom den lutherska kyrkan. Förutom den inre förändringen i den lutherska kyrkan har den allmänna ekumeniska utvecklingen stärkt det respektfulla förhållningssättet till den ortodoxa kristendomen.

Den förbättrade stämningen där kyrkorna värdesätter varandra har också möjliggjort en kritik som den ortodoxa kyrkan inte skulle ha haft mod till eller råd med under tidigare skeden i historien. Då den lutherska kyrkan i Finland godkände kvinnopräster år 1986 förde den ortodoxa kyrkans biskopsmöte fram ett sällsynt ställningstagande i frågan. Där konstaterades att godkännandet av kvinnopräster fjärrar kyrkorna från varandra och avlägsnar förutsättningarna för de lärosamtal som genuint strävar efter gemenskap. Trots den första reaktionen har kvinnoprästfrågan inte utgjort ett hinder för kyrkornas samarbete. Förhandlingarna kring läran visade sig inte vara omöjliga, då den ortodoxa kyrkan i Finland inledde ömsesidiga förhandlingar med den lutherska kyrkan i Finland år 1989. I början

av förhandlingarna konstaterade ärkebiskop Johannes att målet med samtalen inte kunde vara att kyrkorna skulle enas i frågorna. Den ortodoxa kyrkan i Finland är en del av den världsomfattande ortodoxa kristenheten och den kan inte gå in för lokala lösningar som inte godkänns inom den ortodoxa kristendomen i allmänhet. I lärosamtalen betonas vikten av de två folkkyrkornas ömsesidiga kännedom om varandra, främjandet av enhet och det gemensamma kristna vittnesbördet, i stället för teologiska betydelse.

I de ekumeniska sammanhangen ligger betoningen på kontakterna till den lutherska kyrkan. Bland de andra kyrkorna och religiösa samfundet upplever minoritetskyrkorna sinsemellan en slags ödesgemenskap. Gemenskapen som skapas här sänker tröskeln för kristna med olika bakgrund att umgås. De ortodoxa i Finland känner bättre till protestantiska kyrkor och karismatiska inriktningar än många andra ortodoxa som lever i större lokala gemenskaper. Den ortodoxa kyrkan har ett särskilt intimt förhållande till den katolska kyrkan. Sedan slutet av 1960-talet har katolikerna använt ortodoxa kyrkor för att fira sina gudstjänster. Med stöd i lagen som tryggar den ortodoxa kyrkans ställning har kyrkan ändå samtidigt en särställning jämfört med andra religiösa minoriteter.

Utöver den ekumeniska utvecklingen i landet har de internationella ekumeniska kontakterna på många sätt påverkat livet i den ortodoxa kyrkan i Finland. Finländska ortodoxa har representerat sin kyrka i många bilaterala internationella lärosamtal och möten för ekumeniska organisationer. Den ortodoxa kyrkan i Finland är till storleken sett en mycket aktiv aktör i internationella sammanhang.

Ortodoxa kyrkan i Finland anslöt sig till den interreligiösa dialogen i början av 1990-talet. År 1992 knöt kyrkan officiella band till den islamiska gemenskapen i Finland i anslutning till Ekumeniska rådets 75-årsfestligheter. Därefter har kyrkan deltagit bland annat i förhandlingar mellan representanter för kristendomen, islam och judendomen. När det gäller religionsundervisningens ställning har den ortodoxa kyrkan försvarat vikten av undervisning i egen religion under 2010-talet, i enad front med det islamiska samfundet, det judiska samfundet och katolska kyrkan.

År 2015 då flyktingvågen från Mellanöstern nådde Finland betonade de ortodoxa biskoparna, och även många församlingspräster, alla människors lika värde och de ortodoxas plikt att hjälpa sina medmänniskor oavsett religiös tillhörighet och nationalitet. I många ortodoxa församlingar har man ordnat verksamhet och arbetat för flyktingarnas bästa.

Den ortodoxa kyrkan och de ortodoxa i Finland är delvis på grund av sin minoritetsposition toleranta mot andra kristna. Det finns ingen exakt information om hur ortodoxa i allmänhet förhåller sig till anhängare av andra religioner och åskådningar. Den toleranta inställningen mot andra är ett dominerande drag åtminstone i de föreställningar som förekommer om ortodoxa kristna. Det är sannolikt att de ortodoxas attityder inte avviker från hur finländare i allmänhet

förhåller sig till ”främmande” religioner, vilket förstås innefattar många olika synsätt.

Kyrkan i Finland som en del av den ortodoxa världen

De internationella ortodoxa kontakterna avspeglas på många sätt i den ortodoxa kyrkans liv i Finland. Årtiondena efter att kyrkan i Finland blev självständig var en tid då kyrkan fokuserade på inre angelägenheter och utmaningar. Under ärkebiskop Paavalis tid återupplivades kontakten till den nya ”moderkyrkan”, det vill säga Konstantinopels patriarkat. Paavali värnade också flitigt om dessa kontakter i jämförelse med andra lokala kyrkor. Under ärkebiskop Johannes tid stärktes förhållandet till Konstantinopel. Under ärkebiskop Leos tid har det blivit allt vanligare att patriarker och biskopar för lokala kyrkor besöker Finland, likaså har svarsvisiterna till utlandet blivit allt vanligare. Sedan 1960-talet har kyrkan i Finland konsekvent strävat efter att vara en bestående del av den allmänortodoxa världen. Erfarenheten av en större gemenskap har uppfattats som viktig för kyrkan, som är liten i Finland, men har 250–300 miljoner medlemmar runtom i världen.

De allt intimare kontakterna har lett till att spänningar, attityder och värden i den stora ortodoxa kristna gemenskapen påverkar de inomkyrkliga angelägenheterna i Finland på ett mer omfattande sätt än tidigare. Till exempel år 1978 hindrade Konstantinopels patriarkat ledaren för Amerikas ortodoxa kyrka från att besöka Finland. Orsaken var att Konstantinopels patriarkat och Moskvas patriarkat hade olika syner på den amerikanska kyrkans ställning bland de ortodoxa kyrkorna. År 1996 återinförde det ekumeniska patriarkatet autonomin i Estlands ortodoxa kyrka och utsåg ärkebiskop Johannes till tillfällig ledare för kyrkan. Kyrkan i Ryssland såg autonomins återinförande som en inblandning i inre angelägenheter och avbröt tillfälligt bönegemenskapen med Konstantinopel – och samtidigt mellan kyrkorna i Finland och Ryssland. År 2015 när Helsingfors lutherska biskop klev fram till Uspenskijkatedralens altare blev händelsen fokus för uppmärksamhet i det internationella ortodoxa samfundet. Undantagsvis tog den Heliga synoden i Konstantinopel händelsen till behandling och gav metropoliten Ambrosius en anmärkning i fallet.

Den finländska ortodoxa kyrkans roll som medlem i den ortodoxa kyrkofamiljen har också bedömts kritiskt inom kyrkan i Finland. Autonomi under Konstantinopel ifrågasattes i slutet av 1970-talet, då ärkebiskop Paavali talade för en fullständig självständighet för kyrkan i Finland. Initiativet förverkligades inte, men tanken togs till diskussion igen på kyrkomötet år 2011. Konstantinopels patriarkat har förhållit sig avfärdande till tanken om fullständig självständighet och framhållit att kyrkan i Finland ska vara lojal mot stiftelseurkunden från år 1923.

Det kulturella inflytandet

Diktsamlingen Kalevala som utgör en central del av det finländska kulturarvet har till största delen utvecklats och bevarats hos den ortodoxa befolkningen. Nästan alla runosångare inom Kalevalatraditionen tillhörde den ortodoxa kristenhetens kultursfär. Till exempel Ilmarinens friarfärd och Sampos smide härstammar från Simana Sissonen (d. 1848) som sjöng dem för Daniel Europaeus, Elias Lönnrots lärning, år 1845. Arhippa Perttunen (d.1841) var den mest uppskattade runosångaren och i likhet med andra stora sångare i trakten av Viena var han ortodox. Endast få personer behärskade klagosångs poesin som bevarats uttryckligen som en ortodox folktradition. Larin Paraske (d. 1904) torde vara den mest kända sångaren inom klagosångs poesin. Hon har inspirerat bildkonstnärer och kompositörer från Albert Edelfelt till Jean Sibelius.

Inflytelserika ortodoxa skriftliga källor som härstammar från den tidiga kristendomen, tiden före reformationen, finns tillgängliga på finska. Under de senaste årtiondena har främst asketisk litteratur och kyrkofädernas texter översatts. Verk som särskilt kan nämnas är Johannes Seppäläs många översättningar och nunnan Kristoduls finska översättning av *Filokalia*, en samling polemiska texter i många delar från 300–1300-talen. Också prästmunken Serafim Seppäläs översättningar av tidiga kristna texter har märkbart berikat den finskspråkiga kristna litteraturen.

Även finländare utanför den ortodoxa kyrkan läser mycket ortodox litteratur. Helsingfors biskop Alexanders (d.1969) andliga essäer och ärkebiskop Paavalis herdabrev har getts ut av kommersiella förlag och är riktade till en bredare läsarkrets. Förlagens intresse för ortodoxa skribenter har stärkts under de senaste åren. Utöver sina översättningar har nunnan Kristoduls och prästmunken Serafim Seppäläs egna verk nått ett stort antal läsare. Seppäläs verk *Vapaus* valdes till årets kristna bok år 2007.

Den ortodoxa kristendomens kulturella inflytande kommer till uttryck även inom den finländska skönlitteraturen. Tito Collianders produktion öppnade den ortodoxa synen på människans livsfrågor för en svenskspråkig läsarkrets redan på 1930-talet, och från och med 1960-talet också för finskspråkiga läsare i form av översättningar. I synnerhet Laila Hietamies, Liisa Laukkarinen, Hannele Huovi, Maritta Lintunen och Juhani Peltonen har i sina verk skildrat den ortodoxa kristendomen som en del av människans personliga upplevelsevärld. Dessutom har ortodoxa kyrkomän aktiverat sig inom skönlitteraturens område på 1990-talet. Metropoliten Panteleimon har publicerat historisk-biografiska romaner, böcker med självbiografiska inslag och deckare. Ärkebiskop Leo har gett ut diktverk på karelska och finska. Inom bildkonsten har den ortodoxa kristendomen framträtt tydligast i Ina Collianders produktion.

Ikonmåleri är ett fenomen varigenom den ortodoxa andligheten och teologin har ett brett inflytande. Den nya entusiasmen för ikonmåleri, som kom igång

i början av 1960-talet i vårt land, spreds snart utanför den ortodoxa kyrkan. I många städer runtom i Finland finns nuförtiden olika kretsar som sysslar med ikonmåleri. Det är främst icke-ortodoxa som deltar i verksamheten. Ikonmåleriet bland finländska kristna på gräsrotsnivå kan ses som ett svar på frågan om den heliga bildens ställning i den kristna traditionen. Det har samtidigt blivit vanligare att använda ikoner till exempel inom den lutherska kyrkan.

Ikonmåleriets ökande popularitet knyter an till att människor i allt högre grad uppskattar den ortodoxa bönetraditionen, mystiken och gudstjänsten, och till den bredare entusiasmen för andlighet. Intresset för den ortodoxa kristendomen är inte endast en följd av den finländska ortodoxa kyrkans verksamhet, utan har ett samband med de andliga strömningar som blivit mer framträdande under den senaste tiden.

Utmaningar i framtiden

Den finländska ortodoxa verkligheten och traditionerna, institutionens strukturer och värden skapades i hög grad först efter andra världskriget, trots att den ortodoxa kristendomen har en flera århundraden lång historia i Karelen och Finland. Särskilt ärkebiskop Paavali betonade i sitt tänkande och sin verksamhet uppfattningen att den ortodoxa kyrkan i Finland är en framåtsträvande, nationellt präglad lokal kyrka som troget stöder sig på traditionerna och är en del av den världsomfattande ortodoxa kyrkofamiljen.

I samband med den globala utvecklingen har den övernationella tanken som finns inom den ortodoxa kristendomen blivit viktig på ett nytt sätt i Finland. I framtiden kommer medvetenheten om mångkulturaliteten att få en allt mer central roll. Till följd av sin tradition och historia har den ortodoxa kyrkans sätt att förhålla sig till internationalisering och invandring en positiv utgångspunkt. Kyrkan har en förståelse för olika minoriteter. I fortsättningen borde kyrkan föra fram dessa synpunkter tydligare i den offentliga debatten.

En tanke som utkristalliserats under de senaste årtiondena är att den ortodoxa kristendomen utgör en övernationell identitet som också i fortsättningen tryggar den finländska ortodoxa kyrkans plats som en bestående del av den ortodoxa världen. Det är befogat att anta att inflytandet från de internationella kontakterna och frågorna som härrör från kyrkornas globala ekumeniska förhållanden också i framtiden kommer att avspeglas i den lokala verkligheten i Finland. På grund av sin kulturella och geografiska position är den ortodoxa kyrkan i Finland en förmedlande debattör mellan det västerländska samhället och den ortodoxa världen. De gränsdragningar som utvecklingen i det internationella ortodoxa etoset ger upphov till påverkar även i fortsättningen livet i den finländska ortodoxa kyrkan.

Förändringarna i det finländska samhället kommer att synas på många sätt i den ortodoxa kyrkans liv och ställning inom den närmaste framtiden. Om

kyrkan förlorar sin beskattningsrätt eller statsmaktens ekonomiska stöd annars minskar måste kyrkan radikalt ändra sina tillvägagångssätt och hitta annorlunda finansieringsmodeller. Förändringar i hur skolan arrangerar religionsundervisningen kan tvinga den ortodoxa kyrkan att hitta nya lösningar för hur undervisningen i egen religion ordnas. Utöver frågan om samhällets sekularisering aktualiseras också frågan om kyrkomedlemmarnas engagemang inom den ortodoxa kyrkan. Huruvida den ortodoxa kristendomen lever vidare som attraktiv i utomståendes ögon återstår också att se.

Trots att framtiden för med sig många utmaningar utgör de nödvändigtvis inte ett hot. Den ortodoxa traditionen i dagens Finland är på många sätt mer livskraftig än under gångna tider. Det finns orsak att anta att den finländska ortodoxa kristenheten som byggts upp i flera hundra års tid är tillräckligt stark för att möta de utmaningar den står inför.

Litteratur:

Isä Ambrosius & Haapio, Markku (red.)

1979 Ortodoksinen kirkko Suomessa. Heinävesi.

Kananen, Heli

2010 Kontrolloitu sopeutuminen. Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946–1959). Doktorsavhandling. Jyväskylä studies in humanities 144. Jyväskylä: Jyväskylä universitet.

Koukkunen, Heikki

1982 Tuiskua ja tyventä. Suomen ortodoksinen kirkko 1918–1978. Heinävesi: Valamo kloster.

Kärkkäinen, Tapani

1999 Kirkon historia. Ortodoksin käsikirja. Joensuu: Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto.

Nokelainen, Mika

2010 Vähemmistövaltiokirkon synty. Ortodoksisen kirkkokunnan ja valtion suhteiden muotoutuminen Suomessa 1917–1922. Doktorsavhandling. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 214. Helsingfors: Finska kyrkohistoriska samfundet.

Riikonen, Juha

2007 Kirkko politiikan syleilyssä. Suomen ortodoksisen arkkipiispakunnan ja Moskovan patriarkaatin välinen kanoninen erimielisyys 1945–1957. Doktorsavhandling. Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja 18. Joensuu: Joensuu universitet.

KATOLICISMEN I FINLAND

Emil Anton

Kristendomen var den första stora världsreligionen som finländarna mötte och till slut också anammade vid sidan av eller i stället för den fornfinska religionen. Kristendomens inflytande började bli synligt i Finland under 800–1000-talen e.Kr., till exempel i begravningsstedvänjorna och ”kalendern”, det vill säga högtiderna som hörde samman med årets gång. Under den första tiden kom kristna föremål, sedvänjor och ord från både öst och väst, då de här två stora traditionerna inte ännu separerat från varandra till en ”katolsk” och en ”ortodox” kyrka. Efter schismen mellan väst och öst, som formellt ägde rum år 1054, låg största delen av Finland under den katolska kyrkans inflytande (från grekiskans *katholikos* – allmän, universell, allomfattande), det vill säga inom den västliga traditionen.

Henrik den helige och skriftkulturen

Legenden om Sankt Henrik på latin och *Kvädret om biskop Henriks bane* på folkets språk skiljer sig från varandra på detaljnivå, men den gemensamma historiska kärnan går tillbaka till den engelskfödda biskop Henriks martyrdöd i Finland den 20 januari någon gång på 1150-talet. I Åbo stift kände man inte bara till Henriks dödsdag utan man bevarade även martyrbiskopens relikier. Då relikerna flyttades från Nousis till den nyinvigda domkyrkan i Åbo den 18 juni 1300 firades en aldrig förut skådad kyrklig och folklig fest i det medeltida Finland. Till följd av detta uppkom en populär marknadsdag känd som ”kesä-Heikki” som ordnades årligen. Domkyrkan med Henriks relikier blev det viktigaste pilgrimsålet i det medeltida Finland. Också andra populära inhemska pilgrimsorter hade anknytning till Henrik, så som Kjulo där biskopen dog och Nousis där oxarna eller hästarna som transporterade liket pausat under sin färd. På 1400-talet hämtades en praktfull sarkofag från Tyskland åt Sankt Henrik och placerades i kyrkan som byggts i Nousis. Ett exempel på uttryck för Henrikskulten var, och är än i dag, de kyrkor som fått sitt namn efter Henrik (så som Pyttis gråstenskyrka) och Biskop Henriks bönehus i Kumo som också är den äldsta träbyggnaden i vårt land (den nuvarande byggnadens äldsta delar är från 1400-talet).

Legenden om Sankt Henrik vittnar inte enbart om vördnaden inför Henrik, utan också om katolicismens grundläggande betydelse för den skriftliga kulturen i Finland. Den här kyrkliga legenden, som härstammar från senare delen av 1200-talet, är ”Finlands första bok” i den bemärkelsen att legenden är det första kända skriftliga verket som är skrivet i Finland. Därtill är den berömda mässboken

för Åbo stift, *Missale Aboense* från år 1488, den första boken som tryckts för att användas i Finland. Under den senare hälften av 1400-talet var broder Jöns Budde verksam vid birgittinerklostret i Nådendal, och han översatte bibeltexter, teologisk litteratur och andaktslitteratur från latin till svenska. Nuförtiden kan man också läsa Buddes verk översatta till finska vilka erbjuder en unik insikt i den katolska tron och andligheten i det medeltida Finland.

Ordnar, kloster och biskopar

Birgittinerklostret i Nådendal byggdes på 1400-talet för att fungera som finländsk bas för den orden som grundats av vårt världsberömda ”inhemska” helgon (eftersom Finland var en del av det svenska riket), Birgitta Birgersdotter (1303–1373). Klostret blev en populär pilgrimsort och så småningom uppkom staden Nådendal kring klostret. Klostrets kyrka har bevarats till vår tid och av våra ungefär 80 medeltida stenkyrkor är den näst störst efter Åbo domkyrka.

I det medeltida Finland verkade förutom birgittinerorden även de katolska tiggabrödraskapen som fått sin början på 1200-talet i Sydeuropa. Franciskanerna som utövade sin andlighet i fattigdom grundade kloster i Raumo, Viborg och på Kökar, medan dominikanerna som koncentrerade sig på att studera och predika grundade kloster i Åbo och Viborg. Franciskanernas klosterkyrka med praktfulla väggmålningar i Raumo (Heliga korsets kyrka) har bevarats till vår tid, och även om den är luthersk i dag är de franciskanska rötterna inte bortglömda.

Biskoparna i Åbo var de mest inflytelserika personerna i det medeltida Finland. Den mest inflytelserika av dem var Magnus II Tavast (biskop 1412–1450). Magnus var känd för sina dygder och sin välgörenhet: han införde bönestunder som hölls i katedralen, gjorde en pilgrimsfärd till det Heliga landet, hämtade högklassig teologisk litteratur till Finland, hjälpte fattiga, lyckades sänka den skatt som kungen inkrävde med en tredjedel och lugnade ned farliga upprorsrörelser. Den sista biskopen under den katolska tiden var Arvid Kurki (biskop 1510–1522). Kurki flydde från Åbo undan danskarna, steg ombord på en båt i Närpes för att resa till Sverige och drunknade i havets vågor.

Konkurrensen mellan olika åskådningar

Den medeltida kyrkan stod inför en åskådningsmässig utmaning i Finland, nämligen den fornfinska religionen och folktron.¹ Inför utmaningen förföll kyrkan till metoder som är förkastliga ur dagens synvinkel, men som då hade påvens

1 Fornfinsk religion syftar här på den förkristna religionen, folktro på en blandning av den fornfinska religionen och kristendomen.

välsignelse eller var hans direkta uppmaning: löften om frälsning förenades med beväpnat korståg och personer som gjorde motstånd tvingades underordna sig den enade kyrkan. Den katolska kyrkan var dock i viss mån mer välvilligt inställd till den finska folktron än den senare renläriga lutherdomen. De gamla kultplatserna bevarades då kyrkorna byggdes på samma platser och helgonkulten gjorde att det blev enklare att kristna de polyteistiska finländarna. Då ”Ahti hämtade fisk ur vattnet” (”Ahti wedhest Caloja toi”) för de forna finländarna, kunde man nu i stället lämpligen ge rollen som fiskare åt aposteln Andreas (Antti) som också började på A, och hans bror Petrus (Pekka): ”Antti ge oss abborrar, Pekka små fiskar” (”Anna Antti ahvenia, Pekka pieniä kaloja”). Predikan på folkets språk och kyrkornas väggmålningar spelade en viktig roll i den kristna undervisningen för folket: tillsammans bjöd dessa på en unik ”audiovisuell” upplevelse i den medeltida finländarens värld. Det icke-läskunniga folket, den glesa bebyggelsen och de långa avstånden var fortsättningsvis utmaningar för kyrkan.

Under 1500-talet utmanade reformationen, som Martin Luther satt i rullning, den medeltida katolicismen och den västliga kristenheten splittrades. Sveriges kung Gustav Vasa (1496–1560) tog som bekant till sig reformationen främst av politiska och ekonomiska orsaker. På gräsrotsnivå var folket missnöjt över att de gamla sedvänjorna avlägsnats och de katolska vanorna levde vidare ännu länge under de närmaste århundradena.

Den förbjudna katolicismen i det lutherska Finland

Under kung Johan III:s tid (1568–1592), som var katolskt sinnad och till slut omvände sig till katolicismen i hemlighet, skrev en skara unga finländska män in sig vid utländska jesuituniversitet. Den mest kända av dem var Johannes Jussoila (ca 1555–1604) som för en del finländare är bekant från Artturi Leinonens historiska roman (1943).

Under 1600–1700-talen uppkom en kraftig motsättning som gällde uppfattningarna om påven och kyrkan i Rom i det lutherska Finland. Den första professorn i teologi vid Kungliga Akademien i Åbo som grundats år 1640, Eskil Petraeus, hade disputerat för doktorsgraden i Uppsala under temat ”den store Antikristus, som är påve i Rom”. Psalmboken från år 1701 fick finländare i flera generationer att sjunga om den ”genomonda oförskämda påven i Rom” med följande ord: ”Me rukoilem’ sua, Jesu Christ’! / Pääst’ meitä pahan paavin orjuust’, / Kuin on se antichristus vissist’, / Meit’ kerit’ sen kovast’ koiruust’/” (på svenska ungefär: ”vi ber dig, Jesus Kristus, befria oss från den onda påvens slaveri, ty han är antikrist förvisso, rädda oss från hans grymma falskspel”).

De nya intrycken under 1700–1800-talen lindrade den tvära antikatolicismen som härstammade från renlärighetens tid. Pietisterna tog intryck av den katolska mystiken och det katolska andaktslivet, upplysningen förde med sig en gryende

ekumenik och religionskritik, och nationalromantiken förde tankarna till nationens gyllene förgångna. Också Topelius uppmanade, trots sin kritik av läran, till att minnas allt det goda som katolicismen gjort för Finland: ”Katolska kyrkan har (...) till Finland fört med sig skolor, vetenskaper, målarkonsten, bildhuggarkonsten, arkitekturen och kyrkomusiken. På dess initiativ grundades sjukhus, allmosor utdelades och många fattiga fick mat”.

Katolicismens återkomst

Till följd av att kung Gustav III och Anders Chydenius, kyrkoherde i Karleby, drivit frågan om en lagändring fick utländska katoliker från och med år 1781 vara verksamma och hålla gudstjänster i det svenska riket. Trots det var det ovillkorligen förbjudet att omvända lutheraner, med hot om landsförvisning. När Finland anslöts till Ryssland år 1809 blev hela området ur den katolska kyrkans synvinkel en del av Mogilevs ärkestift med biskopssäte i Sankt Petersburg. Tio år tidigare hade en katolsk församling grundats i Viborg och år 1860 välsignades och invigdes Sankt Henriks katedral i Helsingfors. Till en början tjänade församlingarna huvudsakligen tsartruppernas polska soldater och fram till början av 1900-talet hade katolicismen i vårt land ett östeuropeiskt, slaviskt särdrag.

Det var i alla fall just en polsk anknytning som byggde bron till den finländska katolicismen. Professorn i slavisk filologi vid Helsingfors universitet, J. J. Mikkola, och hans hustru författaren och översättaren Maila Talvio var goda vänner med Julius Rodziewicz, präst i Sankt Henriks församling. Också Mikkolas unga student Adolf Carling blev bekant med Rodziewicz som fungerade som kyrkoherde åren 1902–1904 och han började besöka prästgården varje vecka för kvällste och språkundervisning. Språkbegävninng och fosterländskhet förenade Carling och Rodziewicz, och Carling började delta i mässan allt oftare för att lyssna på Rodziewicz predikningar. Carling blev så småningom av med sina fördomar mot påven och till slut fann han stöd endast för den katolska läran i Nya testamentet. Han anslöt sig till den katolska kyrkan, studerade till präst i Sankt Petersburg och Rom, och firade sin första mässa i Finland år 1911. Carling blev också bekant med den polska ursulinsystem Ursula Ledóchowska som grundat lägergården Merentähti på Karelska näset. Hon blev helgonförklarad av påven Johannes Paulus II år 2003. Carling undervisade Ursula i finska och tillsammans publicerade de den första finskspråkiga katolska bönboken *Terve Meren tähti, rukouskirja Suomen katoliselle kansalle*. Carling var den första finskspråkiga katolska prästen under den nya tiden. Han hade hoppats på att bli biskop eller åtminstone långvarig kyrkoherde för Sankt Henriks kyrka, men på grund av de kyrko- och språkpolitiska omständigheterna gick hans dröm inte i uppfyllelse.

I början av 1900-talet var katolikerna i Finland tydligt indelade i olika grupper. Den finländsk-irländska fader Wilfrid von Christierson, som blivit prästvigd år

1903, var en motpol till den finsk- och polsksinade Carling. Von Christierson bjöd in några holländska SCJ-präster från Jesu Heliga Hjärtas brödraskap till Finland och dessa föredrog svenska som då var det språk majoriteten behärskade. När Finland blev självständigt år 1917 ansågs det vara en god idé att separera Finland från Mogilevs ärkebiskopsstift till en egen kyrklig struktur, ett apostoliskt vikariat. Eftersom två finländska präster var jämnstarka och konkurrerade med varandra ville Rom inte lösa tvisten till någons fördel. I stället kom man fram till en kompromiss genom att utse SCJ-prästen Michael Buckx till apostolisk vikarie, vilket ledde till att en skarp polemik blossade upp i den finländska pressen. Enligt vissa kritiker måste munkarnas inresetillstånd helt förbjudas med stöd i en kunglig förordning från år 1779, men regeringen kom fram till att man måste göra en skillnad mellan de gamla och de nya munkordnarna.

År 1923 anlände kardinal Wilhelm van Rossum till Finland för att viga Buckx till biskop. Tillställningen blev en betydande kulturhändelse – han var den första kardinalen som besökte vårt land. Kardinalen skrev en skimrande beskrivning av sin resa som lät förstå att finländarna var nära att återgå till den katolska tron. Den lutherska kyrkan reagerade med ett offentligt uttalande där det påpekades att uppmärksamheten som kardinalen fick främst berodde på artighet, inte att den katolska trosuppfattningen skulle vara populär. År 1923 förde dessutom med sig att religionsfrihetslagen trädde i kraft. Lagen garanterade skydd för alla de finländare som av egen vilja ville ansluta sig till den katolska kyrkan.

Konvertiterna och den ekumeniska vändningen

En av de finländare som konverterade till katolicismen var Anita Idefelt från Viborg som anslöt sig till den katolska kyrkan i Helsingfors år 1936. Hon blev då syster Benedicta Idefelt, ”den finländska nunnan ute i världen” som underrubriken i hennes berömda självbiografiska bestsellerbok *Från Viborg till Vatikanen* lyder. Syster Benedicta avancerade i sin karriär till viktiga medieuppgifter inom kyrkan, först i Brasilien och senare i Rom, och inledde det finskspråkiga arbetet vid Vatikanens radio. Hon skrev böcker som gav finländarna uppdaterad kunskap om katolicismen och suddade ut fördomarna mot ordensmedlemmar.

En annan känd katolsk konvertit i samma generation som Idefelt var *Helsingin Sanomats* långvariga karikatyrtecknare Kari Suomalainen. Med J. V. Snellman som ledstjärna betonade Suomalainen traditionella finländska och fosterländska värden och kritiserade många moderna fenomen så som kvinnopräster. Den evangelisk-lutherska kyrkans linje gällande kvinnopräster påverkade också andra inflytelserika konvertiter, med professorn i dogmatik Seppo A. Teinonen och Sannfinländarnas ordförande och nuvarande utrikes- och europaminister Timo Soini i främsta led. Teinonen har utbildat en hel generation lutherska präster och översatt en stor mängd värdefulla klassiker inom andligt liv samt helgons och mystikers verk

till finska, medan Soini berättar öppet om sin tro och sina värderingar i tal, i sin blogg och i böckerna *Maisterisjätkä* och *Peruspomo*. Bland de svenskspråkiga inflytelserika katolska konvertiterna och kulturpersonerna kan man nämna till exempel historieforskaren Birgit Klockars (1912–1996), professorn i historia Jarl Gallén (1908–1990), diplomaten Göran Stenius (1909–2010) och essäisten Johannes Salminen (1925–2014).

År 1955 omvandlades det apostoliska vikariatet till Helsingfors stift och den lutherska kyrkan började oro sig över det katolska missionsarbetet i Finland. Dominikanerna hade grundat ett kulturcentrum vid namn Studium Catholicum i Helsingfors och samlat kring sig en grupp intresserade inflytelserika akademiker. Det lutherska biskopsmötet lät göra en hemlig utredning om det katolska missionsarbetet i Finland, men rädslan visade sig vara obefogad.

Andra Vatikankonciliet som hölls åren 1962–1965 öppnade den katolska kyrkan för ekumenik och förde på många sätt de gamla kristna kyrkorna närmare varandra än tidigare. Katolska kyrkan i Finland var det första stiftet i världen som anslöt sig till ett lokalt ekumeniskt råd. Paul Verschuren (SCJ), biskop för Helsingfors katolska stift åren 1967–1998, var en inflytelserik person inom ekumeniken och skapade utmärkta relationer till den lutherska och den ortodoxa kyrkan. Andra viktiga finländska ekumeniker var dominikanfadern Martti Voutilainen och diakonen Pentti Laukama. Martti Voutilainens prästvigning i den nya Sankta Marias kyrka i Mejls år 1961 var den första katolska prästvigningen i Finland sedan 1500-talet och väckte mycket uppmärksamhet i pressen. Voutilainen var länge verksam som föreståndare för Studium Catholicum och översatte viktiga katolska dokument till finska. Pentti Laukama ledde för sin del den katolska informationstjänsten KATT och var med och grundade den ekumeniska KETKO-kursen.

Bland de präster som kommit från utlandet kan man särskilt nämna Robert de Caluwé, ikonmålare och ledare för det ekumeniska centret i Kvarnträsk, fader Guy Barbier, präst inom Emmausrörelsen och senare stiftets exorcist, samt den holländskfödda fader Jan Aarts (SCJ) som var den första katolska prästen som disputerade till teologie doktor vid Helsingfors universitet, med Martin Luthers ämbetsuppfattning som tema. Thea Aulo som anslöt sig till kyrkan år 1952 var den första katolska kvinnan som disputerat till teologie doktor i Finland.

Påven Johannes Paulus II:s historiska besök i Finland år 1989 gjorde ett stort intryck både på finländarna och på påven själv. Påvens tal i Åbo domkyrka och mässan i Helsingfors ishall levde länge kvar i mångas minnen. Senare nämnde påven Finland i sitt rundbrev *Må de alla bli ett* (1995) till och med tre gånger. Nuförtiden är Finland faktiskt det enda landet varifrån det årligen görs en ekumenisk pilgrimsfärd till påven i Rom. Färden som infaller i början av januari innefattar också en ekumenisk mässa i kyrkan Santa Maria sopra Minerva där den lutherska och den katolska biskopen predikar i tur och ordning.

Verksamma katolska samfund och personer

Från och med 1980-talet ersattes de holländska SCJ-prästerna så småningom av polska präster. År 2000 fick Helsingfors katolska stift sin första polska biskop, professorn i moralteologi Józef Wróbel från det katolska universitetet i Lublin. Den sista holländska SCJ-prästen, fader Frans Voss, återvände till sitt hemland år 2015 efter långvarigt arbete. I skrivande stund tar polska SCJ-präster hand om fyra av de åtta församlingarna i stiftet: Sankta Marias i Helsingfors, Heliga Ursulas i Kouvola, Sankta Birgittas och Salige Hemmings i Åbo och Heliga korsets i Tammerfors. Sankt Henriks katedralförsamling, Sankt Josefs i Kuopio och Heliga familjen av Nasaret i Uleåborg leds av präster inom den neokatekumeniska inriktningen som kommer från olika håll i världen, från Italien, Latinamerika och Indien. Den neokatekumeniska vägen uppkom i Spanien efter Andra Vatikankonciliet med avsikten att vara ”det nya katekumenatet”, det vill säga erbjuda dopundervisning framför allt för de döpta som är distanserade från kyrkans liv. Rörelsen betonar ordet, liturgin och gemenskapen. Den kom till Finland på 1980-talet och ordnar missionsseminarier i Esbo samt förkunnar evangeliet på söndagseftermiddagar i påsktider på gator och torg i många städer.

På 1980-talet anlände också en annan katolsk rörelse eller organisation med spanskt ursprung till Finland, nämligen Opus Dei.² Prästerna och de lekmannamedlemmar som valt att leva i celibat bor i Opus Deis center. Det finns sammanlagt fyra center i Helsingfors, två för män och två för kvinnor. De fungerar samtidigt som kulturcenter eller studenthem och ungdomsklubbar. Opus Dei betonar att människan ska helga sin vardag, sitt arbete och sina studier och väckte allmänt intresse på 2000-talet när Dan Brown beskrev rörelsen som en kriminell organisation i sin bok *Da Vinci-koden*. Till följd av uppståndelsen utredde Mikko Ketola, docent i kyrkohistoria, mysteriet med Opus Dei för den finländska läsarkretsen i sin bok *Opus Dei: vaiettu salaseura? (Opus Dei: det nedtystade hemliga sällskapet?)*. På 2010-talet avslöjade kvällstidningarna att Oskari Juurikkala som varit den sannfinländska politikern Timo Soinis assistent tillhörde den här ”mystiska sekten”. År 2016 vigdes Juurikkala till präst inom Opus Dei.

År 2009 fick Helsingfors katolska stift sin första finländska biskop, Teemu Sippo från Lahtis. Alla intresserade fick inte plats i Åbo domkyrka där biskopsvigningsmässan hölls och massmedierna var intresserade av den finländska katolska biskopens tankar. Åren 2010–2015 var Sippo ordförande för Ekumeniska rådet i Finland. Den katolska informationstjänsten (KATT) som leds av Marko Tervaportti publicerar tidningen *Fides* och katolsk litteratur på finska (påvens rundbrev, andlig och liturgisk litteratur), bedriver en katolsk bokhandel och svarar

2 Den tekniskt korrekta termen för att beskriva Opus Dei är personalprelatur. Den leds av en prelat som är biskop, men hans andliga och juridiska auktoritet sträcker sig inte över ett geografiskt område så som en biskop för ett stift, utan över personer, det vill säga Opus Deis medlemmar.

på mediernas frågor. Utöver KATT publicerar även TM Marjatta Jaanu-Schröders förlag Amanda-kustannus katolska böcker, medan ordnarna så som dominikanerna, karmeliterna, birgittinerna och SCJ-prästerna har egna publikationer. I de sociala medierna är katolicismen synlig bland annat i bloggar (Catholic Voices Suomi, Ota ja lue, Hyviä uutisia, Jumalapuhetta) samt Facebooksidor och -grupper (t.ex. Paavi Franciscus, Katolilaiset suomeksi).

Åren 2014–2015 vigdes två nya finländska katolska präster: finlandssvenska fader Anders Hamberg och dominikanbrodern Gabriel Salmela. Fader Anders firar bland annat tridentiska mässor som föreningen Gregorius ordnar, och i kulturcentret Studium Catholicum, som broder Gabriel leder, ordnas föreläsningstillfällen som är öppna för allmänheten. Också föreningen Academicum Catholicum, grundad år 1936, ordnar föreläsningstillfällen vid Studium Catholicum och samlar intresserade akademiska och ekumeniska åhörare för att diskutera frågor om den katolska tron och kulturen. Många inflytelserika personer inom det katolska kulturlivet har föreläst på Studium Catholicum eller inom Academicum Catholicum under de senaste åren, bland dem essäisten och översättaren Antti Nylén (f. 1973), grundaren av Filosofian Akademia och bestsellerförfattaren Lauri Järvilehto (f. 1977) samt matematikern och författaren Osmo Pekonen (f. 1960) som är docent vid tre universitet.

En internationell och växande kyrka

I likhet med Nylén, Järvilehto och Pekonen är en stor del av de finländska katolikerna i dag konvertiter, medan andra är ättlingar till konvertiter eller har utländsk bakgrund i andra, tredje eller till och med sjätte led. Över hälften av katolikerna i Finland är utlänningar och därför är den färggranna internationalismen ett kännetecknande drag för den katolska kyrkan i Finland.

Majoriteten av ordensmedlemmarna och ansvarspersonerna för de katolska rörelserna i Finland är utlänningar. Systrarna av det Dyrbaraste Blodet som grundat Engelska skolan i Helsingfors och Tammerfors och de första nunnorna vid karmelitklostret i Esbo kom till Finland från USA. Majoriteten av birgittinersystrarna som bedriver ett gästhem i Åbo är indier. Ursulinsystrarna som ägnar sig åt barnträdgårds- och religionsundervisning i Jyväskylä och Helsingfors har polsk bakgrund, medan professorn vid Östra Finlands universitet, dominikanfadern Antoine Lévy OP, är från Frankrike. Gemenskapen Couples for Christ leds av filippinier, medan gruppen Welcoming Team som riktar sig till nya katoliker har en ansvarsperson med indonesisk bakgrund. Situationen är särskilt intressant i Jakobstad, där en polsk präst håller mässan på svenska för vietnameser i Sankt Mikael's kapell. I Helsingfors firas mässan, utöver på de inhemska språken, även på engelska, polska, latin, spanska, italienska, vietnamesiska, tagalog, tyska och franska med varierande mellanrum. I alla åtta församlingar förrättas största delen av mässorna ändå på finska.

År efter år är invandringen den mest centrala orsaken till att antalet katoliker ökar i Finland. Ökningen har tilltagit allt mer under 2010-talet till följd av att bland annat en relativt stor grupp katoliker från Myanmar kommit till landet. År 1980 fanns det ungefär 3 000 katoliker i landet och år 1995 ungefär 6 000, men i skrivande stund är antalet katoliker i Finland redan omkring 14 000. Dessutom finns det säkert ett stort antal oregistrerade katoliker i landet.

Den växande kyrkan behöver ständigt nya lokaler. År 2012 öppnades det katolska Heliga hjärtats kapell i Vasa och år 2013 köpte kyrkan med donerade medel den gamla kyrkan i Männistö i Kuopio. År 2014 fick kyrkan namnet Sankt Josefs kyrka och blev därmed den största katolska kyrkobyggnaden i Finland. År 2015 började Sankt Henriks katedral församling fira katolska mässor regelbundet i den lutherska kyrkan i Mosabacka. I diasporan, det vill säga på orter där det inte finns en katolsk kyrkobyggnad, firas mässan oftast en gång i månaden i den ortodoxa eller lutherska kyrkans lokaler. Till exempel i Lahtis, Borgå och Mariehamn finns förhållandevis stora diasporasamfund.

Lutherska psalmer och nya slags utmaningar

Förutom de internationella dragen är också den lutherska traditionens inflytande ett karakteristiskt drag för katolicismen i Finland. Den lutherska traditionen kommer till uttryck exempelvis inom kyrkomusiken där det har varit naturligt att ta fasta på den lutherska psalmtraditionen – det fanns inte alltför många katolska sånger på folkets språk och de finskspråkiga katolska kompositörerna och textförfattarna har varit få till antalet. Ur ett globalt perspektiv är situationen unik: få lokala katolska kyrkor sjunger Luthers psalmer i mässan. Efter söndagsmässan flyttar sig de finländska katolikerna numera naturligt till ”kyrkkaffet” som gått i arv från de lutherska sedvänjorna under 1970-talet, vilket är en glad nyhet för många utländska katoliker.

Ytterligare en aspekt av det lutherska inflytandet är antagligen att helgonkultens och den folkliga fromhetens former inom den finländska katolicismen i dag är klart mer måttliga än på medeltiden eller på annat håll i den katolska världen. Under den senaste tiden har Helsingfors stift emellertid försökt återuppliva vördnaden för den salige Hemming och hans kanoniseringsprocess, och årligen ordnas pilgrimsfärder till Kyrkholmen i Kjulo och Heliga korsets kyrka i Hattula. Under ekumenikens tidevarv har katolicismen för sin del influerat den finländska lutherdomen, vilket kommer till uttryck bland annat i att en del lutheraner återfunnit pilgrimsfärden och helgonen, kyrkan har gjort liturgiska närmanden, och till och med påvens skrifter har publicerats (så som Benedictus XVI:s böcker om Jesus). Lutheranerna och katolikerna i Finland har kommit långt i den ekumeniska dialogen, vilket det gemensamma dokumentet *Rättfärdiggörelsen i kyrkans liv* (2010) är ett exempel på.

Efter Andra Vatikankonciliet har katolska kyrkan utöver ekumeniken också förbundet sig till dialog mellan olika religioner. Biskopen träffar regelbundet ledare för andra religioner och den katolska kyrkan har varit representerad till exempel i RESA-forumets verksamhet. Tills vidare har deltagandet i den interreligiösa verksamheten varit småskaligt och begränsat till enskilda katoliker, eftersom stiftet är litet och religionsdialog är ett relativt nytt fenomen. Hur katoliker förhåller sig till andra religioner kan variera mycket från en katolik till en annan. I alla fall kan man förutse att religionsdialogens betydelse kommer att öka markant inom den närmaste framtiden.

Slutligen är det också befogat att nämna catholicismens utmaningar i dag (vilka delvis är bekanta sedan tidigare), bland annat de långa avstånden till kyrkan, den svaga ekonomiska situationen (på grund av att kyrkan inte har beskattningsrätt och att den frivilliga medlemsavgiften inte betalas i tillräckligt stor utsträckning), samt språkfrågan (att vissa språkgrupper isolerar sig). Därutöver bidrar den sekulariserade omgivningen, förhållandet mellan mission, ekumenik och mångreligiositet, samt den knapphändiga finskspråkiga katolska litteraturen till situationen.

Sekulariseringen och det stora antalet alternativa världsåskådningar gör det svårare för människor att förbinda sig till kyrkan. Det här stämmer särskilt för katolikerna i Finland: endast en fjärdedels procent av befolkningen hör till den religiösa minoriteten, skol- och arbetskamrater och ofta även familjemedlemmar står för olika uppfattningar om Gud, världen, människan och livets mening. Samhällets likgiltiga inställning till religion och den samtidiga mångfalden i samhället försvagar också i sig slagkraften i kyrkans egen undervisning och förkunnelse. Predikanterna och religionslärarna står inför utmaningen att göra kyrkans budskap och undervisningen mer relevant i dagens Finland.

Också förhållandet mellan kyrkans mission, ekumeniken och mångfalden är en utmaning för kyrkan. Till ekumenikens principer hör att inte försöka värva medlemmar från andra kyrkor, men till kyrkans mission hör att vittna om evangeliet för alla, i den finländska kontexten antagligen oftast för sekulariserade lutheraner. Till exempel, borde en aktiv katolik uppmuntra sin lutherska vän med urvattnad tro till ett aktivare lutherskt liv eller till en katolsk tro som ger ”sanningens uppfyllelse”? Och borde man debattera om Gud eller vittna om Gud när man möter en jude eller muslim? Är svaret antingen-eller, eller kanske både-och?

Sist och slutligen är det en utmaning att det finns knappt med finskspråkig katolsk litteratur. *Katolisen kirkon katekismus* utkom på finska år 2005 (*Katolska kyrkans katekes* har utkommit i flera upplagor på svenska) och den tenderas till och med vid Helsingfors universitets teologiska fakultet. Trots att katekesen är ett omfattande grundläggande verk måste den som söker ytterligare svar i många fall söka vägledning i utländsk litteratur. Men alla har inte tillräckliga språkkunskaper för att kunna ta till sig böcker på främmande språk och dessutom avspeglar ofta den utländska litteraturen religiösa och samhälleliga omständigheter som avviker från

de finländska. Katolikerna i Finland står nu inför utmaningen att föra den katolska världsåskådningen i dialog med det sekulariserade och samtidigt mångreligiösa Finland, både skriftligen och i vardagen.

Litteratur:

Anton, Emil

2015 Vatikaanin II kirkolliskokous: johdatus historiaan, teksteihin ja tulkintaan. Valkeakoski: Amanda-kustannus.

Heikkilä, Tuomas

2005 Pyhän Henrikin legenda. Helsingfors: SKS.

Heininen, Simo

2007 Mikael Agricola: Elämä ja teokset. Helsingfors: Edita.

2008 Turun piispat Pyhästä Henrikistä Mikko Juvaan. Helsingfors: Edita.

Idefelt, Benedicta

1986 Från Viborg till Vatikanen. Helsingfors: Schildts.

Jutikkala, Eino & Pirinen, Kauko

2002 (1966) Suomen historia. Helsingfors: WSOY.

Juusten, Paavali

1988 Suomen piispainkronikka. Helsingfors: SKS.

Katolska kyrkans katekes

2010 Katolska kyrkans katekes. Catholica.

Ketola, Mikko

2006 Opus Dei: Vaiettu salaseura? Helsingfors: Minerva.

Kirja Suomessa

1988 Kirja Suomessa. Kirjan juhlavuoden näyttely Kansallismuseossa 25.8.–31.12.1988. Helsingfors: Helsingfors universitets bibliotek.

Lamberg, Marko

2007 Jöns Budde: Birgittalaisveli ja hänen teoksensa. Helsingfors: SKS.

Nuorteva, Jussi

1997 Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 177. Helsingfors: SKHS.

Nyman, Magnus

2009 Hävinneiden historia: katolista elämää Ruotsi-Suomessa Kustaa Vaasasta kuningatar Kristiinaan. Helsingfors: Katolsk informationstjänst.

Oja, Heikki

2011 Suomen kansan pyhimyskalenteri. Helsingfors: Kirjapaja.

Salo, Pekka

1997 Suomi ja Pyhä istuin 1918–1968. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 176. Helsingfors: SKHS.

Topelius, Zacharias

1993 Maamme kirja: lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille.

(1876) Faksimilupplaga av verkets 34:e reviderade upplaga 1930. Helsingfors: WSOY.

Vanha virsikirja

1995 Vanha virsikirja: vuoden 1701 suomalainen virsikirja. Hengen tie 17.

(1701) Helsingfors: Kirjaneliö.

Vuorela, Kalevi

1989 Finlandia Catholica: katolinen kirkko Suomessa 1700-luvulta 1980-luvulle. Helsingfors: Studium Catholicum.

1993 Monsignore Adolf Carling: suomalainen pappi ja patriootti. Helsingfors: Studium Catholicum.

2007 Jeesuksen pyhän sydämen veljeskunta Suomessa 1907–2007. Helsingfors: Jeesuksen pyhän sydämen pappien veljeskunta.

LUTHERDOMENS INFLYTANDE PÅ KULTUREN OCH SAMHÄLLET

Mikko Malkavaara

Det är svårt att föreställa sig den finländska lutherdomen och dess inflytande om man inte tar i beaktande den katolska tiden som sträckte sig över hundratals år. Kristendomen etablerade sig redan då i vårt land. Ett annat viktigt förhållande för lutherdomen var den nordiska sockeninstitutionen som man tillägnat sig i Finland redan före den katolska kyrkans ankomst. Gemensamma kultplatser och ett gemensamt försvar och rättsväsende var karakteristiska drag för sockeninstitutionen. Den katolska kyrkans parokiala församlingsordning som grundar sig på geografiska områden anpassade sig till denna och områdena utvecklades vidare till kyrksocknar. Samma geografiska indelning gäller i princip fortfarande och även kommunväsendet och kommungränserna har sin historia i dessa gamla gränser.

Lutherdomen etablerar sig långsamt

Den katolska tiden upphörde år 1527 då Gustav Vasa var kung av Sverige och utfärdade påbud om att en ny lära som spridits från Tyskland, nämligen lutherdomen, skulle bli rikets nya religion. Beslutet vid Västerås riksdag innebar att staten tog den katolska kyrkans egendom i besittning. Biskoparnas maktbefogenheter inskränktes och de fördrevs i likhet med klosterinvånarna.

Gustav Vasa hade redan i samband med maktövertagandet år 1523 skickligt börjat hänvisa till Martin Luthers tankar om att kyrkans egendom hör till folket. Det här var hans huvudsyfte. Kungen understödde inte de allra radikalaste tolkningarna av reformationen.

Lutherdomen slog långsamt rot; under hela 1500-talet diskuterades i vilken riktning religionen skulle formas. En central orsak till den långsamma utvecklingen var att kungen inte ville förändra läran alltför snabbt. Gustav Vasas son Johan lutade sig mot katolicismen och Johans son Sigismund, kung av Polen, hade fått en katolsk fostran. Johan strävade efter att återinföra den gammalkyrkliga liturgin, vilket prästerna motsatte sig. Han ville bevara prästernas rätt till äktenskap, mässan på folkets språk och utdelandet av nattvarden i båda former, liksom även kungens ställning som kyrkans överhuvud. Därför ville Rom inte förhandla med honom.

Inte förrän år 1593 bestämdes det att den svenska kyrkans dogmatik skulle utgå från den Augsburgska bekännelsen. Efter det blossade ett krig om tronföljden upp mellan Johan III:s son Sigismund och hans farbror, riksföreståndare hertig Karl åren 1596–1599. I anslutning till dessa händelser uppkom ett blodigt bondeuppror i Finland, det så kallade klubbekriget.

Lutherdomens långsamma etablering kom även till uttryck i sedvänjorna, till exempel som en väldigt långsam förändring inom matkulturen. De katolska fastedagarna och den medeltida fiskbetonade mathushållningen fortsatte existera långt in på 1600-talet.

Lutherdomen var inte folkets, utan furstarnas val, och övergången till lutherdomen var främst en politisk händelse. Kungen blev kyrkans överhuvud och kyrkan blev därmed en betydande statlig aktör. Då kungen tog sig rätten att utnämna biskoparna knöt han följaktligen kyrkan till staten på ett bestående sätt. Den lutherska kyrkan stödde uppbyggandet av en enhetlig stat samtidigt som staten tryggade lutherdomens läromässiga envælde. Statskyrkosystemet och den lutherska enhetskulturen utgjorde en långvarig grogrund och verksamhetsomgivning för den finländska lutherdomen.

Lutherdomen skapar det finska skriftspråket

Lutherdomen hör samman med uppkomsten av den finska litteraturen på folkets språk och skriftkulturens utveckling. År 1536 sändes Mikael Agricola till Wittenberg för att undervisas av Luther. De första finländarna hade redan tidigare gått samma väg. Petrus Särkilahhti, rektor för Åbo katedralskola, hade studerat i Rostock och Louvain och var troligtvis den första prästen som vigdes till äktenskap i Sverige. År 1539 återvände Agricola till Finland och blev kallad till rektor för Åbo katedralskola. Femton år senare utsåg Gustav Vasa honom till biskop i Åbo. Som lärare och präst höll Agricola fast vid fastan, bikten och skärselden och ansåg att latin var den högre bildningens språk.

Reformationen innebar ett brytningsskede och ett nytänkande inom kulturen. Egentligen var det först reformationen som förde med sig renässansen till Finland och därmed en mer individcentrerad världsbild och ett nytt slags vetenskapligt tänkande. Den katolska kyrkans lära och tankevärld miste ställningen som innehavare av den enda sanningen, kyrkans världsliga inflytande minskade och boktryckarkonsten kom till Finland.

Mikael Agricola hade störst inflytande inom skriftkulturen. Luther lärde att människan kan nå Guds nåd endast genom tro. Därför skulle varje kristen själv kunna läsa Bibeln, vilket förutsatte läskunnighet och bibelöversättningar på folkets språk. Följaktligen var många reformatorer översättare och folkskollärare, liksom även Agricola. Hans första finskspråkiga verk var en nybörjarbok i finska språket, *Abckiria*, som utkom år 1543. I dag känner man till bokens innehåll trots att inte ett enda exemplar bevarats i sin helhet. Det andra verket som utkom var en omfattande, nästan 900-sidor lång handbok för gudstjänstlivet, *Rucouskiria*, som utkom år 1544. Gudstjänstlivet blev därför finskspråkigt.

Agricolas översättning av Nya testamentet, *Se Wsi Testamenti*, utkom år 1548 och skapade grunden för det finska skriftspråket. De svenskspråkiga översättningarna

gjordes snabbare, Nya testamentet utkom år 1526 och hela Bibeln redan år 1541. Översättningarna användes i de finlandssvenska trakterna, vilket hade en stor betydelse för det svenska skriftspråkets utveckling. Inte förrän år 1642 utkom den första finskspråkiga upplagan av hela Bibeln, *Biblia, Se on Coco Pyhä Raamattu Suomexi*. Översättningsarbetet inleddes på befallning av kung Karl IX år 1604.

Elementarundervisningen i socknarna vilade på kyrkans ansvar fram till mitten av 1800-talet. Gudstjänstlivet, psalmerna och undervisningen påverkade språket och språkutvecklingen. På 1600-talet, under renlärighetens tid, skapades ett effektivare system för kyrkans undervisning i läskunnighet under ledning av biskop Johannes Gezelius. Läskunnigheten skulle garantera att människorna tillägnade sig tron på rätt sätt. Till en början ansågs utantilläsning vara tillräckligt. Människorna var tvungna att kunna katekesen utantill för att få ta del av nattvarden, vilket i sin tur var en förutsättning för att få gifta sig. Kyrkan gick så småningom över till att kräva innantilläsning. Läskunnigheten kontrollerades årligen vid husförhör och snart utvecklades konfirmandundervisningen utgående från undervisningen som ordnades för unga. I kyrkböckerna antecknades att folket kunde vad som krävdes.

Staten gav kyrkan sitt stöd genom att återinföra beskattningsrätten vilket bidrog till att kyrkan kunde fördjupa sig i uppgiften att undervisa folket. Då läskunnigheten förbättrades ökade så småningom betydelsen av bibelläsning och andlig litteratur. Därmed kom den finskspråkiga litteraturen överlag att utvecklas och öka. Snart kunde man hitta en abc-bok, katekes och psalmbok i nästan varje hem.

Lutherdomen bidrog till att den folkliga kulturen och runosångstraditionen dog ut. Den gamla sångtraditionen var levande fram till 1500-talet, men efter reformationen avfärdade den lutherska kyrkan de gamla sångerna som hedniska. Runosångerna försvann först i de västra delarna av landet och senare även på annat håll. Då man under 1800-talets romantiska era ivrade för att finna finländskhetens rötter, hittade runosamlarna sångerna i det östligaste Finland, särskilt Vitahavskarelen. Efter reformationen stärktes samtidigt de västliga musikaliska strömningarna i Finland. Reformationen förenade på så sätt Finland med den västliga kulturen, men samtidigt försvagades den äldre autentiska traditionen.

Lutherdomen som grund för enhetskulturen

Den lutherska kyrkans statspolitiska roll framhövdes under renlärighetens tid, då grunden för den långvariga enhetskulturen skapades. Sverige var en enväldig, enhetsskapande, totalitär stat som kontrollerade sina medborgare och den lutherska kyrkan som krävde renlärighet garanterade kungens och tjänstemannakårens makt.

Prästens predikan blev kärnan i gudstjänsten. Under den svenska stormaktstiden innehöll predikan ofta politiska budskap och påminnelser om hur gudsfruktan

och respekt för majestäten egentligen var samma sak. Gudstjänstbesökarna blev påmind om syndens fördärv. I samband med gudstjänsten lästes kungens eller landsherrens förkunnelser och andra offentliga meddelanden upp, vilket krävde att alla församlingsmedlemmar var närvarande. Frånvaro kunde leda till böter eller skamstraff. Predikstolens ställning som kronans viktigaste informationskanal levde kvar långt in på 1800-talet. För att kunna övervaka både församlingarnas inre hierarki och medlemmarnas närvaro utvecklades en särskild sittordning på 1600-talet. Varje familj hade en egen plats, de förnäma satte sig framme och de enkla människorna längst bak i kyrkan.

Kungen utnämnde svenska präster, som var kända för att vara lojala mot staten, till biskopsämbeten. Enhetsstaten byggdes upp med kyrkodisciplin, inpräntande av katekesen och förbud mot främmande bekännelser. Ett dåligt och osedligt liv ledde till straff i fotstocken. Rättsskipningen gällande sexualmoralen var ofta grym. Det var inte någon större skillnad mellan att följa den moral kyrkan krävde och att följa den allmänna lagen. Kyrkan och kronan drev tillsammans kampen mot de grövsta synderna och utnyttjade Karl IX:s tillämpning av strafflistorna i Moseböckerna som införts år 1608. Häxeriutredningarna var en av statens extrema metoder för att hålla kontroll över människors olikheter.

Kyrkoherden var den självskrivna ordföranden vid sockenmötet. Mötet bestämde över församlingens byggnader och övrig egendom, socknens ekonomi och fattighjälp. Det var särskilt krävande att få församlingens förtroende när kungen meddelade om nya skatter. I egenskap av ledare för socknen hade kyrkoherden ansvar för den lutherska enhetskulturen.

Kyrkolagen från år 1686, enligt vilken var och en måste höra till den lutherska kyrkan, befäste förbundet mellan kyrkan och staten. Fram till 1800-talet befäste den karolinska kyrkolagen renlärighetens arv som strävade efter en oföränderlig och stabil samhällsordning. Den här ordningen motiverades med den så kallade Hustavlan med ursprung i den medeltida traditionen som även utgjorde ett kort avsnitt i Luthers Lilla katekes. I Hustavlan ses samhället som en oföränderlig ordning där det världsliga ståndet, det andliga ståndet och hushållets stånd har bestämda roller. Hustavlans etik, eller treståndsläran, påverkade människors tänkande och handlingar i vardagen, i andliga frågor och samhällets förvaltning. Principen var att var och en måste leva enligt sitt eget stånd och ställning och vara lydig mot de överordnade. Församlingsmedlemmarna lärde sig att läsa katekesen, men det var ännu långt till att kunna läsa och förstå dagsaktuell information. Prästerna bevarade sin ledande ställning i socknarna långt in på 1800-talet.

Byggandet av enhetskulturen och utvidgningen av stormakten ökade behovet av kunniga tjänstemän och präster. Därför understödde staten att nya trivialsolor och gymnasier byggdes på olika håll i riket. Det mest betydelsefulla initiativet var grundandet av ett universitet i Åbo år 1640. Alltsedan 1300-talet hade en katedralskola, senare ett gymnasium, varit verksamt där. I Åbo fanns även biskopssätet och det administrativa centret för den östra delen av riket. Förutsättningarna för

universitetet var goda och det utvecklades till rikets andra universitet efter Uppsala universitet. Universitetet bestod av en teologisk, medicinsk, juridisk och filosofisk fakultet. Av dessa var den teologiska fakulteten den mest ansedda och även den mest framgångsrika. Universitetet var synnerligen svenskt till sin karaktär, eftersom många av professorerna rekryterades från Uppsala och ungefär en tredjedel av studenterna kom från rikets västra delar.

Kyrkan och upplysningen

Sveriges stormaktstid och renlärighetens tid avslutades med två katastrofer, först hungeråren 1696–1697 då till och med 30 procent av finländarna miste livet, och lite senare Stora nordiska kriget som pågick i omkring 20 år. Kriget upphörde år 1721 med freden i Nystad då Sverige förlorade sin ställning som stormakt.

Då ryssarna avlägsnat sig återgick man till det svenska förvaltnings- och rättssystemet. Tjänstemännen och största delen av dem som flytt till rikets svenska områden återvände. Bland dem fanns också präster som mötte förfallna församlingar och likgiltiga församlingsmedlemmar.

Finländarnas okritiska tilltro till kyrkans lära avtog i slutet av kriget under den ryska ockupationen, även känd som Stora ofreden. Prästernas krigsretorik där Sverige målades upp som det nya Israel och Guds utvalda folk vände sig mot sig självt då ockupanterna behandlade finländarna med hårda tag. Pietismen som betonade den personliga tron var för många ett bättre svar än en ovanifrån påtvingad social gemenskap full av yttre krav. Vårt land återhämtade sig efter kriget i en ny atmosfär. Många officerare som återvänt från krigsfångenskapen i Ryssland hade upplevt ett andligt uppvaknande. Bland adelns herrgårdar spreds en väckelse: pietismens första steg.

Kristendomen hade nått Finland både i sin östliga ortodoxa och sin västliga katolska form. Den västliga fick en dominerande ställning, medan den ortodoxa trons inflytelsesfär begränsades till landets östra del. Till följd av den katolska kyrkan och det västliga kulturella inflytandet överlag integrerades Finland till den västliga kultursfären, men på 1700-talet började en förändring ske.

Kejsaren Peter den Store förverkligade sin vision om en sjöförbindelse från Ryssland till Europa och storstäder vid Östersjöns kust genom att grunda en ny stad år 1703 som bar hans namn, nämligen Sankt Petersburg i Nevaflodens deltaområde i den östligaste utkanten av Finska viken. Efter freden i Nystad riktades utrikespolitiken mot Ryssland och Rysslands intressen riktades mot Finland.

Efter freden i Nystad blev största delen av Finlands landområden en del av Sverige och den svenska förvaltningen, men i och med fredsavtalet gick gränsen väster om Viborg. De överlämnade landområdena mellan Viborg och Sankt Petersburg kom att utgöra det ryska Viborgs guvernement där den lutherska tron och den svenska lagstiftningen bevarades. År 1721 flyttades biskopssätet från Viborg till Borgå.

Nya vindar blåste från Europa. I Sverige ersattes enväldet med en parlamentarisk grundlag, det fanns inte någon motsvarighet i Europa förutom i England. Lagstiftarna tillhörde fyra olika stånd: adel, präster, borgare och bönder. Representanter för det lutherska prästerskapet blev på så sätt en del av det lagstiftande organet. Prästerskapet hade en obekvämsits mellan adeln och statsmakten, men som stånd i lantdagen uppnådde prästerna en ställning som de inte hade på annat håll i Europa.

Åren 1721–1772 då upplysningen spreds och ekonomin stärktes kallas för frihetstiden. Byggandet av Sankt Petersburg skapade attraktionskraft och en marknad för finländska trävaror. Särskilt såg- och landägarna och handelsmännen i de östliga delarna av landet blev mer förmögna. I västra Finland riktades handeln mot Stockholm och den reglerades genom tullar och begränsningar.

Den katolska kyrkans husförhörslängder, liksom de jordeböcker som togs i bruk på 1530-talet och behövdes för beskattningen och krigsrekrytering, är tidiga former av folkbokföring. Kyrkolagen från år 1686 bestämde att husförhörslängderna, historieböckerna (kataloger över födda och döpta, lysning till äktenskap, vigda, döda och begravda) och kataloger över utflyttade skulle bli obligatoriska i varje församling och att kyrkoherden skulle ansvara för dessa. Folkbokföringen fortsatte församlingsvis även i storfurstendömet Finland. Modellen utvidgades till församlingarna i Gamla Finland år 1812.

Upplysningen spreds först till ständerna och följaktligen även till prästgårdarna och predikstolarna. Många präster förespråkade de nya praktiska och läromässiga tankegångarna. I själva verket blev kyrkan den viktigaste kanalen för att nå ut till finländarnas tankevärld. Under den senare delen av 1700-talet, som också kallas för ”nyttans tidevarv”, riktades upplysningens betoning på förnuftet särskilt mot ekonomi och nyttotänkande. Prästerna uppmuntrade medborgarna till praktiska tillvägagångssätt, men samtidigt varnade de för sorglöshet och försummelse av världsliga plikter.

Kända namn från denna tid är de östfinska prästerna tillhörande släkten Stenius som arbetade med skogsröjning och forsrensning, samt kyrkoherden i Karleby, Anders Chydenius, som strävade efter att vara en förebild genom att odla effektivt på prästgårdens åkrar. Med bibliska exempel uppmuntrade han folket att ta hand om hälsan. Dessutom var han nationellt inflytelserik i egenskap av bildad skribent och lantdagsman som motsatte sig merkantila begränsningar.

På 1700-talet låg betoningen på den enskilda människan. Den mest centrala förändringen som upplysningen förde med sig var den ”antropologiska vändningen” som djupt inverkade på tolkningen av kristendomen även utanför väckelserörelsernas förkunnelse och väg att finna tron. Väckelserörelserna, som betonade känslan, en mystikkontakt till Gud och ett aktivt kristet ansvar, motsatte sig upplysningens nytto- och förnuftstänkande, men var som fenomen ändå anknutna till upplysningen. Väckelserörelserna betonade den individuella tron och eftersom de motsatte sig allt världsligt förnekade de även kyrkans andliga auktoritet. I upplysningens anda ville rörelserna väcka en kritisk medvetenhet i

relation till överheten och ställde individens personliga ansvar framom det sociala ansvar som kyrkan erbjöd. Eftersom väckelserörelserna stannade inom kyrkan förändrade de kyrkans tankesätt och minskade kyrkans direkta samhällspåverkan. Betoningen av det praktiska förnuftet som kännetecknade nyttans tidevarv var inte längre lika typiskt i kyrkan under 1800-talet, på grund av väckelserörelsernas inflytande. Väckelserörelserna framhävde snarare det för finländska förhållanden typiska synsättet att religionen är en privatsak som endast få personer talar om. Rörelserna förutsatte en tro och ett beteende som avvek från denna världen, och därför separerades religionen från samfundens vardag och blev i stället en privatsak. När budskapet om frälsning, som folk tidigare tagit till sig tillsammans med andra i en prästs närvaro, övergick till att vara den enskilda människans ansvar och beslutsfattande försvagades det ovillkorliga budskapet om nåd och kraven ökade.

Den evangelisk-lutherska kyrkan tar form

Finska kriget utkämpades från februari 1808 till mars 1809, men redan i mars 1808 ockuperade de ryska trupperna Åbo och praktiskt taget hela södra Finland. Ryssland deklarerade att Finland anslutits som en permanent del av det ryska kejsardömet. Eliten i Finland, med ärkebiskopen och vice kanslern vid universitetet Jakob Tengström i spetsen, svor sin trohet till kejsaren redan våren 1808, vilket antagligen bidrog till att ockupationstrupperna inte var så våldsamma.

Kejsardömet ville visa för Sverige att den nya kolonin behandlades väl. Områdena öster om Kymmene älv, som hört till Gamla Finland, anslöts till storfurstendömet Finland och församlingarna öster om Torne älv fick ekonomiskt stöd för att bygga kyrkor eftersom de gamla kyrkorna stod på svenska sidan. År 1817 ordnades en imponerande 300-årsfest i Åbo för att fira reformationen. Biskopen i Åbo fick titeln ärkebiskop av Åbo och Finland, och kyrkan tilläts införa en egen kyrkolag och förnya sina kyrkliga böcker, även om dessa initiativ visserligen avstannade redan i början. Kejsarens välvilliga inställning visade att den kyrkliga överheten i Finland var hängiven det nya systemet. I storfurstendömet antog lutherdomen karaktären av nationell kyrka för finländarna.

I kyrkorna bad folket för kejsaren och lyssnade på kejsarens kungörelser. Traditionen med böndag förblev gällande. I det kejserliga Finlands senat utformades årligen en kejserlig deklaration om fyra böndagar. I deklarationerna betonades ödmjukhet, laglydighet och lojal undergivenhet.

Förbindelserna till den finska nationalistiska rörelsen

I det svenska riket hade de finskspråkiga utgjort en liten minoritet, men i det nya storfurstendömet var de i majoritet. Finlands nya ställning gav början till ett sökande

efter en ny identitet under romantikens och de nationalistiska idéströmningarnas tid i Europa i början av 1800-talet. Det finska språket och det finska folket lyftes fram på ett nytt sätt inom forskningen och den offentliga debatten, vilket formade språkförhållandena och kulturen.

Kyrkans suveräna status blev snävare under 1800-talet. De *feuerbachska* religionskritiska tankarna spreds först bland de bildade, och i de radikala liberala kretsarna utvecklades sedan dessa tankar till antiklerikalism och motstånd mot kristendomen. Rörelsen inspirerades av både upplysningens rationalism och naturvetenskapens genombrott, särskilt Darwins upptäckter och evolutionsläran.

Den kristna nationalistiska rörelsen ville göra motstånd mot den upplysningsfilosofiska rationalismen, dess liberalistiska och sekulära världsbild som grundade sig på vad de ansåg var en felaktig människosyn. Kampen började på 1850-talet, blev hetsigare under nästa årtionde och blossade upp till en uppenbar åskådningsskandal på 1880-talet då en stor del av de bildade hade tillägnat sig en religionskritisk, materialistisk och *darwinistisk* världsåskådning.

Epoken gav upphov till flera folkrörelser. Landet levde i en tid där nykterhetsrörelsen, kvinnorörelsen, arbetarrörelsen och en generellt friare medborgaraktivitet tog form. Likaså uppkom en ny medelklass som tog form mellan herrefolket och allmogen. Den lutherska kyrkan var också bekymrad över frikyrkorna som med mångsidiga aktiviteter och ett fritt andaktsliv lockade människor. Prästerskapet som tagit intryck av väckelserörelserna ställde sig bakom Bibeln, bekännelsen och fennomanin. En liten minoritet av prästerna, under ledning av några universitetsteologer, sökte efter enhet mellan tro och vetande och betonade kyrkans samhällsansvar. Det fördes även en diskussion om huruvida Finland borde byggas på en västerländsk liberalistisk eller en finsk nationalistisk kulturell grund. Majoriteten av prästerna valde det senare. De kontinentala ideologierna hade orsakat problem för kyrkans auktoritet och lära. Prästerna band sig vid de finsksinnade idealen, tanken om ett enhetligt folk och väckelserörelserna.

Kyrkolagen som trädde i kraft år 1869 beaktade de religiösa folkrörelserna och den religiösa mångfalden. I lagen sågs kyrkan som en folkkyrka som påverkar samhället och för samman många olika grupperingar. Denna kyrkosyn dominerade ända till slutet av 1900-talet trots att allt fler medlemmar inte längre förband sig till kyrkan och de kyrkliga sedvänjorna.

Fennomanin omfattade både språknationalism och samhällsemancipation som kom till uttryck i att bönderna blev allt mer förmögna och den nya medelklassen upplevde en social uppgång. Fennomanerna beundrade allmogen och landsbygdens sunda kultur. Med ideologins kraft ville de byta ut sitt språk från svenska till finska och även förfinska sina efternamn. För att städerna och industrin inte skulle fördärva folket på landsbygden förde det gammalfinska partiet en socialpolitik med en strävan att förbättra situationen för de fattiga på landsbygden.

De fennomanska prästerna gick aktivt med i samhälleliga aktiviteter. Folkrörelserna bröt ned enhetskulturen, men lutherdomen visade sig vara flexibel.

När prästernas verksamhet allt starkare riktade sig mot medborgarsamhället i stället för staten blev prästerskapet på ett nytt sätt en central aktör i samhället. Majoriteten av prästerna valde det gammalfinska partiet och tog samtidigt till sig dess eftergivenhetspolitik gentemot Ryssland. Det här var en följd av ”Hustavlans etik” och troheten gentemot härskaren, ideal som Jakob Tengström lärt ut hundra år tidigare och som bidragit till att kyrkan bevarat sin ställning.

Revolutionsrörelsen och storstrejken år 1905 fick kejsaren att avstå från sin enväldiga status. Ett parlament och medborgerliga rättigheter infördes i Ryssland. Storstrejken spreds även till Finland och redan följande år instiftades allmän och lika rösträtt och en riksdag valdes. För kyrkan innebar året för storstrejken en milstolpe. Föreningarnas och de religiösa rörelsernas guldålder började, men klyftan mellan aktiva och passiva församlingsmedlemmar blev allt djupare. Föreningarna och väckelserörelserna nådde endast en liten del av dem som hamnat utanför de traditionella religiösa sedvänjorna. I början av 1900-talet deltog fortsättningsvis 70–80 procent av församlingsmedlemmarna som fått konfirmandundervisning i nattvarden en gång om året, men tjugo år senare var motsvarande siffra endast 20–30 procent. Den snabba förändringen började i städerna men spreds snart till landsbygden. Kyrkan blev tvungen att anpassa sig till att endast en liten skara församlingsmedlemmar deltog i nattvarden regelbundet.

Det vita Finlands kyrka

Till följd av att lutherdomens lära och folkundervisningen slagit rot var arbetarbefolkningen flitig och ordentlig. Den nya kommunallagen instiftades vid samma tid som kyrkolagen. Kyrkans ansvar för folkundervisningen upphörde och det nya folkskoleväsendet överfördes på kommunernas ansvar. Det var ändå inte obligatoriskt att grunda skolor och läroplikten infördes inte förrän år 1921. År 1900 gick fortfarande endast en tredjedel av barnen i folkskolan. Husförhörens och konfirmandundervisningens roll i att fostra folket levde länge kvar. Fram till 1960- och 1970-talen stod folkskolan på en kristen fosterländsk värdegrund vars syfte var att fostra folket. Kyrkans inflytande på arbetarklassen blev synligt i samband med att den nya lagen om religionsfrihet trädde i kraft år 1923. Kyrkan förväntade sig en våg av utskrivningar, vilken ändå uteblev. Lutherdomens fasta grepp om folket var en orsak till överraskningen, men utan tvivel även folkets rädsla för helvetet.

Kyrkan var redo att stöda de rörelser som var välvilligt inställda till staten, men fruktade rörelser som var av motsatt åsikt. Arbetarrörelsens religionslöshet var svår för kyrkan att handskas med, likaså dess strävan att ställa gruppens intressen framom de nationella intressena och särskilt att de kunde hota samhällsharmonin på ett oväntat sätt. Därför var det inte överraskande att prästerskapet ställde sig på det vita Finlands sida. Influerade av inbördeskrigets retorik och i efterverkningarna

av kriget ansåg kyrkans representanter att inbördeskriget var en följd av att folket övergett Gud och vågat ta en roll som tillhörde den lagliga överheten. Tanken om överhetens lagliga ställning var ett centralt argument som bottnade i den lutherska regementsläran. I upproret hade folket gjort motstånd mot den lagliga ordningen och därmed mot Gud. Enligt många prästers ideologiska tolkning var det folkets religiösa och moraliska kraft som drivit dem att på ett sunt sätt reagera mot den anarki, morallöshet och bolsjevism som spreds från öst och stiga fram för att försvara sin existens och sina grundläggande värderingar.

Under inbördeskriget skapades militärprästinstitutionen inom den finländska armén. I Södra Finland, som löd under de rödas styre, döpte, vigde och välsignade prästerna i alla fall församlingsmedlemmarna som förut. Sist och slutligen var kyrkan en så självklar del av det finländska samhället att den inte utsattes för våld, förutom i vissa undantagsfall, och kyrkan kunde tjäna alla. Kriget gav upphov till en djup klyfta som delade folket och kyrkomedlemmarna. Kyrkan förband sig för en lång tid till att bygga ett vitt Finland, och klyftan till de röda blev allt djupare. Arbetarklassen fortsatte att höra till kyrkan, men arbetarnas relation till religionen tunnades ut. Prästerskapet hade en svår relation till de röda. Många präster var besvikna på dem som gått med i upproret, eftersom de ansågs ha övergett Gud. Prästerna föredrog monarkin som regeringsform. Då diskussionen om detta avtog hade en betydande andel av prästerna valt Samlingspartiet. Valet av parti grundade sig på konservatism och beundran av en stark statsmakt.

De vitas seger garanterade att kyrkans ställning inte försvagades, utan tvärtom gick utvecklingen i motsatt riktning. Det finländska borgerskapet närmade sig kyrkan efter inbördeskriget. De värdeliberala rösterna hade avtagit, och i stället uppfattades kyrkan som stött den vita armen som en nyttig fostrare för folket och en fosterländsk kraft. Borgarna var inte mer religiösa än tidigare, men de såg kyrkan i ett nytt ljus.

Många präster och lekmannaedare inom kyrkan samlade en rörelse som till en början strävade efter att försvara religionsundervisningen i skolan, men som även strävade efter att bevara kristendomen som en del av samhällets värdegrund på ett bredare plan. Det här var en fortsättning på det så kallade ”Teologiska lördagssällskapet”, en akademiskt sinnad grupp präster som inlett sin apologetiska verksamhet i slutet av förra århundradet. Under den nya tiden betonades lekmännens ställning i högre grad och man underströk också betydelsen av att sprida kyrkans arbete till nya områden genom att bygga små kyrkor och församlingshem samt att ordna ny slags församlingsverksamhet, till exempel ungdomsarbete.

Det kyrkliga livet i början av självständigheten kallas ibland för ”den finländska kristendomens tid”, eftersom de pietistiska väckelserörelsernas teologi och fosterländska tolkningar fick en framhävd roll. För den vita finländska staten skapades ritualer där den lutherska kyrkan hade en central ställning. Riksdagen samlades till gudstjänst då riksmötet inleddes och avslutades, och kyrkan var även för övrigt närvarande vid fester som var viktiga för folket. Kyrkans roll vid frihetskrigets minnesfest var särskilt känslig för dem som stått på de rödas sida.

Prästernas synliga närvaro vid tillställningarna ställde kyrkan på de vitas sida. I november 1919 beslöt statsrådet att självständigheten ska firas den 6 december och att gudstjänst ska firas i kyrkan den dagen.

Den lutherska tron hade inte samma enande roll som förut. De röda tolkade kyrkans budskap som en retorik som förespråkade ett vitt Finland och ett krav på undergivenhet. En betydande del av borgerskapet hade glidit ifrån kyrkan redan i början av 1800-talet. Inom arbetarklassen pågick stegvis en motsvarande utveckling åren efter inbördeskriget. För största delen av kyrkans medlemmar var kyrkan snarast en arrangör av övergångsriter: dop, konfirmation, vigsel och välsignande av de döda till graven.

Det vita Finlands tid mellan världskrigen försvagade den lutherska trons plats i kyrkomedlemmarnas sinnen, men stärkte den lutherska kyrkans roll i samhället. Kyrkans representanter hade ofta synnerligen nationalistiskt färgade budskap. Akateeminen Karjala-Seura (AKS) blev en viktig referensgrupp som unga präster och teologiestuderanden kunde relatera till, till och med en tredjedel av teologiestuderandena var medlemmar. Förutom i Samlingspartiet och AKS deltog även ett stort antal präster i Lapporörelsen och Isänmaallinen Kansanliike (IKL) där sju av de sammanlagt tjugotvå riksdagsledamöterna var präster. Prästernas högerradikalism representerade inte huvudströmningen inom kyrkan, men den nationalistiskt färgade högerorienteringen var kännetecknande för kyrkan under 1920- och 1930-talen.

Brytningstiden under andra världskriget

På tröskeln till vinterkriget önskades kyrkan utan förbehåll välkommen in i det politiska livet, sida vid sida med staten, och ingen kritiserade kyrkans inblandning i politiken. Vinterkriget enade folket, klyftan mellan den röda och den vita sidan krympte, och kyrkans och folkets enhet blev ett ideal som de kyrkliga opinionsbildarna idealiserade ännu årtionden efter dessa händelser. Finland drog ut i strid i kristen, fosterländsk anda. Även överbefälhavare Mannerheim påminde i sin dagorder om att Finland strider för ”hemmet, religionen och fosterlandet”.

De breda folklagren uppskattade nu de religiösa fosterländska värderingarna. Under kriget omvandlades det vita Finlands kyrka till hela folkets kyrka med uppdrag av Gud att förhindra ateismens spridning, något som prästerna länge hade varnat för i sina predikningar. Ärkebiskop Erkki Kaila sade att finländarna är ”kristendomens och hela den västerländska civilisationens väktare i Norden”. Vinterkriget avslutades med tunga landavträdelser och ett stort antal evakuerade som behövde finna nya hem i landet, men inom kyrkan upprätthölls tanken att Finland ändå i ett avseende vunnit kriget: folket hade enats och religiositeten ökade. Den nationalistiska föreställningen att finländarna var Guds folk var framträdande inom kyrkan under mellanfreden.

I offensivskedet under fortsättningskriget lovade prästerna Guds stöd för Finlands armé och ett stort Finland. Då framryckningarna avstannade lät det annorlunda. En del präster menade att folkets strävan efter tro inte varit tillräcklig, medan andra höll sig till det traditionella förkunnandet och aktade sig för att missbruka sin ställning. Prästernas uppgift att ge soldaterna och särskilt de sårade själavård och förmedla dödsbud uppskattades. För prästerna gav rädlorna och lidandet i samma "korsun" och skyttegravar som de finländska männen en ny upplevelse av det vanliga folket. För att upprätthålla stridsmoralen fäste staten uppmärksamhet vid socialpolitiken. Staten försäkrade dem som begav sig till fronten att staten skulle ta hand om deras familjer. Vapenbrödraprästerna som organiserat sig under kriget tog fasta på detta och engagerade sig för att förnya hela kyrkan och öka det sociala ansvaret. Medan kriget fortfarande pågick började vapenbrödraprästerna knyta förbindelser till arbetarrörelsen, eftersom de ville skapa en folkkyrka som tjänar alla och ger hela folket själavård. Förnyelsen inleddes med nya tjänster. Kyrkomötet bestämde att det måste finnas en diakon i varje församling, familjerådgivningen infördes och arbetet i anslutning till industrierna inleddes. Motiveringarna till de nya verksamhetsformerna hittades i den moderna svenska teologin och betoningarna i den ekumeniska rörelsen. Vapenbrödraprästernas linje formades till kyrkans huvudfåra, men den fick även livskraftiga utmanare. Det dystra kriget hade skapat nya förutsättningar för väckelserörelserna. Inom väckelserörelserna kritiserade man dem som tagit till sig vapenbrödraprästernas linje för att vara för samhällsaktiva och för världsliga.

Inom kyrkan formulerades två linjer: en konservativ pietistisk linje och en pietismkritisk linje som var öppen för samhällsengagemang och ekumenik. Tudelningen förblev bestående, även om diskussionernas teman varierat. Majoriteten av prästerna och de församlingsaktiva har placerat sig någonstans mellan de extrema ytterligheterna i den polariserade situationen. Den kyrkliga debattens inåtvändhet har minskat kyrkans inflytande i samhället, samtidigt som karaktären av folkkyrka stärktes efter kriget, vilket har ökat kyrkans möjligheter att delta i samhällsdebatten.

Kyrkans roll i samhället har emellanåt försvagats, men andra världskriget och efterkrigstiden förde med sig att kyrkans roll stärktes trots att de religiösa traditionerna inte längre efterlevdes i samma utsträckning som under enhetskulturens tid. Krigsupplevelserna dämpade sekulariseringen.

Lutherdomen och socialpolitiken

I den gamla sockeninstitutionen var det församlingens uppgift att ordna den grundläggande undervisningen och fattigvården, men upplysningstänkandet tillät inte uppfattningen om en övermakt och livsordning som instiftats av Gud. I stället ville man skapa ett förnuftigt och rättvist samhälle där den offentliga makten tog hand om välfärden, medan kyrkan för sin del skötte de andliga angelägenheterna.

Upplysningens inflytande nådde de övriga nordiska länderna tidigare än Finland, där tiden under ryskt styre fördröjde lagstiftningen. Fattigvården hörde till kyrkans och prästerskapets uppgift fram till den senare delen av 1800-talet. År 1852 bestämdes det att alla socknar måste inrätta en fattigvårdsstyrelse. Förordningen effektiviserade fattigvården, men ansvaret låg fortsättningsvis på församlingarna eftersom kyrkoherden förordnades som ordförande för fattigvårdsstyrelsen. I samband med de nya kommunallagarna åren 1865 och 1873 avlägsnades fattigvården från församlingarnas ansvar, även om kyrkoherdarna fortfarande kvarstod som medlemmar i fattigvårdsnämnderna. Kyrkolagen som trädde i kraft år 1869 slog fast att kyrkoherden måste ta hand om de fattiga i församlingen; trots att ansvaret för fattigvården övergått till kommunerna fick detta inte innebära att församlingens ansvar upphörde. Kyrkan avstod från den traditionella fattigvårdsuppgiften under den tid då fattigdomen blev allt kärvare och den liberalistiska lagstiftningen skar ned på kommunernas tryck på fattigvården. Prästerna hade redan länge krävt att bli befriade från samhällliga uppgifter. Till följd av inflytandet från väckelserörelserna ville prästerna koncentrera sig på sin andliga uppgift.

De försämrade samhällsförhållandena, de ideologiska omvälvningarna och föreningsaktiviteten lyfte åter fram diakonins roll på 1880-talet. Diakonissanstalter hade grundats redan under hungeråren i slutet av 1860-talet, och nu klev de nyutbildade diakonissorna ut ur sjukhusen. Eftersom samhällets fattigvård var otillräcklig började församlingsdiakonin utvecklas på initiativ av biskopen i Kuopio stift, Gustaf Johansson. Församlingarna började anställa diakonissor. De kunde även fungera som kringresande sjukskötare som besökte folks hem, anställda av kommuner och organisationer eller kommuner och församlingar, vilket berodde på att staten gav ekonomiskt stöd för arbetet.

Församlingsdiakonin utvecklades främst av Otto Aarnisalo, som grundade och sedan blev ledare för Inremissionssällskapet för kyrkan i Finland. Han ansåg att ett organiserat förverkligande av den kristna kärleken till medmänniskan var församlingens och hela kyrkans uppgift, inte en föreningsangelägenhet, och därför måste diakonin regleras i kyrkolagen. Kyrkan erkände diakoniarbetet som en del av sin verksamhet i samband förnyelsen av kyrkolagen som gjordes år 1918, men det kunde närmast betraktas som en uppmaning riktad till kyrkoherdarna. Det var en besvikelse för Aarnisalo som arbetat för att göra det obligatoriskt för församlingarna att anställa diakoner. Målet blev verklighet först år 1943. Inspirerad av Thomas av Aquino slog Aarnisalo fast att diakonin ska ges till dem som lider störst nöd och som inte nås av någon annan hjälp. Aarnisalo uppmanade kyrkan att finna de mest nödlidande. Han utmärkte sig speciellt genom att utveckla vården för personer med utvecklingsstörningar.

Före andra världskriget var Finland en håla utan socialpolitik. Finland hade den sämst utvecklade socialförsäkringen och det lägsta utkomststödet i så gott som hela Europa. Det här berodde inte enbart på en långsam industrialisering

och urbanisering, utan en orsak var avsaknaden av politisk vilja. De som segrat i kriget hade ingen brådska att underlätta den ekonomiska situationen för förlorarna. Inom socialpolitiken var medborgarorganisationerna fortfarande på 1930-talet viktigare aktörer än den offentliga makten, även om de redan då ofta stöddes av staten. På landsbygden, där majoriteten av befolkningen bodde, fanns till stora delar ingen fattigvård, inga sjukhus och ingen föreningsverksamhet. Atmosfären blev så småningom mer välvillig; oron över den åldrande befolkningen gav upphov till tankar om en ny pensionspolitik och oron över befolkningsminskningen drev fram familjepolitiken. Under vinter- och fortsättningskrigen blev det åter möjligt att sträva efter att ena folket.

I enlighet med den lutherska regementsläran stödde kyrkan de social- och hälsovårdstjänster som samhället producerade i stället för att skapa egna. Den gemensamma religionen stärkte folkets enhet. Den snellmanska finskhetsrörelsen, befolkningens allmogemajoritet och den obetydliga andelen förmögna och kapitalhadesamma verkan. Till en början leddes separationen mellan kommunalförvaltningen och församlingsförvaltningen till att resurserna för fattigvården minskade, men på lång sikt kom staten och kommunerna att skapa grunden för socialpolitiken.

Inom forskningen har man studerat de skillnader som ett religiöst etos kan ge upphov till i den sociala verkligheten. De socialpolitiska lösningar som man gått inför i det katolska Sydeuropa avviker från dem som valts i det lutherska Nordeuropa. Därmed har forskare dragit slutsatsen att den lutherska välfärdsstaten är en särskild luthersk skapelse. Den katolska socialläran baserar sig på subsidiaritetsprincipen, enligt vilken människor ska få bestämma om de angelägenheter som angår dem själva. Samhället kan ge sitt stöd, men ansvaret för detaljerna överlämnas till medborgarna. En annan utgångspunkt är familjens betydelse och att stödet därför ges familj för familj. I Norden är människor vana vid att tänka att staten har rätt att uppbära skatt och styra människors liv med sina beslut. Därmed betonas också jämlikhet och individens ansvar, och olika stödformer riktas till individen. Vi finländare är vana vid att försöka hitta en enda välfungerande modell för social- och hälsovårdstjänster som staten godkänner genom riksdagens beslut och styr med ekonomiska sanktioner för att få alla medborgare att leva enligt modellen.

På grund av kriget skedde uppbyggandet av välfärdstjänsterna långsammare i Finland än i de andra nordiska länderna. I debatten på 1950-talet förde kyrkan även fram kritik mot välfärdsstaten. Efter att alla betydande politiska partier tillägnat sig tanken om välfärdsstaten ansåg kyrkan att den uttryckligen är en luthersk modell och förde fram att den nordiska modellen bäst garanterar välfärden. På motsvarande sätt har kyrkan fört fram kritik då socialskyddet försvagats och ansett att nya former av diakoniarbete endast är nödlösningar som tvingas fram då staten inte kan garantera tillräckligt stöd.

I och med den särpräglade synen på överheten har lutherdomen inneburit en tro på en stark stat och på statens förmåga att hjälpa. Den inställning som förknippades

med monarkin flyttades över på Agrarförbundets och den socialdemokratiska traditionens socialpolitik. Den motsvarar inte helt Luthers tänkande. Luther ansåg nämligen att om evangeliet förstås på rätt sätt uppkommer en stor vilja att hjälpa, men det hände inte på 1500-talet. Den nya modellen för välfärdssamhället som grundar sig på den tredje sektorns vaksamhet och frivilligarbete eftersträvar något liknande, men håller fortfarande på att ta sina första steg. Lutherdomen har utgjort en stark ideologisk grund för att alla medborgare ska ha tillgång till hälsovård. När lutherdomen urvattnas försvagas samtidigt motivationen att fortsätta med omfattande inkomstöverföringar till staten, och vi förflyttar oss mot ett mer konkurrensinriktat samhälle.

I samband med förnyelserna i kyrkolagen på 1990-talet slog kyrkan fast att diakonin är en viktig del av kyrkans karaktär. Lutherdomen kommer till uttryck i den kristna kärleken till medmänniskan som förverkligas inte bara i diakoniarbetet, utan också till exempel då grannar hjälper varandra, eller i form av sakkunnighjälp vid FPA:s kontor, i tjänster för handikappade och vid hälsocentraler.

Lutherdomen i det moderna samhället

Efter kriget inföll den första stora brytningstiden på 1960-talet. Kommunikations- teknologins utveckling och särskilt teven förbättrade människors möjligheter att få tillgång till information om världen. Nya slags medborgarorganisationer uppkom med utländska förebilder som inspiration och krävde rättigheter för de rättslösa och försvarade liberala friheter. Människor drevs av en radikal auktoritetskritik och gjorde motstånd mot traditionella värden och institutioner. Författaren Hannu Salamas dom för gudshädelse och ärkebiskop Martti Simojokis synliga roll i debatten kring Salama påskyndade den kulturella och samhälleliga förändring som ledde till att kyrkan förlorade sin rätt att tala för och definiera det allmänna goda.

Kyrkan blev en central måltavla för kritik. Nationalkyrkoidealet som byggde på en nationalistisk betoning och en idealistisk historietolkning led mest. Uppfattningen om samhörigheten mellan folket och kyrkan och den bestående treenigheten hem-religion-fosterland, som byggde på agrara, patriarkala och fosterländska värden, krossades eftersom dess historisk-filosofiska grund upphörde att existera. Den nyfolkkyrkliga tolkningen där kyrkan tjänar folket och är till för folket klarade omvälvningarna bättre än synen på nationalkyrkan, men inte heller den klarade sig helt utan törnar. Inte heller folkkyrkan hade svar att erbjuda i en situation då folket vägrade vara en del av kyrkan eller lät bli att behöva dess tjänster.

När den yngre generationens revolt mot auktoriteterna smulade sönder den patriarkala fosterländska nationalkyrkan, fick kyrkan samtidigt för sin del ta emot allvarlig teologisk kritik. Olika grupperingar som uppkommit till följd av väckelsevägor organiserade sig på 1960-talet till den nypietistiska så kallade femte väckelsen. För väckelserörelsen var folkkyrkan enbart en institution och den sanna

kyrkan var de troendes gemenskap som fanns inom kyrkan. Den sanna kyrkan var bekännelsestroen och missionerande till sin karaktär. Den nya rörelsen försvarade konservativa grundvärderingar och förde fram frågor om en individuell etik. För att tolka rörelsens samhälleliga målsättningar uppkom ett nytt politiskt parti, Finlands Kristliga Förbund, senare Kristdemokraterna.

Kyrkan började förhålla sig till samhället på ett nytt sätt. De formella förändringarna i kyrkans ställning i samhället, som framför allt berört kyrkans självständighet från staten, har skett steg för steg och varit relativt små. I den här nya situationen har kyrkan i allt högre grad använt sin moraliska röst i samhället, vilket är ett internationellt fenomen. I bakgrunden till den här utvecklingen finns de ekonomiska förändringarna, den ökande kapitalismen i samhället och globaliseringen, som har ändrat livets förutsättningar på ett sätt som gjort att kyrkan sett det som nödvändigt att ingripa. Ärkebiskopen har fått en allt mer betonad roll som talesman för kyrkan. Ärkebiskoparna Mikko Juva, John Vikström och Kari Mäkinen har åtnjutit popularitet som folkets moraliska röst. Inifrån kyrkan har ärkebiskoparna fått stöd främst från sådana kretsar som karaktäriseras av samhällelig och ekumenisk öppenhet.

Kyrkan har stått upp för och stött de allra svagaste och utslagna. Särskilt dokumenten från slutet av 1990-talet, så som hungergruppens ställningstagande (1998) och biskoparnas fastebrev *Det gemensamma goda* (1999) kritiserade nyliberalismen och försvarade välfärdsstaten. Det som är karakteristiskt lutherskt i det här sammanhanget är tanken att staten finns till för människornas bästa och att det är kyrkans uppgift att stöda den. Att skapa social rättvisa och att avlägsna fattigdom vilar inte på privatpersoners ansvar, och är inte heller på katolskt vis kyrkans, familjens eller medborgarorganisationernas ansvar, utan statens uppgift. Ett rättvist samhälle byggs inte på välgörenhet, utan med samhällsstrukturer.

De mänskliga rättigheterna som fick en central roll i grundlagsreformen år 1995 och i den nya grundlagen år 2000 har gett upphov till konflikter. Kyrkan hade ingenting emot reformerna, förutom den minoritet inom kyrkan som ansåg att debatten om mänskliga rättigheter bryter mot de traditionella samhällsstrukturerna som tolkats vara av biblisk karaktär. Kyrkan har inte varit i stånd att skapa snabba förändringar, men i debatten om könsminoriteternas och de sexuella minoriteternas ställning har kyrkans ledning visat sitt stöd för förändring och en utveckling mot jämlikhet. Det har ändå förekommit så många motstridiga åsiktsyttringar att kyrkans budskap delvis har tolkats som motsägelsefullt.

Kyrkan har även kritiserats för att tränga sig in på politikens område. En del har krävt att kyrkan ska låta bli att hjälpa personer som fått negativa asylbeslut. Kyrkans kritik mot regeringen gällande nedskärningarna i understödet för utvecklingssamarbete har också väckt negativa åsikter. I debatten om Finlands konkurrensförmåga åren 2015–2016 kritiserades kyrkan för att den höll fast vid att trettondagen och Kristi himmelfärdsdag ska vara helgdagar, vilket påstods försvaga samhällsekonomin konkurrenskraft.

För kyrkans del har frågorna handlat om att ställa sig på de svagastes och mest utsattas sida. I samhällspolitik handlar lutherdomen om att göra de svagastes röst hörd. I kyrkans förkunnelse har etiken som betonar kärleken och godheten fått en framträdande roll. I det moderna samhället har kyrkan funnit sin roll som en förkämpe för kärleken till medmänniskan. Kyrkan håller fast vid den här rollen och anser att den inte kan vara tyst då debatten i samhället handlar om de människor som har den svagaste ställningen och vad det goda livet innebär. Som folkkyrka står medlemmarna ändå i praktiken för alla slags åsikter i olika samhällsfrågor, vilket ibland orsakar svårigheter för kyrkan. Lutherdomens inflytande i samhället kommer till uttryck genom kyrkans röst, som under de senaste årtiondena hörts klarare än på länge. Samtidigt lever kyrkan kvar hos medlemmarna i kulturell bemärkelse i deras sätt att handla och i traditionerna.

De lutherska kyrkliga traditionerna i Finland

Den lutherska kyrkan i Finland har gått igenom omfattande förändringar under de senaste hundra åren. Dessa utvecklingsskedan kan sammanfattas i sex punkter: kyrkan har blivit självständig, förlorat sin politiska makt, varit tvungen att avstå från sin kulturella dominans, förändrats till en mångsidig aktör som erbjuder tjänster i medborgarsamhället, och gått igenom en modernisering. Dessutom håller kyrkan på att förlora sina medlemmar och därmed sin majoritetsposition.

Då Finland blev självständigt byggde republikens statsförfattning på religionsfrihet, inte längre på en luthersk bekännelsegrund. Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland upphörde att vara en traditionell nordisk statskyrka, även om en del statskyrkliga drag bevarades. Kyrkan bevarade sin offentlighetsrättsliga ställning och rätt att uppbära skatt, och har sökt sin roll inom folkkyrkligheten som börjat falla samman under de senaste årtiondena. Ännu i början av 1970-talet var över 92 procent av befolkningen medlemmar av kyrkan, men år 2015 var andelen endast 72 procent. Under samma tid har kyrkans medlemsantal ändå minskat med endast 300 000 personer. Kyrkans största utmaning handlar om att allt färre föräldrar som hör till kyrkan låter döpa sina barn eller är intresserade av att ge dem en kristen fostran. De yngre åldersklasserna har allt tydligare tagit avstånd från kyrkan och tron. Samma fenomen pågår i andra västländer. Ett annat märkbart fenomen är att endast 60 procent av befolkningen i Helsingfors numera hör till kyrkan och för största delen av dem är den traditionella kyrkligheten något främmande. Även sekulariseringen i storstäderna är ett internationellt fenomen.

Enligt religionsforskningen avviker finländarnas lutherdom från andra kyrkor i världen i det avseendet att församlingarna här inte i första hand är gemenskaper för gudstjänst och att endast 6–7 procent av finländarna deltar i gudstjänsten minst en gång i månaden. Siffran är bland de lägsta i världen. Då man ser till deltagandet i specialgudstjänster, kyrkliga förrättningar, barn- och ungdomsverksamhet,

annan verksamhet och frivilligarbete, får man däremot en annorlunda bild. Församlingarna är regionala helheter där en stor del av finländarna deltar i den mångsidiga verksamheten.

Efter att kyrkan valt en ny riktning efter andra världskriget ökade de olika formerna av specialarbete, fostrans- och ungdomsarbete, social- och diakoniarbete, familjearbete och informationsarbete mycket fort, vilket samtidigt innebar att antalet anställda inom kyrkan ökade och att det uppkom krav på specialutbildningar. Den här utvecklingen berodde inte enbart på kyrkosynen, utan också på att samhället förändrades och välståndet ökade, vilket blev direkt synligt i kyrkans skatteinkomster.

När konfirmandundervisningen var bunden till rätten till kyrklig vigsel hörde den till de vanliga traditionerna i folkkyrkan. Förnyelsen av konfirmandundervisningen ledde till att lägerskriftskolan uppkom och blev den dominerande formen av konfirmandundervisning från och med 1970-talet. Konfirmandundervisningen och lägerledarverksamheten blev en central övergångsrit och dessutom en viktig del av ungdomskulturen. Dess ställning har börjat försvagas först under 2000-talet. År 2011 deltog över 86 procent av 15-åringarna i konfirmandundervisningen, men i Helsingfors stift var andelen endast ungefär 70 procent.

Den traditionella söndagsskolan är internationellt sett den mest kända formen av kristen barnfostran där frivilliga söndagsskollärare oftast på söndagar samlar en grupp barn för en liten andaktstund och kristen fostran. Söndagsskolans popularitet började minska på 1960-talet. Då sjönk antalet barn i söndagsskolan till under 200 000 och antalet lärare till under 25 000. På 1980-talet var antalet barn under 100 000 och antalet lärare endast ungefär 12 000. Lärarnas engagemang blev en allt större fråga. År 2015 var antalet barn i söndagsskolan lite över 17 000. Dagklubbarna blev den främsta formen av församlingsverksamhet inom småbarnspedagogiken i slutet av 1900-talet. På 1980-talet ökade antalet barn som deltog i dagklubbarna till över 100 000 och överskred då antalet som deltog i söndagsskolorna. Dagklubbarnas popularitet hänger samman med lagstiftningen om dagvård. År 2015 deltog drygt 40 000 barn i dagklubsverksamheten, speciellt olika familjeklubbar har ökat i popularitet.

Kyrkans småbarnspedagogik och ungdomsarbete har överlag antagit allt fler former. Vid sidan av de traditionella arbetsformerna har kyrkan utvecklat indirekta arbetsformer. Församlingarna samarbetar i stor utsträckning med daghem och skolor. En stor förändring är att dessa arbetsformer kräver utbildade anställda, inte enbart frivilliga som är engagerade i sin uppgift, så som söndagsskollärarna tidigare var.

Den lutherska kyrkans majoritetsställning leder till att det ekumeniska samarbetet påverkar framför allt de internationella relationerna. Utöver de bilaterala kyrkliga relationerna är Kyrkornas världsråd, Lutherska världsförbundet, Konferensen för europeiska kyrkor och Borgågemenskapen viktiga ekumeniska kontakter för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. De ekumeniska attityderna

har stärkts även i Finland. Ekumeniska rådet i Finland ansvarar för kontakten mellan kyrkorna. Under de senaste åren har man allt mer börjat värna om kontakterna över religionsgränserna, samarbetet mellan olika religioner kallas oftast för religionsdialog.

Kyrkan är internationell och universell till sin karaktär. Missionsarbetet och den internationella diakonin är de arbetsformer i församlingen som har en bestående internationell prägel. Den lutherska kyrkan har samarbetsavtal med sju missionsorganisationer och en internationell diakoniorganisation, Kyrkans utlandshjälp, som visserligen är en del av kyrkans egen organisation. Nuförtiden kallar de flesta missionsorganisationer sin verksamhet för internationell diakoni och de bedriver hjälparbete och samarbetar med kyrkor i sammanlagt tiotals länder. Finländska aktörer har bedrivit missionsarbete sedan 1800-talet. Just missionsarbetet har varit en viktig inkörsport till internationalism för många finländare. Tiotusentals personer donerar regelbundet till missionsorganisationerna och Kyrkans utlandshjälp och stöder på så sätt deras arbete. Den internationella prägeln är även framträdande i kyrkans informationsarbete, till exempel i församlingstidningarna som speciellt församlingar och kyrkliga samfälligheter i de stora städerna publicerar för sina medlemmar.

Den lutherska kalendern spelar en betydande roll för hur vardag och fest definieras i det finländska samhället. De kyrkliga högtiderna regleras genom kyrkolagen och styr församlingarnas gudstjänstliv och firandet av kyrkoåret, men har också ett betydande inflytande på folkets sedvänjor. Julen och påsken är de viktigaste högtiderna. Kyrkolagen påverkar inte den kalender som resten av samhället följer. Nuförtiden är julafton årets mest populära kyrkohelg då ungefär 420 000 finländare besöker kyrkan. Den näst populäraste är numera första söndagen i advent och på tredje plats kommer juldagen. Även skärtorsdag och alla helgons dag har fortsättningsvis en stor betydelse. På alla helgons dag minns man dem som dött under året och deras namn läses upp i kyrkan.

Litteratur:

- Heininen, Simo & Heikkilä, Markku
1996 Suomen kirkkohistoria. Helsingfors: Edita.
- Immonen, Kari
2016 Luterilaisuuden vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan. – Armon horisontit: huomisen luterilaisuus. Red. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen. Helsingfors: Kirjapaja.

Ketola, Kimmo & Hytönen, Maarit & Salminen, Veli-Matti & Sohlberg, Jussi & Sorsa, Leena

2017 Luthersk delaktighet. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2012–2015: En undersökning om kyrkan och finländarna. Kyrkans forskningscentrals publikationer 126. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Kuisma, Markku

2013 Suomen poliittinen taloushistoria. Helsingfors: Siltala.

Kyrkans framtidskommitté

2016 Kyrkans framtidskommittés betänkande. Publikationer från Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, Kyrkan och verksamheten, 52. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Latvus, Kari & Elenius, Antti (red.)

2007 Auttamisen teologia. Helsingfors: Kirjapaja.

Malkavaara, Mikko

2000 Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa: kirkko toisen maailmansodan jälkeen. – Kristinuskon historia 2000. [3], Kristinuskon Suomessa. Red. Anssi Mäkinen. Esbo: Weilin+Göös. 200–263.

Meinander, Henrik

2010 Finlands historia. Linjer, strukturer, vändpunkter. Helsingfors: Söderströms.

Mäkinen, Virpi

2002 Lasaruksesta leipäjonoihin. – Lasaruksesta leipäjonoihin: köyhyys kirkon kysymyksenä. Red. Virpi Mäkinen. Jyväskylä: Atena. 7–20.

VÄCKELSERÖRELSERNA I DET FINLÄNDSKA SAMHÄLLET

Hanna Salomäki

Pjäsen *Taivaslaulu* lockade en stor teaterpublik i Uleåborg och Tammerfors åren 2015–2016. Pjäsen baserar sig på Pauliina Rauhalas prisbelönta roman med samma titel och skildrar ett gammallaestadianskt pars lidande när de står inför väckelserörelsens norm som förbjuder preventivmedel. Teaterföreställningen skildrar småbarnsföräldrarnas trötthet, rädslan för att bli gravid och rörelsens starka inflytande på vilka val medlemmarna gör i familjelivet. Trots att samfundet drar många gränser och ställer upp normer för ett levnadssätt som går emot dagens trender är samfundet också en plats där människor kan uppleva trygghet, glädje i tron och ömsesidig omsorg och omtanke.

Teaterföreställningen gav en fortsättning på den diskussion om gammallaestadianismen som förts under de senaste åren. Förutom förbudet mot preventivmedel har det även förts en bredare diskussion om kvinnornas ställning i samband med att en kvinna som hörde till rörelsen prästvigdes i strid med rörelsens ståndpunkt. Också den obetydliga andelen kvinnor i rörelsens beslutande organ har kommit på tal. Då flera personer som hörde till den gammallaestadianska väckelserörelsen dömdes för sexuellt utnyttjande av barn togs pedofili upp till offentlig diskussion. En uppmärksammad studie lyfte fram att offren upplevde att samfundet förväntade sig att de skulle ge förlåtelse och glömma allt ont de varit med om ifall förövaren bad om förlåtelse. Samfundets ”interna vårdpraxis” ersatte på så sätt den världsliga brottsutredningen, vilket ansågs göra det möjligt för utnyttjandet att fortsätta. Missbruket av rörelsens biktradition blev i samband med dessa fall ett tema för allmän diskussion. Debatten visar att dylika händelser som sker inom en religiös rörelse inte anses vara enbart interna angelägenheter, utan de intresserar även den bredare allmänheten.

Inom den finländska forskningen kallas de andliga förnyelserörelserna som uppkommit inom den lutherska kyrkan för väckelserörelser. Den här definitionen har etablerats i synnerhet inom den lutherska kyrkan. Benämningen väckelserörelse används även i bredare bemärkelse för de frikyrkliga inriktningarna (t.ex. pingströrelsen). De väckelserörelser som uppkommit under 1700–1800-talen är bedjarrörelsen, ”de väckta”, laestadianismen och den evangeliska rörelsen. På 1990-talet splittrades bedjarrörelsen i två riktningar på grund av tvisten kring kvinnopräster. Inom laestadianismen har det uppkommit flera splittringar och man räknar med att det finns sammanlagt nästan tjugo grupperingar. På 2000-talet delades också den evangeliska rörelsen i två grupper på grund av kvinnoprästfrågan.

Bedjarrörelsen betonar människans strävan och den personliga tron, därtill har bönen en central ställning. Inom den laestadianska rörelsen är syndabekännelse och förkunnande av syndernas förlåtelse karakteristiska drag. Endast det talade ordet anses vara Guds levande ord och lekmännen har en central ställning. Förhållandet till andra religiösa samfund och kyrkor varierar mellan olika laestadianska grupperingar. "De väckta" betonar en ifrågasättande och skygg tro, människan är en "nådens tiggare" som varje dag påbörjar botgörelsen på nytt, fastän hon inte ens känner att hon tror. Inom den evangeliska rörelsen betonas däremot att människan får omfatta sin tro med glädje och mod. Rörelsen betonar dopets betydelse och "hela världens salighet".

Den yngre gruppen av väckelserörelser kallas för den femte väckelsen. Den här rörelsen uppkom under 1900-talet och består av flera olika organisationer, av vilka Finlands evangelisk-lutherska folkmission, Finska Bibelinstitutet och Folkets Bibelsällskap är de mest utbredda i dag. Den femte väckelsen har även gett upphov till olika missionsorganisationer (t.ex. Såningsmannen och Mediamission budbärarna) och studentorganisationen Student- och skolungdomsmissionen. Den femte väckelsen betonar omvändelsen och den personliga tron. Att kunna sin Bibel och aktivt tillämpa den spelar en viktig roll för anhängarna. Efter den femte väckelsen har det spridits en karismatisk strömning där Nokiamissionen varit den synligaste rörelsen. Nokiamissionen grundade emellertid ett självständigt kyrkosamfund och därmed kan den inte längre kallas för en väckelserörelse inom kyrkan.

Väckelserörelserna omformar enhetskulturen

Pietismen, en andlig strömning som spreds från Tyskland till Finland, utgjorde grunden för de äldsta väckelserörelserna. Strömningen betonade individens tro och det personliga förhållandet till Gud. De pietistiska intrycken spreds till Finland särskilt genom litteraturen. Väckelserörelserna har setts som ett tecken på att enhetskulturen började luckras upp och som en reaktion mot förändringar i värdesystemet och samhällsstrukturerna. Rörelsernas målsättning var att återgå till allmogelivets ideal. Samtidigt har forskare ansett att det inte fanns en enhetskultur i Finland före väckelserörelsernas uppgång, och att väckelserörelserna snarare utgjorde en fortsättning på den gamla lutherdomen än en förändring. Lekmännens centrala roll och frigörelsen från dominerande seder och bruk var dock ett nytt drag som rörelserna förde med sig.

Inom kyrkan förhöll man sig ofta avväjande mot de väckelserörelser som uppkom. På 1800-talet var kyrkans ledning bekymrad över väckelserörelserna, eftersom man var rädd för att dessa hotade kyrkans ordning och prästerskapets auktoritet. Det var kyrkans uppgift att garantera samhällsfreden och därför ansågs en egenmäktig religiös rörelse oroväckande. Den centrala förändring som väckelserörelserna förde med sig var att den enhetliga religiösa kulturen bröts

ned. Rörelserna utmanade kyrkans teologiska enhet och prästernas privilegierade ställning. Yrkesprästerna sågs inte längre som självklara andliga auktoriteter, utan de troende lekmännen i väckelserörelserna åtnjöt i allt högre grad åhörarnas förtroende. Lekmannapredikanterna rubbade prästerskapets position som religiösa experter och ledare för kyrkans verksamhet.

Forskningen kring sociala rörelser visar att särskilt uppkomstskedet i nya rörelser vanligen involverar motstridigheter. De nya tankesätten och sedvänjorna som föds fram inom rörelserna utmanar den existerande ordningen. Rörelsernas tillkomst hör samman med tanken att de återför någon idé eller lära till sin ursprungliga form, från vilken den anses ha lösgjort sig. Den nya rörelsen signalerar på så sätt ett missnöje med den rådande situationen. Myndigheterna strävade efter att begränsa de nya rörelsernas verksamhet på många sätt. Ett försök var att med en förordning förbjuda andliga sammankomster som ägde rum utan en prästs närvaro. Det här så kallade *konventikelplakatet* (1726) tillämpades i olika former i 150 år. Motsättningen mellan väckelserörelserna och myndigheterna nådde sin höjdpunkt vid tinget i Kalajoki (1838–1839) då präster som ledde väckelserna och 80 lekmän blev föremål för utredningar. De ordnade möten till exempel i samband med familjefester för att kringgå konventikelplakatet.

Väckelserörelserna var sammansvetsade sociala gemenskaper särskilt under den första tiden. Inom rörelserna länkades individens personliga upplevelser samman med den sociala dimensionen. Inom församlingarna uppkom en särskild ”de troendes gemenskap”, med andra ord församlingar inom församlingarna. Dessa ansågs ställa sig ovanför den vanliga församlingsverksamheten och stå för en andlig arrogans. Därför var en av kyrkans målsättningar att försöka förhindra att sådana gemenskaper uppkom.

Under 1800-talet hade väckelserörelserna både en särskiljande och förenande verkan i det finländska samhället. Rörelserna luckrade upp de traditionella stånd- och yrkesgränserna samtidigt som de förde fram tanken om alla människors lika värde inför Gud. Väckelserörelserna byggde upp nya former av samverkan mellan de bildade och de övriga samhällsklasserna. Forskarna Suolinna och Sinikara påpekar att allmogelivet lyftes fram som något mer religiöst och moraliskt värdefullt än stadslivsstilen. Väckelserörelserna skapade nya förbindelser mellan olika samhällsgrupper, men de hade också ett särskiljande drag. De livsstilsnormer som skapades inom rörelserna tog avstånd från världsliga nöjen så som dryckenskap och dans, och på så sätt skapades en gräns mellan den egna gemenskapen och ”de sorglösa”. Kravet på genuin religiositet skapade även en gräns till de vanekristna. I stället för vanereligositet uppskattades en genuin, personlig tro.

I mitten av 1800-talet avmattades spänningen mellan kyrkan och väckelserörelserna. Kyrkans ledning insåg att rörelserna politiskt sett var alldeles ofarliga och att det därför inte längre fanns något behov av att övervaka dem. En del av prästerna engagerade sig inom väckelserörelserna, vilket också ledde till att spänningen minskade. Kyrkans anställda hämtade på så sätt intryck från väckelserörelserna till kyrkan och de

förhöll sig inte längre lika kritiskt till lekmanpredikanternas budskap. Prästen Kakkuri konstaterar att en del synsätt inom väckelserörelserna införlivades i kyrkans eget program, och samtidigt knöt pietistprästerna väckelserörelserna till kyrkans strukturer och läromässiga grund, så som katekesen eller sakramenten. Därför blev även väckelserörelserna mer kyrkliga. Dessutom försvann trycket från statens och samhällets sida att upprätthålla en läromässig enighet inom kyrkan.

Rörelsernas inflytande på samhället

Väckelserörelserna har haft ett betydande inflytande på många delområden i medlemmarnas liv. Rörelserna formar människors moraliska, samhällliga, sociala och ekonomiska beteenden. Ylikangas forskning om ”de väckta” visar att väckelserörelserna i en del fall har fungerat som en kanal för social rörlighet uppåt i samhället. Rörelserna fann stöd i första hand hos bondebefolkningen som befann sig i ett skede av ekonomisk och social tillväxt. Det yngre prästerskapet som långsamt gick framåt i karriären och bönderna som såg väckelserörelsen som en kanal för social tillväxt blev inspirerade av rörelserna. Väckelserörelserna hade alltså inte enbart en religiös betydelse för anhängarna.

Det är uppenbart att väckelserörelserna har haft ett iögonfallande inflytande på samhället. Enligt forskaren Raittila ledde till exempel laestadianismens spridning i Lappland till att alkoholismen minskade på en del orter. I de gamla samhällsrörelserna så som väckelserörelserna, arbetarrörelsen och nykterhetsrörelserna var moralregleringen ett centralt drag. Moralregleringen gör ideologier övertygande och legitimerar rådande sociala system. Forskaren Ruonavaara uppskattar att moralregleringen har blivit ett allt mer centralt element i de nya rörelserna, eftersom dessa rörelser ofta förknippas med en speciell livsstil.

Väckelserörelserna har spelat en förpolitisk roll genom att föra samman enkla människor och kräva förändringar. Rörelserna blev handlingskraftiga då de förenade sina krafter med andra samhällsrörelser. Forskaren Suolinna konstaterar att de slutna rörelsernas roll i stället blev att fungera som ett skydd för grupper som stod inför social förändring.

I synnerhet ”de väckta” kom senare att få en central roll för nationens historieskrivning, då de genom den fennomanska ideologin fick tillgång till politisk makt. Väckelserörelsens ideologi blandades samman med samhällliga målsättningar och antog nationalistiska drag. Rörelsens egen historieskrivning ville framhäva de sidor som visade dess medborgerliga dygd.

Väckelserörelserna har även påverkat anhängarnas politiska deltagande och röstningsbeteende. I början av 1900-talet hade väckelserörelserna sinsemellan olika anhängarunderlag. ”De väckta” hade i första hand gått samman för ett högersinnat Finland, medan laestadianerna stödde Agrarförbundet och den evangeliska rörelsen hade kontakter till såväl vänstern som Agrarförbundet.

Vid ingången till 1900-talet hade de gamla väckelserörelsernas roll i kyrkan redan fått ett stadigt fotfäste. Väckelserörelserna hade anpassat sina läror till kyrkans verksamhet och på motsvarande sätt hade kyrkan gjort rörelsernas målsättningar till grund för den egna verksamheten. Dessutom hade rörelsernas geografiska spridning till stor del etablerats, och de hade även organiserat sig och omvandlats från lokala gemenskaper till större organisationer. Under årens lopp blev väckelserörelserna också representerade bland biskoparna, det vill säga på den högre nivån inom kyrkan.

Den senaste väckelsen, den så kallade femte väckelsen, utspelade sig huvudsakligen i städerna. De väckelserörelser som uppkom efter krigen verkade i en mycket annorlunda miljö än de gamla rörelserna, eftersom rörligheten hade ökat, masskommunikationen utvecklats och samhällets struktur på ett avgörande sätt förändrats. Inom den femte väckelsen tog man därför snabbt till sig olika verksamhetsformer från den moderna världen för att till exempel sprida information och nå nya målgrupper.

Åtminstone innehållsmässigt var frågorna som rörelserna stod inför mycket lika dem som tidigare engagerat människor i samband med att de gamla väckelserörelserna kom till. Inom kyrkan ifrågasattes den femte väckelsens indelning i ”de sant troende” och de som var medlemmar i kyrkan av gammal vana. Rörelsens krav på personlig botgörelse väckte kritik från kyrkans håll, medan den femte väckelsen kritiserade kyrkan för att vara för institutionaliserad och fjärrad från den äkta tron. Den femte väckelsens mest kritiska röster försvagades så småningom och den började förhålla sig positivare till kyrkan.

Väckelserörelserna i 2000-talets kontext

På 2000-talet är väckelserörelserna fortfarande en inflytelserik samhällsfaktor i Finland. De små sociala gemenskaperna inom rörelserna stöder sätt att leva som ofta avviker från den dominerande livsstilen, moraliska val görs enligt rörelsernas normer, rörelserna påverkar folkkyrkans beslutsfattande och de berör konkret ett stort antal finländare också i de sociala mediernas tid.

Trots att genomsnittsfinländaren knappast kan nämna en enda av väckelserörelserna inom kyrkan, för att inte tala om att känna till skillnaderna mellan dem, befinner sig en stor del av befolkningen fortsättningsvis innanför rörelsernas inflytelsesfär på ett eller annat sätt. En tiondel av finländarna anser sig höra till någon väckelserörelse. Dessutom anger ett lika stort antal att de inte direkt hör till någon väckelserörelse, men att de anser att deras tänkande tagit intryck därifrån. Följaktligen har nästan var femte finländare på ett eller annat sätt en koppling till väckelserörelserna. Det faktum att ingen annan folkrörelse samlar människor i lika stor omfattning som väckelserörelserna gör vid sommarmötena är ett tecken på deras inflytande.

Väckelserörelsernas inflytande är synligt även i kyrkans strukturer. Två av fem anställda i församlingarna hör till en eller flera väckelserörelser, och när det

gäller prästerna är andelen ännu större. Det här innebär att väckelserörelsernas tyngdpunkter kraftigt kommer fram både inom församlingsverksamheten och i kyrkans beslutsfattande. I församlingarna uppfattas samarbetet med väckelserörelserna till största delen som positivt.

Väckelserörelsernas aktiva verksamhetsområden har inte förändrats nämnvärt på 2000-talet. Den aktivaste rörelsen är gammallaestadianismen som ordnar verksamhet minst en gång i månaden i var tredje församling. Folkmissionen, ”de väckta” och den evangeliska rörelsen (SLEY) ordnar verksamhet varje månad i var fjärde församling. Väckelserörelserna blir på så sätt en del av församlingarnas vardagsliv i en stor del av församlingarna. Mellersta Finland är det aktivaste väckelseområdet. I en stor del av församlingarna i Österbotten, Kajanaland och Savolax ordnar åtminstone två väckelserörelser verksamhet varje månad.

Väckelserörelserna och möten mellan åskådningar

Väckelserörelserna har reagerat på invandringsvågen. En del väckelserörelser har till exempel börjat hålla internationella gudstjänster och vid en del institut ordnas integrationskurser för invandrare. Rörelserna har också ordnat tillställningar och utbildningar med mångkulturella teman för finländare. Flera väckelserörelser bedriver eller stöder missionsarbete där möten mellan olika kulturer och åskådningar är vardag. Följaktligen har rörelserna haft kunnande och beredskap att inleda mångkulturell verksamhet även i Finland. Till följd av missionsarbetet fanns det redan kulturkännedom och kunnande, så som språkkunskaper, inom väckelserörelserna, vilket antagligen sänkt tröskeln för att inleda mångkulturell verksamhet i Finland. I rörelsernas publikationer har man diskuterat vilka olika tankesätt som förknippas med andra religioner och åskådningar.

Det framgår av väckelserörelsernas tidskrifter att invandringen tolkas som ett nytt missionsfält som anlant till Finland och därför anses det angeläget att skapa kontakter till invandrarna. På samma sätt som i missionsarbetet uppfattas det också som viktigt att visa kärlek till medmänniskan och att förkunna evangeliet bland invandrarna i Finland.

Anhängarnas religiositet

Nuförtiden har väckelserörelsernas anhängare en väldigt stark anknytning till den lutherska kyrkans verksamhet oavsett vilken rörelse det är fråga om. Enligt en förfrågan gjord på väckelserörelsernas sommarfester deltar tre av fem anhängare i en luthersk församlings verksamhet minst en gång i månaden. I genomsnitt deltar endast en tiondel av finländarna i kyrkans verksamhet varje månad. Anhängarna av den femte väckelsen deltar aktivast i kyrkans verksamhet. Fyra av fem anhängare

av Folkmissionen och Finska Bibelinstitutet deltar i kyrkans verksamhet varje månad. Gammallaestadianernas deltagande är lägst: en tredjedel av dem deltar i den lokala församlingens sammankomster varje månad.

Väckelserörelsernas anhängare utgör en betydande andel av församlingarnas aktiva deltagare. Av de finländare som deltar i församlingarnas verksamhet minst en gång i månaden hör ungefär hälften till väckelserörelser. Bland väckelserörelserna finns väldigt olika slag av sociala gemenskaper. Medan en del har en mycket stark sammanhållning och kräver enhetlighet bland medlemmarna, är den sociala gemenskapen lättare och mer sporadisk i andra. Väckelserörelsernas anhängare deltar mycket ofta i den egna rörelsens sammankomster: varannan deltar i verksamheten åtminstone en gång i månaden.

Gammallaestadianerna deltar klart aktivast i den egna rörelsens verksamhet: 84 procent deltog i verksamheten varje vecka och 10 procent åtminstone varje månad. Det är alltså fråga om en gemenskap med exceptionellt stark social sammanhållning. Ett annat drag som pekar på gemenskapens sammanhållning är att även anhängarnas närmaste krets deltar i rörelsens verksamhet: 95 procent av deltagarna i sommarfesten angav att åtminstone hälften av deras vänner är med i rörelsens verksamhet. Deltagarnas sociala nätverk formas på så sätt tydligt inom rörelsen.

Det lägsta deltagandet i den egna väckelserörelsens verksamhet uppvisade deltagarna i ”de väcktas” fest och deltagarna i sommarfesten som Folkets Bibelsällskap ordnade: en femtedel av dem deltog i den egna rörelsens verksamhet varje månad. I dessa rörelser är väckelsegemenskapen alltså inte ständigt närvarande i vardagen i form av aktivt deltagande. När det gäller Folkets Bibelsällskap kan resultatet också förklaras med att rörelsen ordnar kontinuerlig verksamhet endast i en liten del av församlingarna. Bland ”de väckta” formas anhängarnas vänskapskrets inte inom rörelsen i samma utsträckning som bland gammallaestadianerna: endast en tredjedel av dem som deltog i ”de väcktas” fest angav att åtminstone hälften av vänskapskretsen också tillhörde väckelserörelsen.

Vad gäller den sociala gemenskapens sammanhållning utgör ”de väckta” och gammallaestadianerna ytterligheterna bland väckelserörelserna. Gammallaestadianismen ter sig som en sammansvetsad gemenskap där det råder enhetliga uppfattningar bland medlemmarna, medan deltagandet bland ”de väckta” däremot är betydligt mer sporadiskt och det finns en stor mångfald av både synsätt och religionsutövning inom rörelsen. Det som förenar dessa rörelser är att ingenderas anhängare deltar i andra väckelserörelsernas verksamhet i någon nämnvärd utsträckning.

Religiositeten går i arv

Väckelserörelsernas inflytande förs i första hand vidare inom familjer och släkter. I det här avseendet är det motiverat att kalla dem för traditionsrörelser. Betoningen

på traditionen är mest framträdande inom gammallaestadianismen: till och med 96 procent av dem som deltog i sommarfesten svarade att väckelserörelsen haft betydelse i det egna hemmet åtminstone i viss mån. Inom den laestadianska inriktningen Rauhan Sana (Fredens Ord) upplevde 84 procent detsamma. Inom den evangeliska rörelsen och bland ”de väckta” ansåg ungefär 70 procent, och inom bedjarrörelsen i Västra Finland 60 procent, att ifrågavarande rörelse åtminstone i viss mån haft inflytande i det egna barndomshemmet. Understödet för väckelserörelserna bottnar alltså till största delen i religiositeten i barndomshemmet. Anhängarna av den femte väckelsen har oftare än andra kommit till väckelserörelsernas inflytelsesfär från annat håll än barndomshemmet. Resultatet kan för sin del förklaras av att evangeliseringen, det vill säga att berätta om tron för dem som inte har kontakt med församlingen, hör till den femte väckelsens centrala verksamhet. I de gamla väckelserörelserna är det däremot inte vanligt med evangelisering. Visserligen måste man beakta att den femte väckelsen uppkommit i ett så sent skede att den ännu inte fanns i den äldre svarsgruppens barndom.

Väckelserörelsernas tillväxt verkar alltså i första hand bero på att engagemanget går i arv från generation till generation i vissa släkter, inte att rörelserna når ut till nya människor. Under de senaste årtiondena har det dock skett en förändring: tröskeln för att delta i andra rörelser verksamhet har blivit lägre. Att höra till en rörelse betyder inte att man inte skulle kunna delta också i andra rörelser verksamhet. Var tredje av dem som deltog i väckelserörelsernas sommarfester ansåg sig höra till två eller flera rörelser samtidigt.

Då man ser till hur människor engagerar sig i väckelserörelser och hur de kommit med i verksamheten kan man urskilja fyra olika grupper. I alla gamla väckelserörelser har medlemskapet gått i arv, det vill säga människor har fäst sig vid rörelsen i barndomshemmet. Men grupperna skiljer sig från varandra när det gäller i vilken utsträckning anhängarna engagerar sig inom andra väckelserörelser. I de laestadianska grupperna och ”de väckta” som deltog i studien anses medlemskapet vara exkluderande, det vill säga rörelsens anhängare deltar endast i låg grad eller inte alls i andra väckelserörelser verksamhet. För gammallaestadianismens del kan resultatet även förklaras med rörelsens teologiska exklusivitet: då det anses att människan kan nå frälsning endast genom att tillhöra just den rörelsen är det förstående varför det inte är vanligt att delta i andra rörelser verksamhet.

Av de gamla väckelserörelserna kan den evangeliska rörelsen och bedjarrörelsen karakteriseras som öppna rörelser i bemärkelsen att deras medlemmar i större utsträckning än i genomsnitt deltar i flera väckelserörelser verksamhet. Alla grupperingar inom den femte väckelsen är öppna till sin karaktär och i alla är även medlemskapet valt, det vill säga de som engagerar sig inom rörelsen har inte anslutit sig till rörelsen genom barndomshemmet.

Tabell 1.

		Medlemskapets bakgrund	
		Ärvt	Valt
Tillhörighe- tens karaktär	Uteslutande	gammallaestadianismen Fredens Ord-laestadianismen ”de väckta”	
	Öppen	evangeliska rörelsen bedjarrörelsen	Folkmissionen Folkets Bibelsällskap Finska Bibelinstitutet

Enligt forskarna della Porta och Diani inverkar ett öppet medlemskap på rörelsernas verksamhet: då anhängarna hör till flera rörelser skapar de kontakter och informella nätverk mellan rörelserna. Det här ökar förtroendet och underlättar samarbetet mellan organisationerna: rörelserna med öppet medlemskap samarbetar även på organisationsnivå med varandra. Under de senaste årtiondena har det utvecklats ett samarbetsnätverk mellan väckelserörelserna där flera rörelser tillsammans har tagit ställning till samhällsförändringar eller till beslutsfattandet inom kyrkan. Det sker även ett utbyte av anställda mellan rörelserna, vilket visar att det nuförtiden inte heller anses nödvändigt att de anställda är bundna till endast en rörelse.

Väckelserörelsernas öppenhet kan undersökas även genom att studera i vilken mån medlemmarna engagerar sig i samhället. Över hälften (55 %) av deltagarna i sommarfesterna deltar i åtminstone någon sekulär föreningsverksamhet, vilket är samma andel som bland finländarna i genomsnitt. Däremot är folk inom väckelserörelserna mycket oftare än genomsnittsfinländarna med i många föreningar samtidigt: en fjärdedel (27 %) meddelade att de deltar i tre eller flera föreningars verksamhet, medan endast en av tio finländare var lika aktiv. Liksom överlag är det även inom väckelserörelserna de högt utbildade som är de aktivaste föreningsaktörerna. Många slags aktiviteter lockar väckelserörelsernas medlemmar: de deltar flitigt i verksamheten både i sina egna väckelserörelser, i kyrkan och i sekulära föreningar.

Det finns ändå stora skillnader i föreningsaktiviteten mellan olika väckelserörelser. ”De väckta” deltar aktivast i föreningsverksamheten: nästan tre av fyra är med i olika föreningsverksamheter. Gammallaestadianerna deltar minst i föreningsaktiviteter: 40 procent av dem deltar i föreningsverksamhet.

Väckelserörelserna i den offentliga debatten

Mångfalden utgör det centrala inslag som väckelserörelserna bidrar med i det finländska religiösa landskapet. Rörelsernas olika tyngdpunkter, verksamhetskulturer och särpräglade religiösa kulturer för samman människor för religiös verksamhet i större utsträckning än vad den vanliga verksamheten i församlingarna gör. Samtidigt

är verksamheten i församlingarna och väckelserörelserna så sammanflätade att en vanlig deltagare inte nödvändigtvis kommer att tänka på att han eller hon deltar i en väckelserörelses sammankomst.

Medan församlingens sammankomster fortsättningsvis i stor utsträckning ordnas av anställda, stöder sig väckelserörelsernas verksamhet tydligt på lekmännens aktivitet. Aktiviteterna erbjuder på så sätt möjligheter för frivilligverksamhet utan formell utbildning inom det religiösa fältet. Frivilligarbetet gör att människor binder sig till den sociala gemenskapen och motiverar dem att delta.

Även om kyrkan och väckelserörelserna har en nära relation finns det också konflikter mellan dem. Rörelsernas teologiska betoningar och bibeltolkning skapar fortsättningsvis kritik mot kyrkan. En stor del av väckelserörelserna stöder sig på en traditionell bibeltolkning, och att lösgöra sig från Bibelns lära ses som en allvarlig fråga. En negativ aspekt av den sammansvetsade gemenskapen är att människor kan uppleva att rörelsen ger för strikta ramar. Ju kraftigare samhället värnar om individualism, desto mer marginella blir sådana gemenskaper där rörelsen bestämmer de gemensamma normerna och förutsätter att medlemmarna följer dem.

Under de senaste åren har det inte skett nämnvärda förändringar i väckelserörelsernas verksamhet eller undervisning, men rörelserna har i alla fall varit väldigt synliga i medierna under den senaste tiden. I medierna uppmärksammas i synnerhet detaljer där det levnadssätt eller de värden som rörelserna står för avviker från den livsstil som dominerar i det omgivande samhället. Bland annat rörelsernas livsstilsnormer och teologiska betoningar har diskuterats.

Som tidigare nämndes har särskilt gammallaestadianerna stått i fokus för den offentliga uppmärksamheten under de senaste åren. Förbundet för mänskliga rättigheter tog i ett ställningstagande fasta på väckelserörelsens uppfattning om födelsekontroll och krävde att rörelsens medlemmar ska få verklig frihet att själva bestämma om de använder preventivmedel eller inte.

Frågan om rörelsens sociala kontroll över medlemmarna har även lyfts fram i samband med att medlemmar med ansvarsuppgifter blivit avsetta på grund av att de ansetts ha avvikit från rörelsens teologiska linje. Det här har exempelvis drabbat flera präster under de senaste åren. Även inom den akademiska forskningen har man lyft fram rörelsens särpräglade praktiker, bland annat "vårdmötena" som hör till rörelsens sociala disciplin.

Utomstående är vana vid att höra samstämmiga ställningstaganden från representanter för den gammallaestadianska rörelsen, och på samma sätt betonas enhetligheten också i rörelsens publikationer och retorik. Men under de senaste åren har situationen förändrats i och med att den starka sociala gemenskapens skuggsida lyfts fram i sociala medier. Inom rörelsen pågår nu en brytningstid då tidigare anonyma oliktankare så småningom börjat komma ut i offentligheten utan att dölja sin identitet.

Det har redan i flera års tid pågått en livlig debatt i Finland om homosexualitet i samband med att det blivit möjligt för par av samma kön att registrera sitt partnerskap. I samhället har förhållningssättet till homosexualitet förändrats i anmärkningsvärd grad i en mer tillåtande riktning under de senaste årtiondena, vilket skapat ett tryck på folkkyrkan att omforma sin sexualetik. Kyrkans ställningstaganden har så småningom förändrats i en mer accepterande riktning, men bland väckelserörelserna har förändringen allmänt taget varit långsammare. Den förkastande ståndpunkten som dominerar bland väckelserörelserna har följaktligen blivit mer marginell än tidigare, inte bara i samhället, utan även inom kyrkan.

Twisten kring homosexualitet har därmed orsakat spänningar även mellan kyrkan och vissa väckelserörelser. De tillmötesgående ställningstaganden som en del av kyrkans representanter gjort har bland väckelserörelserna ansetts tyda på en betydande avvikelse eller ett avsteg från kyrkans lära. Debatten om homosexualitet spreds även till missionsorganisationerna då några stadsförsamlingar inte ville ge ekonomiskt stöd åt sådana organisationer som förhöll sig negativt till homosexualitet.

Spänningarna i de läromässiga frågorna har kommit till uttryck även på så sätt att rörelserna drar sig tillbaka till de egna sociala gemenskaperna. Till exempel den evangeliska rörelsen (SLEY) och Folkmissionen har utvidgat sin egen gudstjänstverksamhet, där prästerna är män.

Den breda mångfalden av olika synsätt som lever sida vid sida med varandra är ett karakteristiskt drag för folkkyrkan. Mångfalden av uppfattningar har ansetts vara en rikedom, likaså har det uppfattats som positivt att det finns många olika röster inom kyrkan. Samtidigt pågår en diskussion om huruvida kyrkan borde ha en noggrannare kontroll över de rörelser som verkar inom den.

Flera forskningsresultat pekar på att det religiösa deltagandet och den religiösa aktiviteten avtar. Många religiösa samfund kämpar med frågan hur de ska kunna föra rörelsens traditioner vidare till nästa generation. Väckelserörelsernas levnadssätt och läror befinner sig i en allt mer marginell position i samhället, eftersom en mindre andel av finländarna än tidigare tror på Gud eller föreställer sig att Bibeln har ett gudomligt ursprung. De argument som förs fram inom dessa rörelser håller på att bli oigenkännliga för många finländare. Dessutom blir tanken att individen själv måste få bestämma över sina egna angelägenheter, att ingen social gemenskap ska få styra den enskilda människans liv, hela tiden vanligare. I och med de sociala medierna kommer händelser inom rörelserna oundvikligen ut i offentligheten. Alla religiösa samfund måste kunna svara på dessa utmaningar i framtiden.

Litteratur:

Huhta, Ilkka

2013 Monien liikkeiden kirkko. – Haastettu kirkko: osallisuus, yhteisöllisyys, usko. 40–44. [http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/67EDED2498F9F0FEC2257E2E0012D52D/\\$FILE/www32korjattu.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/67EDED2498F9F0FEC2257E2E0012D52D/$FILE/www32korjattu.pdf) (hämtat 12.6.2013).

Kakkuri, Teemu

2014 Suomalainen herätys: herätyskristillisyyden historia nälkävuosista Nokia-Mission. Helsingfors: Kirjapaja.

della Porta, Donatella & Diani, Mario

1999 Social Movement: an introduction. Oxford: Blackwell Publishers.

Raittila, Pekka

1976 Lestadiolaisuus 1860-luvulla. Helsingfors: Akateeminen kustannusliike.

Ruonavaara, Hannu

1998 ”Vanhat” yhteiskunnalliset liikkeet moraalisisäätelyn projekteina. – Uudet ja vanhat liikkeet. Red. Kaj Ilmonen & Martti Siisiäinen. Tammerfors: Vastapaino. 43–57.

Salomäki, Hanna

2010a Herätysliikkeisiin sitoutuminen ja osallistuminen. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 113. Doktorsavhandling. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

2010b Kirkon työntekijät herätysliikkeiden kannattajina. – Teologisk Tidskrift. 5/2010, 403–416.

Suolinna, Kirsti

1969 Yhteiskunnan ja uskonnollisten liikkeiden suhteista. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia no 119/1969. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Suolinna, Kirsti & Sinikara, Kaisa

1986 Juhonkylä. Tutkimus pohjoissuomalaisesta lestadiolaiskylästä. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.

Ylikangas, Heikki

1985 Körttiläiset tuomiolla: massaoikeudenkäynnit heränneitä vastaan Etelä-Pohjanmaalla 1830- ja 1840-lukujen taitteissa. Helsingfors: Otava.

FRIKYRKORNA I FINLAND

Inledning

Esko Matikainen

Frikyrkofamiljen hör på ett centralt sätt till gemenskapen av kristna kyrkor i Finland. Den består av etablerade finländska protestantiska kyrkor som till sin samhällliga ställning är oberoende av staten, vilket ordet ”fri” i den gemensamma benämningen av kyrkorna här syftar på. Finska frikyrkorådet (Suomen vapaakristillinen neuvosto, SVKN) och den svenskspråkiga systerorganisationen Frikyrklig samverkan (FS) utgörs av Adventkyrkan, Baptistkyrkan, Pingstkyrkan, Metodistkyrkan, Frälsningsarmén¹ och Frikyrkan i Finland (Suomen vapaakirkko). De flesta av dem är organiserade i separata finsk- och svenskspråkiga samfund. Dessutom finns det ett ökande antal övriga frikyrkoförsamlingar i Finland som inte hör till något större samfund. Både finländare och invandrare har grundat sådana samfund.

Alla frikyrkor har särpräglade uppkomsthistorier, teologiska ståndpunkter och organisationsformer. En del kyrkor utgör en avdelning av någon internationell kyrka, medan andra är nationella kyrkor eller helt självständiga lokala församlingar. Det förekommer teologiska variationer i dopteologin, sakramenten, eskatologin och liturgin.

Mellan frikyrkorna finns band som emellertid är så starka att de lyckats bygga livligt trafikerade broar över olikheterna. Historiskt sett uppkom samfunden innan Finland blev självständigt, från mitten av 1800-talet till första världskriget. Vart och ett samfund har vuxit fram i skuggan av den lutherska enhetskulturen, och den historiska bördan finns fortfarande kvar både i samfundens kollektiva minne och i den finländska lagstiftningen. Främjandet av religiös jämlikhet är därför ett tema som fortsättningsvis förenar de finländska frikyrkorna.

Den gemensamma sångtraditionen, gudstjänstens gemensamma drag och en likartad vokabulär skapar samhörighet mellan frikyrkorna. Den personliga tron och de troendes gemenskap är centrala tyngdpunkter. Respekten för de kristna moraliska värdena har en betydande ställning och detta skapar ibland spänningar i relation till den värdediskussion som förs i samhället. Därmed kan man konstatera

¹ Frälsningsarmén är registrerad som en stiftelse i Finland, inte som ett religiöst samfund så som exempelvis i Sverige, men i praktiken fungerar Frälsningsarmén som en kyrka med lokala församlingar och gudstjänstverksamhet.

att även de kyrkor som har sina rötter på annat håll i världen har antagit en pietistisk nyans² i Finland.

Den sociala hjälpverksamheten hör intimt samman med de frikristliga värderingarna. Den ökande industrialiseringen av samhället gav upphov till alldeles nya slags sociala problem vilka frikyrkorna ingrep i redan innan det övriga samhället hann inse situationen. Den praktiskt inriktade diakonin har ordnat verksamhet exempelvis bland mindre bemedlade, bland minoriteter, i fängelser, inom rusmedelsrehabilitering, inom integrering av invandrare och flyktinghjälp. Årligen ordnas flera landsomfattande insamlingar för olika biståndssändamål som upprätthålls av missionsorganisationer på olika håll i världen.

Trots att frikyrkorna betonar de kristna moraliska värdena innebär det inte en värdekonserveratism. Redan långt före den allmänna frigörelsen av kvinnans ställning har kvinnor fått stå i predikstolen och inneha ansvarsposter inom frikyrkornas verksamhet. I en tid då minoriteter diskrimineras har många minoriteter funnit sitt andliga hem i församlingarna. Skillnaderna mellan samhällsklasser gav redan i ett tidigt skede vika till följd av den syn på jämlikhet som fanns i läran och församlingskulturen.

Frikyrkorna i Finland är minoritetskyrkor, vilket har inverkat på kyrkornas förhållande till samhället. I början av verksamheten var det för många samfund ett karakteristiskt drag och en del av överlevnadsstrategin att hålla sig utanför samhällsdeltagandet. Under de senaste årtiondena har det emellertid skett en anmärkningsvärd förändring, och kyrkorna deltar numera själva och uppmanar sina medlemmar att delta i samhällsdebatten. Detta sker i allt högre grad tillsammans med både Frikyrkorådet och på ett bredare plan inom Ekumeniska rådet.

Under hela sin historia har frikyrkorna starkt betonat missionsarbetet. Möten med andra religioner äger rum främst i samband med missionen utomlands, vilket även avspeglas i de religionsmöten som sker i Finland. Arbetet för samhällsfred och likaså hjälparbetet inom diakonin anses viktigt, och i dessa sammanhang sker många möten med andra religioner på lokal nivå i församlingarna. Men här görs ingen skillnad mellan religionsdialog, mission eller diakoni, utan alla möten innefattar samma budskap om att visa den kristna kärleken och omtanken om medmänniskan. En del frikyrkor har också deltagit i den religionsdialog som är synlig i samhället.

2 Pietismen är en andlig strömning som uppkom i Tyskland på 1600-talet med betoning på "hjärtats fromhet", det vill säga den personliga upplevelsen av tro och ett aktivt andaktsliv. På en del håll har pietismen också formats till en större religiös rörelse.

Baptisterna i Finland³

Jan Edström

Baptismens andliga rötter går tillbaka till 1500-talets anabaptister som var en del av den protestantiska reformationens radikala gren. Anabaptisterna ville föra reformationen ett steg vidare och strävade efter att återinföra den nytestamentliga församlingsmodellen. Därför fäste de också stor vikt vid troendeförsamlingen och de troendes dop.⁴ Anabaptisterna var dock inte orsaken till den moderna baptismens tillkomst.

Den första baptistförsamlingen grundades i Amsterdam år 1609 av John Smyth och Thomas Helwys som flytt undan religionsförföljelser i England. När baptisterna återvände till England engagerade de sig aktivt i samhällsdebatten trots att många av dem fängslades, bland dem författaren John Bunyan. Baptisterna förespråkade religionsfrihet för alla, för judar, muslimer, ateister och talade för att kyrkan skulle separeras från staten.

Många baptister flydde till Nordamerika där baptismen snart blev en av de största protestantiska rörelserna fördelad i många samfund. Baptismen kom till Norden i mitten av 1800-talet med hemvändande sjömän och emigranter. Den baptistiska verksamheten i Finland började på Åland. Den första baptistförsamlingen grundades på Föglö år 1856. Under 1870-talet och framåt spreds baptismen till Österbotten och södra Finland. Efter att dissenterlagen trädde i kraft år 1890 kunde baptisterna registrera sig som ett religionssamfund.

Andlighet och musik är en viktig del av församlinglivet

Barn och unga undervisades i söndagsskolan om grunderna i den kristna tron. Detta var viktigt då baptisterna förutsatte en personlig tro före dop och församlingsmedlemskap. Också vardagsskolor, en dövstumskola och flera bibliotek grundades i byar där baptistförsamlingar var verksamma. På 1930-talet började baptisterna ordna läger med kristen undervisning och uteliv. Kristendomsskolor och barn- och ungdomsläger med olika teman ordnas fortfarande. Bland de svensktalande baptisterna har scoutverksamheten varit en viktig del av verksamheten i många församlingar.

År 1924 grundades en predikantskola i Vasa och i församlingarna hölls kurser i teologiska ämnen. År 1945 grundades Fria Kristliga Folkhögskolan som erbjöd

³ Skriven på svenska av författaren.

⁴ Ordet baptist kommer från grekiskans "baptizein" som betyder döpa, nedsänka.

teologisk och praktisk undervisning för baptister och andra frikyrkliga. De finsktalande baptisterna grundade en egen bibelskola år 1949. Pastorerna har också utbildats vid internationella seminarier och finländska universitet.

Sången och musiken blev en viktig del av församlingens liv. I församlingarna sjöngs psalmer, andliga sånger och de grundade körer. Solister, sånggrupper och instrumentalister medverkade i gudstjänster och möten. Många unga lärde sig uppträda i kyrkan och många har på senare år gjort karriär som musiker och scenartister. Ibland resulterade arbetet i skivinspelningar, församlingsbesök och turnéer. År 1980 grundades den årliga Humlefestivalen i Österbotten, en konst- och musikfestival med både lokala och internationella aktörer.

Baptisternas relation till staten och påverkan i samhället

Baptisterna anser i allmänhet att överheten har ett gudagivet ansvar, men att varje kristen bör lyda Gud mer än människor. Staten kan aldrig bestämma över en människas tro. Religionsfriheten är till för alla, både troende och religionslösa. Staten har ett samhällsansvar och församlingen har ett andligt uppdrag. Varje kristen har rätt att fatta sina egna beslut när det gäller samhällsengagemang så som politiska uppdrag och sättet att göra värnplikt. Många finlandssvenska baptister har valt att göra civiltjänst i stället för militärtjänst.

Baptisterna engagerade sig tidigt i samhällsfrågor, bland annat deltog de i arbetet inför de religionsfrihetslagar som trädde i kraft åren 1922 och 2003 och som gav minoritetssamfundet en starkare och tydligare ställning i samhället. Många baptister har också deltagit i kommunalt beslutsfattande, medan andra har engagerat sig på ett nationellt plan inom utbildning, fredsarbete, kulturverksamhet eller arbetat med mission och bistånd. Under de senaste åren har många baptistförsamlingar hjälpt asylsökande och erbjudit flyktingar skydd.

Baptisternas publikationsverksamhet omfattar både tidningar, böcker och tidskrifter. De egna tidningarna har gett baptisterna en röst i samhällsdebatten samtidigt som de är viktiga för rörelsens identitet och sammanhållning. Till dessa hör *Finska månadsposten*, *Missionsstandaret* (MST), Facklans förlag, söndagsskoltidningar och *Kodin Ystävä*, numera *Baptisti*.

Som medlem i Finlands svenska frikyrkoråd (grundat år 1936) har Finlands svensktalande baptister skött intressebevakning i samhällsfrågor. I dag heter organisationen Frikyrklig samverkan och koordinerar frikyrkornas statsunderstödda utvecklingssamarbete. Under många år bedrev samfundet arbete i Kongo, Rwanda, Burundi, Brasilien och Thailand, de senaste åren har man också arbetat i Armenien, Zambia och Sydsudan. Projekten ingår i det statliga biståndsprogrammet och görs tillsammans med lokala och internationella partnerorganisationer. De finsktalande baptisterna är medlemmar i Finska frikyrkorådet, Suomen vapaakristillinen neuvosto (SVKN) som ansvarar för intressebevakning i samhällsfrågor. Baptisterna

samarbetar med övriga kyrkor och samfund inom Ekumeniska rådet i Finland och en baptistpastor arbetade som generalsekreterare för rådet åren 1993–2006. Finska baptistsamfundet är med i Europeiska baptistfederationens missionsarbete och har bedrivit missionsarbete i Sierra Leone.

En egen röst i den världsomspännande kristna gemenskapen

Baptisterna är en del av den världsvida kristna kyrkan och omfattar därmed de ekumeniska trosbekännelserna. De betonar vikten av att var och en har en personlig tro och lever med Jesus Kristus som inspiration och förebild. Baptisterna betonar det personliga andaktslivet, bibelstudier och samtal. Till hjälp kan man ta bibelförklaringar, teologisk litteratur eller andra kristna texter och böcker. Också musik och filmer kan bidra till en djupare förståelse av vad det innebär att vara kristen i dag.

Baptisterna har en kongregationalistisk församlingssyn. Det betyder att varje lokal församling själv kan fatta beslut om sin egen verksamhet. Församlingsmötet, det vill säga alla tillsammans, är det högsta beslutande organet i församlingen. I församlingsmötet kan varje medlem delta i besluten. Där avgörs frågor om till exempel ekonomi, verksamhet och anställningar. För övrigt leds församlingen av en pastor, en ledningsgrupp och en styrelse. Pastorn och ledningsgruppen ansvarar för det andliga ledarskapet. Styrelsen tar hand om ekonomin och förvaltningen av fastigheter och egendom. Diakonerna hjälper till vid utdelandet av brödet och vinet under nattvarden. En församling kan ha en pastor, ungdomsarbetare, diakon, sångledare och andra ansvarspersoner. Det är oftast endast pastorn som är anställd medan det övriga arbetet sköts av frivilliga. Bland svensktalande baptister kan både män och kvinnor inneha ledarskap och fungera som pastorer, medan de finsktalande baptisterna anställer endast män som pastorer.

Man blir medlem i en baptistförsamling genom att bli döpt eller intagen som medlem från en annan församling. Dopet föregås av en bekännelse om tro på Jesus Kristus. I Nya testamentet förknippas tro, omvändelse och dop med varandra. Dopet sker genom att dopförrättaren och dopkandidaten går ner i en vattenfylld bassäng, en dopgrav, som finns framme i kyrkan. Efter att den som döps bekänt sin tro på Jesus sänker dopförrättaren ned dopkandidaten i dopgraven. Dopet kan även ske ute i det fria om sommaren. Baptisterna döper inte spädbarn: de följer Nya testamentets förebild där Jesus välsignar de allra minsta och lägger händerna på dem (Mark. 10: 13–16). På samma sätt bärs det lilla barnet fram i gudstjänsten och välsignas som en del av sin familj och församlingen.

Nattvarden, brödsbrytelsen eller Herrens måltid firas till minne av Jesu lidande, död och uppståndelse. I nattvarden är Jesus Kristus själv närvarande genom sitt Ord och den heliga Anden. De flesta församlingar bjuder också in andra kristna

att delta i nattvardsgemenskapen. Nattvarden firas i allmänhet en gång i månaden och vid speciella högtider.

Baptisternas arbete grundar sig på frivillighet och tjänande. Baptistsamfundet uppbär inte kyrkoskatt eller medlemsavgifter, men uppmuntrar sina medlemmar att vara generösa med att bidra till det gemensamma arbetet. Ibland händer det till och med att medlemmar testamenterar en del av sin egendom till församlingen.

Finlands svenska baptistmission är med i Europeiska baptistfederationen och Baptisternas världsallians. I världen finns uppskattningsvis 100 miljoner baptister av vilka omkring 40 miljoner hör till Baptisternas världsallians. Baptisterna har sällan nått majoritetsställning i något land. Det finns flest baptister i USA, Ryssland, England och Rumänien. I Nagaland i nordöstra Indien är de flesta kristna baptister. Före detta flyktingar och invandrare har på senare tid berikat baptistförsamlingarna i Finland.

Ytterligare information om baptisterna:

Suomen baptistikirkko: www.baptisti.fi

Finlands svenska baptistsamfund: www.baptist.fi

Metodistkyrkan – en internationell kyrka på finländsk mark⁵

Leif-Göte Björklund

Den metodistiska rörelsen uppstod under ledning av den anglikanska prästen John Wesley i England på 1700-talet. Han ville att metodismen skulle fungera som en väckelserörelse inom den anglikanska kyrkan, men efter Wesleys död grundades ett självständigt kyrkosamfund. En liknande utveckling hade redan skett bland metodisterna i Amerika. I den anglosaxiska världen är metodistkyrkan ett ledande kyrkosamfund. Världskända ledare och politiker så som Nelson Mandela, Kofi Annan, George W. Bush och Hillary Clinton är eller har varit medlemmar av metodistkyrkan. På grund av kyrkans kraftiga tillväxt i några afrikanska länder sedan slutet av 1900-talet har metodistkyrkan numera många franskspråkiga medlemmar. I Norden har metodistkyrkan, liksom i de flesta länderna i Europa, förblivit ett litet kyrkosamfund.

Metodismens ankomst till Finland

Den metodistiska rörelsen är en av de nya religiösa strömningar som landsteg i Finland under senare delen av 1800-talet. Sjöfart och emigration bidrog till att finländare lärde känna metodismen, bland annat genom Betelskeppsmissionen i New Yorks hamn. Rörelsen introducerades i Finland efter mitten av 1800-talet.

Under 1880-talets första hälft fick missionssträvandena mer organiserade former. Metodistiska lokalpredikanter, det vill säga lekmän som fått viss utbildning och var auktoriserade med predikolov, tog sig från Sverige till Åbo och Vasa och bedrev predikoverksamhet i dessa hamnstäder. Den första metodistförsamlingen i Finland, nämligen Vasa metodistförsamling, grundades år 1881. Snart upprättades ett metodistkapell i Kristinestad och församlingar i Gamlakarleby och Helsingfors.

Från mitten av 1880-talet utvidgades den metodistiska predikoverksamheten till allt fler städer. De första predikanterna var alla rikssvenskar och verkade därför i första hand på svenskspråkiga orter. Predikanterna ville ändå tidigt försöka nå även den finskspråkiga befolkningen och några ansträngde sig för att lära sig finska. En av dem var Gustaf Alfred Hidén som grundade tidskriften *Rauhan Sanomia* och utgav en finsk psalmbok och den metodistiska kyrkoordningen på finska.

Under senare delen av 1880-talet grundades församlingar i Ekenäs och Åbo. År 1888 grundades den första finskspråkiga metodistförsamlingen i Björneborg. Under 1890-talet följde nya församlingsbildningar i bland annat Viborg, Hangö

⁵ Skriven på svenska av författaren.

och Lovisa. Finskspråkiga församlingar grundades i Helsingfors, Tammerfors och Viborg. Under 1900-talets första årtionden etablerade sig metodismen i Kotka, Jakobstad och Borgå samt på finskspråkiga orter så som S:t Michel, Uleåborg, Villmanstrand, Björkö (Koivisto), Kuopio och Ylistaro. De svenskspråkiga metodistförsamlingarna i Vasa och Åbo gav senare upphov till finskspråkiga församlingar på dessa orter.

Metodismen och moderniteten

Forskningen kring metodismens uppkomst i Sverige och Norge lyfter fram metodismens koppling till moderniteten och samhällsutvecklingen under den senare hälften av 1800-talet. Mycket förenklat, men samtidigt beskrivande, har man hävdat att ”metodismens etablering följde järnvägen”. Ångbåtstrafikens utveckling och uppkomsten av nya bruks- och industrisamhällen spelade en viktig roll. Samma mönster torde gälla för finländska förhållanden. Med några få undantag fick metodismen aldrig fotfäste på den finländska landsbygden. Man har försökt förklara detta bland annat med det starkt individcentrerade budskapet som kännetecknar den metodistiska rörelsen. Metodismen verkar ha haft en speciell attraktionskraft på människor som befann sig i övergångsskeden i livet (*people in transition*) så som byte av arbetsplats eller bostadsort. I slutet av 1800-talet flyttade människor även i Finland till städer och industri- och brukssamhällen.

I början av 1900-talet ansträngde sig predikanterna för att försöka nå ut till landsbygden. De få metodistiska församlingar som uppstod på den finländska landsbygden vid den här tiden fanns i Ylistaro och Dalsbruk (i Dragsfjärds socken), Skaftung (i Sideby socken), Svartså med omkringliggande byar utanför Borgå samt Vuoksenlaakso på Karelska näset. De flesta av dessa församlingar fick sina medlemmar i de små yrkessamhällen som uppkommit på orterna, inte bland allmogen.

Metodismens etablering i Finland hänger tidsmässigt samman med den stora emigrationsvågen i slutet av 1800-talet och åren fram till första världskriget. Det finns exempel på att enskilda emigranter anslöt sig bara en kort tid innan de reste till Amerika. Metodismen var på den tiden ett av de största protestantiska kyrkosamfundet i USA och många räknade tydligen med att ett flyttningsbetyg från en finländsk metodistförsamling var värdefullt att ha i fickan när de anlände till den nya världen.

Metodismen och de sociala behoven i samhället

Omsorgen om människors sociala och andliga liv har alltid präglat metodistkyrkan. Redan i början av den metodistiska rörelsens historia i Finland bedrev man social

hjälpverksamhet. Ett exempel på detta är de barnhem, åldringsboenden och andra sociala institutioner som metodister grundade redan från och med slutet av 1800-talet på flera orter, exempelvis i Kristinestad, Åbo och Tammerfors.

Den mest omfattande och långlivade sociala verksamheten inleddes av Karl Hurtig som var pastor i Helsingfors svenska metodistförsamling. År 1912 grundades Hemmet för värlösa barn, eller "Hurtigs barnhem", i Grankulla. Under perioden 1912–1923 bodde sammanlagt närmare 200 barn på barnhemmet. Barnhemsverksamheten, som numera fungerar under helt andra ekonomiska förutsättningar, firade hundraårsjubileum år 2012. Den svenskspråkiga Helsingforsförsamlingens kyrkobyggnad Kristuskyrkan invigdes år 1928. I anslutning till kyrkan inrättades ett ålderdomshem. Även ett privat sjukhus fungerade i fastigheten i församlingens regi under några årtionden. Tanken var att tillhandahålla sjukhusvård även för mindre bemedlade och verksamheten pågick till början av 1960-talet. Ålderdomshemmets verksamhet har dock fortsatt. Numera går det under namnet Konkordiahemmet och klassificeras som ett serviceboende.

Metodistkyrkan har också varit aktivt med i Samariamissionens rehabiliteringsarbete bland alkoholmissbrukare som inleddes år 1969. På flera orter i Finland, till exempel i Villmanstrand och Borgå, har metodistförsamlingarna sedan slutet av 1990-talet även varit engagerade i så kallad brödkyrkoverksamhet, det vill säga matutdelning till mindre bemedlade.

Även den finländska metodistkyrkan har en utpräglad internationell karaktär. I slutet av 1980-talet dök de första utlänningarna upp i de svenskspråkiga gudstjänsterna i Åbo. Till den här gruppen hörde enskilda metodister från Ghana och Indien. Kring år 1990 sökte sig även flyktingar från olika länder till församlingens verksamhet. Detta blev upptakten till en omfattande mångkulturell verksamhet i Åbo. Under 2000-talet har allt fler metodistförsamlingar inlett arbete bland utländska studerande och invandrare. De österbottniska församlingarna i Karleby, Jakobstad och Kristinestad har fått en stark prägel av denna verksamhet. Helsingfors finska metodistförsamling har fått ett betydande inslag av medlemmar från Ghana.

Ett litet kyrkosamfund med många vänner och omfattande ungdomsarbete

Trots omfattande ansträngningar från metodistpredikanternas sida förblev metodismen ett litet kyrkosamfund i Finland. Den snabbaste medlemsökningen skedde under åren strax efter självständigheten, och medlemsantalet var som störst i början av 1930-talet, totalt 2 600 medlemmar i full förening. De lokala metodistförsamlingarna har aldrig kunnat uppvisa något stort medlemsantal men däremot ett förhållandevis stort antal deltagare inom barn- och ungdomsarbetet. Under metodismens tidiga årtionden var söndagsskolan populär och samlade

stora skaror icke-metodistiska barn. År 1923, då det totala antalet medlemmar i församlingarna var 2 313 i full förening, uppgick antalet söndagsskolbarn till 4 274.

Vid sidan av söndagsskolverksamheten vann juniorverksamheten för barn och ungdomar insteg i metodistkyrkan i början av 1900-talet. Efter kriget blev lägerverksamheten allt mera populär. Finlands svenska metodistkyrka köpte lägerområdet Jumijärvi i Jämsä år 1962 där det i över 50 år, framför allt sommartid, ordnats barn- och ungdomsläger med ett stort antal deltagare. Den finskspråkiga metodistkyrkan anskaffade lägerområdet Tervakko nära Heinola år 1981.

Många gudstjänstdeltagare som kontinuerligt besöker metodistförsamlingarna har valt att förbli medlemmar i Finlands evangelisk-lutherska kyrka i stället för att ansluta sig till metodistkyrkan. Detta präglar mer eller mindre samtliga metodistförsamlingar i landet, men speciellt den svenska församlingen i Åbo har genom årtiondena besökts av en stor mängd studerande av vilka endast få blivit metodister. På några orter har metodistförsamlingarna haft ett betydande inflytande på lokalsamhället trots ett relativt lågt officiellt medlemsantal. Detta gäller i synnerhet Grankulla, där metodistkyrkan länge betraktades som ortens "folkkyrka", eftersom det länge saknades en lokalt förankrad evangelisk-luthersk församling.

De finsk- och svenskspråkiga metodistförsamlingarna är sedan början av 1920-talet kyrkoordningsmässigt organiserade i två separata årskonferenser på språklig grund. Båda årskonferenserna hör till United Methodist Church, den "amerikanska grenen" av den världsvida metodismen. Trots att metodistkyrkan är liten i Finland kan gudstjänststilen och fromhetslivet variera rätt mycket från församling till församling. Man har även pekat på avgörande skillnader mellan finsk- och svenskspråkiga församlingar. Till exempel står de svenskspråkiga metodisterna närmare andra frikyrkliga riktningar, medan de finskspråkiga metodisterna präglas av traditionell finländsk pietism. Detta motsvarade sannolikt verkligheten i mitten av 1900-talet, men på senare tid har språkgrupperna närmast sig varandra stil- och fromhetsmässigt.

Från 1930-talet och fram till 1980-talet sjönk medlemsantalet i metodistkyrkan kontinuerligt. Därefter stabiliserades medlemsantalet och sedan början av 2000-talet kan man skönja en försiktig medlemsökning. I medlemsstatistiken för år 2010 rapporterades Suomen Metodistikirkko ha 723 bekännande medlemmar (motsvarar den gamla benämningen "medlemmar i full förening") och 92 döpta medlemmar (motsvarar den gamla benämningen "provmedlemmar") samt Finlands svenska metodistkyrka 618 bekännande medlemmar och 433 döpta medlemmar. Det totala medlemsantalet var därmed 1 866 år 2010. Under 2000-talet har nya finskspråkiga församlingar grundats i Birkala utanför Tammerfors och i Kumo älvdal. Den svenskspråkiga församlingen i Karleby har upplevt en omfattande medlemsökning.

Finska frikyrkan

Hannu Vuorinen

Finska frikyrkan (Suomen vapaakirkko) har inte någon separat nedtecknad lära eller skrift, det finns inga andra bekännelseskrifter vid sidan av Bibeln. Människan kan inte bara hitta på samfundets värden, utan de måste letas fram ur Bibeln och synliggöras. Värden är som ett gemensamt språk, de ger ord åt tankar och känslor och är ett klister som håller samman samfundet. Inom Frikyrkan letar man inte efter ytterligheter, utan man accepterar att leva med och till och med trivs där det råder en positiv spänning mellan olika värden.

I stället för en nedtecknad lära betonas den andliga utvecklingen som innebär att växa som människa. En sund andlighet som uppkommer i Guds närhet och närvaro utgör kärnan för hur människan lever ut sin tro. Kristi församling är inte en fritidsklubb eller hobby, utan när den heliga Anden kommer till de troende förenas det så kallade vanliga livet och det andliga livet med varandra.

Inledning

Den andliga väckelsen som ledde till Frikyrkans uppkomst började nästan samtidigt på olika håll i vårt land, i huvudsak i det svenskspråkiga kustområdet på 1870-talet. I synnerhet de angloamerikanska rörelserna gav de första impulserna, nämligen väckelserörelsen, helgelsrörelsen och alliansrörelsen som betonade de kristnas enhet. Dessa intryck kom till Finland huvudsakligen via Sverige eller direkt från England.

Frikyrkans namn har alltid varit aningen problematiskt. I själva verket är det inte fråga om ett namn rörelsen själv valt, utan ett namn som kommit till utanför rörelsen. Små grupper får ofta sitt namn på grund av något särdrag som senare utvecklas till ett officiellt namn då den ursprungliga bakgrunden fördunklas. Det fanns inga sådana framträdande betoningar inom Frikyrkan, men det fanns i alla fall ett drag som utomstående och särskilt pressen snart kom att lägga märke till.

I egenskap av lekmannarörelse verkade rörelsen separat från den evangelisk-lutherska kyrkans officiella verksamhet som rörelsen inte heller ville identifiera sig med, vilket gjorde det enkelt att i stället börja tala om ”fri kyrklig verksamhet”. För den svenskspråkiga pressen var termen ”frikyrklig” bekant från vårt västra grannland. De troende inom rörelsen i Finland använde enbart benämningen ”de fria” för att skilja sig från till exempel baptisterna.

År 1879 har etablerats som den frikyrkliga rörelsens officiella uppkomstår, då lord Radstocks väckelser i Helsingfors förde samman de frikyrkliga grupper som tidigare samlats på olika håll i landet.

Guds ord – den heliga Andens verkan

Alltsedan den frikyrkliga rörelsens uppkomst har Bibeln varit den högsta auktoriteten för läran och livet. Den här uppfattningen kommer till uttryck i formuleringar som gjordes redan år 1889 och som senare kom att utgöra grunden för Frikyrkans bekännelse. Det centrala innehållet har bevarats i oförändrad form.

Bibeln ställning som högsta auktoritet innebär att Frikyrkan alltsedan början velat göra sina medarbetare djupt förtrogna med Bibeln, särskilt eftersom Frikyrkans lära inte har andra bekännelseskrifter. Redan år 1891 fattade man vid årsmötet ett principbeslut om att inleda en predikantskola, men på grund av resursbrist inleddes verksamheten egentligen först vid ingången till 1900-talet. Ungefär samtidigt grundades ett predikantförbund och ett missionsförbund för kvinnor för att stöda både de manliga och kvinnliga medarbetarna. Nuförtiden hör alla utbildade medarbetare till kyrkans förbund Vapaakirkon työntekijäliitto. Hösten 2016 inledde rörelsens institut Suomen teologinen opisto sin verksamhet i Teopolis i Tammerfors, dit institutet flyttat från Sandö på Hangö udd. Den förnyade treåriga utbildningen motsvarar till omfattningen en allmäneuropeisk lägre högskoleexamen.

En personlig tro på Jesus – församlingsgemenskapen

Inom den frikyrkliga rörelsen har det alltid funnits en stark vilja att väcka tron på Jesus, Frälsaren, hos människor. Under den första tiden var rörelsens avsikt med väckelsebudskapet att väcka både syndakänsla och tro hos människor för att sedan vägleda dem till Jesus. Som en naturlig följd av uppvaknandet samlades människor i hemmen för att lyssna på bibelkommentarer, sjunga och be tillsammans. De här vänkretsarna blev fort församlingar.

Den personliga tron betonas fortsättningsvis i Frikyrkans nuvarande bekännelse. Den frikyrkliga rörelsen har alltid varit en församlingsrörelse för de troende. Den personliga tron och bekännelsen av tron är förutsättningar för att vara medlem i församlingen.

Förkunnandet av evangeliet – att osjälviskt tjäna medmänniskan

De första frikyrkliga troende gjorde ett banbrytande socialt diakoniarbete vid sidan av väckelseförkunnelsen och bibelundervisningen. Till exempel grundades det första skyddshemmet i Finland då Emma Mäkinen avgick från sitt ämbete vid folkskolan i Helsingfors och grundade ett skyddshem den 17 december 1880 för vad man på den tiden kallade fallna kvinnor. Den frikyrkliga rörelsen inledde frivilligarbetet i fängelserna redan på 1870-talet.

Till en början hade den frikyrkliga rörelsen en lös organisation då diakoniarbetet som enskilda personer inlett inte etablerades till en helhet. Däremot riktades de gemensamma resurserna till att finansiera missionsarbetet och spridningen av evangeliet. Inte förrän för ungefär tio år sedan fördes olika funktioner samman, vilket skapade en klar struktur som möjliggör ett organiserat diakoniarbete. Den landsomfattande föreningen ViaDia rf där lokalföreningarna är medlemmar grundades för att fungera som ett verktyg för församlingarna. Dessa föreningar som verkar inom den tredje sektorn gör ett nära yrkesövergripande samarbete med myndigheterna på respektive ort. Den tredje sektorn når ett bättre resultat genom ett gott samarbete med tjänstemännen än då den verkar ensam.

Övertygelse - vidsynthet

Inom den frikyrkliga rörelsen håller man fast vid kristendomens grundsanningar, till exempel att Jesus är unik. Samtidigt uppskattar man olika synsätt, konstruktiv diskussion och samverkan. Rörelsen möjliggör på så sätt ett öppet och modigt förhållningssätt till livets mångfald.

Den frikyrkliga rörelsen har enligt tradition inte betonat enskilda lärosatser som sina särdrag. De troende inom den frikyrkliga rörelsen började fira gemensam nattvard redan på 1880-talet. Det uppkom också en tvist om dopet med den evangelisk-lutherska kyrkan. Frikyrkans nattvardsbord är fortsättningsvis dukat för alla som tror på Jesus och det krävs inga vigda präster för att dela ut nattvarden. Dopet har inte heller blivit ett krav för medlemskap i församlingen, utan Frikyrkan lär att dopet tillhör alla som personligen bekänner sin tro.

Övertygelsen och vidsyntheten har tillsammans öppnat dörrarna för många slags kulturformer: ett rikt musikliv, litteratur och till och med scenkonst. Antti och Emma Mäkinen grundade redan år 1888 *Suomen Viikkolehti* som fortfarande utkommer med samma namn. Likaså började rörelsen ge ut böcker och noter på 1800-talet. Sedan år 1962 tar Päivä Osakeyhtiö hand om förlagsverksamheten.

I samband med missionsarbetet, den inhemska ekumeniken och det internationella samarbetet utsätts övertygelsen och vidsyntheten för prövningar. Frikyrkan är medlem i både Finska frikyrkorådet (Suomen vapaakristillinen neuvosto) och Ekumeniska rådet i Finland. Missions- och utvecklingssamarbetet görs alltid tillsammans med lokala aktörer och andra kyrkor. Dessutom är Frikyrkan medlem i det internationella förbundet för frikyrkor IFFEC (International Federation of Free Evangelical Churches).

Det är anmärkningsvärt att rörelsens missionsorganisation, Suomen vapaa lähetys, var den första missionsorganisationen i vårt land som sände en missionär till Kina, nämligen den ogifta kvinnan Agnes Meyer år 1890. I dag finns det ungefär 30 frikyrkliga missionsarbetare vars centrala arbetsformer är bibelöversättning, arbete för att förbättra läskunnigheten samt evangelisering bland människor som inte ännu nåtts av det kristna budskapet.

Livet här och nu – det övernaturliga

Inom den frikyrkliga rörelsen har man alltid uppskattat människans hela livscykel. Därför har barn- och ungdomsarbetet varit viktigt alltsedan rörelsens början. I början kom det till uttryck som en stark betoning på söndagsskolverksamheten; söndagsskolan blev de frikyrkligas ”kärleksbarn”, likaså scoutverksamheten som etablerades i anslutning till församlingarna då scoutkåren Versolippukunta grundades.

De frikyrkliga var aktiva aktörer under det första skedet av KFUM:s och KFUK:s verksamhet. Frikyrkans ungdomsarbete samlades ändå under Christian Endeavours flagg, det vill säga CE-rörelsen som grundats i Amerika. CE-rörelsens förbundsstyrelsemedlemmar var kända personer inom den frikyrkliga rörelsen. Rörelsen hade en nära kontakt med den frikyrkliga rörelsen, men frikyrklig bakgrund var inte ett krav för CE-medlemmarna. Ungdomsföreningarna skickade hälsningar till varandra via *Suomen Viikkolehti*, tidningen hade till och med en separat CE-spalt. CE-rörelsen blev i alla fall inte en del av den frikyrkliga rörelsens officiella verksamhet, utan ungdomsföreningen Suomen vapaakirkon nuoret ry grundades år 1947.

Ett kristet liv innebär att leva i vardagen och att dela den med andra. Guds rike omfattar mer än den synliga världen och därför är den övernaturliga verkligheten lika mycket närvarande i livet här och nu i de gåvor och den verkan som den heliga Anden ger.

Djupa rötter – förnyelse av de sociala gemenskaperna

Finska frikyrkan värderar högt den kristna trons sekelgamla traditioner och arvet från tidigare generationer. Samtidigt förnyas församlingarna ständigt både andligt och kulturellt för att bevara sin betydelse i en föränderlig värld.

Exempel på församlingskulturens förändringar kommer till uttryck bland annat i församlingarnas gudstjänstkultur och musikliv, där gudstjänstens former varierar och körtraditionen har gett plats åt musik som lovprisar Gud. Ungdomsarbetet har också förändrats och blivit mer interaktivt och diskuterande, och ledarskapsutbildningen har blivit erkänd som ett viktigt verktyg i utvecklingen av församlingsverksamheten. Inom Frikyrkan finns församlingar som grundats redan på 1880-talet, men en central målsättning är att grunda nya församlingar. Under de senaste åren har en eller två nya församlingar uppkommit årligen.

Frikyrkan är en ”flexibel” andlig rörelse och genom att följa ett sunt övervägande kan kyrkan ta emot nya initiativ, som till exempel Alfa, Global Leadership Summit (GLS), Seurakunnan luontainen kehitys (SLK) och nätverket New Wine. Alfa är ett enhetskapande och diskuterande redskap för fördjupning i kristendomens grunder och har uppkommit inom den anglikanska kyrkan i England. GLS har

för sin del uppkommit för ungefär tjugo år sedan i församlingen Willow Creek Community i USA och spridits på olika håll i världen. GLS:s grundläggande princip är att hjälpa lokala församlingar att utveckla ledarskapet. SLK är en slags verktygslåda med ursprung i Tyskland som kan användas för att mäta kvaliteten på församlingarnas verksamhet och att reparera och stärka de svagaste länkarna. New Wine är ett nätverk som uppkommit inom den anglikanska kyrkan i England men sedan spridits på olika håll i världen. Nätverket strävar efter förnyelse inom församlingarna.

Frikyrkan är en sammanslutning av självständiga församlingar och församlingarna har gått in för olika funktionella lösningar. En församling som följer Frikyrkans bekännelse och samfundsordning kan höra till kyrkosamfundet. De lokala församlingarna sänder sina representanter till det så kallade frikyrkomötet som har den högsta beslutande makten inom kyrkosamfundet. Trots mångfalden är Frikyrkan en sammansvetsad och enhetlig rörelse.

Åren 2014–2015 utarbetade Frikyrkans ledningsgrupp kyrkosamfundets värden tillsammans med några andra centrala aktörer. Arbetet gav upphov till sex värdepar som i den här artikeln utgör mellanrubrikerna och speglas mot den frikyrkliga rörelsens historia och utveckling. Det är inte möjligt att bara hitta på samfundets värden, de måste letas fram ur Bibeln och synliggöras. Värden är som ett gemensamt språk – de ger ord för tanke och känsla. De är som ett klister som håller samman gemenskapen. Inom Frikyrkan söker man inte ytterligheter utan accepterar att leva med, och till och med trivs i en positiv spänning mellan de värden som ordparen uttrycker.

Ytterligare information om Finska frikyrkan:

www.svk.fi

Vad är den där besynnerliga Frälsningsarmén för något?

Saga Lippo

”Nej, nej! Det här är alldeles för högljutt för oss!”, svarade Louise af Forselles till general William Booth då han frågade om Frälsningsarmén kunde lämpa sig för Finland. ”I armén måste man i Herrens namn kalla sina bröder och systrar för överste, major, kapten och så vidare. Det är enligt mig synnerligen motbjudande”, skrev för sin del den unga Hedvig von Haartman till sin väninna Louise. Detta inträffade år 1888, och bara ett år senare höll dessa två kvinnor på att inleda Frälsningsarméns verksamhet i Finland tillsammans med sina vänner Constantin Boije af Gennäs och Alva Forsius.

Frälsningsarmén uppkom i slummen i östra London där den unga, radikala och ivriga metodistpastorn William Booth predikade om frälsning för de allra eländigaste alkoholisterna, prostituerade och kriminella. Eftersom kampen om själarna var hård, behövdes nya vapen. Framför honom stod en förhärdad människoskara, trött på fromt tal och främmande inför psalmverser. De här människorna hade inte som vana att gå i kyrkan, däremot var danssalongerna och krogarna bekanta miljöer. Booth förstod att han inte kunde nå den här gruppen med traditionella metoder. Därför tog han med sig sina trupper till pubarna för att förkunna evangeliet, och bokade danssalonger och teatrar för att hålla gudstjänster. Han lärde sig melodierna till kända dryckesvisor och skrev nya andliga ord till dem. I den tidens klassmedvetna England var allt detta kaotiskt och verkligen för högljutt, på samma sätt som folket i Finland var vant vid en from kristendom, men det hindrade inte rörelsen från att spridas till vårt land.

”Mina bästa män är kvinnor”, sade William Booth

Något som särskilt under rörelsens första tid väckte anstöt var att Frälsningsarmén lät kvinnorna uppträda och offentligt förkunna ordet. I synnerhet detta förstärkte en del personers uppfattningar om att det här måste vara fråga om en antikrists lära. William Booths hustru, Catherine Booth, var så vitt man vet en av de första kvinnorna som predikade i gudstjänsten på lika villkor, vid sin mans sida.

Inom den internationella Frälsningsarmén finns det inte en enda position som inte är öppen för kvinnor. Till och med general, det vill säga den högsta internationella ledaren för Frälsningsarmén, kan en kvinna utses till lika väl som en man. Före Hedvig von Haartman hade inte en enda kvinna lyckats uppnå en lika inflytelserik position på den religiösa fronten i Finland. De tre första frälsningsofficerarna som utbildades i Finland var alla kvinnor. Dessutom var Frälsningsarméns första kårer i Finland, det vill säga de lokala församlingarna,

grundade av kvinnor. Till en början var de kvinnliga predikanterna också ett dragplåster som lockade nyfikna människor till mötena; sådana hade ju knappt tidigare skådats i Finland.

Alla lika

Frälsningsarméns verksamhetsprincip lyder enligt följande:

Frälsningsarmén är en internationell rörelse, ett evangeliskt trossamfund inom den universella kristna kyrkan. Vårt budskap har sin grund i Bibeln. Vår tjänst har sin källa i kärleken till Gud. Vårt uppdrag är att förkunna evangelium om Jesus Kristus och utan åtskillnad möta mänskliga behov i hans namn.

Med utgångspunkt i den här principen betonar Frälsningsarmén jämlikhet mellan alla människor. Soldatuniformens ursprungliga syfte var att avspegla just den här principen. De första soldaterna kunde komma antingen från slummen i östra London eller från överklasstadsdelarna i västra London, men en enhetlig uniform avslöjade inte vilken samhällsklass de tillhörde.

I dag bedriver Frälsningsarmén verksamhet i 128 länder och dess internationella karaktär är en betydande del av dess identitet. Det här är synligt också hos Frälsningsarmén i Finland där officerare från sju olika länder för tillfället står till tjänst. Även om varje land har en egen lokal ledning och särpräglade kulturella drag, marscherar alla soldater tillsammans under det internationella högkvarteret i London som leds av generalen. Det bör nämnas att åren 1981–1986 fungerade finländaren Jarl Wahlström som general. Det är nämligen inte vanligt att generalen väljs från ett så litet land och en så liten språkgrupp. Också den nuvarande generalen André Cox har tjänstgjort några år i Finland.

Soppa, tvål och själavård

Den första tiden växte Frälsningsarmén nästan explosionsartat i Finland. Anledningen var att den lyckades nå folkets breda massor, eller ”samhällets slaggprodukter” som de kallades i tidningen *Finland*, det vill säga sådana som inte tidigare varit intresserade av andliga frågor. Frälsningsarméns slumsystrar drog sig inte för att stiga på i de mest eländiga ruckel. I slutet av 1800-talet bedrevs välgörenhet i stor utsträckning, filantropi var trendigt. Den nya tanken i Frälsningsarméns verksamhet var att soldaterna skulle bli en del av den grupp de ville hjälpa. Frälsningsarmén fick på så sätt fotfäste särskilt i arbetarstadsdelar och industrisamhällen. När någon blev frälst, värvades han eller hon genast med i arbetet, för redan William Booth hade förstått att ingen kan vara en mer effektiv

soldat än en före detta alkoholist eller kriminell som med sitt liv bevisar att en förändring är möjlig. Booth sammanfattade Frälsningsarméns uppgift i tre ord: ”soppa, tvål och själavård”, på engelska ”soup, soap and salvation”.

”Soppan” symboliserar all den hjälp som ges en människa i akut nöd. Under kriget och nödåren hade mathjälpen och annan materiell hjälp som Frälsningsarmén delade ut en stor betydelse för många finländare. Under tillväxtåren förekom knappt någon efterfrågan på mathjälp, men den ekonomiska depressionen på 1990-talet gjorde att matköerna igen ringlade sig längs gatorna. Till en början hade ”tvålen” ofta en alldeles konkret betydelse – en tvål. I Rödbergen i Helsingfors spreds epidemier i de fattiga områdena på samma sätt som i slummen i London. Hygien var av stor betydelse för bekämpningen av sjukdomar. Människor behövde få råd och hjälp av någon som visade gott exempel för hur man sköter hemmet och sig själv. Nuförtiden symboliserar tvålen allt det arbete som görs bland människor för att förbättra deras livskvalitet, för att ge dem krafter och möjlighet att själva kunna påverka i vilken riktning deras liv går.

”Salvation”, det vill säga ”frälsning” eller själavård, är en påminnelse om att Frälsningsarmén, trots det synliga sociala arbetet, framför allt är en andlig väckelserörelse och en församling. All verksamhet har som yttersta mål att människor ska uppnå frälsning, med andra ord en tro på Jesus Kristus. Om man lever i tro på Jesus Kristus och är redo att binda sig vid Frälsningsarméns principer kan man ansluta sig som medlem till någon av Frälsningsarméns kårer, det vill säga församlingar. Medlemmarna är antingen soldater, klädda i uniform, eller så kallade civilmedlemmar.

Det sociala arbetet kan ses som en del av Frälsningsarméns förkunnelsearbete. Det är en överdrift att hävda att Frälsningsarmén till sin storlek skulle ha varit, eller i dag är, en betydande aktör inom det sociala arbetet i Finland. Däremot har den haft en större betydelse än sin egentliga storlek då den talat för de mindre bemedlade, pekat på luckor i det sociala servicesystemet och utmanat staten, kommuner och andra aktörer att ingripa i olika problem. Då Frälsningsarmén inte längre behövs på fronten har den med nöje kunnat överlämna arbetet till andra och i stället fatta tag i nya utmaningar.

Kampen fortsätter

Till medlemsantalet är Frälsningsarmén i dagens Finland inte nära på så stor som den varit som störst. Det har varit nödvändigt att lägga ned många kårer eftersom det inte funnits tillräckligt med soldater som kan göra heltidsarbete som officerare och ledare för kåren. I jämförelse med medlemsantalet deltar mångfaldigt fler människor i kårernas möten. Många tjänstgör som frivilliga i olika uppgifter, men det är ofta utmanande att få människor att förbinda sig för en längre tid, vilket försvårar en långsiktig planering av verksamheten. Det är nödvändigt att

inse att världen och människans sätt att vara delaktig har förändrats och att man måste anpassa sig till att människor inte längre förbinder sig på livstid och i stället glädjas över de projekt som uppkommer och lever en viss tid. För tillfället växer Frälsningsarmén kraftigt särskilt i Afrika och Asien, men minskar överallt i Västeuropa. I det avseendet är situationen i Finland inte märkvärdig. Finansieringen är en stor utmaning både inom kårerna och det sociala arbetet. Det är sannolikt att Frälsningsarmén i Finland inte längre i framtiden kommer att ha möjlighet att upprätthålla lika många verksamheter inom det sociala arbetet eller lokaler för kårerna som de har för tillfället. Det är nödvändigtvis inte något negativt. ”Frälsningsarmén uppkom på gatan, bland människorna”, påpekade en gång John Cowans, en av de före detta generalerna i Frälsningsarmén, och konstaterade till slut: ”Om Frälsningsarmén någon gång lämnar gatorna, dör den av syrebrist”.

Adventkyrkan

Kai Arasola

Historisk översikt

Litteraturen som beskriver adventkyrkans historia inleder ofta med William Miller och adventväckelsen under 1800-talet, men beaktar inte den framträdande *restorationismen*, det vill säga rekonstruktionsrörelsen eller den kristna primitivismen, utan vilken det inte är möjligt att förstå adventkyrkan. Även om Miller influerade adventkyrkans eskatologi och tolkningar av profetiorna var det rekonstruktionsrörelsen under 1800-talet som färgade bibeltolkningarna inom adventismen och hämtade med sig de läror som adventkyrkan är mest känd för, nämligen sabbaten, den holistiska människosynen och främjandet av hälsosamma levnadsvanor.

Största delen av kyrkans lära, så som läran om Bibeln, Gud, treenigheten, Kristus, samt nåd och frälsning, motsvarar i alla fall de allmänskristna eller protestantiska uppfattningarna. Adventisternas förhållningssätt till de tio budorden ligger nära den ståndpunkt som Martin Luther för fram i katekesen.

Adventismen i Finland

Den första adventisten i Finland var sannolikt sjökaptenen Fredrick Lundqvist som köpte adventistisk litteratur då han besökte Liverpool. Trots att han var verksam inom kyrkan i över 60 år, förblev ett brev till adventisterna i Sverige hans viktigaste verk. I brevet bad han om litteratur och konkret stöd för adventisterna i Finland.

Ledaren för adventkyrkan i Sverige, Olof Johnsson, kom med sina två assistenter till Finland år 1892 för att ordna möten i privata hem. I Helsingfors uppkom en liten grupp adventister som organiserade sig till en församling år 1894. Verksamheten utvidgades till Åbotrakten och Österbotten, och så småningom till andra orter i landet. År 1909 då verksamheten blivit mer etablerad grundades ett distrikt för adventkyrkan i Finland. Majoriteten av de nya adventisterna var finlandssvenskar.

Kyrkans finskspråkiga arbete stärktes då missionsivriga finskspråkiga medlemmar anslöt sig till församlingen. Före detta kaptenen för Frälsningsarmén, Alma Blugg, fungerade som assistent för predikanterna och var evangelist från och med år 1903. Inom några år blev majoriteten av församlingarna finskspråkiga, vilket var Hugo Mikkonens förtjänst. Han var en före detta metodistpredikant som omvänt sig till adventismen år 1907 då han korsade Atlanten på en resa till Amerika. Det visade sig vara avgörande att det fanns finskspråkiga adventister som inte bara kunde evangelisera, utan också skriva böcker och artiklar, samt ta ansvar

för undervisningen och förvaltningen i församlingen: pastorerna Aarne Rintala (1911–1958), Väinö Kohtanen (1912–1954) och Kaarlo Soisalo (1913–1941). Det var deras förtjänst att kyrkan blev mer finskspråkig.

Utöver dem bör man även nämna Wilhelm Sucksdorff, professor i hälsolära och hygien vid Helsingfors universitet och den första stadsläkaren i Helsingfors. Även om han egentligen arbetade inom medicinen hindrade det inte honom från att bli den första finländskfödda ledaren för adventkyrkans mission i Finland under inbördeskrigets stormiga år 1917–1918.

År 1917 köpte kyrkan under Sucksdorffs ledning ett hus i Tavastehus som kom att fungera som missionskola och där Sucksdorff själv var den första föreståndaren. Han ledde planeringen och byggandet av den nya kyrkan och centralbyrån i Helsingfors. Kyrkan inledde också arbetet kring hälsofrågor och grundade en fysikalisk vårdanstalt i Helsingfors, och senare Hopeaniemi badinrättning och sanatorium i Vichtis. För skolverksamheten införskaffades en fastighet i Pikis på 1930-talet.

Åren efter andra världskriget förde med sig en snabb tillväxt för adventkyrkan i Finland. Då kriget upphörde fanns det 2 744 medlemmar och år 1950 var de 4 154 till antalet. Ett par årtionden senare överskred antalet 6 000 medlemmar. För tillfället finns det knappt 5 000 döpta medlemmar av vilka ungefär 3 600 är registrerade som medlemmar i kyrkan enligt befolkningsregistret. Det finns 70 församlingar. Kyrkans centralbyrå är belägen i Aitolahhti i Tammerfors. Representanter för de lokala församlingarna väljer centralbyråns anställda och styrelse.

Förändringarna i samhället leder till att verksamhetsmodellerna förändras. För tillfället hör följande till kyrkans verksamhetsformer: skolverksamhet med fyra låg- och högstudier och ett gymnasium, Nurmikoti i Tammerfors som är specialiserat på åldringsvård, hjälp- och biståndsorganisationen ADRA, förlaget och brevskolan Media7, kyrkans lägergård Kallioniemi i Laukas, samt hälso- och nykterhetsorganisationen ETRA vars lokalavdelningar upprätthåller bland annat några vegetariska restauranger. Intäkterna från adventkyrkans insamling Sympatia går till olika hjälp- och biståndsändamål i hemlandet och utomlands.

Globalt hör knappt 20 miljoner människor till adventkyrkan (2016) i ungefär 215 länder (av de 235 länder som FN upptar i sin statistik) och det finns drygt 140 000 församlingar och grupperingar. Adventkyrkan i Finland är en av de 130 unionerna inom kyrkans internationella organisation. Kyrkan medverkar i den ekumeniska rörelsen i egenskap av observatörsmedlem.

Adventkyrkan och det finländska samhället

Det är svårt att bedöma adventkyrkans inflytande på det finländska samhället. Kyrkan är liten, men i proportion till sin storlek har den gjort ett verkligt omfattande välgörenhetsarbete. Under drygt tre årtionden har kyrkan haft minst en person

anställd på heltid som koordinerat anskaffningen och utdelningen av varor och mat inom hjälpverksamheten.

Hälsofostran är ett annat område där kyrkan haft inflytande på det finländska samhället. Trots att vårdinrättningarna och tidningen *Terveys* som inspirerades av professor Sucksdorff har lagts ned, har flera läkare och professorer verkat och verkar fortfarande inom kyrkan, och deras insats har nått långt utanför adventkyrkan.

Adventkyrkan har även varit en föregångare inom kristen skolfostran. Internationellt har kyrkan nästan 8 000 skolor, från lågstadier till universitet.

Då man föreställer sig hurdan inflytande det finländska samhället haft på adventkyrkan är det möjligtvis motiverat att hävda att den kraftiga finländska lutherdomen och de pietistiska väckelserörelserna även har format den finländska adventismen och gett den ett mer pietistiskt inspirerat förhållningssätt till tron än i många andra länder. Det är möjligt att adventkyrkan i Finland därför har flera kontakter och samarbetskanaler till andra kyrkor än i många andra länder. Ett av adventkyrkans mest betydelsefulla steg var att ansluta sig till Finska frikyrkorådet (Suomen vapaakristillinen neuvosto) på 1990-talet.

Det finländska samhället har antagligen fört med sig principer om jämställdhet och demokrati till adventkyrkan. År 1986 föreslog man från finländskt håll att också kvinnor skulle kunna vigas till pastorer. Den internationella adventkyrkan har fört en bred diskussion om frågan och gett kvinnor möjlighet till ett jämställt och lika avlönat arbete på samma villkor som manliga pastorer, även om kvinnor inte tillåts bli vigda till pastorer. Kanske är det också så att godkännandet av kvinnor i styrelserna och övergången till kvinnlig majoritet bland lekmännen har skett enklare i Finland än på en del andra områden.

Eftersom finländarnas tro på Gud och intresset för kyrkorna har avmattats under de senaste årtiondena står kyrkorna, även adventkyrkan, inför nya utmaningar. En av kyrkans viktigaste målsättningar är att hitta ett sådant sätt att leva och förmedla den kristna tron som tillgodoser även de sekulariserade och unga finländarnas behov.

Pingstväckelsen

Jouko Ruohomäki

Pingstväckelsen fick sin början i Kalifornien år 1906. Azusa street i Los Angeles blev i ett ögonblick ett väckelsecentrum dit tusentals nyfikna började strömma in från olika håll i USA. De karakteristiska dragen för väckelsen kom till uttryck i den apostoliska tidens karismatiska fenomen, så som tungotal, profetior och helande av sjuka. Upplevelsen av dopet i den heliga Anden och det tillhörande tungotalsfenomenet förenade en religiöst, rasmässigt och etniskt brokig skara människor som deltog i väckelsemötena. Väckelsen hade omedelbart aldrig tidigare skådade konsekvenser, då den fällde muren som separerade olika etniska grupper från varandra. Framför Azusamissionens anspråkslösa altare knäböjde vita och färgade tillsammans för att be och prisa Gud. Den nya väckelsen spreds med enorm hastighet på olika håll i världen och formades samtidigt till en internationell rörelse.

De frikyrkliga kretsarna i det svenskspråkiga Österbotten fick erfara pingströrelsens första intryck i Finland vintern 1908. De norska predikanterna T. B. Barratt och Gerhard Smidt besökte Finland och till följd av deras verksamhet i början av 1910-talet spreds pingstväckelsen snart till den finskspråkiga befolkningen. Bland anhängarna fanns både lutheraner och medlemmar av minoritetskyrkor. När första världskriget bröt ut hade rörelsen redan samlat understöd i alla län.

Till förgrundsgestalterna inom pingstväckelsen anslöt sig bland andra den före detta laestadianen Hanna Castrén som grundat Sörnäs samskola i Berghäll och var rektor där. Kvinnorna spelade en central roll i pingströrelsens spridning. Under de första tio åren var till exempel andelen kvinnor 43 procent av de 63 anställda. En annan inflytelserik person inom pingströrelsen var författaren Pekka Brofeldt, tidigare chefredaktör för den kyrkliga tidningen *Kotimaa*. Då han avgått från posten som chefredaktör grundade han en egen månadspublikation, *Toivon Tähti*, år 1910. Efter att ha anslutit sig till pingströrelsen hösten 1911 ägnade han tidningen åt att sprida pingströrelsen. År 1912 började pingströrelsen ge ut ytterligare en tidning, *Ristin Voitto*, en finsk översättning av den norska *Korsets Seir* med T. B. Barratt som redaktör.

Till en början mötte pingströrelsen kraftig kritik och redan hösten 1912 varnade biskoparna i den lutherska kyrkan för pingströrelsens faror. Också minoritetskyrkorna tog avstånd från pingstvännerna. Dessutom hade krigstillstånd utlysts i Finland och myndigheterna hade utfärdat ett mötesförbud som gällde oregistrerade samfund, vilket fördröjde pingströrelsens spridning. Pingströrelsens offentliga verksamhet vaknade till liv först efter den ryska revolutionen år 1917.

Fram till slutet av årtiondet bedrev pingstvännerna sin verksamhet i form av lokala vänkretsar. Verksamheten var fri till formen och hade endast Bibelns föreskrifter som utgångspunkt. Kretsarna förde inte heller något slag av

medlemsregister. Var och en som bekände sin tro på Jesus Kristus fick delta i nattvarden. Inom kort började pingstvännerna diskutera om de borde organisera sig i lokala församlingar som skulle ledas av de äldste, valda av medlemmarna. Dop och medlemskap i församlingen var förutsättningarna för att få delta i nattvarden. En del pingstvännar accepterade inte organiseringen utan fortsatte verksamheten i de fria vänkretsarna. Pingströrelsen splittrades i början av 1920-talet, eftersom ungefär hälften av medlemmarna ansåg att det var nödvändigt att organisera sig.

Trots att de lokala församlingarna inte ville tillhöra en landsomfattande och centralstyrd pingstkyrka hade de i alla fall nära kontakter till varandra. Bland annat det gemensamma språkröret *Korsets Seger* främjade gemenskapen. Det blev tidningens uppgift att forma, förklara och föra samman pingstsamfundets självförståelse.

Då religionsfrihetslagen som trädde i kraft år 1922 tillät möjligheten att registreras som ett kyrkosamfund tog pingstvännerna inte tillfället i akt, utan de ansåg att mötesfriheten som grundlagen gav var tillräcklig. De organiserade pingstförsamlingarna fungerar därmed i enlighet med föreningslagen som trädde i kraft år 1919.

De historiska kyrkornas negativa förhållningssätt till pingströrelsen levde kvar under flera årtionden fram till 1960-talet, då de karismatiska fenomenen började förekomma i nästan alla gamla kyrkosamfund. De andra kyrkosamfundet fick så småningom en djupare förståelse av den heliga Andens verkan än tidigare och förhållningssättet till pingströrelsen förändrades. Den karismatiska kristendomen fick en kraftig spridning under den senare hälften av 1900-talet. Kring millennieskiftet fanns det inte mindre än omkring femhundra miljoner pingstvännar och karismatiska kristna i världen.

Pingstpredikanten Niilo Ylivainios stormöten fick omfattande publicitet både i pressen och teve åren 1977–1981, vilket hade ett djupgående inflytande på de karismatiska intryckens spridning bland medlemmarna i den lutherska kyrkan i Finland. Nuförtiden brukar den karismatiska rörelsen inom kyrkan kallas för Den andliga förnyelsen i vår kyrka. Under Ylivainios tid växte pingstförsamlingarnas medlemsantal med omkring sextusen. Ylivainio strävade också efter att ta ställning i känsliga samhällsfrågor. Därför ordnade han hösten 1980 en så kallad ”ölmarsch” på Senatstorget i Helsingfors där omkring tiotusen människor deltog. Med marschen krävde de som protesterade att försäljningen av mellanöl skulle återgå från livsmedelsaffärerna till Alkos affärer.

Den ömsesidiga samvaron mellan pingströrelsen och andra protestantiska minoritetssamfund har mognat och blivit mer avslappnad under årens lopp. År 1967 grundade pingstvännerna, baptistkyrkan, metodistkyrkan och Finska frikyrkan (Suomen vapaakirkko) tillsammans Finska frikyrkorådet (Suomen vapaakristillinen neuvosto, SVKN) för att inleda samarbete sinsemellan. Det första projektet var att sammanföra de sångböcker som användes på 1970-talet. Projektet gav upphov till den andliga sångboken *Hengellinen laulukirja* som utkom år 1976. Ett annat gemensamt

projekt inleddes då frikyrkorådet bjöds in för att delta i bibelöversättningskommitténs arbete. Frikyrkorådets målsättning är att främja verksamheten och samsamheten mellan medlemssamfundet och att bevaka deras intressen.

Missionsarbetet blev redan i ett tidigt skede den finländska pingströrelsens huvudsakliga verksamhetsområde och så småningom utvidgades verksamheten till olika håll i världen. År 2015 fanns det ungefär 240 missionsmedarbetare som verkade i 56 länder. I dag är pingstförsamlingarnas missionsorganisation Fida International en av de största missionsorganisationerna i Finland. Till Fidans traditionella verksamhet hör att grunda nya församlingar och att bedriva internationellt diakoniarbete.

Pingstväckelsen bedriver utöver missionsarbetet även omfattande social verksamhet. Till de äldsta verksamhetsformerna hör arbetet i fängelserna som inleddes år 1921 under ledning av läraren Aarne Ylppö. Nuförtiden har pingstförsamlingarna ungefär 80 fängelsemissionärer. Sedan år 1971 bedrivs kristet arbete för alkoholister och narkomaner. Verksamheten är känd vid namnet KAN rf och har trettio anställda och fem verksamhetspunkter.

Pingstvännerna evangeliserade bland den romska befolkningen redan före kriget, men först efter att den fria evangeliska romska missionen (Vapaa evankelinen romanilähetys) grundades år 1964 började verksamheten bland romerna stå på stadig grund. Särskilt de romska festerna som ordnats i församlingarna har lockat rikligt med folk för att lyssna på Ordet. I och med evangelisationsverksamheten har majoritetsfinländarnas fördomar mot romer förändrats och den ömsesidiga förståelsen mellan grupperna har förbättrats. Numera hör hundratal romer till pingstförsamlingarna. En del är också verksamma som predikanter eller äldste.

Nuförtiden gör pingstförsamlingarna också en betydelsefull insats för integreringen av invandrare. I gudstjänsterna i de största församlingarna deltar hundratal invandrare som kan följa med i mötesprogrammet med hjälp av tolkar. Till exempel deltar över 50 olika nationaliteter i Salemförsamlingens verksamhet i Helsingfors där det arrangeras tolkning på fem språk. De lingalaspråkiga invandrarna från Kongo utgör den största gruppen. Utöver dem som talar farsi finns också en livskraftig grupp som talar thai. Till pingstförsamlingen i Åbo hör en grupp med drygt hundra invandrare som talar farsi. Även i pingstförsamlingarna i Tammerfors, Lahtis och Jyväskylä deltar väldigt många invandrare i verksamheten.

År 2013 hörde ungefär 50 000 medlemmar till pingstsamfundet i Finland och det fanns 241 lokala församlingar. Församlingarna förenar sig i gemenskapen HYYRY som består av tolv registrerade föreningar, bland dem till exempel förlaget Aikamedia och institutet Iso Kirja som får statsstöd, båda belägna i Keuru. Antalet studerande vid skolans teologiska utbildningslinjer varierar varje läsår mellan under hundra till över hundra. Varje sommar ordnas en midsommarkonferens vid institutet med ungefär 30 000 deltagare.

Den ömsesidiga förståelsen mellan pingströrelsen och den lutherska kyrkan har förbättrats avsevärt under årens lopp. Samtalen mellan den lutherska kyrkan

och pingstväckelsen som ordnades första gången åren 1987–1989 har främjat situationen och har betydligt hjälpt parterna att förstå grunderna för varandras tro. I samband med mötet kom man till insikten att den lutherska kyrkan och pingstväckelsen har berikat varandra på många sätt genom tiden. Lutherdomen har till exempel influerat pingströrelsens frälsningssyn. Pingstväckelsens närvaro har för sin del utmanat den lutherska kyrkan till att fördjupa sig på ett allt mångsidigare sätt i frågor som berör den heliga Andens verkan. Också samarbetet i en del praktiska frågor har varit givande, till exempel bibelöversättningsarbetet och de gemensamma evangelisationsevenemangen.

Trots att pingströrelsen betonar de lokala församlingarnas självständiga ställning har behovet av ett nationellt organiserat samfund förts fram då och då. Särskilt under den senare hälften av 1990-talet började församlingarna föra en diskussion om att organisera sig till ett samfund som lyder under religionsfrihetslagen. Diskussionerna ledde till att dokumentet för grundandet av ett religiöst samfund vid namn Pingstkyrkan i Finland undertecknades år 2002 och samfundet registrerades. Fram till mars 2015 hade 8 155 medlemmar anslutit sig till Pingstkyrkan och antalet medlemsförsamlingar var 41. Pingstförsamlingarna som inte hör till kyrkosamfundet är fortsättningsvis verksamma i form av föreningar. Beslutet att grunda Pingstkyrkan var den största organisationsförändringen sedan församlingslinjen etablerades i början av verksamheten. Pingstkyrkans avsikt är att representera pingstförsamlingarna i samhällliga, ekumeniska och internationella sammanhang och att skapa strukturer och former för samverkan inom pingströrelsen.

Litteratur om frikyrkorna:

Ahonen, Lauri K.

1994 Suomen helluntaiherätyksen historia. Tavastehus: Päivä.

Arasola, Kai

1990 The End of Historicism: Millerite hermeneutic of time prophecies in the Old Testament. Doktorsavhandling. Reviderad upplaga. Uppsala: Uppsala University. [Acta Universitatis Uppsaliensis].

Björklund, Leif-Göte

2005 Rikssvenska metodistpredikanter betydelse för metodistkyrkans framväxt och utveckling i Finland 1880–1923. Doktorsavhandling. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Bull, Malcolm & Lockhart, Keith

1989 Seeking a Sanctuary: Seventh-Day Adventism and the American dream. San Francisco, CA: Harper & Row. [2nd ed. 2006 by Indiana University Press].

- Ekholm, Håkan & Dubrovin, Sergei
 1984 Historisk översikt: Helsingfors metodistförsamling 100 år. Helsingfors: Helsingfors svenska metodistförsamling.
- Elfving, Björn
 1984 Metodistkyrkan i Finland 100 år. [Helsingfors]: [Metodistkyrkan i Finland].
- Haavio, Ari
 1965 Suomen uskonnolliset liikkeet. Borgå: WSOY.
- Helander, Eila
 1987 Naiset eivät vaienneet: naisevankelistainstituutio Suomen helluntailiikkeessä. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 142. Helsingfors: Finska kyrkohistoriska samfundet.
- Holmqvist, Leif-Erik
 2006 Finlands svenska baptister 150 år (1856–2006). Vasa: Finlands svenska baptistmission; Finlands svenska baptistsamfund.
- Hurtig, Mansfield
 1972 Karl Hurtig – en livsgärning i Guds rikes tjänst. Mansfield Hurtig berättar om sin far. Stockholm; Helsingfors: Nya bokförlag; Metodistkyrkan i Finland.
- Hämelin, Eila & Karppinen, Saara & Peltoniemi, Sisko
 1990 Edelläkävijät: vuosisata vapaakirkollista lähetystyötä. Tavastehus: Päivä.
- Hämelin, Eila & Rautamäki, Vappu
 2001 Tienraivaajat: vapaakirkon naiset ilosanoman viejinä. Tavastehus: Päivä.
- Krommenhoek, Vibeke & Kleman, Johnny & Puotiniemi, Antero
 2011 Sakramentaalinen armeija: sakramentaalinen elämä osana pohjoismaista kristillisyyttä pelastusarmeijalaisen näkemyksen mukaan. Finsk övers. Leena Bergqvist. Helsingfors: Stiftelsen för Frälsningsarmén i Finland.
- Lehto, Juho & Salmensaari, Kultimo
 1954 Tehkää tie erämaahan: Suomen Vapaakirkkoa sanoin ja kuvin alkuaajoista nykypäiviin esittelevä juhlaulkaisu. Helsingfors: Suomen Vapaakirkko.
- Lohikko, Anneli
 2006 Baptistit Suomessa 1856–2006. Tammerfors: Kharis.
- Malkavaara, Mikko
 2000 Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa: kirkko toisen maailmansodan jälkeen. – Kristinuskon historia 2000. [3], Kristinuskon Suomessa. Red. Anssi Mäkinen. Helsinki: Weilin+Göös. 200–263.

Mantsinen, Teemu

2014 Helluntailaiset luokkakuvassa: uskontokulttuuri ja yksilön luokka-asema Turun Helluntaiseurakunnassa. Doktorsavhandling. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C osa 387. Åbo: Åbo universitet.

Mustakallio, Hannu (red.)

2012 Kirkollisia vaikuttajia: Pyhästä Henrikistä nykypäivään. Studia Biographica 10. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.

Mäkinen, Antti

1909 Vapaakirkollinen liike Suomessa. Helsingfors: Vapaa lähetys 1909–1910.

Nieminen, Hilka

1989 Pelastussotaa Suomessa 1889–1989. Borgå: WSOY.

Norwood, Frederick A.

1974 The Story of American Methodism: a history of the united Methodists and their relations. Nashville, TN: Abingdon Press.

Ruohomäki, Jouko

2014 Suomen helluntailiikkeen synty, leviäminen ja yhteisönmuodostus 1907–1922. Doktorsavhandling. Keuru: Aikamedia.

Ruohomäki, Jouko & Ruohomäki, Samuel & Sopanen, Tapio

2012 Yhteyttä sadan vuoden ajan: Ristin Voitto -lehti 1912–2012. Keuru: Aikamedia.

Ruohomäki, Samuel

2013 Suomen helluntaiseurakuntien lähetystyö 1912–2012: ristin lippua korottamassa ja rauhan evankeliumia julistamassa. Keuru: Aikamedia.

Salmensaari, S. S.

1957 Suomen Vapaakirkko: piirteitä sen synnystä ja kehityksestä. Helsingfors: Päivä.

Salminen, Matti

2008 Sadan vuoden inhimillisyys: Pelastusarmeija kovaosaisten miesten auttajana. Helsingfors: Like.

ISLAMS TVÅ ÅRHUNDRADEN I FINLAND

Teemu Pauha, Suaad Onniselkä & Abbas Bahmanpour

Islam kommer till Finland

I vårt land sträcker sig islams rötter åtminstone två århundraden bakåt i tiden, till 1800-talet. De första muslimerna på det område som i dag är Finland var, så vitt man vet, soldater som tjänstgjorde i kejsardömet Rysslands armé då Finland var ett ryskt storfurstendöme. Även den mer bestående islamiska gemenskapen fick sin början redan på 1870-talet, då tatarer började flytta till Finland från trakten kring Nizhni Novgorod. De muslimer som bodde i landet fick finländskt medborgarskap strax efter självständigheten och år 1923 fick de rätten att registrera sig som ett religiöst samfund. Det första registrerade islamiska samfundet, Suomen islamseurakunta, grundades två år senare, år 1925, ursprungligen som Muhammedanska församlingen i Finland. Då hade samfundet ungefär 500 medlemmar. Nästan 200 tatarer tjänstgjorde i Finlands armé under vinter- och fortsättningskrigen. Tio av dem stupade och nästan trettio sårades, medan ett tjugotal tatariska kvinnor fungerade som lottor.

Under fortsättningskriget invigdes tatarernas moské i Träskända som än i dag är den enda byggnaden i Finland som ursprungligen planerats för att fungera som moské. Till skillnad från de övriga muslimerna i Finland har tatarerna två egna begravningsplatser. Åren 1948–1969 hade tatarerna en egen folkskola, men den upphörde på grund av brist på elever.

Tatarerna har hållit en låg profil med sin religion i offentligheten, men för övrigt har de varit samhällsaktiva. Tatarerna har exempelvis haft ett livligt föreningsliv och ur deras led har också flera inflytelserika personer inom kulturlivet och idrotten stigit fram. Den mest kända av dem är antagligen fotbollsspelaren Atik Ismail.

Tatarerna ses ofta som ett positivt exempel på islams integrering i det finländska samhället och tatarerna utsätts i lägre grad än övriga muslimer för fördomar. Dessutom har tatarerna aktivt tagit del av den interreligiösa dialogen och knutit goda kontakter exempelvis med judarna; judarnas och tatarernas fotbollsklubbar har spelat vänskapsmatcher mot varandra sedan 1940-talet. Däremot tar tatarerna i viss mån avstånd från andra muslimer och godkänner dem till exempel inte som församlingsmedlemmar. Traditionellt har tatarerna varit relativt högutbildade och välbärgade. De har arbetat särskilt inom handeln och i centrum av Helsingfors finns bland annat flera päls- och mattaffärer som ägs av tatarer.

Det finländska tatarsamfundet har levt vidare som en väldigt liten gemenskap på under tusen personer under hela sin historia. År 2014 fanns det sammanlagt 587 medlemmar i de två tatarförsamlingarna i Finland, men antalet avtar så småningom.

Förändringens vindar under 1990-talet

I början av 1990-talet bodde fortfarande uppskattningsvis endast ungefär tusen muslimer i Finland. Senare har situationen förändrats och antalet muslimer i Finland har ökat anmärkningsvärt. Orsaken är framför allt den ökande invandringen från muslimska länder sedan början av 1990-talet.

Den första större gruppen som anlände var somalier som började komma till landet som flyktingar i början av 1990-talet. Vid ungefär samma tid led Finland av en synnerligen kraftig ekonomisk depression, vilket ytterligare förstärkte fördomarna som överlag riktades mot somalierna. Finländarna förhåller sig fortfarande negativare till somalier än till andra invandrargrupper och somalierna är utsatta för exceptionellt mycket hatbrott.

Trots att antalet muslimer i Finland nästan hundrafaldigats under några årtionden är antalet fortsättningsvis anmärkningsvärt lågt i jämförelse med många europeiska länder. Endast ungefär en procent av finländarna är muslimer, medan muslimernas andel av befolkningen till exempel i Sverige enligt en del uppskattningar är sju procent.

Islam som en del av det finländska samhället

Enligt de senaste uppskattningarna bor det ungefär 65 000–70 000 muslimer i Finland, vilket motsvarar lite över en procent av hela Finlands befolkning. Men det är svårt att ta reda på det exakta antalet eftersom endast få muslimer hör till något registrerat islamiskt samfund. I början av år 2015 hade de islamiska samfunden i Finland sammanlagt ungefär 13 000 medlemmar. Bland annat Helsinki islam keskus, Suomen islamilainen yhdyskunta och Tampereen islamin yhdyskunta är stora samfund med över tusen medlemmar. Förutom dessa verkar ett stort antal mindre islamiska samfund i landet av vilka många har endast några tiotals medlemmar.

Det är svårt att uppskatta det totala antalet islamiska organisationer eftersom många av dem inte är registrerade som religiösa samfund. I stället bedriver de sin verksamhet som föreningar. År 2014 fanns det ungefär 120 registrerade föreningar i Finland där ordet ”islam” eller ”muslim” förekom i namnet. Det finns uppskattningsvis 60–80 bönelokaler för muslimer i Finland.

Majoriteten av de finländska muslimerna, det vill säga ungefär 50 000 personer, är första generationens invandrare. År 2011 fanns det uppskattningsvis 10 000–15 000 barn och barnbarn födda av invandrare i Finland, men antalet har på senare tid ökat och fortsätter växa.

Mångfalden inom finländsk islam

Den muslimska befolkningen har ökat i antal, men dessutom har mångfalden inom gruppen ökat. De finländska muslimerna har en väldigt heterogen bakgrund. Minoriteter behandlas ofta som en enda monolitisk helhet, även om det här synsättet är väldigt problematiskt. Det hör förstås till människans natur att förenkla saker och ting, vilket särskilt stämmer i förhållande till det som är främmande och okänt. Det är i alla fall ett faktum att de finländska muslimerna inte har samma åsikter, synsätt eller vanor i alla frågor.

Muslimerna med somalisk bakgrund utgör den största muslimska gruppen i Finland, det vill säga en fjärdedel av alla muslimer. Att vara muslim likställs därför ofta med att vara somalier. Den muslimska befolkningen i Finland omfattar emellertid en anmärkningsvärd etnisk mångfald, och utöver somalierna finns det till exempel araber, kurder, turkar, bosnier, iranier och kosovoalbaner. Ett annat vanligt antagande är att alla muslimer har invandrarbakgrund. Det är viktigt att komma ihåg att islam är en religion, inte en nationalitet, och att vara muslim betyder inte att man tillhör en bestämd etnisk grupp.

Tusentals finländare har hittills konverterat till islam. Tidigare var majoriteten av konvertiterna kvinnor som omvände sig på grund av äktenskap med muslimska män. Äktenskapet har ändå tappat sin betydelse som orsak till konvertering, samtidigt som konvertiternas medelålder har sjunkit. Nuförtiden är det typiskt att man konverterar till islam i unga år, ungefär i 20-årsåldern, till följd av ett personligt religiöst sökande.

I många europeiska länder är majoriteten av muslimerna inte längre invandrare, utan barn eller till och med barnbarn till invandrare. Det här har lett till förändringar också i hur muslimerna utövar sin religion. Den unga generationen som växt upp i Europa har i allt högre grad börjat omvärdera sina föräldrars religiösa traditioner från hemlandet som inte längre känns relevanta i de ungas egna livsmiljöer. Det här kan ha två slags konsekvenser: Å ena sidan kan de unga ta avstånd från sin religion och i stället identifiera sig med den icke-islamiska majoritetsbefolkningen och icke-muslimska ungdomar. Å andra sidan strävar en del unga efter att ”rena” islam från kulturbundna sedvänjor och på så sätt återgå till en ”sann islam” som enligt dem bygger enbart på Koranen och traditionen efter profeten Muhammed.

En strävan att återvända till religionens rötter är förstås inte ett fenomen som hör samman enbart med islam: även inom kristna kretsar förekommer rörelser som strävar efter att grunda tron endast på Bibeln. Det är inte heller fråga om en strävan som utgör ett karakteristiskt drag enbart bland unga, utan motsvarande så kallade *salafistiska* trostolkningar förekommer också inom andra grupperingar, särskilt i sådana där den saudiarabiska *wahhabismen* haft ett starkt inflytande.

Den ovan beskrivna utvecklingen har skett långsammare hos oss, eftersom den stora muslimska invandringen till Finland ägt rum senare än i många andra europeiska länder. Ändå finns det även i Finland synliga exempel på att det finns

skillnader mellan hur olika generationer utövar sin religion. Under de senaste åren har det till exempel uppkommit flera självständiga föreningar och samfund för unga muslimer i Finland vilkas verksamhet uttryckligen försöker tillgodose ungdomarnas religiösa behov.

Islamiska rådet i Finland grundas

Islamiska rådet i Finland (Suomen islamilainen neuvosto, SINE) grundades i november 2006 och den dåvarande minoritetsombudsmannens kontor koordinerade verksamheten. Det förberedande arbetet inför grundandet inleddes år 2005. Myndigheternas målsättning var att skapa en takorganisation för islamiska samfund och föreningar som skulle fungera som ett samarbetsorgan för myndigheterna. Den här målsättningen höll den muslimska gemenskapen med om, även om de samfund och organisationer som stannade utanför SINE genast grundade en annan islamisk takorganisation som använde det gamla föreningsnamnet Islamic Federation of Finland. Alltsedan grundandet har SINE fungerat som en självständig organisation och fick grundfinansiering av staten fram till slutet av år 2015.

Inom ramen för sin verksamhet har SINE fört fram de utvecklingsbehov som finns inom den islamiska gemenskapen. Trots att syftet med SINE var att fungera som en takorganisation som representerar alla muslimer har detta inte förverkligats i praktiken, eftersom till och med många stora samfund stannade utanför organisationen. Bland dem finns bland annat tatarernas Suomen islamsuurakunta och det största shiitiska samfundet Resalat islamilainen yhdyskunta som gick ur SINE år 2009. Även om det i teorin inte finns något hinder för en gemensam representation för shia- och sunnimuslimer har det ännu inte skett i praktiken i Finland. SINE:s uppgift har därför blivit begränsad till att finna en läromässig konsensus, i stället för att finna och erkänna mångfalden inom islam.

Inre dialog

Inom den muslimska gemenskapen har man börjat förstå behovet av inre dialog särskilt under de senaste åren, då ungdomar gett sig iväg till konfliktområden. Uppfattningen att det finns en enda rätt tolkning av islam har utgjort en gynnsam grogrund för radikaliserings. Därför är det viktigt att känna igen och erkänna mångfalden inom islam.

En annan dimension av den inre dialogen är dialogen mellan generationer. Ledarskapet inom de islamiska samfunden har skötts av de aktiva som redan länge varit verksamma inom samfunden. De unga har inte alltid fått möjligheten att bli en del av ledningen eller att föra fram sina egna synpunkter på hur samfunden

kunde tjäna alla sina medlemmar på bästa sätt. De religiösa uppfattningarna inom samfunden stöder inte heller alltid de ungas delaktighet i det finländska samhället då majoritetsbefolkningen känns som ett hot. De unga har på så sätt delvis stannat utanför sina religiösa samfund.

Dialogen mellan män och kvinnor utgör en tredje dimension av den inre dialogen. Det är viktigt att reflektera över varför unga kvinnor är intresserade av extremistorganisationer. Ifall kvinnorna inte upplever att islam är en emanciperande del av livet utan i stället upprätthåller gamla kulturella maktförhållanden, kan tanken på att dra ut i strid kännas mera lockande än drömmen om att vara hemmamamma. De religiösa tolkningarna av hurdana könsroller som är accepterade påverkar de unga kvinnornas ställning i de religiösa samfunden. Kvinnorna ska kunna vara aktiva på alla nivåer inom samfunden, inte bara vara den grupp som samfundens verksamhet riktar sig till.

Framför allt olika integrationsfrågor har bidragit till avsaknaden av inre dialog. Diskrimineringen mot muslimer är ett fenomen som fördröjer den muslimska gemenskapens möjligheter att ta makten över sin egen situation. Däremot har tatarerna fört dialog med andra islamiska samfund. Att ge muslimerna status som nationell minoritet kunde kanske vara en lösning på många frågor. I så fall blir det förstuds nödvändigt att reflektera över om alla minoritetsreligioner har rätten att ändra sin status.

Islam och andra religioner

Islam har alltid haft ett speciellt förhållande till kristendomen och judendomen. Islam uppfattas som en abrahamitisk religion och därmed som en naturlig fortsättning på judendomen och kristendomen. Koranen ger judarna och de kristna en särskild status som "bokens folk" och förkunnar att Jesus och Mose var profeter utsända av Gud. Följaktligen är förhållandet mellan muslimerna och kyrkan en viktig fråga för många muslimer.

Muslimernas dialog med andra religioner har därmed främst fokuserat på de andra abrahamitiska religionerna, i Finland särskilt den evangelisk-lutherska kyrkan. Muslimerna ser kyrkan som en aktiv aktör inom interreligiös dialog som är villig att föra dialog med de religiösa minoriteterna i Finland. Kyrkans officiella attityd till islam uppfattas som gästvänlig och varm.

Särskilt sedan slutet av 1990-talet har muslimerna fört religionsdialog även på gräsrotsnivå, men tidigare fokuserade de främst på dialog på en officiell nivå mellan olika religiösa samfund. Syftet med dialogen har varit att minska fördomarna mot muslimer. I synnerhet islamofobins frammarsch på 1990-talet och igen på 2010-talet har stärkt dialogen mellan religionerna. Många föreningar och privatpersoner har arbetat med dialogprojekt utan finansiering, eftersom dialogen inte ansetts ha samhällsbetydelse. Det är först forskningen kring våldsamt radikaliserings som växt

fram under de senaste åren som fört med sig finansieringskanaler för religionsdialog och fostran till religionsdialog.

Både tatarernas Suomen islam-seurakunta och Islamiska rådet i Finland är representerade i RESA-forumet, ett gemensamt forum för de abrahamitiska religionerna. Syftet med RESA-forumet är att främja den ömsesidiga förståelsen mellan religionerna. Bakgrunden till forumet finns i de gemensamma möten för landets religiösa ledare som president Tarja Halonen sammankallade efter terrorattackerna den 11 september 2001.

Islamiska rådet i Finland är också med i en religionsdialoggrupp för ungdomar tillsammans med Suomen muslimiliitto (Finlands muslimska förbund), Suomen musliminaiset (förening för muslimska kvinnor), Ekumeniska rådet i Finland och Finlands kristliga studentförbund. Gruppen har varit verksam sedan år 2012 och arrangerar till exempel dialogkaféer varje månad.

Förutom i huvudstadsregionen har dialogverksamhet ordnats även på andra orter. Till exempel i Lahtis finns en interreligiös arbetsgrupp där kristna församlingar, bahá'í-samfundet och mormonkyrkan samverkar med det lokala islamiska samfundet.

Islam och den offentliga sektorn

Den islamiska gemenskapen ökar religionens synlighet i Finland. Många muslimer avviker till utseendet från majoritetsbefolkningen, men också de muslimska kvinnornas slöjor, som är ett synligt tecken på religion, har utmanat det finländska samhället. Muslimerna har för sin del frågat sig vad finländsk religiositet egentligen innebär. Daghem, skolor och andra läroanstalter är de första institutionerna som stått inför en förändring. Förutom att ordna undervisning i elevernas egna religion ordnar de vid behov lokaler till exempel för bön. Utbildningen av lärare i islam sker på universitetsnivå på samma sätt som för andra ämneslärare, och skolornas rektorer eller ansvarspersoner för åskådningsämnen tillsätter lärare i islam för skolarbetet.

Den synliga islamiska religiositeten kretsar kring de dagliga bönerna och kvinnornas klädsel. Många muslimska kvinnor har svårt att få ett arbete som motsvarar deras utbildning. Attityderna har så småningom förändrats, eftersom särskilt hälsovårdsbranschen till följd av bristen på arbetskraft anställt många muslimska kvinnor som klär sig i slöja. Till exempel vid Helsingfors och Nylands sjukvårdsdistrikt (HNS) får kvinnor vid behov bära slöja som en del av arbetsklädseln. Andelen muslimer i olika yrkesgrupper håller på att öka. Utmaningen är att muslimerna verkligen skulle få arbeten som motsvarar deras utbildning också inom det akademiska området och andra sakkunnigyrken. Även majoritetsbefolkningens förhållningssätt påverkar i synnerhet kvinnornas ställning inom samfundet. När de muslimska kvinnorna tar steget ut i arbetslivet och

därigenom skapar nätverk i det finländska samhället kan de stärka sitt eget religiösa samfund.

Debatten om religionsfrihet och i synnerhet den positiva religionsfriheten behöver den muslimska gemenskapens aktiva insats. Det ovannämnda RESA-forumet, som är ett samarbetsorgan för religionsdialog med myndigheterna, har tagit ställning i frågan om icke-medicinsk omskärelse av pojkar och gruppstorleken för undervisningen i egen religion. Myndigheterna ville öka minimistorleken för undervisningsgrupperna i egen religion från tre till tio för minoritetsreligionerna, men varken i livsåskådningskunskap eller evangelisk-luthersk eller ortodox religion.

Lagstiftningen

Majoriteten av muslimerna i EU är invandrare, vilket gäller även i Finland. Det här för med sig särskilda utmaningar för dialogen, eftersom muslimerna i Finland inte har den traditionella statusen som nationell minoritet och därmed inte heller minoritetsrättigheter. Inte ett enda land i EU har ratificerat FN:s konvention om migranternas rättigheter. Därför betraktas de juridiska frågorna utgående från principerna om jämlikhet och förbudet mot diskriminering. Lagstiftarna har givetvis erkänt religiösa och kulturella gruppers rättighet till sitt språk och sin kultur, men muslimerna i Finland är en grupp med stor språklig och kulturell mångfald. De rättsliga grunderna påverkar dialogen som förs inom den muslimska gemenskapen i Finland.

Den islamiska gemenskapen i Finland omfattar tre grupper. Den första gruppen utgörs av invandrarna, den andra är tatarerna som har status som nationell minoritet och den tredje utgörs av konvertiter och invandrades barn som är födda eller uppväxta i Finland. Tatarerna har utgjort ett positivt exempel för de nya muslimerna, men det underlättar inte muslimernas rättsliga status. I debatten om muslimerna har betoningen legat på integration, och integration har även varit utgångspunkten för dialogen både mellan de religiösa samfundet och mellan muslimerna och myndigheterna. Två av de nationella minoriteterna, tatarerna och judarna, har betonat betydelsen av dialog genom att peka på att de själva lyckats integrera sig och på den dialog de fört med andra religioner, men inom den islamiska gemenskapen har man ändå inte insett vilken skillnad en status som nationell minoritet kunde innebära.

Myndighetsperspektivet

Då invandringen ökar har även myndigheterna fått upp ögonen för behovet av dialog. Muslimerna är en synlig målgrupp inte bara i skolan utan också till exempel inom hälsovården. Religionsfrihetslagen, lagen om grundläggande utbildning och

läroplanen reglerar grundskolornas verksamhet och dessa har visat sig tillgodose den muslimska gemenskapens behov. Inom sjukvården har situationen förbättrats mycket på praktisk väg, eftersom vårdbranschen sysselsätter ett stort antal muslimer.

Myndigheterna har haft en tillåtande inställning till de muslimska kvinnornas slöjor och de har inte heller valt att förbjuda slöjor i skolor eller för personer i offentliga ämbeten, vilket skett till exempel i Frankrike. Den muslimska gemenskapen upplever att myndigheterna över lag strävar efter att lyssna på minoriteterna i olika frågor som berör invandring och diskriminering. Däremot är det önskvärt att minoriteternas röst hörs även i andra frågor och inte begränsas till enbart frågor om jämlikhet och diskriminering.

En av de öppna frågorna i dag gäller en islamisk begravningsplats. Trots den muslimska gemenskapens önskemål och många års försök har man inte lyckats grunda en begravningsplats. Ett undantag är tatarerna som liksom judarna har egna begravningsplatser på grund av sin status som nationell minoritet. En gång i tiden då arméns krigsmannaed formulerades fick även tatarerna och judarna uttrycka sin åsikt i frågan.

Islamundervisningen i skolan

Samarbetet mellan de religiösa samfunden och myndigheterna har varit gynnsamt för muslimerna i Finland. Ett par goda exempel på detta är att imamerna fått vigselrätt och att undervisningen i egen religion togs i bruk år 1985. Sedan 1990-talet har muslimerna haft möjligheten att välja sin egen religion som åskådningsämne. Också de muslimer som inte hört till religiösa samfund har kunnat delta i religionsundervisningen, även om tillhörighet till ett religiöst samfund varit en förutsättning för att delta i undervisningen i egen religion. Det här beror på att största delen av muslimerna inte är registrerade i religiösa samfund. De muslimska eleverna kan i alla fall välja livsåskådningskunskap eller samfundets undervisning i stället för undervisningen i egen religion i skolan. Det finns flera orsaker till att muslimska elever avstår från undervisningen i islam, till exempel besvärliga undervisningstider, dåliga trafikförbindelser från en skola till en annan, undervisningens dåliga kvalitet eller utmaningar i samarbetet mellan hemmet och skolan. De uppfattningar om undervisningens målsättningar och innehåll som förekommer i hemmen påverkar attityderna mot undervisningen i egen religion.

Antalet elever som deltar i undervisningen i islam har ökat under de senaste åren. Sedan år 2012 har antalet elever som deltar i undervisningen i islam överskridit antalet som deltar i undervisningen i ortodox religion inom den grundläggande utbildningen. År 2014 deltog 1,73 procent av eleverna inom den grundläggande utbildningen i undervisningen i islam. På gymnasienivå är elevsituationen annorlunda. En aspekt som bidrar till detta är att muslimerna inte söker sig till gymnasiet i samma utsträckning som majoritetsbefolkningen och att studerandena

inte nödvändigtvis väljer islam som åskådningsämne, eftersom det inte är möjligt att skriva ämnet i studentexamen.

Bristen på behöriga lärare är en utmaning för islamundervisningen. Antalet behöriga lärare har emellertid ökat från en lärare år 2006 till fjorton år 2015. Undervisningen i ämnesshelheten och pedagogiken för ämneslärare i islam inleddes år 2007, vilket har förbättrat situationen.

Undervisningens kvalitet påverkas inte endast av tillgången till behöriga lärare, utan också till läromedel. Utbildningsstyrelsen ansvarar för att producera läromedel i små upplagor och därför har de också producerat en läromedelsserie i islam för den grundläggande utbildningen. Bokserien är den första som beaktar islam i en finländsk kontext. Läromedelsserien för den grundläggande utbildningen har blivit färdig, så när som på en bok för högstadiet.

Till följd av att situationen förbättrats har attityderna och förväntningarna i hemmen och undervisningen i skolan närmat sig varandra. Målet med undervisningen i egen religion är att ge eleven verktyg för att kunna föra dialog med människor med en annan religiös bakgrund. I den nya läroplanen beaktas även betydelsen av att lyfta fram den inre mångfalden och dialogen inom samfundet. Undervisningen i egen religion kan på så sätt bidra till att minoritetsidentiteten och den finländska identiteten knyts samman, eller åtminstone att motsättningen mellan dessa två identiteter blir lindrigare.

Strängare attityder

Sedan början av 2000-talet har de europeiska attityderna mot muslimer stegvis blivit allt hårdare. Grupperingar och politiker som motsätter sig en ”islamisering” av Europa har ökat i popularitet, och den här utvecklingen har man inte lyckats undgå i Finland. 1990-talets skinheadrörelser har nästan försvunnit ur gatubilden, men många andra grupperingar har tagit deras plats. Grupperingar så som Suomen sisu, Finnish Defence League, Sinivalkoinen rintama och Muutos 2011 representerar ytterligheten, medan Sannfinländarna som haft en avsevärt större politisk framgång är en mer tämjad form av samma fenomen, även om partiets riksdagsledamöter, kandidater och medlemmar ofta uppenbart talat mot islam och muslimer.

Internet och de sociala medierna har lett till att de rasistiska eller fördomsfulla utspelen och hatretoriken når en bredare publik och blir allt vanligare. Många ultranationalistiska grupper, bland dem Soldiers of Odin, har aktivt använt sociala medier för rekrytering och för att skapa nätverk. Till och med en del riksdagsledamöter har väckt anstöt i sociala medier med rasistiska kommentarer. Samtidigt har andra riksdagsledamöter hotats med rasistiska meddelanden.

Islam uppfattas lätt som ett främmande fenomen som står i konflikt med föreställningen om vad som är finländskt, trots att den europeiska kulturen och islam alltid stått i växelverkan med varandra och muslimer bott i hundratals år

även i Finland. Ett beskrivande exempel är Magdalena Jaakkolas frågeundersökning där ungefär var fjärde svarande åtminstone i viss mån accepterade påståendet ”utövandet av islam borde inte tillåtas i Finland, eftersom det hotar vår kultur”. Dessutom har medieforskare konstaterat att islam diskuteras i massmedierna framför allt i samband med internationella våldsamheter och terrordåd, vilket bidrar till uppfattningen att islam är ett hot från utlandet.

Omfattande attitydundersökningar visar att ungefär varannan finländare förhåller sig åtminstone i viss mån negativt till islam. Finländarna förhåller sig alltså mer negativt till islam än till någon annan världsreligion.

Till och med ur ett globalt perspektiv är islamfientlighetens utbredning i det finländska samhället avvikande. I ISSP-undersökningen som genomfördes år 2008 jämfördes invånarnas attityder mot muslimer i 18 olika länder och det konstaterades att attityderna är negativare i Finland än i något annat land i undersökningen. Religionsvetaren Kimmo Ketola har diskuterat vad resultatet kan innebära och föreslår tre möjliga förklaringar. För det första kan de negativa attityderna mot islam hänga samman med en negativ bild av islam i offentligheten. Enligt forskningen sker rapporteringen om islam ofta i samband med internationella konflikter och islam framställs även i övrigt i medierna som en efterbliven, odemokratisk och outvecklad religion. För det andra uppfattas islam ofta som en invandrarreligion och därför kan en strängare inställning till invandring även avspeglas i attityderna mot islam. För det tredje visar forskningsresultaten att finländarna överlag har en reserverad inställning till synlig religionsutövning. Klädseln, den dagliga bönen, fastan och andra motsvarande traditioner gör att islam i finländarnas ögon står för precis en sådan stark religiositet som många per definition förhåller sig negativt till.

Trots att fientligheten mot islam är påfallande utbredd i Finland förhåller sig givetvis inte alla finländare negativt till islam. Teemu Pauha och Kimmo Ketola har forskat i vilka psykologiska och sociala faktorer som bidrar till fientligheten mot islam. Enligt forskningen är islamfientligheten ofta en dimension av en mer omfattande nationalistisk, högersinnad, kraftigt kristen eller allmänt religionsfientlig världsbild.

Fördomarna och den direkta fientligheten mot islam har ökat motsättningarna och försvårat muslimernas integration. Majoriteten av muslimerna i Finland är fortsättningsvis första generationens invandrare och många av dem är inställda på att acceptera att de inte uppfattas som finländare. Det finns ändå många muslimer som inte har invandrarbakgrund, utan är födda eller sedan ung ålder uppväxta i Finland. Många unga muslimer har svårt att förstå varför de inte ses som jämlika samhällsmedlemmar.

Diskrimineringen och fördomarna får särskilt många muslimska ungdomar att uppleva att samhället utesluter dem. Marginaliseringen av unga i samhället och känslan av utanförskap är ett säkert recept på många samhällsproblem. I forskningsprojektet SYPONUR där man forskar i våldsamt radikaliserings bland unga har man till exempel konstaterat att just upplevelsen av utanförskap och

känslan av att omgivningen är fientligt inställd driver unga till extremiströrelser så som Islamiska staten (IS). Om ungdomarna upplever att de inte accepteras som muslimer i Finland kan tanken om en islamistisk stat snart kännas lockande. IS utnyttjar det här medvetet i sin propaganda.

Med blicken mot framtiden

Antalet finländska muslimer ökar snabbt i relation till resten av befolkningen och den här trenden verkar tillta i framtiden. Vågen av asylsökande som började år 2015 har lett till en allt livligare debatt om muslimerna. Tusentals nya asylsökanden från Syrien och Irak bidrar kännbart till den framtida muslimska befolkningen i Finland.

En annan utmaning är hur muslimerna ska organisera sig i framtiden. Muslimerna står inför många strukturella utmaningar som de inte ännu lyckats lösa. De religiösa samfundens finansiering, muslimska begravningsplatser, byggandet av moskéer och bönelokaler, undervisningen i islam i skolorna och på annat håll är teman som kräver en insats av muslimerna. I medierna debatteras planen på att bygga en ”stormoské” och ett kulturcenter i Helsingfors centrum med utlovad finansiering från Mellanöstern. I skrivande stund kommer projektets ansökan om tomtreservation snart att behandlas i Helsingfors stadsstyrelse.

Det som sker i ett allt mer globaliserat Finland hänger samman med den internationella utvecklingen, och islam är inte ett undantag. För tillfället utspelar sig flera situationer i världen som har kopplingar till islam och som på ett eller annat sätt avspeglas även här i Finland: Islamiska statens skräckvälde pågår fortfarande i Mellanöstern och i Finland är myndigheterna oroad över att unga reser till området. Hotet om radikaliserings hör för sin del samman med integrationens utmaningar: forskningen visar att marginalisering driver unga till terrororganisationen.

Det här ställer vårt samhälle inför en utmaning. I dag är reaktionerna i samhället väldigt polariserade, men samtidigt som fördomarna och rasismen tilltar har det också uppstått en uppsjö av positiva reaktioner och en vilja att hjälpa och välkomna asylsökande till att bli delaktiga i samhället. Att erkänna muslimerna som en del av det finländska samhället är utan tvivel en av de viktigaste samhällsutmaningarna i vår framtid.

Litteratur:

Leitzinger, Antero

2006 Suomen tataarit. Vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina. Helsingfors: East-West Books.

Maasilta, Mari & Rahkonen, Juho & Raittila, Pentti

2008 Islam suomalaisissa joukkoviestimissä. Tammerfors: Tammerfors universitet.

Martikainen, Tuomas & Sakaranaho, Tuula (red.)

2011 Mitä muslimit tarkoittavat? Keskustelua islamilaisista virtauksista Suomessa ja Euroopassa. Åbo: Savukeidas.

Martikainen, Tuomas & Sakaranaho, Tuula & Juntunen, Marko (red.)

2008 Islam Suomessa. Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa. Helsingfors: SKS.

Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja (red.)

2013 Islam, hallinta ja turvallisuus. Åbo: Eetos.

Pauha, Teemu

2015 Finland. – Yearbook of Muslims in Europe, Vol. 7. Red. Oliver Scharbrodt, Samim Akgönül, Ahmet Alibašić, Jørgen S. Nielsen & Egdūnas Račius. Leiden: Brill. 209–225.

Pauha, Teemu & Ketola, Kimmo

2015 Mikä selittää suomalaisten islam-vastaisuutta? – Kohtaamisia. Kirjoituksia uskonnosta, arjesta ja monikulttuurisuudesta. Red. Riku Hämäläinen & Heikki Pesonen. Helsingfors: Helsingfors universitet. 94–105.

Rautionmaa, Heidi (red.)

2010 Uskontodialogi. Kasvatusta kulttuurien kohtaamiseen. Helsingfors: Kultur- och religionsforumet FOKUS rf.

Sakaranaho, Tuula & Pesonen, Heikki (red.)

1999 Muslimit Suomessa. Helsingfors: Yliopistopaino.

Tiilikainen, Marja

2003 Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa. Tammerfors: Vastapaino.

Uskonnot Suomessa

2007 Databas över religionerna i Finland. Islam. <http://www.uskonnot.fi/uskonnot/view.php?religionId=9> (hämtat 9.11.2016).

JUDARNA OCH JUDENDOMEN I FINLAND

Daniel Weintraub

Vad innebär det att leva som jude i Finland, vem är vi och hur lever vi? En vandring genom judenhetens korta historia i vårt land leder oss fram till situationen i dag.

Den judiska bosättningens uppkomst och historia fram till krigen

I jämförelse med andra europeiska länder är den judiska bosättningen i Finland rätt ung. Finland lär också vara det enda landet i världen dit judarna kommit på grund av tvång, inte frivilligt. I själva verket skulle det enligt de lagar som var rådande vid judarnas ankomst inte ens ha fått bo judar i landet. De första judiska släkterna kom till Finland mellan åren 1830 och 1860. Dessa var tvångsvärvade judiska soldater i den ryska armén och senare även deras familjemedlemmar. Till följd av judarnas soldatbakgrund blev garnisonsstäderna Viborg, Åbo och Helsingfors de största bosättningsområdena. Förutom på dessa orter finns det judiska soldaters gravar också bland annat på Åland, i Fredrikshamn och i Vasa. Judarna talade jiddisch och ryska som modersmål. I sitt nya hemland var de tvungna att lära sig ett nytt vardagsspråk, nämligen svenska, som på den tiden var det språk som talades i städerna.

År 1869 preciserades vilka former av livsuppehälle som var tillåtna för före detta soldater, nämligen rätten att sälja hemmagjorda och andra handarbeten, bröd och bakelser, bär och frukt, tobak och tändstickor i städerna. Därutöver fick de köpa och sälja kläder och andra begagnade varor, samt idka handel av olika tillbehör, kortvaror, vardagskläder och linnevaror. De judar som inte fått en yrkesutbildning blev tvungna att idka handel av begagnade kläder. I städerna ville man förhindra den kringresande försäljningen och grundade ett slags klädtorg som började kallas för *narinker*. Även den judiska bosättningen koncentrerades i närheten av narinkerna och när de flyttades, flyttade också det judiska samfundet. För att stöda församlingarnas verksamhet grundades bland annat begravnings- och sjukhjälpsföreningar och religiösa skolor, *cheder*. Då judarna fick egna lokaler som uttryckligen var byggda för att fungera som synagogor blev det betydligt lättare för dem att utöva sitt religiösa och andliga liv. Synagogan i Helsingfors stod färdig år 1906 och synagogan i Åbo år 1912.

Diskussionen om judarnas rättsliga status i Finland kom igång vid lantdagen år 1872, men det dröjde 45 år innan judarna beviljades fulla medborgerliga rättigheter. I och med riksdagsreformen var de partier som förhöll sig positivt

till judarna i klar majoritet redan innan första världskriget, men kriget stramade igen åt omständigheterna och judarnas rättigheter begränsades. Många församlingsmedlemmar blev tvungna att göra krigstjänst för Ryssland, medan de som stannade i landet blev utsatta för särskild övervakning. Då Finland blev självständigt trädde den enhälligt stadfästa lagen om medborgerliga rättigheter i kraft den 12 januari 1918. Finland var det sista landet i Europa som beviljade judarna fullständiga medborgerliga rättigheter.

Möjligheten att fritt välja yrke, vilket blev möjligt i och med de medborgerliga rättigheterna, ledde till att antalet fria yrkesutövare ökade. I registeruppgifterna började numera bekanta judiska yrken förekomma: läkare och tandläkare, jurister och ingenjörer, arkitekter, ekonomer och lärare. För övrigt tjänade majoriteten av judarna fortfarande sitt uppehälle inom handeln och särskilt klädbranschen. Den viktigaste judiska näringsgrenen under 1800-talet, nämligen narinkhandeln, upphörde i praktiken år 1929. I dag är torget mellan köpcentret i Kampen och Glaspalatset i Helsingfors, som fått sitt namn efter det gamla narinktorget, ett minne från dessa tider.

År 1920 bodde sammanlagt 1 468 judar i Finland (av vilka 1 097 var födda i Finland). Då Finland blev allt mer finskspråkigt började även judarna tala finska vid sidan av svenska. År 1925 var de 1 699 till antalet, år 1930 1 728, och år 1939 då vinterkriget bröt ut var de 1 793. Tre femtedelar av judarna bodde i Helsingfors, en femtedel i Åbo respektive Viborg.

267 judiska män tjänstgjorde som soldater och officerare i armén och ett tjugotal kvinnor var lottor. Under kriget befordrades sju judiska soldater som utmärkte sig till officerare och ett flertal judiska läkare befordrades till läkarmajorer. En del judar beviljades även tyska utmärkelsetecken, men naturligtvis ville ingen ta emot dem.

Under kriget hade en del judiska frontsoldater möjlighet att delta i gudstjänster i den berömda fältsynagogan, för vilken de fick använda ett upphöjt halvplutontält som officerarna annars använde. Tyskarna var medvetna om synagogan, men det finns inget som tyder på att de tyska staberna eller den tyska diplomatrepresentationen i Finland skulle ha tagit till några som helst åtgärder på grund av situationen. Synagogan användes under ställningskriget åren 1942–1944 och man kan anta att fältsynagogan utrustad med Torarullar var ett unikt fenomen bland de arméer som stred på Tysklands sida.

Sist och slutligen var den tyngsta bördan efter kriget att många unga män från församlingarna hade stupat i striderna. Under vinterkriget stupade femton finländska judar och åtta under fortsättningskriget. Sammanlagt stupade sju från den judiska församlingen i Helsingfors, samt tre vardera från församlingarna i Viborg och Åbo. Antalet var väldigt högt med tanke på den judiska gemenskapens storlek. Bland de judiska krigsveteranerna kvarlever en seg myt om att det var just soldaterna som slutgiltigt inlöste de medborgerliga rättigheterna för judarna i Finland. I själva verket skedde en integrering antagligen sakta men

säkert redan i slutet av 1800-talet. Av allt att döma var det en självklarhet för både majoritetsfinländarna och de finländska judarna att kämpa i kriget mot ett gemensamt hot. Trots att det förekom öppen antisemitism också i Finland under den största förfinskningstågen under 1930- och 40-talen var den snarast en påklistrad importvara som kom med nationalsocialismen till det finländska tänkandet.

De finländska judarnas historia efter kriget

På grund av landavträdelserna som fredsvillkoren förde med sig upphörde den judiska församlingen i Viborg och dess medlemmar skulle anslutas till andra judiska församlingar. Ett betydande antal viborgbor placerades i Tammerfors där det grundades en ny judisk församling år 1948.

De finländska judarna återhämtade sig så småningom efter kriget men snart trängde nya frågor fram: dels de nya bekymren över den judiska bosättningen i Palestina, dels den nya sionistiska entusiasmen. Sedan år 1949 har de finländska judarna hissat två blåvita flaggor i topp på Israels självständighetsdag. På den ena finns ett kors, på den andra en davidsstjärna. Samma år ingicks även ett handelsavtal mellan Finland och Israel. De goda relationerna mellan Finland och Israel under den judiska statens första tid framhövdes av att K. A. Fagerholm, talman för Finlands riksdag, fungerade som ordförande för Finland-Israelsällskapet.

Termerna sekularisering och assimilering började förekomma i församlingarnas årsberättelser på 1950-talet och de strävade efter att förhindra den här utvecklingen med många olika metoder. En åtgärd var att grunda daghemmet Gan Jeladim för 3–7-åriga judiska barn år 1953. Församlingen grundade en egen skola, Judiska samskolan i Helsingfors (Helsingin juutalainen yhteiskoulu) redan år 1918. Undervisningen där följde de nationella läroplanerna, men utöver det undervisade man i det hebreiska språket, judarnas och Bibelns historia samt judisk religion i stället för evangelisk-luthersk. Majoriteten av lärarna vid skolan var inte judar.

Projektet att bygga ett församlingscentrum i anslutning till synagogan i Helsingfors, vilket man länge drömt om, verkställdes till slut år 1961. Då byggnaden stod klar flyttade förutom daghemmet och skolan även det nyligen grundade judiska äldreboendet in under dess tak. Ett fint yttre garanterade dock inte aktiv verksamhet. Under hela 1960-talet bekymrade sig förvaltningsrådet för församlingen i Helsingfors över att ungdomarna och den religiösa verksamheten blev allt mer passiva. Också skolan och daghemmet led av brist på elever. Det fanns många orsaker till problemen. Församlingen hittade ingen rabbin för verksamheten i Helsingfors, en allt större del av de äktenskap som församlingsmedlemmarna ingick var blandäktenskap, och många av de aktiva ungdomarna flyttade till Israel. I slutet av årtiondet försvagade även flyttrörelsen till förorterna församlingsmedlemmarnas aktivitet, eftersom judarna traditionellt bott nära synagogan. Männens intresse

längre delta i församlingens morgongudstjänst före jobbet. Det blev en allt större utmaning att samla de tio män som behövdes för att kunna hålla gudstjänsten och därför lyckades man sällan hålla en fullständig gudstjänst.

Frågan om blandäktenskap och diskussionen om barnens ställning kom igång så småningom under 1960-talet. I början av 1970-talet hade det redan fötts så många barn i blandäktenskap att det var nödvändigt att öppet tala om deras ställning. Församlingarna kom överens om att ett barn vars moder inte är judinna, men som genomgår de procedurer som den religiösa lagen kräver och får en judisk fostran, kan upptas som medlem i församlingen. Under den senare hälften av årtiondet ordnades den första större tillställningen där många konverterade, och snart efter det kunde omvändelsen av barn födda av icke-judiska mödrar ingå som en del av den så kallade judiska konfirmandundervisningen som sker för flickor vid 12-års ålder och för pojkar vid 13-års ålder. De som försvarade en strängare linje med konservativa värderingar försökte bromsa utvecklingen ett tag, men de gav snart upp då de insåg att det var onödigt och att det försvagade församlingen. Den dåtida rabbinen i Helsingfors församling kan ses som en slags hjälte som så att säga offrade sitt rykte då han godkände omvändelse av barn, vilket inte har varit särskilt vanligt inom judendomen.

Attitydförändringen som skedde till följd av sexdagarskriget förvärrades i och med Jom kippurkriget. Oljekrisen och palestiniernas påstått berättigade terror fick många finländare att ändra sina uppfattningar om Israel och judarna. År 1977 anskaffades en larmanordning till församlingscentret i Helsingfors. Samma år fick centralrådet för de judiska församlingarna staten att väcka åtal mot en finländsk högerextrem fanatiker.

Församlingen i Tammerfors led av medlemsbortfall och man var tvungen att lägga ned den år 1982. Däremot gick det bättre för församlingarna i Helsingfors och Åbo än på många år. År 1977 var det äntligen möjligt att ordna en stor tillställning där många konverterade samtidigt. Följande år grundades *judaica*-kommittén i Helsingfors som under de följande tio åren ordnade tiotals tillställningar där sammanlagt tusentals människor deltog.

Åtminstone i Helsingfors levde judendomen en tid av kraftig högkonjunktur under 1980-talet. Finländarna började igen intressera sig för judendomen. År 1986 ordnades en utställning i Helsingfors om judarnas historia i Finland och om judendomen i allmänhet. Under två månader besöktes utställningen av 32 000 personer. Samma år utkom en finsk översättning av *Pesach Haggadah* som används vid den judiska påsken. Tre år senare utkom den första allmänna översikten över den judiska religiösa traditionen, skriven av finländska judar, samt en utredning av judarnas historia i Finland som gjorts på uppdrag av församlingarna. År 2006 utkom en tvåspråkig judisk bönbok, *Sidur*, med böner på hebreiska och finsk översättning.

Medan de två kvarstående församlingarna kämpade mot sekulariseringen var de dessutom tvungna att ta hand om intressebevakningen. I mitten av 1990-talet

förnyades den finländska djurskyddslagen och i samband med det förekom återigen röster som ville förbjuda *skäktning*, det vill säga slakt på judiskt vis. Majoriteten av judarna i Finland följer en något anpassad *kosher*diet. Det betyder att de undviker svinkött och andra förbjudna produkter, men att de nödvändigtvis inte köper tillåtna livsmedel i en koshercertifierad mataffär. Det finns endast en sådan i Finland. Efter besvärliga förhandlingar kom parterna till slut fram till en kompromiss i frågan. Ingreppen på djuret görs exakt samtidigt: skottet med bultpistol, vilket Finlands lag kräver, och snittet som görs enligt den judiska lagen. Ur judisk synvinkel var det fråga om en principiell strid, för man hade inte slaktat djur på tio år i Finland. Kosherköttet produceras utomlands.

Kort efter att diskussionen om slaktningsmetoder avslutats började i stället, som en upprepning av det förflutna, tvisten om omskärelse av pojkar. Den här gången var det inte judarna utan den växande muslimska befolkningen som kommit till Finland både före och efter millennieskiftet som orsakade viljan att införa ett förbud. År 2006 bodde det ungefär tjugo gånger fler muslimer i landet jämfört med judar. Enligt judendomen ska en pojke omskäras vid åtta dagars ålder om hans hälsa tillåter. Enligt den finländska lagen kan icke-medicinsk omskärelse utföras först då den som blir opererad kan förstå vad som görs. Efter långa diskussioner gavs judarna rätten att omskära pojkar.

Judendomen och judarna i Finland år 2017

Den inledningsvisa historiska översikten antyder att många angelägenheter som angår judarna i dagens Finland är resultat av en utveckling som sträcker sig över en längre tid. Under de senaste femtio åren har demografin i församlingarna blivit mycket mer heterogen. Den utvecklingen fick sin början i och med blandäktenskapen på 1960-talet. Barnen i dessa familjer, och under följande årtionde även deras makar och makor som konverterat, var de första nya församlingsmedlemmarna, men de var försiktiga och förhöll sig ursäktande till resten av församlingen. På 1980-talet började israeliska judar komma till Finland. Medan de första nya församlingsmedlemmarna huvudsakligen hade varit hustrur till judiska män, var de som kom från Israel främst män. Deras hustrur var oftast icke-judiska kvinnor som av en eller annan orsak rest till Israel, till exempel till kibbutser. Den största skillnaden mellan dessa familjer var vilket hemspråk de talade. De första pratade finska eller svenska, de senare hebreiska. Hemspråket hade en enorm betydelse eftersom hebreiskan fortsättningsvis är den judiska religionens språk – och inte bara religionens utan också kulturens och judarnas. Det här framgår också av det faktum att enligt läroplanen för Judiska samskolan i Helsingfors inleds undervisningen i hebreiska redan i första klass och i själva verket övar eleverna språkets grunder redan i dagis. Av de judiska språken håller *jiddisch* på att omvandlas till ett minne bland andra i den judiska historien. Endast de

allra äldsta församlingsmedlemmarna i Helsingfors och Åbo behärskar språket. Ett undantag är inremissionsrörelsen *Chabad Lubavitch* som fått fotfäste även i Finland. Rörelsen ser hebreiskan som ett så heligt språk att de vill begränsa användningen av det till religiösa förrättningar. Rörelsen har uppkommit på 1700-talet i Polen där judarna talade just jiddisch.

Likväl har mångfalden fortsatt att frodas och på 1990-talet, efter Sovjetunionens fall, började judar från olika områden i den sönderfallande staten dyka upp i församlingarna. Jämfört med de två tidigare grupperna som anlant var det allt vanligare bland de ryskspråkiga gifta paren att både männen och kvinnorna var judar. Förstås förekommer också många blandäktenskap inom den här gruppen. Naturligt nog talas det också klart mer ryska i församlingarna än tidigare. Utöver dessa tre huvudgrupper har också enskilda judar eller familjer från många andra länder anlant. Medan de finländska judarna tidigare flyttade främst till Sverige, finns de i dag i många länder. Förutom i vårt västra grannland bor den största gruppen i Israel.

Frågan om rabbinens ställning och roll väckte mycket diskussion i församlingarna. Då medlemsantalet i den judiska församlingen i Åbo avtog började rabbinen i Helsingfors också ta hand om systerförsamlingen. Egentligen har rabbinerna under judenhetens historia i Finland kommit från Östeuropa, eller från Israel efter kriget. I början av 1980-talet fick de finländska församlingarna en ung rabbin från Danmark. Under hans ledning vaknade ungdomsverksamheten till ny blomstring och församlingarna började få liv igen. Vid millennieskiftet fungerade två äldre rabbiner i ämbetet, men den nuvarande rabbinen är den första finskspråkiga rabbinen i vårt land. Församlingarna understödde hans rabbinutbildning ekonomiskt. Förutom att sköta församlingarnas religiösa angelägenheter har rabbinen förmåga och möjlighet att ta ställning till och förstå sig på religiösa frågor på nationell nivå. Den judiska rabbinen har tagit plats som en jämbördig religiös ledare bland de andra religiösa ledarna i Finland. Till den här skaran hör flera ledare för olika religioner och religiösa samfund, från ärkebiskopar till rabbin och imamer.

Även om alla de judiska församlingarna i Finland till sin religiösa status alltid varit ortodoxa församlingar, har de med tiden blivit både liberalare och mer sekulariserade. Gudstjänstliturgin och de religiösa sedvänjorna i församlingarna följer fortsättningsvis den ortodoxa judendomens former, men inom rörelsen har man klart förflyttat sig så att säga till vänster, mot den moderna ortodoxin. Det innebär till exempel att kvinnans ställning utanför gudstjänstlivet stärks och blir mer jämställd, att det som tidigare nämnt ska vara enklare att konvertera, och att den världsliga judiska kulturen lyfts fram vid sidan av den religiösa kulturen. Största delen av judarna i Finland bär stolt sin religion, men beskriver den mera som en kulturell och sekulär egenskap än en religiös sådan. Fastän många judar beskriver sig själva som ateister skulle kanske agnostiker vara ett bättre uttryck. Ändå följer de samtidigt den judiska kulturen: de läser böcker av judiska författare,

ser på filmer gjorda av judar, hejar på Israel vid sidan av Finland i eurovisionen och idrottstävlingar, firar judiska högtider och njuter av matkulturen som har sin grund i religionen. Det är inte fråga om vanereligositet, utan sekularitet. Det finns en skillnad, även om den ibland är hårfin.

Precis i den här nischen har rörelsen *Chabad Lubavitch*, som kom till landet som importvara i slutet av 1990-talet, fått fotfäste. *Chabad Lubavitch* är en hasidisk rörelse som gör ortodoxjudisk inremission och fick sin början i Polen på 1700-talet. Rörelsen har emellertid samlat sitt understöd och sina tillgångar i USA under 1900-talet. Rörelsens syfte är att få judar att återvända till den ortodoxa judendomens rötter och avstå från sekulariserade sedvänjor. Nuförtiden utför rörelsen missionsarbete nästan överallt i världen, men endast bland judar. Deras rabbiner, av vilka endast en finns i Finland, klär sig alltid i svart i enlighet med de polska judiska sedvänjorna, *rabbinessorna* (rabbinernas hustrur) har peruk på huvudet, män skakar inte hand med kvinnor och kvinnor skakar inte heller hand med män. Rörelsen ordnar verksamhet som delvis konkurrerar med församlingarnas, men åtminstone i Finland samarbetar de även med varandra, delvis på grund av påtvingande omständigheter. De har ett eget församlingscentrum och drömmer om en egen synagoga. Även om mycket folk besöker deras tillställningar har ingen gått ur de egentliga församlingarna för att tillhöra endast *Chabad Lubavitch*.

Under de senaste åren har bland annat följande teman tagits upp i diskussionen med det omgivande samhället: problemet med att utvidga begravningsplatsen i Sandudd, Israels inflytande på judarna i Finland på både gott och ont, samarbetet med och förhållandena till flera olika myndigheter och grupper, att Finland i allmänhet blivit allt mer mångkulturellt, samt den ökade xenofobin, rasismen och antisemitismen som vuxit fram ur den tilltagande flyktingkrisen.

Begravningsplatsen som ligger i Sandudd i Helsingfors har under de senaste åren gett upphov till flera diskussioner. En fråga gäller den eventuella utvidgningen av begravningsplatsen, men utsikterna verkar inte goda. Begravningsplatsen gränsar på tre sidor till andra begravningsplatser och på den fjärde till Sandudds park. Särskilt De Gröna i Helsingfors har kraftigt motsatt sig att parken förminska. För judarna är frågan problematisk, eftersom det enda judiska begravningskapellet i huvudstadsregionen ligger på begravningsplatsens nuvarande tomt. De judiska begravningsledningarnas särdrag och förberedelserna av liket inför jordfästningen kräver bestämda traditioner och ritualer. Dessa kan inte utföras i allmänna lokaler och de avlidna som ska begravas kan inte hämtas till platsen från ett annat ställe eller föras någon annanstans. Ett annat diskussionsämne är gravplatserna för icke-judiska makar eller makor från blandäktenskap. Av religiösa skäl kan icke-judar inte begravas på en judisk begravningsplats och det finns inte heller plats för dem någon annanstans i närheten. Båda problemen bör lösas inom en snar framtid.

Judarna i Finland är i regel förhållandevis sionistiska. De stöder staten Israel och dess rätt att existera utan förbehåll och de förstår väl statens säkerhetsläge och

den politik som därför förs. Men det betyder inte att Israels alla åtgärder godkänns som sådana. Splittringen orsakar utmaningar även inom församlingarna och i den judiska skolan. De familjer som talar hebreiska som sitt andra modersmål ställer helt annorlunda krav på skolans undervisning i hebreiska än de familjer vars barn lär sig det som ett främmande språk. Samma skillnader gällande målsättningar syns i den omfattning och det djup man vill ge undervisningen om Israel och israeliskhet i skolans läroplan. Situationen i Mellanöstern är förstås synlig i den dagliga säkerheten. Det finns antagligen inte någon annan helgedom eller skola i Finland som är bevakad dygnet runt och där polisen dejourerar utanför från morgon till kväll.

I likhet med israelerna hyser också judarna i Finland delade åsikter om politiken på Västbanken eller andra frågor som har med Israel att göra. Andras benägenhet att dra likhetstecken mellan alla judar och Israel orsakar åtminstone tidvis irritation. Även om Israel är den enda staten i världen där judarna är en religiös majoritet bestämmer Israel varken över alla världens judars angelägenheter eller leder judiska grupperingar. För tillfället har USA ett eget överrabbinat och i Europa diskuteras på övernationell nivå, och till och med på nordisk nivå, om man borde grunda egna rabbinat här som bättre skulle förstå de europeiska eller nordiska omständigheterna.

Varje judiskt samfund är självständigt oavsett vilket rabbinat det lyder under. De två judiska församlingarna i Finland, Helsingfors och Åbo, samarbetar naturligtvis mycket. Rabbinen i Helsingfors är rabbin även i Åbo och är följaktligen Finlands överrabbin. Tillsammans utgör församlingarna ett centralråd för de judiska församlingarna i Finland, som för sin del har ett nära samarbete med såväl myndigheter som andra finländska religiösa samfund.

Judarna finns representerade både i Delegationen för etniska relationer och i religionernas samarbetsorganisation RESA-forumet. Judarna i Finland har traditionellt haft goda relationer till andra trossamfund. De har haft ett speciellt varmt förhållande till de muslimska tatarerna. Inte ens problemen i Mellanöstern har skärpt förhållandena mellan dessa minoriteter. RESA-forumet har däremot omvandlat förhållandena från goda till aktiva. RESA-forumets agenda är gemensam oavsett religion eller inriktningar inom en religion.

Dessutom är judarna aktivt representerade i Finlands avdelning i organisationen International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) och de har en stark representation i Minnet av förintelsens offer rf (Holocaustin uhrien muisto ry, HUM), en finländsk förening som grundats uttryckligen för att hedra minnet av förintelsens offer. Till en början hörde endast frågor om judarnas holocaust till HUM:s och IHRA:s agendor, men båda har utvidgat synen och inkluderar numera även romernas holocaust. Representanter för den romska befolkningen har anslutit sig till föreningarna. Det har blivit allt tydligare att judarna börjat ses som en religiös och etnisk minoritet.

Judarna har också direkta kontakter till både kommunerna i huvudstadsregionen och Åboregionen, samt till olika ministerier och instanser inom statsförvaltningen.

Judiska samskolan i Helsingfors samverkar med såväl Undervisningsministeriet som Utbildningsstyrelsen. En representant för skolan deltog både i styrgruppen för den grundläggande utbildningens läroplan och i arbetet med läroplanerna i religion för den grundläggande utbildningen och gymnasiet.

Förutom med olika myndigheter har judarna mycket samarbete med både föreningen Israels vänner och olika kultur- och hobbyverksamheter. Också personer som inte hör till församlingen kan studera exempelvis hebreiska i den judiska församlingen i Helsingfors.

Både den offentliga och den dolda antisemitismen och rasismen orsakar utmaningar i relation till omgivningen. Församlingarna bevakar kontinuerligt olika medier och de påhitt som förekommer där. Ingripanden mot skrivelser i publikationer så som *Magneettimedia* och *MV-lehti* har orsakat mest arbete under de senaste åren.

Avslutningsvis

Finland är ett land där den judisk-kristna religionen och kulturen dominerar. Trots det uppkom egentligen inte någon slags judefråga i Finland, säkerligen dels på grund av ett avsides läge, dels för att judarnas antal minskade redan tidigt. Framför allt judarnas sena ankomst till landet och ett över huvud taget litet antal bidrog till situationen. Därmed har judendomens inflytande på den finländska trostolkningen och religiositeten förblivit obefintlig. Om någonstans, är inflytandet synligt i den kristna sionismen som uppkom efter grundandet av staten Israel, men inte heller den har varit inspirerad att till exempel göra något större missions- eller omvändelsearbete bland judarna i Finland. Däremot har sådana aktörer skapat goda, intima och varma relationer till den judiska befolkningen i Finland. Bland finländarna är Israel ett älskat land och judarna ett älskat folk och därför förekommer det mycket verksamhet i kyrkorna i stil med Israels vänner. Följaktligen är även antisemitismen, som stigit fram under de senaste åren, snarare xenofobisk till sin karaktär och hämtar sin styrka ur föreställningar om etnisk avvikelse, inte i religionen eller religiositeten. Judarna anses inte längre vara Jesu mördare.

Den kanske bästa beskrivningen av judenheten och judarna i Finland är att vi verkar mycket judiska i jämförelse med finländarna, men i jämförelse med andra judar är vi alldeles finländska.

Litteratur:

Ekholm, Laura

- 2006 *Le Chaim! Kuvia Suomen juutalaisten historiasta. Images from the History of Jews in Finland.* Helsingfors: Helsingfors judiska församling.
- 2013 *Boundaries of an Urban Minority: the Helsinki Jewish community from the end of imperial Russia until the 1970s.* Doktorsavhandling. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Hartikainen, Jukka

- 1998 *Viipurin juutalaisen yhteisön vaiheita. – Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 12.* Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura.

Illman Karl-Johan & Harviainen, Tapani

- 2002 *Judisk historia.* Åbo: Åbo Akademi.

Jacobsson, Santeri

- 1951 *Taistelu ihmisoikeuksista. Yhteiskunnallis-historiallinen tutkimus Ruotsin ja Suomen juutalaiskysymyksen vaiheista.* Jyväskylä: Gummerus.

Lundgren, Svante

- 2002 *Suomen juutalaiset – Usko, tavat, asenteet.* Religionsvetenskapliga skrifter 56. Åbo: Åbo Akademi.

Schwarz, Ove & Skurnik, Hillel & Weintraub, Dave

- 1989 *Juutalaisuus, uskonto ja perinne.* Helsingfors: Judiska skolan.

Seela, Jacob

- 2012 *Oikeudettomasta vähemmistöstä samanarvoiseksi kansalaisiksi. Turun juutalaisen yhteisön elämää ensimmäisen vuosisadan aikana (1875–1975).* – Turun synagoga. Red. Juhani Kostet & Marita Söderström. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.

Torvinen, Taimi

- 1984 *Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella.* Helsingfors: Otava.
- 1989 *Kadimah – Suomen juutalaisten historia.* Helsingfors: Otava.

DEN VÄSTERLÄNDSKA ESOTERISMEN I FINLAND

Jussi Soblberg

Vad är esoterism?

Forskningen i den västerländska esoteriska traditionen har fått en etablerad ställning inom religions- och kulturforskningen sedan 1990-talet. Forskningen har fört fram uppfattningen att de esoteriska idéströmningarna har påverkat den västerländska kulturen mer än man tidigare antagit, till exempel inom områden så som naturvetenskapernas utveckling, litteraturen, mystiken, de nya religiösa rörelserna och populärkulturen.

Begreppet *esoterisk* har sitt ursprung i ett ord som betyder ”det inre” (från grekiskans *esoterikos*), vilket syftar på en särskild kunskap som lärs ut eller kan förstås endast inom en inre krets som är invigd i vad det innebär. Professor emeritus Antoine Faivre, en av föregångarna inom forskningen i den västerländska esoteriska traditionen, redogör för fyra olika sätt att definiera esoterism.

För det första kan begreppet esoterism användas i en populariserad och bred bemärkelse och avser då allt möjligt som har med paranormalitet, ockultism och mystik att göra. För det andra används begreppet med syftning till kristendomens ”inre” subkulturer, så som kabbala och teosofi. För det tredje avser esoterism de metafysiska föreställningar om det gudomliga och världens dolda dimension som olika esoteriska läror omfattar. För det fjärde har begreppet börjat användas även inom den akademiska forskningen, särskilt då man talar om den västerländska esoterismen.

Trots att esoterism är ett mångkiftande och omdebatterat begrepp är de flesta forskare eniga om att den västerländska esoterismen åtminstone omfattar strömningar så som gnosticism, ockulta vetenskaper (astrologi, magi, alkemi), kristen teosofi, renässansens hermetism, kabbala, rosenkreutzianism, frimureri, modern ockultism, traditionalism och new age.

Inom forskningen i den västerländska esoterismen tar forskarna ofta avstamp i ett bestämt historiskt perspektiv. Enligt Faivre sträckte sig den esoteriska traditionens blomstringstid från slutet av 1400-talet till 1600-talet. Fastän Faivres definition betonar den här tidsperioden hör även senantikens religiösa och filosofiska strömningar så som gnosticismen, nyplatonismen och hermetismen till den esoteriska traditionen. Enligt Faivres definition är den västerländska esoterismen ett sätt att tänka som omfattar sex olika särdrag men som kan betonas på olika sätt. De fyra första kan anses vara mest centrala och deras samexistens är nödvändig för att en idéströmning ska kunna definieras som esoterism i egentlig mening:

1. Korrespondenser (motsvarigheter)

Allt som existerar har givna motsvarigheter i kategorier så som naturens element, planeter och människan. Fenomen, ting och verklighetens olika nivåer relaterar till varandra genom en kedja av motsvarigheter. De olika symboler och tecken som finns i världen, i vår existens, hänvisar alltid till varandra och har ”dolda” betydelser, och genom att känna till en viss motsvarighet kan man lära känna en annan. Korrespondenserna kan finnas i naturen eller mellan det övernaturliga och naturen. Existensens olika nivåer har ett samband till varandra och förhållandet mellan mikro- och makrokosmos har en central betydelse.

2. Det levande världsalltet

Världsalltet är en levande helhet som anses få sitt liv genom världssjälens (*Anima mundi*).

3. Imagination och förmedlande element

Imaginationen, det vill säga fantasin, ses som en förmedlande nivå mellan den fysiska och den andliga världen. Imaginationen anses ha en förbindelse till världssjälens (*Anima mundi*) och därmed också till den övernaturliga verkligheten. Till exempel änglarna är förmedlande element.

4. Transmutation (förändring)

Transmutation innebär att människan uppnår en slags kunskap som inte uppfattas som endast rationell kunskap som bottnar i sinnesförmålor eller religiös kunskap som getts ”utifrån”. Det handlar om en insikt som sammanför den yttersta verkligheten, gudomligheten och människans innersta väsen.

5. Religionernas gemensamma kärna

Uppfattningen att olika religiösa traditioner har en gemensam kärna, en *perennial*, evig visdom, är ett centralt drag inom esoterismen.

6. Traditionsöverföring

Uppfattningen att den esoteriska kunskapen förs vidare genom olika *initiationer* är ett centralt drag inom esoterismen.

Den senaste forskningen har tagit avstånd från Faivres definition. Många forskare anser att han överbetonar betydelsen av vissa historiska idéströmningar, så som renässansens hermetism, den kristna teosofin och naturfilosofin, och på så sätt bygger upp en alltför snäv idealtyp av esoterismen. Faivres angreppssätt har också kritiserats för att det inte i tillräckligt hög utsträckning uppmärksammar hur judendomen, islam och antikens hedniska traditioner har influerat den esoteriska traditionen.

Professorn i religionsvetenskap Kocku von Stuckrad har fört fram ett alternativt sätt att närma sig frågan. Han föreslår inte en exakt definition, utan anser att esoterismen snarare handlar om en slags grundläggande struktur i kulturen, där två stora teman är centrala:

- 1) Olika diskurser, det vill säga sätt att tala om en "högre kunskap".
- 2) Olika diskurser, det vill säga sätt att tala om hur man uppnår den här högre kunskapen genom personliga erfarenheter eller krafter som förmedlar den (till exempel övernaturliga väsen).

Enligt von Stuckrad ska man inte betrakta esoterismen som en enhetlig helhet eller ett tydligt kontinuum som följer en viss läromässig tradition och omfattar strängt avgränsade historiska religiösa och filosofiska idéströmningar, utan som ett dynamiskt religiöst fenomen.

Den moderna esoterismen kommer till Finland

På grund av historiska orsaker har den esoteriska traditionen inte haft samma slagkraft i Finland som i många andra europeiska länder. I databasen över religionerna i Finland (Uskonnot Suomessa) listas för tillfället 37 samfund som grundar sig på den västerländska esoteriska traditionen (klassifikationskriterierna är religionshistoriska till sin karaktär). Med undantag av två samfund bedriver dessa sin verksamhet som registrerade eller icke-registrerade föreningar. Trots att samfunden kan samlas under begreppet västerländsk esoterism på basis av deras religions- och kulturhistoriska bakgrund är föreställningarna inom rörelserna väldigt olika till sin karaktär. I den här artikeln ger jag en koncis översikt över den finländska esoterismen, vilket gör det omöjligt att presentera varje samfund var för sig eller att beskriva allas läror.

I västländerna återuppväcktes särskilt under 1800-talet ett intresse för gamla esoteriska läror som då började anta nya former. I synnerhet inom de kulturella kretsarna ansåg många att den naturvetenskapliga och materialistiska världsbilden, men även den traditionella kristendomen, var otillräckliga. Fenomenet som ofta kallas för "ockultismen i slutet av århundradet" kom till Finland i slutet av 1800-talet.

Det förekom en del strömningar tillhörande den äldre esoteriska traditionen redan innan den moderna esoterismen landsteg i Finland. År 1756 grundades en frimurarloge i Stockholm för att tjäna intresset i Finland. Under samma århundrade uppkom ett intresse för alkemi även i Finland, medan mystikerna i Österbotten inhämtade intryck från Jakob Böhmes (1575–1624) kristna teosofi. Sedan början av 1900-talet har den finländska esoterismen haft en stark anknytning till teosofin, rosenkruzianismen efter Pekka Ervast, spiritualismen och antroposofin.

Teosofin och Pekka Ervasts inflytande inom den finländska esoterismen

Det internationella teosofiska samfundet grundades år 1875 i New York av Helena P. Blavatsky (1831–1891), Henry Olcott (1832–1907) och William Q. Judge (1851–1896).

Teosofin kom till Finland på 1890-talet och år 1907 grundades Teosofiska samfundet i Helsingfors (det grundades senare på nytt år 1933 och registrerades samma år). Teosofiska samfundet har varit en viktig kanal för många icke-kristna religiösa åskådningars spridning till Finland. Teosofins inflytande är framträdande i bakgrunden till många esoteriska samfund. Pekka Ervast (1875–1934) var en av dem som grundade Teosofiska samfundet i Finland och blev dess första generalsekreterare.

Teosofin väckte även intresse bland den tidiga arbetarrörelsens representanter av vilka Veikko Palomaa och Matti Kurikka var de mest kända. Rörelsens tidskrifter spred teosofiska föreställningar till arbetarbefolkningen. På grund av teosofins kritik mot kyrkan var tidskrifterna välvilligt inställda till teosofiska artiklar, men teosofin delade åsikterna och till exempel år 1902 bestämdes det att tidskriften *Työmiehen illanvietto* inte längre skulle publicera teosofiska skrivelser. Trots att det inte uppkom ett särskilt starkt band mellan teosofin och arbetarrörelsen har Teosofiska samfundet i Finland haft fler medlemmar i arbetarklassen än samfundet haft i andra länder.

Teosofin erbjöd en delvis liberal atmosfär där det var enkelt för människor att utbyta tankar med varandra. I synnerhet belästa personer och konstnärer som fascinerades av senromantikens synsätt intresserade sig för teosofin kring sekelskiftet. Till exempel Akseli Gallen-Kallela (1865–1931) var intresserad av teosofin och hade blivit bekant med den kända ockultisten J. Pelådan i Paris. Förutom teosofin inspirerade även Swedenborgs, Tolstojs och Nietzsches texter de finländska konstnärerna.

Ervast betonade uttryckligen kristendomens esoteriska betydelser och Jesu undervisning. Han ville också föra samman Kalevala och kristendomen, vilket var bakgrunden till att han år 1920 grundade ett samfund vid namn Ruusu-Risti (Rosenkorset) som registrerades år 1931. Ruusu-Risti kom till i efterdyningarna av nationalromantiken och rörelsen hade sin höjdpunkt under 1920- och 30-talen. Ervast var inflytelserik även inom samfrimurarorden. Den internationella samfrimurarorganisationen Le Droit Humain kom till Finland år 1920 från Danmark och rörelsen växte fort under 1920-talet. Finlands nationella förbund grundades år 1928 och registrerades år 1929 då det fick namnet Internationella frimurarorden för män och kvinnor Le Droit Humain finska federationen rf (Kansainvälinen vapaamuurarijärjestö miehille ja naisille Le Droit Humain Suomen liitto ry). Till en början var de teosofiska och rosenkreutziska intrycken framträdande inom organisationen. Pekka Ervast var ledare för den finländska samfrimurarörelsen åren 1920–1928.

År 1928 grundade Ruusu-Risti ett privat läroverk i Kronohagen i Helsingfors. Skolan var känd som ”skolan på hörnet” och var verksam fram till år 1981. I läroplanen fanns intryck från den teosofisk-rosenkreutziska livshållningen och flera inflytelserika personer inom konsten och kulturlivet utexaminerades från skolan. Sammantaget har Ervast spelat en synnerligen avgörande roll inom den finländska esoterismen och den alternativa andligheten. Ervast's produktion är väldigt omfattningsrik och omfattar 156 titlar. Många personer och grupper som varit verksamma inom den esoteriska och alternativa religiositeten har vid sidan av teosofin hämtat intryck från just Ervast's esoteriska läror. Bland annat kristosofin har tagit intryck från rosenkreutzianismen. Nuförtiden har Ruusu-Risti, Teosofiska samfundet och den internationella frimurarrörelsen Le Droit Humain sammanlagt under tusen medlemmar.

År 1929 registrerades Liberala katolska kyrkan som ett religiöst samfund. Kyrkan har hämtat intryck från teosofin, men betonar den romersk-katolska traditionen. Traditionen är framträdande i kyrkans riter och sakrament. En församling grundades i Björneborg genast efter kriget och år 1957 fick det finländska samfundet en egen biskop, men kyrkan har inga avlönade anställda. År 2015 hade kyrkan 139 medlemmar.

År 1955 grundade Tyyne Matilainen (1911–1989) och Mirja Salonen (1925–2002) en brevskola, Kirjeopisto Via i Nyslott. Matilainen hade tidigare deltagit i Teosofiska samfundets, Ruusu-Ristis och Kristosofiska litteratursällskapets verksamhet, medan Salonen var inriktad på rosenkreutzianismen. Enligt Matilainen initierades tanken om att grunda en brevskola av Vita brödraskapets adepten. Den undervisning som kurserna omfattade byggde i stor utsträckning på en teosofisk världsåskådning, även om man ville ta avstånd från teosofin. Föreningen Via grundades år 1977 och registrerades samma år. Nuförtiden inriktar sig föreningen även på olika psykologiska och filosofiska teman.

Kartläggningen av paranormala fenomen

I början av 1900-talet besökte några engelska spiritualistiska medier Finland. De första spiritualistiska föreningarna grundades i Helsingfors och Tammerfors år 1909. Det är anmärkningsvärt att presidenthustrun Gerda Ryti understödde översättningen av spiritualistisk litteratur till finska under 1930-talet. Föreningen Suomen spiritualistinen seura ry (Finlands spiritualistiska samfund) grundades i Helsingfors år 1946 och registrerades år 1948. Författaren Helmi Krohn (1871–1967) bidrog till grundandet av samfundet och efter kriget väckte spiritualismen ett allt större intresse. I synnerhet många kvinnor har haft intresse för spiritualismen. Nuförtiden har samfundet ungefär 1 500 medlemmar.

Parapsykologin landsteg i Finland vid ungefär samma tid som spiritualismen. Parapsykologin i Finland har sitt ursprung i en förening vid namn Sällskapet

för psykisk forskning (SPF) som grundades år 1907 och innebar början på den parapsykologiska forskningen i Finland. Arvi Grotenfelt (1863–1941), professor i teoretisk filosofi, var sällskapets första ordförande. Särskilt intresset för spiritualistiska fenomen gav upphov till en parapsykologisk tradition även i vårt land. SPF:s ursprungliga syfte var att kartlägga ”psykiska fenomen” med vetenskapliga metoder, inte att fungera som ett forum för spiritualistiskt eller teosofiskt inspirerade diskussioner. År 1938 grundades Suomen parapsykologinen tutkimusseura (SPT) (Sällskapet för parapsykologisk forskning i Finland) som registrerades år 1943. Ursprungligen var sällskapet en systerorganisation till den svenskspråkiga organisationen. I sällskapen diskuterades förutom den egentliga parapsykologin även i stor utsträckning teman med anknytning till exempelvis ockultism, mystik, teosofi och yoga. Sällskapen omformades till ”lekmannasällskap” fram till 1970-talet, fastän antalet medlemmar i SPT också ökade. SPF:s verksamhet har numera upphört, men SPT har fortsatt sin verksamhet.

Antroposofin i Finland

Den antroposofiska rörelsen som grundades av Rudolf Steiner (1861–1925) har sin grund i den teosofiska rörelsen. Den första antroposofiska studiecirkeln inledde sin verksamhet år 1913 i Helsingfors. År 1923 grundades Antroposofiska sällskapet i Finland – Suomen antroposofinen seura i Helsingfors och industrichefen Uno Donner (1872–1958) valdes till generalsekreterare. Kapellmästaren Johannes Leino grundade en finskspråkig avdelning, Yleinen antroposofinen seura, år 1924. År 1930 ändrades den finska avdelningens namn till Suomalaisten antroposofien liitto och år 1970 ytterligare en gång till Suomen antroposofinen liitto (registrerad samma år). Nuförtiden har de finsk- och svenskspråkiga organisationerna sammanlagt ungefär 700 medlemmar.

Författaren Kersti Bergroth (1886–1975) var en inflytelserik person inom den finländska antroposofin och skrev om antroposofin i olika tidningar. På 1930-talet gjorde den evangelisk-lutherska kyrkan en del negativa ställningstaganden mot teosofin. 1970-talet var en betydelsefull tid för samfundet: det första sommarseminariet hölls i Helsingfors år 1972, i slutet av 1970-talet började man ordna vinterseminarier och dessutom grundades flera lokala föreningar. Professor Reijo Wilenius vid Jyväskylän universitet gjorde antroposofin känd och bidrog på ett betydande sätt till att Snellman-högskolan (Snellman-korkeakoulu) grundades år 1980 i Helsingfors där det bland annat undervisas i den antroposofiska världsåskådningen.

Läraren Helmer Knutar åkte i början av 1960-talet till Kristensamfundets prästseminarium i Stuttgart där han sedan prästvigdes. År 1967 grundade han Kristensamfundet i Finland och samfundet registrerades år 1969. År 2015 hade Kristensamfundet i Finland 290 medlemmar.

Steinerskolorna har en etablerad ställning i det finländska samhället. Den första steinerskolan grundades år 1955 i Helsingfors och år 1977 stiftades en lag om steinerskolorna. Många föräldrar vars barn går i en steinerskola har inte en antroposofisk övertygelse. Det är i alla fall ett faktum att steinerpedagogikens rötter finns i antroposofin. För tillfället finns det 24 steinerskolor i Finland. I landet finns också vårdanstalter som bygger på steinerpedagogiken, så som Sylvia-hemmet för personer med utvecklingsstörningar och steinerdaghemmen. Steinerpedagogiken, den antroposofiska medicinen och den biodynamiska odlingen är tillämpningar av antroposofin som fått stöd även bland andra än antroposofer. En förening för antroposofisk medicin (Antroposofisen lääketieteren yhdistys, ALY) och en läkarförening för antroposofisk medicin (Antroposofisen lääketieteren lääkäriyhdistys, ALLY) är aktiva förespråkare för alternativa och kompletterande behandlingsformer.

Frimureriet i Finland

Det *spekulativa* frimureriet (till skillnad från yrkesgillet) uppkom senast i slutet av 1600-talet på de brittiska öarna och storlogen av England grundades år 1717. Med tiden har det uppkommit olika konspirationsteorier och spekulationer kring hur frimureriet hänger samman med maktutövningen i samhället och till och med ”skapandet av en ny världsordning”. Reijo Ahtokari konstaterar i sin doktorsavhandling *Salat ja valat. Vapaamuurarit suomalaisessa yhteiskunnassa ja julkisuudessa 1756–1996* (2000) (*Hemligheter och eder. Frimurarerna i det finländska samhället och i offentligheten åren 1756–1996*) att åtminstone följande faktorer har bidragit till att forma den frimurarfientliga atmosfären i Finland: frimurarberättelserna inom folktraditionen, händelserna på 1930-talet (mysteriet i Tattarmossen, nazistpropagandan och den negativa attityden inom försvarsväsendet) samt rättegångarna under 1970–1980-talen där några frimurare stod åtalade.

Den finskspråkiga frimurarverksamheten tog åter fart efter självständigheten och Finlands storloge grundades år 1924 (registrerades år 1935). År 2016 hörde 175 loger med ungefär 7 000 medlemmar under Finlands storloge. De loger som är underordnade Finlands storloge representerar ”det blåa frimureriet”. Associerade grader så som Rose-Croix har separata organisationer.

Man kan säga att frimureriet delvis hör till den esoteriska traditionen, men att det inom frimureriet även finns element som inte kan anses vara esoteriska i ordets egentliga bemärkelse. I centrum för det ”blåa frimureriet” (med tre grundgrader) står moraliska dygder och en strävan att fördjupa sig i dem. Den grundläggande indelningen går mellan ”det blåa frimureriet” och ”det esoteriska frimureriet”. Det anses ofta att ”det blåa frimureriet” åtminstone till innehållet inte placerar sig entydigt inom esoterismen, även om det innehåller olika sedvänjor så som hemligheter och initiationer. Det esoteriska frimureriet hade sin guldålder särskilt

i Frankrike och i de tyskspråkiga områdena under 1700–1800-talen. De esoteriska intrycken var framträdande i de så kallade ”övre graderna”.

Frimurarrörelsen som bottnar i den svenska ritin inledde åter sin verksamhet i Finland år 1923. Stor Capitlet i Finland som är en del av Svenska Frimurare Orden leder det svenskspråkiga frimureriet i Finland. Frimureriet som baserar sig på den svenska ritin förutsätter att medlemmarna bekänner sig till en treenig och kristen gudstro. Nuförtiden har den svenska ritens organisation över tusen medlemmar.

Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland har tidvis haft ett reserverat förhållande till frimureriet. År 1932 lade synodalmötet i Viborg fram ett initiativ om att prästernas medlemskap i frimurarorganisationer skulle förbjudas i kyrkolagen. Förslaget röstades ned med rösterna 57–46 vid kyrkomötet våren 1933. Den numera bortgångna föreståndaren för Kyrkans forskningscentral, Harri Heino, bedrev forskning som bidrog till ett öppnare förhållningssätt till frimureriet inom den kyrkliga sfären, till exempel med verket *Vapaamuurarius ja kristinuskko. Suomalaisen vapaamuurariliikkeen uskonnollisuuden ja etiikan tarkastelua* (1986) (*Frimureriet och kristendomen. En studie av den finländska frimurarrörelsens religiositet och etik*).

I medierna och bland folket har det ibland förekommit misstankar om att frimurarna utövar makt i samhället och ekonomin och att det finns ett ”bäste broder”-nätverk i kulisserna. Det finns emellertid inga bevis på att de finländska frimurarorganisationerna och logerna har någon samhällelig och politisk makt eller inflytande till exempel inom rättsväsendet. Vägörenhet är en central verksamhetsform inom frimureriet och bedrivs bland annat via olika stiftelser.

Det esoteriska fältet från 1990-talet framåt

Sedan 1990-talet har ett tjugotal nya föreningar grundats, men alla är inte längre verksamma. Tre av dem representerar olika rosenkreutziska traditioner och är separata organisationer. Det är anmärkningsvärt att många av de äldre esoteriska organisationerna som är verksamma i Finland är kristet färgade. Även om tolkningarna av kristendomen ofta avviker från de så kallade ”traditionella tolkningarna” har kristendomen och kristna symboler ofta en viktig betydelse i många esoteriska samfund.

På 1990-talet uppkom tre grupper i Finland som inte har en kristen referensram på samma sätt som många andra grupper. Den första var Sets tempel (Temple of Set) som grundades av Michael Aquino i Kalifornien år 1975 efter att han lämnat en kyrka vid namn Church of Satan. Nuförtiden har Sets tempel fjärrmat sig från satansmytologin och rörelsen har riktat in sig på att utveckla individens medvetenhet. Den första avdelningen av Sets tempel i Nordeuropa grundades i Finland år 1991.

En annan grupp är Ordo Templi Orientis (O.T.O) som grundades i Tyskland i början av 1900-talet. Under historiens lopp har rörelsen splittrats i olika

inriktningar. Pohjan Neito Encampment som grundades i Finland år 1997 representerar huvudgrenen inom O.T.O och grundar sig på en esoterisk lära, *thelema*, skapad av Aleister Crowley (1875–1947). Den tredje är en grupp med finländskt ursprung vid namn Azazelin tähti (Azazels stjärna), grundad år 2006, som representerar den teistiska satanismen och grundar sin lära på bland annat gnostiska och teosofiska läror. Det totala antalet medlemmar i dessa grupperingar är under femtio. Nypaganismens bakgrund hör delvis samman med den västerländska esoterismen. Det finns ett intresse för den västerländska esoterismen även bland paganerna i dagens Finland (se Lassanders artikel).

Sedan år 2001 har fyra samfund varit verksamma inom det spiritualistiska fältet. I det här sammanhanget är det värt att nämna Kaariporttiystävät och föreningen Kaariporttiyhdistys som har anknytning till Seppo och Aulikki Plaamis spiritualistiska verksamhet. Paret Plaami grundade en spiritualistisk kyrka i Kalifornien på 1990-talet.

Gnostiska kyrkan bedriver sin verksamhet inom registrerade församlingsföreningar. Den gnostiska församlingsföreningen registrerades år 2010. Gnostiska kyrkan anser sig stå för urkyrkans gnostiska lära i modern form. Kyrkan har egna heliga förrättningar så som den gnostiska mässan, konfirmationen och dopet. År 2013 hade föreningen ungefär hundra medlemmar.

”Ockultur”

Professorn i religionsvetenskap Christopher Partridge har myntat termen *ockultur* (eng. *occulture*) för att beskriva den mångformiga kulturella förändringen i senmodern tid. Med ockultur avses processer som leder till förändringar i den sociala och kulturella miljön vilka medför att teman, föreställningar och idéer som har en anknytning till esoterism, paranormalitet och konspirationsteorier sprids i samhället. Idéer och föreställningar som tidigare funnits främst inom slutna esoteriska subkulturer har blivit synliga särskilt inom populärkulturen. Det handlar inte om att människor egentligen tror på olika företeelser som förekommer inom ockulturen, utan att ockulturen skapar ett utrymme för potentiella övernaturliga tolkningar. I studien *The Re-enchantment of the West. Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture and Occulture* (2005–2006) som utkommit i två band kartlägger Partridge hur esoteriska teman kommer till uttryck i den västerländska kulturen. Som exempel nämner han bland annat filmer och TV-serier som sänts även i Finland, så som Paranormal, True Blood och X-Files.

De ufo-religiösa strömningarna har delvis en koppling till den västerländska esoterismen och är en del av ockulturen. Intresset för ufon väcktes i Finland redan på 1960-talet, då även de första ufo-föreningarna grundades. Den finländska ufo-religiositeten har tagit intryck från både spiritualismen och teosofin. Åren 1970–1973 pågick en verklig ufo-entusiasm i Finland, orsaken till detta var flera påstådda

ufo-iakttagelser i norra Finland. Ufo-fenomenet fick även mycket uppmärksamhet i medierna. År 1972 grundades tidskriften *Ufoaika* som senare bytte namn till *Ultra*, och våren 1973 grundades en förening för ufo-forskare (Suomen ufotutkijat). I början av 1970-talet kom motkulturrörelsen till Finland, vilket förde med sig att österländska religiösa och filosofiska strömningar, men också esoteriska läror och paranormala föreställningar, spreds i undergroundkretsarna. Åren 1969–1971 tog journalisten Jorma Elovaara upp såväl ufon, teosofi, astrologi som psykedeliska ämnen i Rundradions program *Vesimiehen aika* (Vattumannens tid). På 1970-talet fick också personer så som sierskan Aino Kassinen, parapsykologen Jarl Fahler och scenhypnotisören Oliver Hawk uppmärksamhet i offentligheten.

Förutom att många av de ovan nämnda organisationerna har egna medlemstidningar, diskuteras teman och synsätt som anknyter till esoterismen även i tidskrifter som representerar nyandligheten, bland dem *Sielun Peili*, *Minä Olen* och *Uusi Safiri*. Det finns numera flera små förlag i Finland, bland dem Aatma, Viides Askel och Ixaxaar, som är specialiserade på att publicera litteratur om alternativ andlighet och esoterism. Black metal-musiken är ett intressant exempel på ockultur. Musikgenren i fråga placerar sig inte inom den dominerande populärmusiken, utan den är en gren inom den tunga rockmusiken som formades under 1980–1990-talen. Teman som berör den vänstra handens väg, så som satanismen, är en central del av black metal-musikens textvärld och symbolik. Bland annat Alghazanth, The Crescent, Beherit, Impaled Nazarene och Barathrum är kända finländska black metal-band.

Esoterismen och new age

Den religionshistoriska forskningen har visat att new age-rörelsens rötter huvudsakligen finns i den västerländska esoteriska traditionen. Det är inte fråga om en direkt kontinuitet, snarare en omfattande förändring och modernisering av de esoteriska lärorna. I den här artikeln tar jag inte upp den finländska new age-andligheten eller nyandligheten mer än så (se Ramstedt och Utriainen i denna volym), men jag vill i alla fall föra fram några iakttagelser.

Inom new age-miljön finns bland annat olika center som erbjuder andlig utveckling och olika terapiformer. Till exempel vid Nouseva aurinkos center, som bedriver verksamhet i Helsingfors och Åbo, ordnas helar- och siarutbildningar. Under kurserna kan man också fördjupa sig i olika meditationstekniker, energivårdformer, auraläsning och -tolkning. Hengen ja tiedon messut som ordnats i Helsingfors sedan år 1983 har varit en betydelsefull plattform för ”den nya andligheten”, likaså Minä olen-mässan som ordnats i Helsingfors sedan år 1996. En del salonger som erbjuder naturbehandlingar har tjänster som kan anses representera nyandligheten (olika energivårdformer, änglaandlighet, kanalisering, kartläggning av tidigare liv) och detta bidrar till ett allt större utbud inom new

age-miljön. I och med new age-andligheten har olika synsätt som träder fram ur den esoteriska traditionen ett inflytande även utanför de organisationer som representerar esoterismen i snävare bemärkelse.

Avslutande iakttagelser

Att vara medlem i ett esoteriskt samfund eller att vara intresserad av esoterism betyder inte nödvändigtvis att man är intresserad av gamla religiösa och filosofiska strömningar så som kabbalan eller hermetismen som har varit centrala för den västerländska esoterismen. Det som framstår som mer betydande är den personliga upplevelsen, en inre andlig känsla. Esoterismens betydelse för den enskilda individen definieras inte enligt något bestämt religionshistoriskt innehåll. Inom esoterismen och new age ligger betoningen på en individualistisk och eklektisk religiositet.

De esoteriska samfunden är inte intresserade av den traditionella religionsdialogen, även om de västerländska esoteriska rörelserna hämtat intryck från många religiösa traditioner. Många esoteriska rörelser anser inte att de representerar någon viss religion med klara gränser. Samtidigt innebär den perennialistiska synen som hör till esoterismens särdrag en stor öppenhet för olika religiösa och andliga traditioner, samt en förmåga att anpassa dessa till den egna åskådningen, eftersom man anser att alla religiösa och andliga traditioner avspeglar samma innersta visdom på olika sätt.

De personer som är aktiva i föreningarna som grundats på 1990-talet och framåt är till största delen unga vuxna. I de äldre organisationerna däremot är medlemmarna mer ålderstigna. Det är synnerligen marginellt att människor hängivet utövar en esoterisk religiositet, men samtidigt har till exempel fenomen som hör samman med ockulturen ett stort inflytande på kulturen. De esoteriska samfunden har trots de låga medlemsantalen lyft fram den västerländska esoterismens strömningar och fungerat som kanaler varigenom den alternativa religiositeten har spridits vidare och ibland fått mycket uppmärksamhet även i medierna. Trots att det finns en del slutna samfund i Finland har internet, det ökande utbudet av esoterisk litteratur och ockultur för sin del bidragit till att många föreställningar som tidigare hörde till "den hemliga kretsen" blivit enklare att nå för den bredare allmänheten.

Litteratur:

Ahlbäck, Tore & Dahla, Björn (eds.)

2008 Western Esotericism: based on papers read at the Symposium on Western Esotericism held at Åbo, Finland on 15–17 August 2007. Åbo: Donnerska institutet för religionshistorisk och kulturhistorisk forskning.

Ahtokari, Reijo

2000 Salat ja valat. Vapaamuurarit suomalaisessa yhteiskunnassa ja julkisuudessa 1756–1996. Helsingfors: SKS.

Faivre, Antoine

1994 Access to Western Esotericism. Albany, NY: State University of New York Press.

Goodricke-Clarke, Nicholas

2008 The Western Esoteric Traditions: a historical introduction. Oxford: Oxford University Press.

Hanegraaff, J. Wouter

1996 New Age Religion and Western Culture: esotericism in the mirror of secular thought. Leiden: Brill.

2013 Western Esotericism: a guide for the perplexed. London: Bloomsbury Academic.

Harmainen, Antti

2010 Modernin mystikot. Teosofian ulottuvuudet Pekka Ervastian ja Eino Leinon maailmankuvissa 1902–1908. Avhandling pro gradu. Tampereen yliopiston historiatieteiden laitos. Tammerfors universitet.

Heino, Harri

1986 Vapaamuurarius ja kristinusko: suomalaisen vapaamuurariliikkeen uskonnollisuuden ja etiikan tarkastelua. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisusarja A, N:o 46. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Häkkinen, Perttu & Iitti, Vesa

2015 Valonkantajat: välähdyksiä suomalaisesta salatieteestä. Helsingfors: Like.

Ikäheimonen, Tero

2016 Pirunkehto: suomalaisen black metallin tarina. Tallinn: Svart Records.

Kokkinen, Niina

2011 ”The Artist as Initiated Master.” – Fill Your Soul! Paths of Research into the Art of Akseli Gallen-Kallela. Red. Tuija Wahlroos, Jüri Kokkonen & Valerie Vainonen. Esbo: Akseli Gallen-Kallela Museum.

Partridge, Christopher

2005, *The Re-Enchantment of the West. Alternative Spiritualities,*

2006 *Sacralization, Popular Culture and Occulture. Vol.1. & Vol.2.* Bath: T & T Clark International.

Sohlberg, Jussi & Ketola, Kimmo

2015 *From Western Esotericism to New Spirituality: the diversity of New Age in Finland.* – *Handbook of Nordic New Religions.* Ed. by James Lewis & Inga Bardsen Tollefsen. Leiden: Brill. 126–140.

Uskonnot Suomessa

Databas över religionerna i Finland: www.uskonnot.fi

MORMONERNA I DET FINLÄNDSKA SAMHÄLLET

Kim Östman

Mormonismen uppkom i delstaten New York i USA under den så kallade andra stora väckelseperioden. Amerikanen Joseph Smith (1805–1844) grundade rörelsen formellt år 1830 och den var ursprungligen känd som ”Kristi kyrka”. Smiths religiösa visioner och upplevelser övertygade honom om att det var hans kall att återställa urkyrkans ordning och gudomliga mandat i världen, efter att kristendomen drivits till avfall redan kort efter Jesu död. Smith strävade efter att uppnå den renhet som funnits under den apostoliska tidens tidiga kristendom, och han ansågs vara en profet lik Mose varigenom Gud uppenbarar sin vilja och leder sitt utvalda folk.

Mormonismen har senare blivit en allmän benämning för de kyrkosamfund och rörelser som härstammar från kyrkan som Joseph Smith grundade. Den överlägset största och geografiskt mest utbredda är Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagens Heliga (The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints) som också är verksam i Finland, den så kallade mormonkyrkan¹, som är temat för den här artikeln. Kyrkans nuvarande president anses vara profet i direkt led efter Joseph Smith och leder verksamheten tillsammans med två rådgivare och ett råd med tolv apostlar. Kyrkans högkvarter är beläget i Salt Lake City i delstaten Utah i USA och år 2015 meddelade högkvarteret att kyrkan har drygt 15 miljoner medlemmar. Kyrkans verksamhet i Europa fick sin början i Storbritannien år 1837 och spreds till Norden via Danmark år 1850. Nuförtiden har kyrkan ungefär 500 000 medlemmar i Europa.

Den här korta artikeln ger inledningsvis en allmän översikt över Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagens Heligas skeden i Finland. För att följa bokens tema fokuserar största delen av artikeln sedan på kyrkans förhållande till samhället under olika tider, och reflekterar till exempel kring i vilken utsträckning mormonismen och den finländska kulturen har påverkat varandra. På samma sätt ges en överblick över kyrkans inre och yttre utmaningar som berör till exempel medlemskapets sociala uppoffringar och den moderna teknologin. En litteraturlista i urval ger läsaren tips för vidare läsning.

1 Kyrkan önskar att man i första hand använder kyrkans hela namn. Andra alternativ som rekommenderas är de förkortade formerna ”kyrkan” eller ”Jesu Kristi kyrka”.

Mormonkyrkans skeden i Finland

År 1875 inledde Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagars Heliga missionsverksamhet i liten skala i Finland som styrdes via Sverige. Missionsarbetet skedde främst i de svenskspråkiga kustområdena, från Jakobstad och Karleby i norr till Sibbo och Borgå i söder. Fram till år 1900 hade 25 missionärer varit verksamma i Finland och som ett resultat av deras arbete hade ungefär 80 personer döpts till mormoner. På grund av avsaknaden av religionsfrihet var omständigheterna synnerligen utmanande och under den här tiden uppkom inga församlingar med bestående verksamhet i Finland. Endast i Larsmo i Österbotten uppkom en gemenskap som lyckades föra sin tro vidare till kommande generationer så väl att det fanns en bestående mormonverksamhet i trakten när kyrkan inledde en mer omfattande missionsverksamhet efter andra världskriget.

Kyrkan öppnade officiellt missionsfältet i Finland hösten 1947. Det här innebar att kyrkan i allt större utsträckning började sända amerikanska missionspresidenter och deras underordnade missionärer till Finland, men kyrkan skaffade också till exempel flera lokaler som behövdes för verksamheten och arbetade för att göra kyrkans ställning officiell. År 1948 registrerades kyrkan som ett religiöst samfund i Finland och så småningom grundades församlingar främst i större städer. Till en början fungerade de amerikanska missionärerna som ledare i församlingarna, men med tiden tog finländska församlingsmedlemmar över ledarskapet. Då man ser till medlemsantalet sammanfaller kyrkans största tillväxtår i Finland med den här perioden, det vill säga skiftet mellan 1950- och 60-talen. I synnerhet under inledningsfasen var andelen kvinnor tydligt dominerande bland de vuxna medlemmarna, till och med i den grad att ett tiofaldigt antal kvinnor hörde till kyrkan i jämförelse med män. Det var inte heller alldeles ovanligt att många unga kvinnliga konvertiter flyttade till Utah för att studera vid Brigham Young-universitetet och gifte sig där inom kyrkans krets.

År 1977 nådde förfinskningen av kyrkan en anmärkningsvärd milstolpe då församlingarna i Södra Finland anslöts till den nya "staven" i Helsingfors, en administrativ enhet som motsvarar ett stift inom den evangelisk-lutherska kyrkan. En finländare valdes till ledare för staven och kyrkans verksamhet på området bevakades inte längre av den utländska missionspresidenten. Kring år 1980 nådde kyrkan ett medlemsantal på 4 000 personer och till följd av ökningen lösgjordes år 1983 en ny enhet från Helsingfors stav, nämligen Tammerfors stav med finländska ledare. Till kyrkans organisation hör numera, utöver dessa två stavar, även de mindre distrikten i Jakobstad och Uleåborg där en utländsk missionspresident ser över verksamheten.

Den senaste utvecklingsfasen inom kyrkan i Finland fick sin början år 2006 då kyrkans tempelbyggnad stod klar i Karabacka i Esbo. Kyrkan har församlingscenter på olika håll i Finland, men år 2016 fanns det endast ca 150 tempel i världen där man utför heliga förrättningar. Det var alltså frågan om ett betydande tecken på förtroende

från kyrkans högsta ledning, som då förmedlade budskapet att verksamheten i Finland stod på tillräckligt stabil och mogen grund. I samband med att templet blev färdigt höll man öppet hus, vilket var en viktig möjlighet för kyrkan att presentera sig för finländarna och motverka den främmande bilden av kyrkan. Ett besökarantal på över 55 000 var en positiv överraskning även för mormonerna och åtskilliga artiklar i medierna plöjde igenom olika teman, allt från arkitektur till mormonernas lära och hur mormonernas tro ser ut i vardagen. Artiklarna visade att främlingskapet inför kyrkan minskat och att förståelsen för den grundläggande läran ökat, men samtidigt reflekterade de över mormonismens främmande ursprung och ifrågasatte om den kan förenas med den finländska kulturen.

År 2015 hade mormonkyrkan i Finland 30 församlingar och, beroende på källa, ungefär 3 300 (befolkningsregistret) eller 4 900 (kyrkans egen statistik) medlemmar av vilka drygt 2 300 besöker kyrkan relativt regelbundet. Kyrkan publicerar tidningen *Liahona* som utkommer månatligen och bedriver ett aktivt omvändelsearbete som i praktiken sköts av ungefär hundra 18–26-åriga missionärer på heltid. Majoriteten av dem kommer från USA, vilket framhäver kyrkans amerikanska bild utåt. Finländska lekmän leder kyrkans församlingar i Finland och i dag motsvarar medlemsunderlaget i hög grad ett genomsnitt av det finländska samhället vad gäller utbildning, politiska åskådningar och yrkesmässig bakgrund. Till följd av mormonkulturens patriarkala karaktär och syn på prästerskapet tar männen hand om de mest inflytelserika posterna inom ledningen. Kvinnorna leder för sin del (underordnade männen) de delar av organisationen som är avsedda för barn, minderåriga flickor och vuxna kvinnliga medlemmar, och både män och kvinnor talar och ber vid kyrkans sammankomster. På grund av kyrkans centralstyre har den finländska organisationen en begränsad autonomi när det gäller ekonomi och verksamhetsformer, vars ramvillkor bestäms av den regionala ledningen i Tyskland och den högsta ledningen i USA.

”I världen, men inte av världen”

En central tanke i den mormonska läran är att Joseph Smith återställde den enda ”sanna kyrkan” som har fullmakt att verka i Guds namn. Det kyrkosamfund han grundade år 1830 påminde till en början i hög grad om dåtidens amerikanska protestantism, men den började genast utvecklas i en egen läromässig riktning. Exempelvis har kyrkan andra heliga skrifter utöver Bibeln, av vilka den mest betydelsefulla är *Mormons bok* som gett medlemmarna den informella benämningen ”mormoner”. Grunden för kyrkans nuvarande gudsbild är att Fadern, Sonen och den heliga Anden är fysiskt separata, men mormonerna tror inte på treenighetsläran i sin traditionella form.

Än i dag håller mormonerna fast vid Smiths tolkning att kyrkan är den enda organisationen bland världens religioner som fått Guds mandat. Den här tolkningen

definierar utgångspunkten framför allt för hur man förhåller sig till andra religioner och kyrkosamfund, och är orsaken till att exempelvis ekumeniken mellan olika religioner i doktrinära frågor står utanför mormonernas intressen. Däremot har kyrkan länge varit öppen för en pragmatisk dialog och samarbete mellan religioner som strävar efter att öka förståelse, att minska religiösa fördomar och att till exempel koordinera humanitär hjälp. Olika samhällspolitiska frågor som tangerar religiösa synsätt har i sin tur fört mormonerna närmare andra konservativa kyrkosamfund, särskilt under de senaste årtiondena i USA. I Finland har mormonerna tills vidare deltagit i dialogen och samarbetet mellan religioner i väldigt liten utsträckning.

På grund av de teologiska skillnaderna och särdragen som härrör från dem klassificeras kyrkan i det finländska sammanhanget ofta som ett samfund ”med kristen bakgrund” i stället för ett kristet samfund, det vill säga på ett annat sätt än kyrkan själv önskar. Man kan hitta exempel på spända relationer till andra kyrkor och samhället redan i kyrkans tidigaste år, dels på grund av kyrkans läromässiga drag, dels på grund av yttre aktörers negativa förhållningssätt. Ändå förhåller sig kyrkan väldigt positivt till samhället, vill bidra med en positiv insats för att utveckla samhället för allas bästa och uppmuntrar medlemmarna till att vara aktiva medborgare i sina egna livsmiljöer, till och med inom politiken. Den här utmanande tudelningen gör att mormonismens relation till samhället är ett särskilt intressant tema.

Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagens Heliga är det femte största kyrkosamfundet i USA. Dessutom utgör kyrkan en väsentlig del av bosättningshistorien i landets västra delar och har exempelvis bidragit till diskussionen om äktenskapets former. På motsvarande sätt har den amerikanska kontinenten en viktig ställning både inom mormonismens praktiska verksamhet och i idévärlden som det utlovade landet och skådeplatsen för *Mormons bok*. Kyrkan har en starkt centralstyrd och hierarkisk verksamhetsmodell och strävar efter att fungera på ett enhetligt sätt över hela världen. Den här förenhetligande strukturen kommer till uttryck i att det knappt finns skillnader i hur mormonismen utövas globalt och att skillnader inte heller tillåts. Bland annat kyrkans läromaterial liksom annan litteratur produceras i USA och i dem förekommer endast svaga lokala nyanser. Till exempel den tiotals sidor långa tidningen *Liabona* som kyrkan publicerar också i Finland översätts från ett engelskspråkigt material och delen som innehåller finländska nyheter är begränsad till högst några sidor. Tyngdpunkten på det utländska innehållet och de utländska nyheterna är också synlig på kyrkans finländska internetsidor.

De amerikanska karaktärsdragen har styrt kyrkans ställning i det finländska samhället på många sätt, särskilt då verksamheten etablerades efter andra världskriget. Samtidigt som Finland balanserade mellan det politiska inflytandet från öst och väst, uppfattade bland annat myndigheterna att mormonmissionärernas amerikanska karaktär var ett uppseendeväckande drag. Den statliga polisen och senare Skyddspolisens anställda bevakade noggrant missionärernas verksamhet under flera års tid och försökte förstå om mormonerna hade politiska avsikter för

att komma till landet. Alltsedan de tidiga åren har missionärernas dominerande amerikanska drag väckt misstankar, snarast inom den politiska vänstern, om att missionärerna skulle vara utsända på uppdrag av den amerikanska staten, men dessa misstankar har inte längre förekommit under senare år. Vad gäller den politiska sfären kan man allmänt konstatera att det är anmärkningsvärt att två av USA:s ambassadörer i Finland på 1970- och 1980-talen bekände sig till mormonismen.

De tidiga missionärerna från USA förde inte bara med sig religion till Finland, utan också amerikansk kultur. Under de första åren hade särskilt korgboll en betydande roll: missionärerna som var placerade på olika orter stärkte de finländska lokala lagens verksamhet och dessutom reste de omkring i landet i grupp för att spela mot andra lag. Den mest påtagliga följden var att Robert Petersen, verksam som missionär i Finland i skiftet mellan 1940- och 50-talen, senare blev chefstränare för det finländska landslaget i korgboll. Missionärernas tradition att ordna gratis undervisning i engelska i de lokala mormonförsamlingarna har i sin tur pågått ända fram till i dag. Det yttersta syftet med den här verksamheten är att bekanta sig med potentiella konvertiter i ett icke-religiöst sammanhang, att minska främlingskapet mellan kyrkan och samhället samt att skapa en positiv bild utåt. Samtidigt kan man konstatera att många finländare faktiskt har lärt sig det engelska språkets grunder just av mormonmissionärer, särskilt under de första åren efter kriget då tyskan ännu ofta ansågs vara det viktigare främmande språket.

Finländarna introducerade för sin del missionärerna till bland annat bastukulturen som var synnerligen främmande för dem med tanke på den amerikanska blyghetskulturen. Bastukulturen fick många missionärer att bekanta sig med den finländska kulturen på ett djupare plan och diskussionerna som fördes i bastun blev gemensamma erfarenheter som hjälpte missionärerna att bättre förstå finländarnas sinnelag. Kring millennieskiftet förbjöd kyrkans utländska ledning missionärerna att bada bastu, vilket många finländska medlemmar ansåg att var ett beklagligt tecken på oförståelse inför kulturen. De missionärer som återvänt från Finland till sina hemländer har dock ofta fungerat som informella kunskapskällor om Finland och varit experter på finländsk kultur i sina egna livsmiljöer.

Utöver det aktiva missionsarbetet avviker mormonkyrkans offentliga verksamhet i Finland från andra kyrkosamfundets verksamhet. Mormonkyrkan hör inte till Kyrkornas världsråd eller Ekumeniska rådet i Finland, har inte fått göra andaktsprogram till Rundradion, och till skillnad från många andra kyrkosamfund informerar den till exempel sällan om sina gudstjänster i dagstidningarna. Med andra ord är mormonerna inte synliga i forum som annars är etablerade för religiös påverkan. På grund av kyrkans teologiska utgångspunkter är ekumenik i läromässiga frågor inte heller en av kyrkans målsättningar. Däremot tror kyrkan på missionärernas gräsrotsarbete och att de lokala medlemmarnas personliga kontakter är effektivare kanaler för påverkan. Dessutom har kyrkan en aktiv informationsorganisation som bland annat strävar efter att skapa en positiv bild av mormonerna i medierna, till exempel i lokaltidningarnas artiklar om missionärernas

verksamhet. De unga männen som går i par (mer sällan även unga kvinnor) klädda i mörk kostym är antagligen det drag av mormonismen som är mest känt i Finland. Under de senaste åren har missionärer som talar finska med brytning inspirerat till exempel den prisbelönta romanen *Myöhempien aikojen pyhiä* (2003) och en viss teleoperatörs omfattande reklamkampanj med ”prispredikanterna” (fi. ”hintasaarnaajat”) sedan år 2015.

Kyrkans inflytande i dagens finländska samhälle kommer utöver missions- och informationsarbetet till uttryck även på ett praktiskt plan. I samband med nationella ungdomsevenemang ordnas Mormon Helping Hands-evenemang, och på lokal nivå har man samarbetat med andra aktörer till exempel kring klädinsamlingar till Karelen. Under flyktingkrisen år 2015 donerade kyrkan humanitär hjälp via Diakonissa-anstalten och ordnade en lokal klädinsamling för de flyktingar som anlant till Finland. I församlingarna har man också tillsammans deltagit i Röda korsets hungerdaginsamling som börsinsamlare eller gått omkring för att sjunga julsånger till exempel i anstalter för personer med handikapp. I Åbo har stadens idrottsföreningar redan länge fått använda mormonförsamlingens idrottslokal. På lokal nivå strävar kyrkan också ibland efter att värna om varma relationer till grannarna. Till exempel i Tammerfors fick de lokala mormonförsamlingarna tillfälligt samlas i adventkyrkans lokaler då mormonernas församlingscenter förstördes i en brand år 2008.

Mormonkyrkans viktigaste insats i det finländska samhället och den finländska kulturhistorien är utan tvivel att mormonkyrkan möjliggjorde mikrofilmningen av den evangelisk-lutherska kyrkans kyrkböcker i skiftet mellan 1940- och 1950-talen. Bakgrunden till projektet fanns i mormonismens lära om familjens eviga karaktär, det vill säga att kyrkliga förrättningar så som dopet kan utföras i templen i enlighet med den mormonska tron för de avlidna som inte kunnat delta under sin livstid. De uppgifter om förfäderna som behövdes fanns antecknade i kyrkböckerna som var utspridda i hundratals församlingar på olika håll i landet. I och med mikrofilmningen som mormonkyrkan finansierade fick man säkerhetskopior av de gamla värdefulla kyrkböckerna som ofta bevarades i arkiv som inte var brandsäkra. Informationen samlades och överläts både till Nationalarkivet och senare till landskapsarkiven och kan därmed användas av allmänheten. En stor del av uppgifterna finns numera på internet och för allmänhetens bruk även på kyrkans församlingscenter på olika håll i Finland. Därför har antagligen tusentals släktforskare haft nytta av mikrofilmarbetets resultat.

Som det redan konstaterades kommer kyrkans verksamhetsformer från USA, och kyrkans verksamhetssätt är centralstyrt samt globalt förenhetligt. Man kan ändå observera små lokala skillnader på den praktiska nivån bland medlemmarna och inom verksamheten. Med undantag av Utah och några andra områden är mormonerna oftast klart representanter för en minoritetsreligion, vilket är situationen också i Finland. Därför finns det bland medlemmarna till exempel ett relativt stort antal personer som konverterat från andra religioner i jämförelse

med antalet personer som är födda inom kyrkan. Trots att kyrkan uppmanar sina medlemmar att gifta sig endast med andra medlemmar har minoritetstillhörigheten också lett till att blandäktenskap mellan mormoner och icke-mormoner är vanliga. I Norden ordnar kyrkan årligen ett evenemang för unga vuxna mormoner över landsgränserna. Ett mål är att ge bättre förutsättningar för och uppmuntra till äktenskap mellan unga som hör till samma minoritet.

De lokala nyanserna kommer även till uttryck bland annat i musiktraditionen. Kyrkans finskspråkiga sångbok innehåller 200 sånger av vilka nästan alla översatts från andra språk. Man har ändå tagit med några finska sånger, så som julsången "Giv mig ej glans, ej guld, ej prakt" och "Signa oss Gud och bevara" av Uuno Kailas och Taneli Kuusisto (utgående från dikten "Finsk bön"). På samma sätt ingår Finlandiahymnen med ord på finska, medan den i den engelskspråkiga sångboken ingår som den andliga sången "Be Still, My Soul". Den nuvarande sångboken innehåller inte psalmen Hosanna, men i många finländska mormonförsamlingar sjunger man den fortsättningsvis vid första advent. Däremot hör det inte till den internationella mormonkyrkans program att ordna julkyrka på juldagen. I praktiken har en sådan ordnats åtminstone på en ort i Finland. De yngre medlemmarna har sett julkyrkan som "en gammal dålig vana" som de äldre som omvänt sig från lutherdomen felaktigt håller fast vid. De äldre medlemmarna och andra finländare som besöker kyrkan kan däremot ha orsak att hejda sitt muskelminne, då man inte heller sjunger den sista versen i julsången "Av himlens höjd" stående.

En utmanande grogrund

Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagens Heliga kom till Finland innan dissenterlagen trädde i kraft år 1889 och religionsfrihetslagen år 1923. Därför var mormonkyrkans första år synnerligen turbulenta, vilket speglade de svårigheter som kyrkan också hade i hemlandet USA. Såväl myndigheter och tidningspressen som prästerna i den evangelisk-lutherska statskyrkan orsakade problem för missionen under 1800-talet. Under de första åren kritiserades till exempel mormonernas moral ur världslig synvinkel, och särskilt polygamin som då utövades i Utah väckte anstöt i dagspressen. På liknande sätt uppfattade man att missionärerna hade dunkla avsikter då de försökte locka sina konvertiter att emigrera till Utah. De lutherska prästerna ansåg däremot att mormonismen utgjorde ett andligt hot mot församlingsmedlemmarna. Prästerna försökte försvåra missionärernas arbete genom att till exempel avbryta deras predikningar och uppmärksamma församlingsmedlemmarna på de missförhållanden de såg i mormonismen. Problemen med lagen och de etablerade samhällsaktörerna gjorde därför att Finland var en ytterst utmanande grogrund för mormonernas verksamhet. Därför uppkom det inte heller någon etablerad verksamhet i vårt land, utöver i Larmotrakten i Österbotten, förrän efter andra världskriget.

Efter kriget har förhållandet mellan mormonkyrkan och de världsliga myndigheterna för det mesta varit sakligt. Mormonernas största yttre utmaningar har dels handlat om andra religiösa rörelser, dels om den allmänna sekulariseringen. De lutherska prästernas motstånd fortsatte delvis efter kriget och under årens lopp har det inte varit alldeles ovanligt att en del församlingar ordnat tillfällen där kritiska synpunkter på mormonerna kommer fram. Till den här situationen bidrog särskilt under 1980- och 1990-talen två personer med mormonbakgrund som var med och grundade en förening för religionens offer (Uskontojen uhrien tuki, UUT ry), vilket innebar att det var enkelt att få tag på talare med en kritisk inställning till mormonismen. Sådana motsättningar har ändå i praktiken försvunnit under de senaste åren, även om det finns exempel på att några kyrkoherdar ibland förhållit sig negativt till mormoner bland annat i begravningsammanslagningar.

Den ökande sekulariseringen bland finländarna och sekulariseringens inflytande på kyrkans möjligheter att växa utgör därför mormonkyrkans största yttre utmaningar i dag. Medan kyrkans medlemsantal ökade med som bäst hundratals personer om året under åren efter kriget, har ökningen praktiskt taget avstannat sedan början av 1980-talet. Nuförtiden är det faktiskt endast i utvecklingsländerna där kyrkans medlemsantal ökar betydligt. I likhet med andra kyrkosamfund står alltså mormonkyrkan i Finland inför en stor utmaning: hur kan kyrkan bevara sin relevans i den västerländska nutidsmänniskans liv eller hitta effektivare sätt att missionera? Till exempel hängivenhet till den traditionella äktenskapsmodellen och allmän värdekonserveratism tilltalar fortsättningsvis den äldre generationen, men i de yngres ögon ses dessa ofta som problematiska drag.

På liknande sätt har den demografiska profilen hos dem som ansluter sig till kyrkan förändrats anmärkningsvärt under årens lopp. Numera är det väldigt sällsynt att hela familjer konverterar till mormonismen, medan däremot till exempel antalet invandrare i kyrkan ökar. Invandrarnas livsförhållanden är ofta väldigt instabila, vilket innebär att deras bidrag till kyrkans fortsatta verksamhet oftast står på osäkrare grund än majoritetsbefolkningens. Den långsamma tillväxten kan därmed också ses som en inre utmaning för kyrkans verksamhet. Eftersom det är svårt att locka med nya personer för att organisera verksamheten finns en risk att en del av kyrkans mer erfarna medlemmar så småningom förlorar sina krafter att ta hand om lekmanuppdrag då de redan tjänat samfundet en lång tid. Det kan vara svårt att hitta lämpliga personer särskilt för tidskrävande ledningsuppdrag. Detta speglar ett allmänt problem även i många icke-religiösa föreningar i Finland där de krävande uppgifterna tenderar att hopas på några aktiva.

Dessutom är det anmärkningsvärt att medlemskapet i mormonkyrkan kan uppfattas som mycket krävande, inte minst på grund av exempelvis tiondet som medlemmarna ska betala på basis av sin förvärvsinkomst. En utövande mormon som avstår från kaffe, te och alkohol skiljer sig uppenbart i social bemärkelse från den finländska majoriteten. Det är också tidskrävande att delta i kyrkans verksamhet eftersom medlemskapet i församlingen innebär att man tar sig an

olika lekmanuppgifter utöver måndagsmötena som pågår i tre timmar. Många mormoner upplever samtidigt att tron stärks just när de arbetar med dessa uppgifter, när de kan hjälpa och stöda sina medmänniskor. Dessutom är det klart att ett medlemskap som är ”dyrt” i social bemärkelse också ger engagerade medlemmar, vilket i kombination med det finländska sinnelaget absolut är en resurs för kyrkan i Finland: ungefär hälften av de inskrivna medlemmarna i Finland är på något sätt delaktiga i verksamheten, vilket är en sällsynt stor andel globalt sett.

Internet har fört med sig vissa utmaningar för verksamhetens kontinuitet under de senaste åren. Å ena sidan är internet en ny kanal för att sprida kyrkans budskap, vilket kyrkan utnyttjar på ett professionellt sätt till och med genom avancerad sökmotoroptimering. Å andra sidan har internet också ökat särskilt de yngre medlemmarnas och de potentiella konvertiternas kännedom om kyrkans problemområden, huvudsakligen i den engelskspråkiga världen men också i Finland. Särskilt den friare tillgängligheten av forskning om kyrkans tidiga kanoniserade ”heliga historia” har orsakat konflikter mellan det dominerande sättet att framställa historien inom kyrkan, vilket är ensidigt och betonar tron, och en mer komplicerad verklighet. Detta har i sin tur lett till att en del sagt upp sitt medlemskap eller att intresset för att konvertera slocknat. Den här brytningstiden kan jämföras med de utmaningar som kristendomen på ett bredare plan gått igenom gällande sin tidiga heliga historia, då nya rön inom den historiska bibelforskningen spridits till allmänare kännedom. För att möta det här problemet har kyrkan åren 2013–2015 sammanställt en serie artiklar som berör flera teman som upplevs vara svåra ur en synvinkel som är hängiven kyrkans tro. Artiklarna kommer troligtvis att bli tillgängliga på svenska och finska under år 2017.

Avslutning

Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagens Heliga tog sina första steg i Finland redan på 1870-talet, men egentligen var det inte förrän åren efter andra världskriget som kyrkan etablerade sig som en del av det finländska samhället. Sammansatt är de lokala medlemmarna både till yrket och utbildningen ett genomsnitt av finländarna, även om den offentliga bilden av kyrkan är starkt amerikanskt färgad på grund av missionärerna. Kyrkan medverkar inte i någon egentlig ekumenisk verksamhet, men strävar efter att göra en egen pragmatisk insats för samhällets bästa, till exempel genom olika evenemang och välgörenhetsprojekt som tjänar medmänniskan, i samarbete med både världsliga organisationer och andra kyrkosamfund.

Förhållandet mellan mormonkyrkan och det finländska samhället har historiskt sett varit spänt, och ingendera har format den andra på något betydande sätt. Till medlemsantalet är kyrkan synnerligen liten, vilket innebär att det är snarast naturligt att den finländska allmänheten inte tagit till sig drag från mormonläran eller mormonkulturen. Kyrkans mest betydelsefulla insats i den finländska

kulturhistorien är mikrofilmningen av den evangelisk-lutherska kyrkans kyrkböcker strax efter andra världskriget, vilket släktforskare i hela landet kan dra nytta av än i dag. På motsvarande sätt innebär kyrkans centralstyrda karaktär att de finländska dragen har en väldigt blygsam synlighet i den lokala verksamheten. Läromaterialet och verksamhetsmodellerna produceras i stor utsträckning med amerikanska krafter i USA, och eftersom avsikten är att de ska lämpa sig för en internationell målgrupp är mormonernas religiositet väldigt homogen ur ett globalt perspektiv.

Ytterligare information om mormonererna:

www.mormonit.fi

Litteratur:

- Bringhurst, Newell G. & Hamer, John C. (red.)
2007 *Scattering of the Saints: Schism within Mormonism*. Independence: John Whitmer Books.
- Davies, Douglas J.
2003 *An Introduction to Mormonism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Givens, Terryl L. & Barlow, Philip L. (red.)
2015 *The Oxford Handbook of Mormonism*. New York: Oxford University Press.
- Ollila, Maria
2003 *Käsin kopioinnista mormonien rahoittamaan mikrofilmaukseen: suomalaisten kirkonkirjojen jäljennystyö 1924–1955*. Avhandling pro gradu i allmän kyrkohistoria. Helsingfors universitet.
- Rinne, Anna-Liisa
1986 *Kristuksen kirkko Suomessa: kertomus Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkon juurtumisesta tähän maahan*. Åbo: på eget förlag.
- Östman, Kim
2006 *Mormonismen i Finland: Kirjallisuutta, tutkimusideoita ja lähteitä*. – Uskonnontutkija – Religionsforskaren 2/2006.
2010 *The Introduction of Mormonism to Finnish Society, 1840–1900*. Åbo: Åbo Akademi University Press.

JEHOVAS VITTNEN - FÖRSVARARE AV FRIHETEN TILL ÖVERTYGELSE

Katriina Hulkkonen

Inledning

Från det sena 1800-talets USA till dagens Finland, över hela världen, har det uppkommit spänningar mellan Jehovas vittnen och det omgivande samhället, till exempel på grund av deras uppfattning att man ska undvika blod, vapenvägra och predika på offentliga platser. Trots spänningar och kraftiga känslor är Jehovas vittnen det tredje största registrerade religiösa samfundet i Finland efter den evangelisk-lutherska och den ortodoxa kyrkan. Globalt finns det ungefär 8,5 miljoner Jehovas vittnen. I den här artikeln beskriver jag Jehovas vittnens historia i Finland och ser på samfundets förhållande till det finländska samhället, till exempel utgående från frågan om militärtjänstgöring. Avslutningsvis beskriver jag samfundets utmaningar i dag, den mediepublicitet samfundet får och den religiösa förändringen i allmänhet. Artikeln baserar sig på skriftligt material och intervjuer jag gjort.

Förutom predikoarbetet på offentliga platser är läran om Gud, som Jehovas vittnen kallar för Jehova, ett karakteristiskt drag. Enligt rörelsen är Jesus Kristus Jehovas första skapelse och rikets konung i himlen sedan år 1914. Jesus har frälst mänskligheten och gett människan en möjlighet till evigt liv. För Jehovas vittnen är Bibeln (*Nya världens översättning av den Heliga skrift*) planerad av Jehova och den vägleder människorna. Den här Bibeln skiljer sig från andra bibelöversättningar till exempel gällande hur namnet Jehova används i Nya testamentet. Bibeln är viktig i all verksamhet inom samfundet. Utöver Bibeln är tidskriften *Vaktornet* central, likaså övrig litteratur som ligger till grund för bibelläsningen och tolkningen.

Väntan på den yttersta tiden kännetecknar vittnenas förhållningssätt till världen: de ser allt större prövningar omkring sig och tolkar nyheter om våld och katastrofer som tecken på att den yttersta tiden närmar sig. Samfundets lära betonar livet efter denna värld och uppfattningen om paradiset. De tror att den nuvarande världen kommer att upphöra med striden Harmageddon, varefter 144 000 av Jesu efterföljare kommer att härska i himlen medan de övriga vittnena kommer till ett paradiset på jorden. För Jehovas vittnen innebär döden ett tillstånd av omedvetenhet. Det anses att människor som inte tillhör samfundet ”uppgår i intet”.

En teokratisk ordning där Jehova och Jesus Kristus står högst i hierarkin utgör grunden för samfundets verksamhet. Vaktornssällskapet fungerar som dess förvaltningsorgan på jorden. Den globala verksamheten koordineras från huvudkontoret i New York, även Jehovas vittnens litteratur så som tidskrifterna

Vaktornet och *Vakna!* sammanställs i USA. Filialerna som finns runtom i världen sköter bland annat distributionen av litteratur till församlingarna, styr den lokala verksamheten, gör översättningsarbete och ordnar konvent (stora evenemang). I filialerna har en kommitté den högsta beslutanderätten. I församlingarna tar de äldstes råd, som består av män, hand om verksamheten, till exempel olika möten. Organisationens och församlingarnas ekonomi är beroende av de donationer som medlemmarna gör.

Församlingsmedlemmarna samlas vanligen i Rikets sal. Under mötena lär de sig samfundets lära och sedvänjor, vilket behövs för att de ska kunna kommunicera lärorna både inom samfundet och till andra människor i samband med förkunnelsearbetet. Medlemmarna studerar även Bibeln och samfundets litteratur samt övar sig i att diskutera och uppträda. Jehovas vittnen har fem möten två dagar i veckan. Dessutom håller de ett familjemöte en kväll i veckan. Utöver att delta i församlingens möten bör varje vittne göra förkunnelsearbete enligt egen hälsa, och det här arbetet rapporteras till organisationen. Förkunnelsearbetet bottnar i Jesu uppmaning att samla lärjungar och att besöka människors hem.

Samfundet ställer krav på att vittnena ska följa vissa moraliska regler och beteenderegler samt att de ska bekänna bestämda trosuppfattningar. De deltar inte i verksamhet som uppfattas som samhällelig eller fosterländsk, så som politik. Vittnena stöder inte heller välgörenhetsorganisationer och firar inte nationella högtidsdagar. Jehovas vittnen accepterar inte tobaksrökning, blodtransfusion, blodmat eller överdriven alkoholkonsumtion. Samfundets moralregler gäller också människans sexualitet, enligt reglerna hör sexualiteten endast till äktenskapet. De äldstes råd kan utesluta en församlingsmedlem ur samfundet om han eller hon anses bete sig mot samfundets regler.

Samfundets skeden i Finland

Jehovas vittnens första skeden utspelade sig i slutet av 1800-talet i Amerika. Charles Taze Russell (1852–1916), född i Pennsylvania, anses vara rörelsens grundare. År 1879 började Russell utge tidskriften *Vaktornet* (*Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*). Några år senare grundade han föreningen Sions vaktorns traktatsällskap som publicerade och spred traktat, böcker och tidskrifter. Den första filialen i Europa öppnades i London år 1900. De första influenserna kom till Finland under 1900-talets första årtionde, då *kolportörer* (predikanter) som kom från Sverige hämtade med sig Russells litteratur till den sydvästra kusten. Då bekantade sig affärsmannen Emil Österman (1868–1940) från Åbo med samfundets litteratur och trosföreställningar. Österman inledde samfundets egentliga verksamhet i Finland tillsammans med vännen Kaarlo Hartevea (1882–1957). De började sprida rörelsens litteratur.

Till en början var Österman och Harteve ansvariga för att översätta Russells litteratur till finska och att publicera hans böcker. Föreläsningsverksamheten kom igång år 1910 och följande år spreds verksamheten till flera städer och till landsbygden. Dessutom grundades den första finländska filialen i Helsingfors. Samfundets viktigaste publikation, tidskriften *Vaktornet*, utkom första gången på finska i november 1912. I början av 1900-talet och under 1920-talet växte samfundet märkbart. Samtidigt stärktes spänningarna mellan Jehovas vittnen och resten av samhället. År 1921 började en annan tidskrift på finska utkomma vid sidan av *Vaktornet*, nämligen *Kultainen Aika*. Organisationens nutida namn Jehovas vittnen började användas år 1931.

Krigstiden försvårade verksamheten för Jehovas vittnen. År 1940 förbjöds och nedlades Vaktornets Bibel- och traktatsällskaps verksamhet i Finland genom ett domslut. Kaarlo Harteve beordrades i husarrest år 1942, varifrån han befriades efter att kriget upphörde i september 1944. Det blev också förbjudet att trycka litteratur. Förkunnelsearbetet och samfundets verksamhet fortsatte i alla fall informellt i olika former under kriget. Sommaren 1945 fick organisationen tillstånd att åter börja publicera bland annat *Vaktornet*. Samma år registrerade sig Jehovas vittnen som ett religiöst samfund i Finland. År 1951 började tidskriften *Kultainen Aika* publiceras som tidskriften *Vakna!*. I mitten av årtiondet började organisationen bygga rikets salar i Finland och den första stod klar i Åggelby i Helsingfors år 1956.

År 1962 flyttade den finländska filialen från Helsingfors till Vanda. På 70-talet började Jehovas vittnen publicera inspelningar vid sidan av litteraturen, till exempel spelades Bibeln in på finska. På 1980-talet ökade filialens boktryckeriverksamhet avsevärt till följd av att det bland annat skedde en betydande utveckling inom trycktekniken. En annan nyhet var att rikets salar byggdes på rekordtid med en ny metod: salarna uppfördes på några dagar med talkokrafter. På 1990-talet blev vittnenas verksamhet mer internationell och samarbetet särskilt med Ryssland och de baltiska länderna ökade. I Finland började även antalet mångspråkiga församlingar öka. Den finska översättningen *Raamattu – Uuden maailman käännök* publicerades år 1995.

År 2013 lanserade Jehovas vittnen sin nya webbplats där man till exempel kan läsa, lyssna på och se litteraturen på teckenspråk. Den blå JW.ORG-logon, ett registrerat varumärke, gör reklam för sidan och finns på allt material som rörelsen producerar. 2010-talet har även fört med sig andra nyheter, så som video- och tv-portalen JW Broadcasting och reklamställningarna med litteratur som syns i gatubilden. I förkunnelsearbetet använder vittnena dessutom tabletdatorer. Ett manligt vittne minns hur annorlunda det var att göra förkunnelsearbete på landsbygden på 1950-talet jämfört med i dag (fritt översatt från finska):

Nuförtiden finns det ju så många olika arbetsformer, då var faktiskt den viktigaste eller den enda arbetsformen att man gick till folks hem, från dörr till dörr, och blev egentligen insläppt direkt i vardagsrummet. [...] dörrarna

var öppna och man var alltid tvungen att gå ända in i kammarn för att hitta husfolket.¹

Till följd av de organisationsförändringar som skett inom det globala samfundet lades filialerna i Estland, Lettland och Litauen ned år 2013. Ledningen för verksamheten i dessa länder flyttades till filialen i Finland. Följande år flyttades tryckeriverksamheten vid filialen i Vanda till Tyskland av ekonomiska orsaker. År 2016 fanns det ungefär 300 Jehovas vittnen-församlingar i Finland med mötesverksamhet på femton språk. Vid filialen i Vanda har man också börjat översätta publikationer till samiska. I Finland har ökningen av samfundets medlemsantal varit jämn och den har till stor del följt utvecklingen i resten av västvärlden, men sedan år 2009 har tillväxten av medlemmar avstannat. År 2016 fanns det ungefär 18 500 vittnen i Finland.

Jehovas vittnen i det finländska samhället

Jehovas vittnen upplever att de verkar i denna värld, men att deras härskare är Gud, inte någon människa. Uppfattningen grundar sig på Jesu ord: ”Mitt rike hör inte till denna världen”. Enligt samfundets uppfattning är Jehovas vittnen ”underordnade Jesu himmelska rike”, oberoende av staten där de bor. Samfundets riktlinjer anger att Jehovas vittnen ska hålla sig neutrala i frågor som berör den övriga världen och samhället och därför deltar de inte i någon verksamhet som har med fosterländskhet eller krig att göra. Samtidigt anser sig Jehovas vittnen inte vara emot samhället. Ett vittne berättade i en intervju att Jehovas vittnen vill följa lagen och anpassa sig till den, oberoende av vilken lag som gäller, bara den inte hindrar människan från att tjäna Gud.

Jehovas vittnen är ett internationellt samfund med en stark social sammanhållning. Samfundet gör en klar skillnad mellan Jehovas vittnen och andra människor. Vittnenas förhållande till samhället och andra religioner bottnar i två uppfattningar. Den första är uppfattningen om det egna samfundets särställning och dess uppgift att förkunna budskapet och undervisa som alltså är separat från de frågor som har med staten att göra. En annan uppfattning som definierar förhållandet till samhället är samfundets internationella karaktär och föreställningen om ett ”brödraskap”. Jehovas vittnen tjänar Jehova och hör till en världsomfattande gemenskap, vilket leder till att de inte upplever att de är en del av det världsliga och politiska systemet, till exempel röstar de inte i val.

¹ *Nyhdän on niin monia eri työmuotoja, mutta silloin tosiaankin päämuotona pelkästään oli, että mentiin ihmisten koteihin ovelta ovelle ja oikeastaan suoraan pääsi olohuoneeseen. [...] ovet oli avoinna ja aina piti mennä peräkammariin asti välillä, että löysi talonväkeä.*

Förhållandet till andra trossamfund

Jehovas vittnen godkänner inte andra religionssamfund eller religiösa och andliga traditioner. De anser sig representera den enda rätta kristendomen. Jehovas vittnen har inte ekumeniska strävanden eller något egentligt samarbete med andra trossamfund. Ledarna för samfundet i Finland har deltagit i olika diskussionstillfällen och skrivit artiklar bland annat till olika verk som handlar om mångkultur. Som religiöst samfund vill Jehovas vittnen upprätthålla en neutral relation till andra trossamfund. Samfundet betonar emellertid att andra religioner inte lär på samma sätt, till exempel hur namnet Jehova används. Jehovas vittnen anser att läran om treenigheten och själens odödlighet är icke-bibliska. I samfundets litteratur och texterna på webben utgör skillnaden mellan Jehovas vittnen och andra religioner ett viktigt tema. I publikationen *Vad lär Bibeln?* står det: ”Sann religion leder till evigt liv. Falsk religion leder till tillintetgörelse. Jehova vill inte att någon skall bli tillintetgjord, och därför ger han människor överallt möjlighet att lära känna honom”.

Enligt kyrkohistorikern Juha Seppo blev Jehovas vittnens förhållande till den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och andra religiösa samfund spänningsfyllt redan under rörelsens första skeden, eftersom Jehovas vittnen ansåg att de andra religionernas läror vilseledde människor. Eftersom redaktionen var amerikansk förekom ingen direkt kritik i publikationerna mot till exempel den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, utan främst de stora kyrkosamfundet, särskilt den katolska kyrkan, utsattes för kritik. På 1920-talet kritiserade den evangelisk-lutherska kyrkan Russels bibeltolkning och samfundet ansågs vara icke-kristet. Enskilda medlemmar i den evangelisk-lutherska kyrkan har även senare skrivit i polemiska ordalag om Jehovas vittnen. På motsvarande sätt har en del av Jehovas vittnens publikationer kritiserat den evangelisk-lutherska kyrkan bland annat för dess liberala uppfattningar till exempel i förhållande till kvinnopräster och till lagen om registrerat partnerskap som stiftades år 2001. Inom samfundet har kvinnor inte möjlighet att arbeta inom förvaltningsorganen och har ingen rätt att undervisa i församlingen. Arbetet från dörr till dörr är kvinnornas centrala uppgift.

Förhållandet till samhället

Enligt sociologen Andrew Holden har Jehovas vittnen ett motsägelsefullt förhållande till det omgivande samhället. Å ena sidan strävar Jehovas vittnen efter att skydda sig från världen genom att dra stränga gränser. Å andra sidan är de inte helt isolerade från resten av samhället. Samfundet behöver samhällets lagstadgade beskydd och dess materiella resurser. Dessutom arbetar en stor del av vittnena i olika yrken utanför samfundet. Jehovas vittnen bedriver verksamhet på samma sätt på olika håll i världen enligt den linje som dragits upp i USA. De kan ändå i viss

mån ta till sig drag från den omgivande kulturen till sin egen livsstil, så som klädsel och hobbyer. Även den finländska kulturen har presenterats globalt till exempel i tidskriften *Vakna!* där man publicerat artiklar om stavgång, pilkfiske och bastubad. Förhållandet mellan det finländska samhället och samfundet kommer ofta fram i diskussioner som berör olika problematiska situationer och religionsfrihet. Till exempel religionsundervisningen, blodfrågan och vapenvägran ger upphov till debatt och även Jehovas vittnens förkunnelsearbete har orsakat problem.

Barnen till Jehovas vittnen deltar inte i skolans religionsundervisning. Enligt organisationen kan barnen ändå delta i lektioner som berör olika religioner. Ett vittne berättar att debatten om religionsundervisningen var en "het potatis" på 1960-talet och att frågan klarades upp på 1970-talet. Enligt honom ordnade samfundet egna religionslektioner för barn som var Jehovas vittnen innan de befriades från den vanliga religionsundervisningen. Enligt rörelsen bör bland annat följande teman och situationer beaktas inom skolundervisningen: evolutionsläran, sexualundervisningen och situationer som innebär tävling och konkurrens. För vittnena har Gud skapat allt som lever, abort och homosexualitet är inte acceptabelt, och verksamhet som innebär tävling godkänns inte.

Förutom religionsundervisningen har även principen om att undvika blod skapat spänningar mellan samhället och Jehovas vittnen, både i Finland och på annat håll i Europa. Jehovas vittnen anser att blod är farligt både moraliskt och fysiskt. De anser att Bibeln uppmanar människan att undvika blod, att använda blod anses vara "avgudadyrkan". Blodet förknippas också med att Jesus offrades. Dessutom anser vittnena att blodtransfusioner är farliga för hälsan. En del medlemmar har upplevt diskriminering inom hälsovården på grund av sin föreställning om blodläran. Rörelsen har en informationstjänst för sjukhus och ett kommitténätverk för sjukhuskontakter som fungerar som förmedlande länk mellan patienterna och läkarna. Vittnena följer även den medicinska utvecklingen och informerar om behandlingsformer utan blod. Dessutom har varje Jehovas vittne ett vårdtestamente där viljan till vård utan blod framgår.

Frågan om värnplikt

Jehovas vittnens totalvägran att delta i värnplikten blev ett samhällsproblem efter andra världskriget. Före kriget och under kriget tillämpades samma straff för Jehovas vittnen som för andra vapenvägrare. År 1949 började man tillämpa specialarrangemang för dem: de vittnen som vägrade beordrades till Hästö-Busö fästning utanför Hangö. Dessutom dömdes de till 3–6 månader långa fängelsestraff efter att ha vägrat utföra sina uppgifter. Försöken på Hästö-Busö misslyckades. Under 1950- och 60-talen försökte myndigheterna lösa problemet som Jehovas vittnens totalvägran orsakade med hjälp av olika utredningar. År 1959 stiftades en ny lag enligt vilken Jehovas vittnen skulle utföra sin tjänst vid en särskild

arbetsanstalt som grundades i Karvia i Norra Satakunta. Vittnena vägrade arbeta vid anstalten, eftersom de ansåg att det handlade om värnplikt i alla fall. Dessutom var omständigheterna eländiga: huset var gammalt, en anspråklös träbarack, och i rummen bodde sex till åtta personer. Ett manligt vittne beskrev sina minnen från Karvia så här:

Vi hade ett bestämt dagsprogram där vi studerade Bibeln lite, höll möten och sen spelade vi och gjorde allt möjligt annat roligt, att sånt var det. Den största saken var att det var isolerat och man fick en sån känsla, när man var där, att den övriga världen rullar på utan mig och jag har liksom fastnat på plats, då jag är här.²

President Urho Kekkonens och justitiekansler K. J. Långs besök vid anstalten år 1968 bidrog till att arbetsanstalten i Karvia stängdes. I rapporten som Lång sammanställde på uppdrag av Kekkonen konstaterade han att arbetsanstalten och straffen var meningslösa. Slutligen presenterade han olika förslag till lösningar, av vilka en var fullständig befrielse från värnplikt. Arbetsanstalten i Karvia lades ned år 1969. Efter det här dömdes Jehovas vittnen till fängelsestraff då de vägrade tjänstgöra. Senare återinfördes arbetskolonistraffen. Under 1960- och 70-talen fördes en livlig debatt i offentligheten om Jehovas vittnens totalvägran parallellt med diskussionen om vapenvägran på grund av politiska motiveringar. Enligt major Jami Virta var inställningen till frågan om Jehovas vittnens värnplikt allmänt taget skarp, såväl bland myndigheterna och tjänstemännen som i offentligheten, men diskussionen ledde till att Jehovas vittnen befriades från värnplikten år 1987.

Men diskussionen kring värnplikten upphörde inte. Till exempel år 2007 publicerade Försvarsministeriets kommitté ett betänkande om situationen och år 2013 publicerades rättshistorikern Jukka Kekkonens utredning i ämnet. I rapporten skrev Kekkonen att när undantagslagen som berörde Jehovas vittnens befrielse utformades motiverades den med humanitära skäl. Han ansåg att den allmänna diskussionen om de långa tiderna vid arbetsanstalten och fängelsestraffen som vittnena lidit av bidrog till beslutet. Enligt Kekkonen var problemet dessutom kriminalpolitiskt: eftersom antalet fångar i Finland var högt i internationell jämförelse ville myndigheterna sänka det till de andra nordiska ländernas nivå. Jehovas vittnen är nöjda med den nuvarande situationen, men i rapporten konstaterade Kekkonen att situationen inte är tillfredsställande med tanke på att medborgarna ska behandlas lika. Inga ändringar i värnpliktens nuvarande utformning är ändå i sikte.

2 *Meillä oli tietty päiväohjelma, jossa me vähän tutkittiin Raamattua, pidettiin kokouksia ja sitten pelailtiin ja tehtiin kaikenlaista muuta hauskaa, että se oli semmonen. Suurin asia oli, että se oli eristyksissä ja semmoinen tuntu tuli, kun siellä oli, että muu maailma menee menojaansa. Mä olen ikään kuin jäänyt asemalle, kun mä olen täällä.*

Samfundets utmaningar i dag

Negativ publicitet

Enligt enkäten Gallup Ecclesiastica förhåller sig finländarna negativt till Jehovas vittnen, liksom även till andra sådana åskådningar som ställer sig avvisande till det omgivande samhället. Under tidigare årtionden har samfundets utmaningar främst gällt frågor om religionsfrihet men i dagens läge förverkligas religionsfriheten väl i Finland även för Jehovas vittnen. Dagens utmaningar är annorlunda: frågorna hör samman med den allmänna religiösa förändringen i västvärlden, att ökningen av samfundets medlemsantal har avstannat, samt att den negativa publiciteten ökat under de senaste åren. Dessutom har dessa utmaningar ett samband med varandra.

I medierna behandlas Jehovas vittnen i synnerhet utgående från vad samhället utanför samfundet upplever att är till besvär. De teman som lyfts fram handlar ofta om värnplikt, arbetet från dörr till dörr och blodfrågan som diskuterades i Finland särskilt på 1990-talet. Samfundets metod för att fort bygga rikets salar har också uppmärksammats i medierna. På 2010-talet har man i offentligheten diskuterat bland annat Jehovas vittnens tillvägagångssätt då medlemmar utesluts ur samfundet, till exempel att andra vittnen börjar undvika dem och att de ställs inför en intern rättegång i församlingen. Särskilt berättelser av personer som lämnat samfundet har väckt debatt. Den kritiska rapporteringen och diskussionen i medierna som berör Jehovas vittnen i dag är ändå inte ett nytt fenomen. Ett Jehovas vittne drar sig till minnes hur fientligheten kom till ytan på grund av frågan om vapenvägran efter att kriget upphört. Mannen upplevde att människor hade felaktiga antaganden om vittnenas verksamhet och attityder, vilket uttryckligen berodde på tidningarnas sätt att beskriva Jehovas vittnen.

Det är en ständig kamp för Jehovas vittnen att leva i dagens värld och att göra förkunnelsearbete trots andra människors motstånd. De anser att den negativa bilden av samfundet som förmedlas via medier och en del människors negativa förhållningssätt på sätt och vis är en del av vad det innebär att vara ett Jehovas vittne. Ett manligt vittne lyfter fram hur det i Bibeln beskrivs att de som följer i Kristi fotspår blir utsatta för hat. Han menar att omgivningens negativa förhållningssätt egentligen uppfyller den här profetian och på så sätt är situationen förstäelig. Mannen upplever ändå att människor i allmänhet förhåller sig positivt till Jehovas vittnen. En annan informant påpekar att vittnena ofta behandlas ensidigt och fördomsfullt i medierna. I artiklarna förvrängs vittnenas tro och liv och marginella företeelser lyfts fram som något viktigt. Inom samfundet upplever man också att den ökade publiciteten kan förklaras med att en del före detta medlemmar har vänt sig mot samfundet.

Religiös förändring

Dagens utveckling av samfundets medlemsantal i västvärlden och Finland är en utmaning för Jehovas vittnen. Vissa länder i Afrika, Sydamerika och Asien har varit samfundets största tillväxtområden under de senaste åren. Samfundet växte fort i västvärlden under 1900-talet, vilket enligt sociologen Rodney Stark och ekonomen Laurence R. Iannaccone bland annat berodde på att Jehovas vittnen är en rörelse med kristen bakgrund. En annan bidragande orsak var att Jehovas vittnen tar avstånd från världslig kultur och ställer klara moraliska regler. En tillräcklig spänning i relation till det omgivande samhället och uteslutningen av medlemmar som är missnöjda med reglerna främjar samfundets tillväxt, eftersom detta bidrar till att människor är delaktiga och engagerar sig inom samfundet. Rekryteringen av nya medlemmar och ett tillräckligt stort antal barn som socialiseras in i samfundet balanserar för sin del det antal som lämnat samfundet, blivit uteslutna eller avlidit. Den starka sociala gemenskapen, det offentliga förkunnelsearbetet, kraven på moraliska principer, så som att undvika blod, är exempel på särdrag som inte tilltalar ett särskilt stort antal människor nuförtiden. Det är en utmaning för samfundet att hitta potentiella medlemmar, eftersom möjligheterna att växa inte är helt obegränsade i dagens samhälle.

Spänningarna mellan samfundets principer och de attityder som råder i samhället utgör samfundets största utmaningar. Enligt ett vittne som jag intervjuat är samfundets största utmaning att människor inte längre är intresserade av Bibeln eller andliga frågor: förr trodde finländarna på Gud och Bibeln och då var det enklare att diskutera religion med dem. Han berättade hur den här förändringen i människors religiositet också påverkat Jehovas vittnens verksamhet. Folk vill inte längre ta emot besök hemma hos sig, så samfundets verksamhet har omformats till att i stället bli mer synlig i offentligheten. Samfundets förkunnelsearbete och möten med människor sker numera i allt större utsträckning vid reklamställningarna med tidskrifter och särskilt på internet. Tanken att samfundet ska skapa ett eget "brand" för att vara annorlunda än andra åskådningar betonas allt mer inom verksamheten.

Enligt sociologen Andrew Holden motsätter sig Jehovas vittnen den sekulära världen, eftersom de anser att den hotar deras religiösa identitet. Det världsliga samhället uppfattas som moraliskt orent och anses äventyra Jehovas vittnens frälsning. Trosföreställningarna som betonar världens undergång och bevarandet av medlemmarnas moraliska renhet är exempel på hur rörelsen hanterar de hot och den mångfald som finns i världen. Morálnormerna i samhället och den religiösa förändringen påverkar Jehovas vittnens verksamhet även när det gäller hur samfundet ska lyckas leva vidare och få medlemmarna att stanna kvar inom samfundet. Samfundet måste hålla fast vid sina regler och utesluta medlemmar för att den sociala sammanhållningen ska bevaras. En informant beskriver motsättningen så här:

Nå, om de allmänna normerna inte stämmer överens med våra, så vi har hela tiden den här utmaningen, att hur ska vi upprätthålla de här bibliska principerna som Gud har gett oss i våra liv, när folk runt omkring liksom ändå inte gör det.³

Slutsatser

Jehovas vittnens inflytande på det finländska samhället är särskilt påtagligt i debatten som förts om värnplikten. Debatten har pågått ända fram till i dag och vittnenas särställning har aktualiserat frågan om medborgarnas jämlikhet. Utöver värnpliktsfrågan upplever samfundet att vittnena varit så att säga ”förkämpar” i skiftet mellan 1960–70-talen till exempel i frågan om religionsundervisningen och att trosfriheten förbättrats i Finland till följd av deras insats.

Det finländska samhället har inte påverkat Jehovas vittnens samfund på grund av dess globala organisation och linjedragningar, men samhället bestämmer ramarna för samfundets verksamhet i form av lagar och beskattning. Dessutom är samfundets ledning i kontakt med politiska aktörer i frågor som berör samfundets verksamhet och vittnen har deltagit i olika diskussionstillfällen med representanter för andra trossamfund. Jehovas vittnen upplever inte att det ekumeniska samarbetet är ett gott tillvägagångssätt, utan de anser att deras religion är den enda rätta.

Samfundets utmaningar kan knytas an till två teman, nämligen media och religiös förändring, som båda har att göra med frågan om samfundets medlemsantal. Diskussionen kring samfundet som förts i medierna är en utmaning för Jehovas vittnen, även om den inte haft ett direkt samband med antalet medlemmar under tidigare årtionden. Däremot kan den negativa publiciteten och den avstannade medlemstillväxten inverka på samfundets funktionsförmåga och tillgångar och möjligtvis även samfundets position i samhället. Samtidigt stärker den negativa publiciteten identiteten inom gruppen och uppfattningen om en värld där ondskan styr. Vid sidan av medieuppmärksamheten är den allmänna religiösa förändringen en utmaning för Jehovas vittnen. Till exempel att religionen uppfattas som en privatsak och att den institutionella religionen inte längre är lockande kan göra det allt svårare att locka nya medlemmar. Frågan har ändå två sidor, eftersom den religiösa mångfalden har ökat. Den konservativa religionen har inte försvunnit från västländerna, så det kommer säkert att finnas en plats för Jehovas vittnens starka sociala gemenskap och de klara gränser som moralföreställningarna ställer också i framtiden.

³ *No jos yleiset normit ei menekkään niitten mukaisesti, ni meil on koko aika haaste, että millä lailla me ylläpidetään näitä Jumalalta saatuja Raamatun periaatteita elämässämme, kun toisaalta niinkun ympärillä ei kaikki kuitenkaan niin tee.*

Ytterligare information om Jehovas vittnen:

Jehovas vittnens svenskspråkiga webbplats: <https://www.jw.org/sv/>

Jehovas vittnens finskspråkiga webbplats: <https://www.jw.org/fi/>

Jehovas vittnens video/tv-portal JW Broadcasting: <https://tv.jw.org/#fi/home>

Litteratur:

Haavio, Ari

1965 Suomen uskonnolliset liikkeet. Borgå & Helsingfors: Werner Söderström.

Hautaviita, Jukka

1984 Uskonnonvapaus ja asevelvollisuus – tapaus Jehovan todistajat. Kettil Bruunin rahasto ”Jehovan todistajat pois vankiloista”.

Jehovas vittnen

1993 Jehovas vittnen – Förkunnare av Guds rike.

Jehovas vittnens årsbok

1990 Jehovas vittnens årsbok.

Karvinen, Jarmo

1981 Jehovas vittnen. – Aktuella religiösa rörelser i Finland. Red. Nils G. Holm. Åbo: Åbo Akademi. 323–339.

Kekkonen, Jukka

2013 Selvitys Jehovan todistajien vapauttamista asepalveluksen suorittamisesta koskevasta lainsäädännöstä. Helsingfors: Försvarsministeriet.

Lång, K. J.

2004 Jehovan todistajat asevelvollisina. – Rikos ja rangaistus, oikeus ja (1968) kohtuus. Red. Klaus Mäkelä & Ilkka Taipale. Acta poenologica 1/2004. Vanda: Fångvårdens utbildningscentral. 168–234.

Ronimus, Seija

2011 Vartiossa maailmaa vastaan: tutkimus Jehovan todistaja -yhteisöstä eronneiden kokemuksista. Doktorsavhandling. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C osa 318. Åbo: Åbo universitet.

Ropponen, Jukka

2008 Jehovan todistaja -oppilas. – Moniuskontoinen koulu oppimisympäristönä. Red. Arto Kallioniemi & Juha Luodeslampi. Helsingfors: Lasten Keskus/LK-Kirjat. 91–96.

Seppo, Juha

1983 Uskovien yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 127. Helsingfors: Finska kyrkohistoriska samfundet.

DE RELIGIONSLÖSA I FINLAND

Esa Ylikoski

Inledning

Humanismen är ett resultat av en lång tradition av fritt tänkande som inspirerat många stora tänkare och kreativa konstnärer i vår värld samt gett upphov till vetenskapen.¹

Nuförtiden är religionslöshet en betydande del av åskådningssmiljön i Finland och i världen. De religionslösas åskådningssfrihet har utvecklats stegvis under Finlands 100-åriga självständighet. Utvecklingen mot ett sekulariserat samhälle har skett så småningom, men takten har ökat särskilt under 2000-talet. Situationen gällande tanke-, samvets- och religionsfrihet varierar anmärkningsvärt mellan olika länder. Enligt rapporten *Tankefrihet 2015*, publicerad av Internationella humanistiska och etiska unionen IHEU, är situationen i Finland inte den bästa möjliga, men långt ifrån den sämsta.

Den sekulära humanismen har sina rötter i antikens Grekland. Humanismens världsbild bottenar i naturalismen som hävdar att det inte behövs något övernaturligt för att förklara världen. De stora världsreligionerna hävdar att de grundar sig på en universell uppenbarelse. Humanisterna däremot anser att människan själv har förmågan att skapa en pålitlig världsbild som ständigt utvecklas genom kritiskt och rationellt tänkande. Den humanistiska etiken utgår från människan: människans liv är unikt och hon lever endast en gång.

Regeringsformen år 1919 och religionsfrihetslagen som trädde i kraft i början av år 1923 gav medborgarna i Finland möjligheten att inte höra till något religiöst samfund alls. I grundlagen och religionsfrihetslagen, som förnyades i början av 2000-talet, uttrycktes rätten till religionslöshet tydligare än tidigare. Ändå förekommer fortfarande en praxis som ställer människor i en ojämlig position på grund av åskådning. De organisationer som grundats av religionslösa har som mål att skapa en stat där människor behandlas jämligt oavsett religion eller övertygelse och där den offentliga makten varken gynnar eller diskriminerar religiösa samfund. Den nya diskrimineringslagen ger bättre förutsättningar för att förverkliga jämlikheten då lagen förpliktar bland annat läroanstalter att utarbeta jämlikhetsplaner före början av år 2017.

¹ Internationella humanistiska och etiska unionen, IHEU.

Religionslösheten är ett mer komplext fenomen än vad som ofta framkommer i den finländska debatten. Till exempel är inte endast de som identifierar sig som ateister eller agnostiker religionslösa, inte heller endast medlemmar och personer som stöder humanistförbundet Humanistiliitto och fritänkarförbundet Vapaa-ajattelijain liitto. Också skeptiker och personer som är likgiltigt inställda till religioner kan vara religionslösa. I nuläget finns de religionslösa på båda sidor av den politiska färgskalan, även om de som gick ur kyrkan på 1930-talet, och även senare, stämplats som kommunister.

I dag på 2000-talet kan man i offentligheten också se personer som säger sig vara ateister till sin tankevärld även om de hör till den evangelisk-lutherska kyrkan. I de judiska församlingarna är det här ett fenomen som förekommit länge. Bland kyrkans medlemmar och i andra religiösa samfund finns det särskilt just nu, och har även tidigare funnits, människor som till sin tankevärld är icke-religiösa. Samtidigt kan det förekomma synnerligen starkt troende människor bland dem som inte hör till något religiöst samfund. Människors åsikter, trosföreställningar och identiteter kan stå i stark kontrast till deras formella religiösa tillhörighet. Därför utvecklas religionslösheten som fenomen och som socialt och kulturellt begrepp, och kräver tolkningar som sträcker sig längre än siffrorna i statistiken.

Enligt Europeiska människorättsdomstolens definition omfattar de religionslösa ateister, agnostiker, skeptiker och personer som är likgiltigt inställda till religioner. Också i anslutning till den grundläggande rättigheten till religions- och samvetsfrihet ses de religionslösa som en mångformig och bred åskådningssmässig gruppering som omfattar olika slags människor.

I den här artikeln granskas religionslöshetens idéhistoria, olika organisationers uppkomst, målsättningar och inflytande på det finländska samhället. Religion och religionslöshet i dagens Finland diskuteras även med utgångspunkt i den senaste statistikforskningen.

Religion och religionslöshet i den finländska värdediskussionen på 2000-talet

Enkätundersökningen *Gallup Ecclesiastica*, utförd av Kyrkans forskningscentral med ett brett urval svarande, visar att åskådningarna blir allt mer individualiserade och att åskådningarnas mångfald ökar. Resultaten beskriver även religionslösheten i Finland. Enligt undersökningen fördelar sig finländarnas åskådningssmässiga och andliga identiteter enligt följande: paganer 9 procent, ateister 13 procent, religionslösa 19 procent, agnostiker 27 procent, sökare 31 procent, materialister 32 procent och humanister 46 procent.

Svarsmöjligheterna överlappar delvis varandra: 62 procent identifierade sig som lutheraner, 39 procent som troende, 32 procent som religiösa, 22 procent som kyrkliga, 14 procent som religiöst troende, 6 procent som pånyttfödda

kristna och 2 procent som karismatiska kristna och 1 procent av de svarande hade valt alternativet fundamentalist. Finländarnas tro eller icke-tro på Gud har enligt forskningen förändrats synnerligen kraftigt från år 2007 till år 2011, vilket följande tabell visar:

Tabell 1.

Påstående	2007 av samma åsikt	2011 av samma åsikt
Jag tror inte på Guds existens	11 %	21 %
Jag tvivlar på Guds existens	6 %	7 %
Jag tror på Gud enligt den kristna trosläran	37 %	27 %
Jag tror på Gud, om än på ett annat sätt än kyrkan lär	27 %	23 %
Jag vet inte riktigt om jag tror på Gud eller inte	19 %	17 %

Ökningen av antalet personer som inte tror att Gud existerar på så här kort tid är statistiskt och kulturellt sett en påtaglig förändring. Samtidigt är det fråga om ett generationsfenomen eftersom den yngre generationen i betydligt högre utsträckning än de äldre väljer alternativ som pekar på religionslöshet. Också andelen finländare som anser att vissa kristna läror är sanna, så som att Jesus är Guds son och född av en jungfru, sjönk klart mellan åren 1999 och 2011.

Undersökningen som genomfördes år 2011 gav ett annorlunda resultat gällande finländarnas förhållande till kristna element i institutioner som upprätthålls av staten. Över 60 procent av de svarande förhöll sig mycket positivt till att sjunga ”sommarsalmen vid skolavslutningen”, medan över 80 procent av de svarande förhöll sig positivt till frågan. För övrigt förhöll sig färre än hälften av de svarande mycket positivt, men tillsammans med alternativet ”ganska positivt” fick dessa svarsalternativ stöd av en klar majoritet.

Även om ateisterna, fritänkarna och humanisterna inte ser sig som en religiös grupp beskriver finländarnas förhållningssätt till dessa åskådningsgrupper åsiktsklimatet: 26 procent (13 % + 13 %) förhöll sig mycket eller ganska negativt till ateister, 22 procent (6 % + 16 %) mycket eller ganska positivt, 40 procent förhöll sig varken positivt eller negativt och 12 procent kunde inte svara. På samma sätt rörde sig 40 procent i ”gråzonen” i sitt förhållningssätt till fritänkare, medan 22 procent var mycket eller ganska negativa och 22 procent mycket eller ganska positiva. För majoriteten var ett neutralt förhållningssätt till religionslösa ”grupper” karakteristiskt inom ramen för den här undersökningen.

Det har skett en klar förändring i finländarnas moraluppfattningar på ungefär 30 år. Andelen som ”aldrig skulle acceptera” skilsmässa, abort, eutanasi eller homosexualitet är väldigt liten. Den sekulära etiken kommer till uttryck inom

det finländska familjelivet bland annat på så sätt att samboförhållanden är vanliga och att civila vigslar har blivit allt vanligare.

Den sekulära humanismens historia

Som tidigare nämntes är den sekulära humanismen inte ett modernt fenomen, utan dess rötter finns i antikens Grekland. Protagoras förde fram att människan är alltings mått, Demokritos började studera naturen och utvecklade atomläran, Hippokrates undersökte orsaker till sjukdomar och Sokrates lärde folk att ifrågasätta. Renässansens humanistiska kulturströmning grundade sig i antikens bildningsideal och betonade skillnaden mellan människo- och naturforskning i förhållande till läran om gud.

Humanism är ibland ett problematiskt ord. För många betyder det en allmänt mänsklig och tolerant livshållning, men för andra har det en mer begränsad betydelse, det vill säga humanistiska vetenskaper. Humanismen är i alla fall ett resultat av en lång tradition av fritt tänkande som inspirerat många stora filosofer och kreativa konstnärer. Humanismen förstås ofta som ett västerländskt tänkande, men också i andra kulturer förekommer tanketraditioner där samma drag kommer till uttryck.

I Europa utvecklades humanismen under renässansen till en kulturell strömning som grundade sig på antikens bildningsideal. Den omfattande utvecklingen inom naturvetenskaperna, som inträffade vid början av den nya tiden, revolutionerade tänkandet. Man betonade människans prestationer och möjligheter. Inom vetenskapsfilosofin var empirismen viktig för humanismen, det vill säga tanken att kunskap uppkommer genom erfarenhet och observation. Locke, Hume och Hobbes skapade grunden för upplysningstänkandet. Benämningen fritänkare härstammar från 1600-talets England där det syftade på ett tänkande som avviker från statskyrkans lära.

Upplysningsfilosoferna krävde demokrati och jämlikhet inför lagen. De kritiserade krigsföringen och den blinda tilltron till statens och kyrkans auktoritet. Sedan slutet av 1700-talet har de här humanistiska tankegångarna förekommit i debatten, även om utvecklingen inte är lineär. Naturvetenskapernas utveckling under 1800- och 1900-talen hade en central betydelse för den vetenskapsbaserade världsbildens spridning.

De religionslösa organiserar sig i Finland

Det fanns religionslösa i Finland redan före självständigheten, även om religionslösheten inte erkändes officiellt. Det fanns också andra som krävde religionsfrihet. År 1887 grundades en förening som förespråkade religionsfrihet

och tolerans i Finland. Senaten förkastade ändå enhälligt det tillstånd som krävdes för att grunda föreningen och påbörja verksamheten. Till föreningens grundare hörde bland andra författaren Minna Canth. När det gäller lagstiftningen togs inledningsvis endast mycket försiktiga steg i riktning mot religionsfrihet i slutet av autonomins tid, då dissenterlagen som stiftades år 1889 enbart gällde de protestantiska inriktningarna.

Efter sekelskiftet växte en ny religionskritisk medborgarverksamhet fram, till och med i form av civil olydnad. Följaktligen tvingades samboende par som vägrade gifta sig kyrkligt till kristet äktenskap genom domstolsbeslut i början av 1900-talet. År 1905 inledde föreningen Prometheus, som förde fram olika icke-religiösa tankegångar, sin verksamhet vid Helsingfors universitet. Föreningen grundades av Edvard Westermarck tillsammans med Rolf Lagerborg. Övriga viktiga medlemmar var bland andra Wilhelm Bolin, Yrjö Hirn, Rafael Karsten och Ernst Lampén.

Inom arbetarrörelsen, som växte fram också i Finland kring sekelskiftet, fanns en dominerande kyrkokritik som influerades av den internationella arbetarrörelsen. Det socialdemokratiska partiprogrammet som lades fram vid kongressen i Forssa (1903) var klar på denna punkt, radikal och före sin tid: ”Religionen måste betraktas som en privatsak. Kyrkan måste separeras från staten och de kyrkliga och religiösa samfunden måste ses som privata föreningar som själva sköter sina inre angelägenheter. Religionsundervisningen i skolorna måste upphöra”.

Det var först religionsfrihetslagen som stiftades under de första åren under självständigheten, och som trädde i kraft i början av år 1923, som gjorde det möjligt för medborgarna att officiellt inte tillhöra någon religion och gav dem rätten att gå ur majoritetskyrkan. Det blev nu tillåtet för medborgarna att ställa sig utanför de religiösa samfunden och under de första åren trädde människor flitigt ur kyrkan. Regeringsformen garanterade i princip religionsfrihet, men i praktiken var samhällssituationen inte så gynnsam. På många håll ansågs de som gått ur kyrkan ha en tvivelaktig tankevärld, och många arbetsgivare ville helst inte anställa dem.

Föreningsverksamheten för dem som tillhörde civilregistret uppkom först efter mitten av 1930-talet i större städer. År 1937 grundades ett nationellt förbund. Föreningarna och förbundet krävde rättigheter för de religionslösa och började också erbjuda tjänster så som rådgivning och talare vid sekulära begravningar. På annat håll uppfattades eller stämplades de som religionsfientliga. En del föreningar avskaffades på grund av att de påstods vara kommunistiska. Kommunistisk verksamhet var nämligen förbjuden i landet på den tiden.

Då den politiska situationen förändrades efter andra världskriget ändrade civilregisterföreningarnas centralförbund sitt namn till Fritänkarförbundet, Vapaa-ajattelijain liitto år 1945. Förbundet blev en del av den internationella fritänkarrörelsen. Den internationella situationen påverkade den offentliga bilden av fritänkarförbundet. Docent Teemu Taira, forskare i religionsvetenskap, påpekar

att eftersom Sovjetunionen uppfattades som en ateistisk stat, associerade folk i allmänhet termen ”ateist” till kommunismen, inte enbart till gudsförnekelse. Det stämmer att många av de tidiga fritänkarna var socialister eller vänstersinnade, men även personer inom det bildade borgerskapet deltog i verksamheten under kalla kriget, bland dem Väinö Voipio.

Det grundades fritänkarföreningar på olika håll i landet och medlemsantalet steg till flera tusen. De största föreningarna grundade också konfessionslösa begravningsplatser av vilka det i nuläget finns tio runtom i Finland. Också verksamheten där föreningarna erbjöd talare för sekulära begravingar spelade en central roll. Dessutom ordnade föreningarna föreläsning- och diskussionstillfällen där de kritiserade kyrkans privilegier och statskyrkosystemet. Fritänkarna i Helsingfors ordnade en uppmärksam paneldebatt kring Hannu Salamans rättegång där han anklagades för gudshädelse på grund av sin roman *Midsommardansen*.

Finska humanistförbundet (Suomen humanistiliitto, tidigare Suomen humanistiyhdistys) grundades år 1968 i samband med att de religionslösa började ställa krav på åskådningsämnen. Till en början hörde Matti Luoma, Kari-Mikael Strömmer, Timo Vasama och Gun Winter till de aktiva. Andra centrala personer i humanistförbundets verksamhet var till exempel Jussi Pikkusaari, Pekka Elo och Jussi Tuovinen.

Humanistförbundet har inte haft egna lokaler eller avlönade anställda. Till de viktigaste evenemangen hör ett seminarium på våren och Humanistdagarna på hösten som ordnats redan i 30 år. Där diskuteras frågor som berör hela den omfattande bredd av humanistiska frågor som intresserar förbundets medlemmar. Utöver teman som berör vetenskaperna och samhället är människorätts- och utvecklingsfrågor viktiga. Dessutom ordnas lokala diskussionstillfällen som är öppna för allmänheten, till exempel ordnar föreningen i Helsingfors sådana en gång i månaden. Förutom att föra en allmän diskussion har publiken fått lyssna på unga forskare från olika discipliner.

I humanistförbundets principprogram konstateras att var och en har rätt till tankefrihet. Av den här orsaken vill förbundet främja den allmänna debatten, ett tänkande som är fritt från auktoriteter och en etik som är oberoende av religioner. Vetenskapen anses erbjuda de bästa tillvägagångssätten för att utforska vad som sker i världen, därmed är strävan efter kunskap och upplysning centrala målsättningar för verksamheten. Humanistförbundet anser att moralen är en mänsklig skapelse, att den uppkommer och utvecklas i samverkan mellan individen och den sociala gemenskapen. Därför är varje individ ansvarig för vad han eller hon gör, både inför sig själv och inför andra.

Fritänkarförbundet beskriver sig som en människorätts- och kulturorganisation för religionslösa som också främjar en vetenskaplig världsbild och ett rationellt tänkande samt en humanistisk etik och livsåskådning. Dess krav på samhället bygger på principen om ett jämlikt bemötande av människor och religions- och övertygelsefrihet. Förbundet verkar nationellt och till förbundet hör över 20

medlemsföreningar som huvudsakligen bedriver verksamhet regionalt eller på landskapsnivå. Organisationen utger tidningen *Vapaa Ajattelijä*. Förbundet har en lokal i Helsingfors och för tillfället en anställd på deltid.

Frivilligarbetet har en avgörande betydelse inte bara inom fritänkarföreningarna utan även inom förbundets övriga verksamhet. Internet har under de senaste åren fått en allt större roll och utöver de egna och föreningarnas webbsidor upprätthåller förbundet bland annat sidan uskonnonvapaus.fi. Också många olika projekt upprätthåller separata webbsidor och dessutom är fritänkarna aktiva i sociala medier. Fritänkarna i Tammerfors har spelat en central roll i skapandet av tjänsten eroakirkosta.fi som upprätthålls av föreningen Vakaumusten tasa-arvo ry. I vårt land verkar också föreningen Skepsis ry grundad år 1987: en politiskt, ideologiskt och religiöst obunden vetenskapsorganisation som fokuserar på att främja kritisk kunskap.

De religionslösas organisationer samarbetar speciellt i frågor som gäller främjandet av religionsfrihet och sekulär kultur. Inom kulturverksamheten är också fester som anknyter till livscykeln och livets höjdpunkter viktiga. Humanisterna, fritänkarna och några privatpersoner grundade tillsammans det icke-vinstdrivande servicecentret Pro-Seremoniat som erbjuder information och festtjänster för familjer som inte hör till religiösa samfund. Familjerna kan på så sätt ordna namngivningsfester, bröllop och begravningar på ett högtidligt sätt. Utgångspunkten för civilbegravningarna är att respektera den avlidnas övertygelse.

Prometheus-lägren, eller protu-lägren, är religiöst och åskådningsmässigt obundna läger, eller "läger för vuxenblivande", för 14–15-åringar som gått ut åttonde klassen i grundskolan. Lägren arrangeras av föreningen Prometheus-leirin tuki ry som de religionslösa organisationerna tillsammans grundat. Största delen av deltagarna är personer som inte hör till religiösa samfund, men bland dem finns också ungdomar som är medlemmar i kyrkan och har deltagit i konfirmandundervisningen. Numera ordnas protu-läger också för deltagare som är äldre än den huvudsakliga målgruppen.

Humanistförbundet och fritänkarförbundet är medlemmar i Internationella humanistiska och etiska unionen IHEU och i Europeiska humanistiska federationen EHF. IHEU är en takorganisation som för samman humanister, ateister, rationalister, fritänkare och övriga religionslösa. IHEU finns representerat i FN:s människorättsorgan medan EHF finns representerat i Europarådet och Europeiska unionen.

Religionslösheten och de religionslösa organisationernas mål i samhället

De religionslösas organisationer har som mål att främja ett jämlikt bemötande av människor oavsett religion eller övertygelse och att avskaffa särbehandlingen

av statskyrkorna som fått en offentligrättslig ställning i det finländska samhället. Humanistförbundet och fritänkarförbundet arbetar för en ökad betoning av religionsfrihetens så kallade negativa dimension, som innefattar rätten att inte höra till något religiöst samfund, rätten att gå ur samfund och rätten att låta bli att delta i religionsutövning inom den offentliga sektorn.

Under den senaste tiden har de religionslösas organisationer fäst uppmärksamhet vid och hänvisat till Europeiska människorättsdomstolens beslut gällande integritetsskydd, eftersom en individs religion eller religionslöshet kan betraktas som känslig information. Den offentliga makten bör inte kräva att individer och familjer direkt eller indirekt tvingas avslöja sin åskådning, på samma sätt som den inte heller kräver att de avslöjar sin politiska ståndpunkt. Till exempel borde skolorna inte knyta gudstjänster till läsårets och skoldagens program, eftersom beslutet att delta eller att avstå kan upplevas som pinsamt eller som påtryckning.

Då religionsfrihetslagen trädde i kraft i början av självständigheten började folkskolorna undervisa i religionshistoria och dygdlära för de religionslösa. Ämnet och läromedlen kritiserades för att vara för religionsbetonade. Kritiken tilltog särskilt efter att grundskolan infördes och de religionslösas organisationer gjorde klagomål i frågan till FN:s människorättsorgan. Därefter började myndigheterna förnya innehållet i undervisningen så att den religiösa referensramen avlägsnades. Då lagen, timfördelningen och läroplanen förnyades år 1985 fick ämnet det nya namnet livsåskådningskunskap.

År 2003 förbättrades livsåskådningskunskapens ställning då det i princip blev det primära åskådningsämnet för dem som inte hör till något religiöst samfund. Tidigare hade eleverna varit tvungna att ansöka om "befrielse" från religionsundervisningen. Humanistförbundet och fritänkarförbundet har drivit frågan om att stärka livsåskådningskunskapens ställning i skolorna och under de senaste åren även fört fram tanken att göra ämnet valbart för alla vid sidan av undervisningen i religion. Enligt förbunden kunde skolväsendet och rektorerna i kommunerna aktivare stöda elevgrupperna i livsåskådningskunskap som fortfarande är underutnyttjade, eftersom det handlar om rättigheter för de barn som inte hör till religiösa samfund. Tryggandet av livsåskådningskunskapens ställning anses viktigt även i de försök med delvis gemensam undervisning som inletts. Även inom småbarnspedagogiken har man ägnat uppmärksamhet åt de religionslösas rättigheter. Sedan den 1 augusti 2015 hör det inte längre till verksamhetens mål att stöda barnens religiösa fostran.

Till daghemmens och skolornas verksamhet hör fortsättningsvis även konfessionell religionsutövning, så som gudstjänster i kyrkan, andaktsstunder, "småkyrkor" i daghem, morgonandakt som morgonsamling i skolor och ställvis också bordsbön i daghem och i de lägre klasserna i skolan. De religionslösas organisationer har föreslagit att man borde utveckla och erbjuda ett icke-religiöst program som ett jämlikt alternativ till religiösa tillställningar, och sådana har också börjat utformas. Organisationerna har även fört fram att skolorna kunde och

borde avstå från den konfessionella religionsutövningen som en del av skoldagen, eftersom det inte hör till skolans lagstadgade uppgifter och undervisningen enligt läroplanen ska vara religiöst obunden. Religionsutövningen borde i stället vara en fråga för familjen, församlingen och individen, utanför den egentliga skoldagen.

Grundlagsreformen på 1990-talet förbättrade och klargjorde de religionslösas religionsfrihet och jämlikhet i Finland. Den elfte paragrafen i lagen som gäller religions- och samvetsfrihet förnyades, klargjordes och utvidgades avsevärt, med tillägget ”Ingen är skyldig att mot sin övertygelse ta del i religionsutövning”. ”Rätten att ge uttryck för sin övertygelse” konstateras vara en positiv rättighet. Jämlikheten gällande religioner och övertygelser stärktes i den sjätte paragrafen: ”Ingen får utan godtagbart skäl särbehandlas på grund av... religion, övertygelse,... eller av någon annan orsak som gäller hans eller hennes person”.

Under det senaste kvartssekket har vissa av organisationernas delmål förverkligats samtidigt som samhället sekulariserats. Organisationerna har arbetat för att försvaga statsmaktens band till den evangelisk-lutherska och den ortodoxa kyrkan, för att minska de konfessionella inslagen i offentliga institutioner och tjänster, samt för att minska statens finansiering till kyrkliga funktioner.

Kyrkoskattssystemet gäller fortfarande, men det har skett förändringar i den evangelisk-lutherska och ortodoxa kyrkans övriga finansiering. Tidigare fick kyrkorna intäkter från kyrkoskatten som även samfund betalade, senare fick de ta del av samfundsskattens dividend. I början av år 2016 övergick kyrkorna till finansiering som en del av statsbudgeten då det även definierades för vilka ändamål medlen ska användas inom kyrkans så kallade samhällseliga verksamheter. Tidigare betalade staten direkt domkapitlets samtliga utgifter, men sedan år 1996 har den evangelisk-lutherska kyrkan, och sedan år 2006 den ortodoxa kyrkan, själva betalat sina biskopars löner. De religionslösas organisationer har föreslagit att kyrkorna borde övergå till att uppbära sina medlemsavgifter på ett liknande sätt som fackförbunden, i stället för genom kyrkoskatt. Kyrkolagen som reglerar den evangelisk-lutherska kyrkans verksamhet nämns fortsättningsvis i grundlagen. I samband med grundlagsreformen år 2000 föreslogs att den skulle avlägsnas, men tanken förblev ett utkast.

Rättsväsendet är sekulariserat och numera religiöst obundet. Vittnenas religiösa ed i tingsrätten avlägsnades i början av år 2016. Från och med år 2017 avger också domarna endast en åskådningsmässigt neutral försäkran då de tillträder sin tjänst.

Den evangelisk-lutherska kyrkans begravningsplatser har en central roll inom begravningsväsendet. Begravningsväsendelagen från år 2004 definierar visserligen att medlemskap i kyrkan inte får inverka på gravplatsens pris. Dessutom måste församlingarnas begravningsplatser erbjuda även ett konfessionslöst gravområde. Praxisen varierar mellan församlingarna gällande hur de ställer sina kapell till förfogande för religionslösa begravningar. Förbud mot att använda kapellen har uppfattats som godtyckliga och orättvisa, eftersom församlingarna får statsstöd för att upprätthålla begravningsväsendet. De begravningsplatser som upprätthålls av fritänkarföreningarna har inte fått offentligt stöd, vilket också uppfattats som

orättvist. Frågan om den negativa dimensionen av religionsfriheten som de religionslösas organisationer drivit har framskridit steg för steg. Den negativa religionsfriheten uppkom som begrepp redan i samband med grundlagsutskottets tolkning på 1980-talet, men den skrevs explicit in i grundlagen år 2000. Det är ändå inte förrän under de allra senaste åren som den här tolkningen av religionsfriheten har etablerats till att gälla också dem som är medlemmar i statskyrkorna. Det är inte längre statens eller kommunens angelägenhet att tvinga elever i skolan eller gymnasiet att delta i gudstjänster i samband med skolans verksamhet, även om de tillhör den lutherska kyrkan, och inte heller värnpliktiga eller yrkessoldater kan tvingas delta i fältandakter. I grundskolan fortsätter i alla fall den obligatoriska religionsundervisningen och likaså förbudet för elever som hör till den evangelisk-lutherska och ortodoxa kyrkan att välja livsåskådningskunskap. I gymnasiet regleras studierna i livsåskådningskunskap så att alla elever har möjlighet att välja fördjupade kurser i ämnet.

Diskrimineringslagen som trädde i kraft år 2016 var ett betydande framsteg också för de religionslösa del. Avvikelser från huvudregeln om jämlikhet bör regleras med lag också när det handlar om religion eller övertygelse. Möjligheten till positiv särbehandling är avsedd att förverkligas endast då den förbättrar situationen för en grupp som står i en svagare ställning. Läroanstalter och andra offentliga anstalter har varit förpliktade att utarbeta jämlikhetsplaner före början av år 2017. De måste också regelbundet utvärdera hur jämlikheten förverkligas och hur arbetet för att främja den lyckas. Det här passar sig väl under 100-årsjubileumsåret för Finlands självständighet.

Dagens utmaningar och framtidsutsikter

Efter millennieskiftet började antalet personer som till sin officiella status är religionslösa öka i snabbare takt än tidigare. Medan andelen av befolkningen som inte hörde till något registrerat religiöst samfund var 12,7 procent år 2000, var siffran år 2007 15,9 procent och år 2011 överskreds 20 procent. Nu närmar sig andelen 25 procent.

Andelen som inte hör till registrerade religiösa samfund är en mycket stor minoritet sett ur en minoritetspolitisk synvinkel. Ur människorättssynvinkel ska man dock inte beräkna minoriteterna eller majoriteterna i procent, utan se till individerna och de mänskliga rättigheterna. I praktiken har det varit typiskt att myndigheterna i Finland ofta nedvärderat de religionslösa åskådningsmässiga rättigheter genom att hänvisa till det låga antalet religionslösa. Den offentliga makten har inte alltid uppfattat det som en hederssak att respektera de religionslösa åskådningsmässiga mänskliga rättigheter. Den här vanan har lett till att de religionslösa upplevelser av utanförskap har fortsatt fram till i dag i skolor, i daghem och i armén.

I en intervju i studenttidningen *Jyväskylän Ylioppilaslehti* anser forskaren Teemu Taira att ateismen och religionslösheten i ökande grad är generationsfrågor. Unga finländare associerar inte längre ateismen med kommunism, utan till exempel naturvetenskaperna och kända förespråkare för ateismen så som Richard Dawkins har kommit i kommunismens ställe. Ateismen och religionslösheten håller på att normaliseras. Tidigare trädde människor ur kyrkan för att protestera mot föråldrade värderingar eller för att de inte upplevde att religionen var nödvändig, medan en del anslöt sig till kyrkan till exempel för att kunna ingå äktenskap. För dagens generation är ateismen och religionslösheten ett mer bestående tillstånd.

Efter valet år 2015 presenterade fritänkarförbundet och humanistförbundet sina målsättningar för regeringsprogrammet för den kommande regeringen. Målsättningarna kom ändå inte med på den nya regeringens lista över reformer. Även under år 2017 och därefter kommer förbunden att diskutera kyrkans offentligrättsliga särställning, om förhållandet mellan kyrka och stat borde förtydligas, och understryka att neutralitetsprincipen ska följas vad gäller människors religioner och övertygelser inom verksamheten i den offentliga maktens institutioner och i förverkligandet av offentliga tjänster. De religionslösa organisationer arbetar också för yttrandefrihet, barnens rättigheter och jämlik behandling av sexuella minoriteter och könsminoriteter.

För att förverkliga de mänskliga rättigheterna, även religions- och samvetsfrihet och jämlikhet, behövs samarbete mellan olika åskådningsgrupper och människor som tänker på olika sätt. Humanisterna och fritänkarna har tillsammans med olika religiösa samfund tagit del av förberedelserna inför veckan för interreligiös harmoni som utlysts av FN och som firas den första veckan i februari varje år.

Både i Finland och inom det internationella samarbetet måste man tänka på det samhälleliga utvecklingsarbetet med utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna och de grundläggande rättigheterna. Tankefrihet, samvetsfrihet, religionsfrihet, jämlikhet och anti-diskriminering är i praktiken inte självklarheter, utan dessa behöver fortfarande främjas och förutsätter därmed dialog. Medlemskap i ett religiöst eller annan typ av samfund ska inte leda till att ojämlika sär rättigheter försvaras eller att endast de egna frågorna drivs. För att de reformer som de religionslösa önskar ska gå igenom i riksdagen behövs också stöd från medlemmarna i den evangelisk-lutherska kyrkan, eftersom majoriteten av riksdagsledamöterna hör till kyrkan.

Konsten, vetenskaperna, tekniken samt rätts- och statssystemen har uppkommit i social samverkan som ett kumulativt resultat av att olika människor och samfund växelverkar med varandra. Men människan har också överfört en destruktiv kultur från en generation till en annan. Därför är det viktigt att olika humanistiska aktörer, vare sig de är religiösa eller religionslösa, strävar efter att samarbeta för att förbättra samhällsfreden och världsfreden. De mänskliga rättigheterna är universella. I dagens värld behöver människan verklig empati, tolerans och en förmåga att bemöta olikhet.

Ytterligare information om religionslöshet:

<http://et-opetus.fi/>

<http://humanistfederation.eu/>

<http://www.humanistiliitto.fi/>

<http://iheu.org/>

<http://pro-seremoniat.fi/>

<https://www.protu.fi/>

<http://uskonnonvapaus.fi/>

<http://vapaa-ajattelijat.fi/>

Litteratur:

Hirvelä, Päivi & Heikkilä, Satu

2013 Ihmisoikeudet – käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön. Helsingfors: Edita.

Mäntysalo, Jori

2015 Maallistumisen historia 1994–2015. – Vapaa Ajattelijat 4/2015, 12–13.

Peiponen, Irma

2015 Sekulaari humanismi. Osa 1. – Humanisti 3/2015, 4–9 & Osa 2. – Humanisti 4/2015, 4–9.

Suoniemi, Peitsa

2016 Jumalaton tarina. Jyväskylän ylioppilaslehti 21.4.2016.

Utmanad kyrka

2013 Utmanad kyrka. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland åren 2008–2011. Kyrkans forskningscentralns publikationer 117. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

BUDDHISMEN I FINLAND

Ville Husgafvel & Mitra Härkönen

Om man endast ser till statistiken framstår buddhismen som ett rätt marginellt fenomen i Finland. Antalet registrerade buddhistiska samfund eller den officiella medlemsstatistiken ger ändå inte en helhetsbild av den buddhistiska traditionens spridning och synlighet i eller inflytande på det finländska samhället. Det verkliga antalet utövare är betydligt större än det statistikförda antalet, då uppskattningarna omfattar även dem som står utanför de registrerade samfunden, främst ett stort antal buddhistiska invandrare som kommit från Asien och majoritetsfinländare som identifierar sig som buddhister. Många tar också intryck från buddhistiskt tänkande och buddhistiska praktiker utan att de har en buddhistisk självidentitet eller förbinder sig till att utöva religionen. Buddhismen kommer till uttryck som terapeutisk metod eller träningsmetod till exempel i bakgrunden till många populära budosportgrenar och mindfulness-övningar. Dessutom stöter man ofta på inslag i filmer, underhållningsindustrin och sociala medier som förknippas med den buddhistiska traditionen. Sammantaget visar dessa inslag att buddhismen på olika sätt berör anmärkningsvärt många finländare och människor som bor i Finland.

Buddhismen som religion

Enligt ett tibetanskt ordspråk har varje dal ett eget språk och varje lärare en egen lära. Ordspråket beskriver väl variationen och rikedomerna av individuella och lokala tolkningar som förekommer inom buddhismen. Den allmänna benämningen ”buddhism” är huvudsakligen en teoretisk konstruktion som skapades av tidiga europeiska språk- och kulturforskare. Benämningen förenar otaliga uttryck för trosföreställningar, värden, texter, praktiker och materiell kultur som på ett eller annat sätt går tillbaka till Gautama Buddhas (ca 400-talet f.v.t) läror till en abstrakt helhet. Men den här traditionen som definieras som en stor världsreligion är en helhet med klara gränser endast i de idealtyper som förekommer i läroböckerna. I den levande verkligheten skingras buddhismen i otaliga skolor och smälter samman till en oskiljaktig del av lokala trosföreställningar och sedvänjor. I den västerländska begreppsvärlden rör sig traditionen smidigt mellan såväl religion, filosofi och psykologi som esoterism, alkemi och även magi, beroende på tid, plats och individuella tolkningar. Den buddhistiska traditionen har under sin ungefär 2 500 år långa historia spridits från Indien, först till Syd- och Ostasien och senare till praktiskt taget hela världen. Globalt sett har olika former av buddhism

uppskattningsvis sammanlagt 500–700 miljoner anhängare, av vilka under tio miljoner bor utanför Asien.

Uppfattningen att Buddha¹ uppnått en unik upplysning genom meditation och egna upplevelser är buddhismens kärna. De buddhistiska inriktningarna bygger på ett eller annat sätt på ett upplysningsideal som följer Buddhas exempel. Till buddhismens gemensamma grund räknas även läran om 1) de fyra ädla sanningarna, 2) att det inte finns ett beständigt individuellt jag så som en själ, 3) att fenomen är obeständiga, ömsesidigt beroende och i växelverkan med varandra, 4) en etik som botten i givmildhet, medkänsla och koncentration, samt 5) en mångskiktad kosmologi där alla varelser kretsar i återfödelsens kretslopp, styrda av *karmans* principer som är bundna till handlingarnas etiska karaktär. Det finns ändå en stor variation i tolkningen av lärorna.²

Den buddhistiska traditionens nuvarande former delas oftast in i inriktningarna *theravāda*, *mahāyāna* och *vajrayāna*. Theravāda (‘de äldres lära’) som betonar klosterlivets betydelse är en tidig skola vars rötter sträcker sig till tiden före vår tideräknings början. Den äldsta samlingen buddhistiska kanoniska texter som bevarats som en helhet, *Tipiṭaka* (‘de tre korgarna’) på språket pali, utgör den läromässiga grunden för inriktningen. Theravāda är den dominerande formen av buddhism i många länder i Syd- och Ostasien. Senare uppkom en del nya *sūtrat*texter, läromässiga betoningar och föreställningar om den buddhistiska livsföringen som ledde till att mahāyānaträdningen (‘den stora vagnen’) så småningom utvecklades till en självständig inriktning fram till ca 500-talet. Inriktningen är geografiskt centrerad till Ostasien, det vill säga Kina, Japan, Vietnam och Koreahalvön. Buddhismens tredje huvudgren vajrayāna (‘diamantvagnen’) består huvudsakligen av den nordliga buddhismen i Tibet och Himalaya. Det som skiljer vajrayāna från den bredare mahāyānainriktningen är särskilt de esoteriska tantratexterna och tantraövningen som spreds i Indien under 500–1000-talen och som buddhismen då tillägnade sig.

I slutet av 1800-talet spreds och ökade kännedomen om buddhismen snabbt i Europa till följd av kolonialmakternas kulturella kontakter, olika manuskriptfynd, den indoeuropeiska språkvetenskapens utveckling, samt Teosofiska samfundets verksamhet, grundat år 1875. Dessutom gav den kristna enhetskulturens sönderfall samt upplysningens och romantikens ideal en gynnsam grogrund för att ta emot nya exotiska idéer som samtidigt vädjade till förnuftet. Enligt de tidiga uppfattningarna ansågs buddhismen inte nödvändigtvis vara en religion över huvud taget, utan snarare en kombination av teorier om etik och individualpsykologi som tycktes vara i harmoni med det vetenskapliga tänkandet. Dessa uppfattningar formades huvudsakligen utgående från textöversättningar som europeiska forskare

1 Buddha = ‘den upplyste’.

2 Mer om buddhismens lära och etik, se t.ex. Strong 2002.

sammanställt, men också asiatiska filosofer som representerade en modern tolkning av buddhismen bidrog till hur föreställningarna skapades. Däremot lämnades den levda buddhismens traditionella folkliga och rituella former länge nästan helt utanför västerländska intressen.

Buddhismens historia i Finland

De buddhistiska influensernas förhistoria i Finland och Skandinavien sträcker sig sannolikt långt tillbaka, till tiden då vikingarna knöt kulturella kontakter. Ett tecken på tidigt buddhistiskt inflytande är en bronsstaty av Buddha från ungefär 600-talet e.v.t. som hittades i arkeologiska utgrävningar på ön Helgö nära Stockholm. Under 1700–1800-talen tjänstgjorde buddhistiska kalmucker som tillhörde mongolstammar i de ryska kosacktrupperna på Karelska näset. I början av 1800-talet förekom ännu inte någon mer exakt term än ”hedendom” i de finländska tidningarna för att beskriva kalmuckernas religionsutövning, vilket mycket väl illustrerar hur ung den moderna uppfattningen om religion som fenomen och begreppsapparaten för världsreligionerna är.

Den buddhistiska kulturtraditionen kom till den finländska allmänhetens kännedom som en del av en mer omfattande internationell utveckling i skiftet mellan 1800–1900-talen. Den svenska teologen Nils Ignells artikel *Buddhaismen* från år 1856 var den första texten om buddhismen som trycktes i Finland, medan *Buddha den upplyste och hans lära* av Carl Robert Sederholm som publicerades år 1886 var den första boken om buddhismen som skrivits av en finländare. En av Teosofiska samfundets grundare, Henry S. Olcott, publicerade en samling buddhistiska läror som senare utkom i finsk översättning med titeln *Buddhalainen katkismus* av Pekka Ervast år 1906. Vid ungefär samma tid spreds buddhistiska intryck, som i huvudsak grundade sig på theravādairiktningens lära, via Teosofiska samfundets lokalavdelningar till många städer i Finland. Intresset för teosofin och det teosofiska tänkandet var stort till exempel inom den växande arbetarrörelsen och bland dåtidens inflytelserika finländska konstnärer.

Det första registrerade buddhistiska samfundet i Finland grundades år 1947, då Buddhismens vänner rf – Buddhismin ystävät uppkom. Innan samfundet registrerades samlades medlemmarna inom en egen loge som en del av Teosofiska samfundets verksamhet. Under de första åren koncentrerade sig föreningen särskilt på att hålla föredrag och föra diskussioner som huvudsakligen grundade sig på theravādabuddhismens texter, men också små andaktstunder och firandet av den årliga högtiden *vesak* till minne av Buddhas födelse, död och upplysning hörde till verksamheten. I början var bland andra Yrjö Kallinen, Finlands försvarsminister åren 1946–1948, aktiv inom föreningen. Hans bok *Zen – Idän sanoma valaistuksesta* som utkom år 1944 var på sin tid den första finskspråkiga översikten över zenbuddhismen. Under de första årtiondena var publiceringen

av böcker och textöversättningar i anknytning till buddhismen en betydande del av föreningens offentliga verksamhet och samtidigt utvecklade man den buddhistiska terminologin på finska. Trots att föreningen tidvis varit slumrande är den fortfarande verksam, numera känd som Bodhidharma rf. Namnbytet hör samman med föreningsverksamhetens allt större betoning av zentraditionen och den praktiska utövningen under ledning av den långvariga ordföranden och andliga ledaren, munken Tae Hye sunim (Mikael Niinimäki).

Följande buddhistiska samfund som inledde sin verksamhet i Finland var Västerländska buddhistordens vänner som grundades år 1973 och registrerades som förening år 1978. Föreningen grundades av den engelska munken Sangharakshitas finländska lärningar och samfundet hade nära kontakter till den internationella paraplyorganisationen Friends of Western Buddhist Order (FWBO). I det nya samfundets verksamhet låg tyngdpunkten på praktisk religionsutövning så som meditation, gemensamma fester, ritualer och retreats. Publikationsverksamhet bedrevs redan i ett tidigt skede. Grundandet av Finlands avdelning i FWBO kan ses som en del av ”den andra vågen” av buddhismens internationella spridning i anslutning till det ökande intresset för asiatiska religiösa traditioner, yoga och meditation på 1970-talet. Detta ”allmänbuddhistiska” samfund är inte bundet till någon bestämd läromässig skola och bedriver fortfarande verksamhet som det buddhistiska samfundet Triratna rf (Buddhalainen yhteisö Triratna ry).

Framtillslutet av 1980-talet hade sammanlagt fem buddhistiska samfund grundats i Finland. Utöver de ovan nämnda finns Soka Gakkai International Finland (1975) som bottenar i den japanska mahāyānainriktningen, Buddhalainen dharmakeskus (1980) som hämtar inspiration särskilt från den tibetanska buddhismen, och Zenshindojo (1987) som har en nära anknytning till zentraditionen. Buddhismen i vårt land begränsade sig inte till de organiserade samfundens verksamhet. Till exempel besökte de första tibetansk-buddhistiska läromästarna Finland redan på 1970-talet och Tibets andliga ledare, den fjortonde Dalai lama Tenzin Gyatso, besökte vårt land första gången år 1988.

Under 2000-talet har både antalet buddhistiska grupper och praktiserande buddhister ökat anmärkningsvärt i Finland, och därför brukar man tala om att buddhismens ”tredje våg” börjat kring millennieskiftet. Den tredje vågen karakteriseras inte endast av ett ökande antal grupper och utövare, utan också av att det buddhistiska kulturfältet splittras i ett stort antal små grupper. Framför allt invandrarna med buddhistisk bakgrund som kommit till Finland och majoritetsbefolkningens ökande intresse för buddhistiskt tänkande, särskilt meditation, är orsaker till att antalet utövare ökat. De största grupperna av buddhistiska invandrare har kommit från Thailand och Vietnam, men också från Kambodja, Japan, Kina, Myanmar och Sri Lanka har buddhister kommit till Finland. Till exempel den västerländska psykologins och psykoterapiens närmanden till den buddhistiska traditionen samt buddhismens positiva närvaro i filmer och underhållningsindustrin har antagligen bidragit till det allt större intresset

för buddhismen bland majoritetsfinländarna. Dessutom har resor, arbete och personliga människorelationer lett till att personliga kulturella kontakter till de buddhistiska länderna i Asien blivit vanligare.

Mångfalden inom det buddhistiska fältet i Finland

I dagens Finland omfattar buddhismen en heterogen grupp samfund och utövare som är geografiskt koncentrerade huvudsakligen till städer, framför allt huvudstadsregionen. För att skapa en helhetsbild av det buddhistiska fältet i Finland är det ändamålsenligt att se till samfundens olika grader av organisering, mångfalden av skolor och inriktningar, samt skillnaderna mellan de buddhistiska samfund som uppkommit kring invandrargrupper och de samfund som majoritetsfinländare grundat.

För tillfället finns det över 40 verksamma buddhistiska grupper i Finland som kan delas in i buddhistiska religiösa samfund, registrerade föreningar och oregistrerade meditations- och studiecirkel. Antalet tibetansk-buddhistiska samfund har ökat mest under 2000-talet, men även antalet zenbuddhistiska grupper har mångdubblats. Båda inriktningarna är särskilt populära bland majoritetsfinländarna. Den kraftiga ökningen av antalet samfund liksom zentraditionens och den tibetanska buddhismens dominerande ställning har likheter med den allmänna europeiska utvecklingen, även om samfunden hos oss är färre till antalet och har grundats senare än i många andra europeiska länder.

Ett annat kännetecknande drag för utvecklingen efter millennieskiftet är att allt fler grupper registrerar sig som religiösa samfund. Buddhainen dharmakeskus var först ute med att registrera sig år 1998 och hittills har elva andra buddhistiska samfund följt dess exempel. Samtidigt har samfundens totala medlemsantal mångdubblats: år 2000 fanns det 26 medlemmar och år 2015 var de redan 956 till antalet. Två tredjedelar av medlemmarna hör till det vietnamesiska buddhistiska samfundet i Finland (Suomen vietnamilaisten buddhalaisten yhdyskunta).³ I dag finns det ett tjugotal verksamma registrerade buddhistiska samfund som uppskattningsvis har sammanlagt under 2 000 medlemmar. Den största föreningen är Finnish-Thai Buddhist Association med ungefär 1 100 medlemmar. Av alla registrerade samfund är endast sex grundade av invandrare, men till medlemsantalet representerar de majoriteten av buddhisterna i Finland. Det finns över tio olika oregistrerade, informella grupper och studiecirkel och man kan räkna med att ungefär 100–200 personer deltar regelbundet i verksamheten.

De religiösa samfundens medlemsstatistik och en registrerad ”tillhörighet” till en religion erbjuder intressant och nödvändig information om hur buddhismen är

3 Statistikcentralen.

organiserad i dagens Finland. Men statistiken når inte närapå alla som identifierar sig som buddhister. Det verkar som om särskilt buddhister med invandrabakgrund ser det som främmande eller onödigt att ansluta sig till registrerade samfund. Enligt Statistikcentralen hör endast några procent av invandrarna med buddhistisk bakgrund till buddhistiska samfund och en stor del är registrerade utan någon som helst samfundstillhörighet. Forskaren Tuomas Martikainen uppskattade år 2009 det totala antalet buddhister med invandrabakgrund till ungefär 9 000. Siffran baserar sig på försiktiga uppskattningar, men är ungefär tio gånger större än det totala antalet personer som officiellt hörde till samtliga buddhistiska samfund år 2015.

Utöver invandrarna finns det även bland majoritetsbefolkningen en grupp människor som är svår att beräkna. De uppfattar sig som buddhister, men hör inte till buddhistiska samfund eller deltar inte regelbundet i någon enskild religiös grupps verksamhet. Trots att det alltså är möjligt att ge ganska exakta beräkningar av medlemsantalet i de buddhistiska samfunden är det synnerligen svårt att uppskatta det totala antalet buddhister. Då man beaktar att invandringen från buddhistiska områden fortsätter att öka kan man uppskatta att det redan bor över 10 000 personer som utövar buddhism i Finland, ifall man utgår från buddhistisk självidentitet i stället för registrerat medlemskap.

Då man ser till förekomsten av olika buddhistiska skolor och läroinriktningar präglas fältet i Finland av mångfald på samma sätt som i andra västländer. Alla tre huvudinriktningar inom buddhismen finns representerade: theravāda, mahāyāna och vajrayāna. Men den här indelningen fångar inte traditionens hela mångfald i Finland. Till exempel representerar invandrare ofta framför allt den lokala tolkningen av buddhismen i hemlandet, där många olika slags kulturella särdrag förenas i de religiösa praktikerna. Dessutom finns det inom varje huvudinriktning många skolor, förgreningar och traditionslinjer som skiljer sig från varandra. Samtidigt finns det en del verksamma samfund i Finland som inte binder sig till en eller någon tradition alls, utan kan betona till exempel en ”allmänbuddhistisk” eller en ”sekulär” tolkning av läran där utövningen har avklätts sina religiösa kännetecken.

Individuella och kollektiva drag i den buddhistiska livsstilen

Det gemensamma idealet för buddhisterna är att utöva sin religion för att bli befriad från okunskap, girighet och hat som orsakar lidande, för att driva sig själv och andra varseblivande varelser till ett upplysningstillstånd. I den här strävan är det centralt att utveckla sin vishet och sitt förstånd, att kultivera sina meditationsövningar och ett gynnsamt sinnestillstånd samt att leva ett dygdigt etiskt liv. Ett traditionellt sätt att uttrycka sin hängivenhet är att ta sin tillflykt till ’de tre ädelstenarna’, Buddha, dharma och sangha, vilka syftar på den historiska Buddha, hans lära och samfundet av utövande buddhister.

I praktiken har den buddhistiska livsstilens indelning i kloster- och lekmannautövare varit ett traditionellt karaktärsdrag inom det buddhistiska samfundet. Skillnaden mellan dessa kan man antingen betona eller nedvärdera beroende på tid, plats och buddhistisk inriktning. Lekmännens religionsutövning är ofta särskilt inriktad på att samla andliga meriter, vilket innebär att leva ett etiskt liv och gemensamma ritualer och religiösa högtider står i centrum för utövningen. Textstudier och formella meditationstekniker har däremot främst förknippats med klosterväsendet, vilket ansetts möjliggöra den hängivenhet som de yttersta religiösa målen kräver. Förutom skillnaderna mellan munkar, nunnor och lekmän har traditionsinriktningen och den lokala sociokulturella kontexten alltid definierat vad det traditionella buddhistiska levnadssättet innebär.

Också i Finland tar sig det buddhistiska levnadssättet olika uttrycksformer beroende på ordinationsgrad eller förbindelse till religionen, vilken tradition som utövas, etnisk bakgrund och individuella faktorer. Generellt kan man säga att de västerländska buddhisterna betonar element som förknippas med psykologisk harmoni, individens välmående och tolkningar som stämmer överens med den västerländska världsbilden. I grupper med invandrabakgrund är däremot element som knyter an till hemlandets kultur, så som lokala sedvänjor och trossystem, årstids- och livscykelritualer, en viktig del av världsbilden och sättet att leva. Inom samfund som representerar den "etniska" buddhismen reglerar dessutom klassificeringar som grundar sig på klosterordination och kön i högre grad medlemmarnas verksamhet och deras hierarkiska förhållanden.

Trots att klosterinstitutionen utgör hörnstenen i det religiösa livet i de buddhistiska länderna i Asien finns det endast några munkar och nunnor i Finland. Att upprätthålla och förmedla den buddhistiska traditionen i Finland är alltså framför allt lekmannabuddhisternas ansvar. Största delen av de klostervigda är verksamma i tempel som grundats åtminstone av de thailändska, vietnamesiska och burmesiska samfundet. Även många av majoritetsfinländarnas samfund har egna center helgade för buddhistisk utövning och de strävar efter att få en permanent, klostervigd eller annars erkänd lärare för att leda centrens verksamhet i Finland. Det är viktigt att ha en uppskattad lärare närvarande eftersom det gör det möjligt att utföra olika övergångsriter, så om namngivning, välsignelse till äktenskap och begravning på buddhistiskt vis. Tills vidare har de buddhistiska lärarna som kommit från utlandet och som bor permanent i Finland ändå varit relativt sällsynta, vilket lett till att samfundet exempelvis i samband med dödsfall sköter den dödas begravnings- och minnesstunder enligt egna praktiker och möjligheter. Kremering är vanligast inom buddhismen, men begravningspraxisen varierar anmärkningsvärt enligt den avlidnas och de anhörigas önskemål och tradition.

I de buddhistiska samhällena i Asien har meditationen traditionellt hört till klosterlivet eller till lekmän som fått en viss initiation. Den här praxisen började uppluckras i samband med reformerna och den moderna tolkningen av den buddhistiska traditionen i början av 1900-talet. Då spreds meditationsutövningen

i Syd- och Ostasien särskilt bland de bildade lekmännen som bodde i städerna. Förutom att meditationsövningarna blev vanligare innebar reformerna en utgallring av ritualer, en större betoning av utövningens ”världsliga” fördelar och en strävan efter rationella tolkningar som passar in i den vetenskapliga världsbilden. De västerländska praktiserande buddhisterna är i stor utsträckning barn av ”den moderna buddhismen” och för dem är meditationen en av de mest centrala formerna av utövning vid sidan av att studera de buddhistiska lärorna. Meditationens former och betoningar inom livsstilen som helhet varierar ändå mycket från en buddhistisk tradition till en annan. Inom zenbuddhismen betonas till exempel ofta att meditation är den viktigaste formen av utövning, medan däremot de tibetanskbuddhistiska centren ser olika ritualer och ceremonier som särskilt viktiga vid sidan av meditationen.

För många betyder buddhismen framför allt personlig utövning, men alla buddhistiska grupper bedriver även social verksamhet. Typiska verksamhetsformer är gemensamma studiecirklar, meditationssessioner, retreatar, pilgrimsfärder samt religiösa högtider och ceremonier där man reciterar buddhistiska texter. Många buddhistcenter bjuder in utländska lärare till populära tillställningar som når människor även utanför samfundet. Samtidigt har internet gjort det möjligt att hemifrån följa med kända läromästares undervisningstal i realtid runtom i världen. Det ordnas också allt fler aktiviteter för barn. Till exempel föreningen Valkoinen lumme, som har sin grund i den vietnamesiska zenbuddhismen, ordnar retreatverksamhet för barn och åtminstone det tibetanskbuddhistiska samfundet Lochen Jangchub Tsemo håller en buddhistisk klubb för barn i 5–12-årsåldern. Det förekommer emellertid stor variation mellan familjerna när det gäller barnens religiösa fostran.

Högtiderna och festerna som hör samman med det buddhistiska året och övergångsriterna är ofta särskilt viktiga för praktiserande buddhister med invandrarbakgrund som vill upprätthålla sina kulturella traditioner i Finland. Till de buddhistiska festerna hör förutom religiösa ceremonier ofta en gemensam måltid och olika uppträdanden där de lokala kulturella elementen framhävs. Också i många samfund med majoritetsfinländare firas de viktigaste buddhistiska högtiderna, så som *vesak*, eller *ullambana* där man minns de avlidna. I de tibetanskbuddhistiska samfundet är det särskilt viktigt att fira det tibetanska nyåret, oberoende av utövarnas kulturella bakgrund.

Även om idealet om givmildhet, som ger riktlinjer för buddhisternas livsstil, ofta begränsas till de allmosor de ger till det egna samfundet och de egna lärarna finns det i många samfund rikligt med utåtriktad välgörenhetsverksamhet. Välgörenheten är ett konkret sätt att förverkliga idealen om givmildhet och medkänsla. Den samhällsaktiva buddhismen som tar ställning i frågor om social rättvisa och miljö verkar öka. Många buddhister som bor i Finland betonar att de med sin egen verksamhet vill introducera buddhistiska värderingar så som kärleksfylld vänskap och medkänsla speciellt i arbetslivet.

Buddhismen i det finländska samhället

Den offentliga bilden av buddhismen i vårt land har alltid varit positiv eller mestadels neutral. De positiva föreställningarna bottnar i uppfattningen att buddhismen är en fredlig världsåskådning, trots att det också bland buddhisterna finns exempel på våld och fundamentalism som bottnar i nationalism. Buddhisterna har i alla fall inte strävat efter att sprida sina läror genom krigståg och man kan anse att den religiösa traditionens grundläggande inställning till det omgivande samhället är tolerant och flexibel. Dessutom har medierna och underhållningsindustrin bidragit till att skapa bilden av buddhismen som en exotisk ”österländsk visdom” eller en relativt harmlös tradition som är lätt för människor att närma sig.

Ändå har buddhisterna i Finland inte fått leva helt i fred. Till exempel i Åbo utsattes det vietnamesiska samfundets tempelbygge för mycket skadegörelse under byggnadsskedet, bland annat försök till mordbrand. Det verkar i alla fall som om de negativa reaktionerna är riktade mot invandrabuddhisternas etniska bakgrund snarare än deras buddhistiska tro. På grund av skadegörelsen fick samfundet dessutom ett betydande stöd i både de traditionella och de sociala medierna.

Buddhismens positiva anseende har antagligen också ett samband med buddhismens marginella och relativt osynliga ställning i vårt samhälle. Många finländares uppfattningar om buddhismen begränsar sig till föreställningar om munkar som sitter i meditationsställning, eller färggranna ”buddha-citat” som cirkulerar i de sociala medierna, snarare än till faktiska möten med buddhister och buddhism. Det är så trots att det publiceras rikligt med buddhistisk litteratur, att Dalai lamas besök har samlat tusentals lyssnare, och att olika terapiformer och kampsporter som tagit intryck av buddhismen är populära även i Finland. De buddhistiska samfunden gör också skolbesök, ordnar öppet hus-evenemang och informerar aktivt om sina tillställningar i sociala medier.

Det verkar som om buddhismen så småningom håller på att etablera sin plats som en erkänd och aktiv aktör inom det religiösa och samhälleliga fältet i Finland. De finländska buddhisterna beaktas i allt större utsträckning i samhället, till exempel inom hälsovården där lyhördsheten inför eventuella specialbehov som har att göra med den buddhistiska världsbilden har förbättrats. Vad gäller skolundervisningen kan man se att antalet elever som deltar i undervisningen i buddhistisk religion har ökat i huvudstadsregionen under hela 2000-talet. Som svar på den här ökningen utarbetade myndigheterna år 2006 grunderna för grundskolans och gymnasiet läroplaner för undervisningen i buddhistisk religion och därtill utvecklades lärarutbildningen i buddhistisk religion. Åtgärderna är en del av en mera omfattande utveckling av undervisningen i åskådningsämnen och undervisningen för små religiösa grupper.

En orsak till buddhismens blygsamma synlighet i samhället är antagligen att buddhisterna traditionellt inte velat ta plats för att kräva privilegier för sin religion. Under de senaste åren har buddhisterna ändå i allt högre grad lyft fram

frågan om buddhismens ställning i det finländska samhället. År 2009 grundade ett antal samfund med invandrarbakgrund och samfund med majoritetsfinländare föreningen Buddhistiska unionen (Suomen buddhalainen unioni) vars syfte blev att representera de buddhistiska samfunden i Finland och fungera som samarbetsorganisation. Samfunden slog fast att unionens målsättning är att sträva efter att främja och upprätthålla buddhistiska värderingar, buddhistiska sedvänjor samt samarbete och tolerans mellan olika åskådningar. Andra viktiga målsättningar är att göra buddhismen känd i Finland och att förbättra buddhisternas ojämlika möjligheter att utöva sin religion.

Buddhistiska unionens verksamhet riktar sig till olika delområden i samhället där de buddhistiska samfunden önskar att deras religiösa behov ska beaktas på ett bättre sätt, särskilt i skolorna och inom hälsovården. Ett sådant initiativ är exempelvis ett samarbetsprojekt kring vården i livets slutskede där man vill kunna garantera en god död som följer de buddhistiska principerna. Den finländska lagstiftningen och praxisen vid sjukhusen gör det inte alltid möjligt att möta döden och behandla de avlidna så ostört och lugnt som de buddhistiska idealen föreskriver. Vad gäller religionsundervisningen har Buddhistiska unionen deltagit i den arbetsgrupp som utarbetat grunderna för den grundläggande utbildningens nya läroplan (LP 2016) för Undervisningsministeriet. Dessutom pågår ett omfattande ordboksprojekt som strävar efter att förenhetliga och etablera den buddhistiska terminologin i Finland.

För att främja den buddhistiska ekumeniken invigdes det interbuddhistiska centret Sampo i Helsingfors år 2008 där flera traditionslinjer och skolor samlas och håller en gemensam buddhistisk morgonmeditation. Buddhistiska unionens representanter har även deltagit i många tillställningar och projekt som främjar dialogen mellan religioner. Som exempel kan nämnas olika seminarier och panelsamtal, veckan för interreligiös harmoni som lanserats av FN, och en högtidskalender riktad till skolelever som berättar om högtider i olika religioner och kulturer. Strävandena efter religionsdialog begränsar sig inte endast till den verksamhet som görs inom Buddhistiska unionen, utan olika samfund har också ordnat gemensamma aktiviteter på gräsrotsnivå. Som ett exempel på detta kan man nämna en interreligiös retreat som ordnades i Spanien våren 2017, där syster Hannele från den ekumeniska och interreligiösa karmelitgemenskapen och den buddhistiska nunnan Ani Sherab fungerade som ledare. Det kan konstateras att det finns ett intresse för interreligiös dialog, men bristen på ekonomiska resurser och personalresurser begränsar ofta de buddhistiska samfundens möjligheter att delta.

I dag har Buddhistiska unionen endast nio medlemsorganisationer, trots att unionen inte representerar en bestämd buddhistisk skola eller partiskt tar ställning till exempel i frågor som gäller läromässiga skillnader. Alla samfund ser nödvändigtvis inte något behov av samhällsengagemang och en del vänder sig även i världsligare frågor till den religiösa auktoritet de anser vara sin egen. Dessutom håller många grupper först nu på att stabilisera sin verksamhet. Redan

i sin nuvarande form visar emellertid skapandet av ett gemensamt buddhistiskt språkrör som Buddhistiska unionen att många buddhister i Finland i allt högre grad vill delta i beslutsfattandet i samhället och religionsdialogen för att främja buddhismen i vårt land.

Avslutning: Buddhismens finländska ansikte

Buddhismens förmåga att leva sida vid sida med lokala kulturtraditioner eller att innesluta dem i den egna traditionen har alltid spelat en stor roll för buddhismens historiska spridning. Att recitera verser i kalevalaversmått under Triratnas buddhistiska ceremonier, eller att kombinera bastuns lugnande atmosfär med finländsk zenutövning är intressanta exempel på den oändliga variationen av kulturell växelverkan och levande religiositet.

Ur ett bredare perspektiv anknyter buddhismens finländska ansikte till den mer övergripande utvecklingen: speciellt den ökande graden av organisering inom de buddhistiska samfunden, vilket är ett oundvikligt resultat av att samfunden verkar i det finländska samhället. Buddhisterna i Finland skulle snabbt ha mist sin synlighet och möjlighet att påverka om de inte registrerats som föreningar och religiösa samfund eller grundat gemensamma intresseorganisationer. Medlemskapet i registrerade samfund har även betydelse på individnivå, eftersom den finländska lagstiftningen betonar registrerat medlemskap som definition på religiös tillhörighet i stället för personlig övertygelse. Till exempel för att en undervisningsgrupp i buddhism ska ordnas i grundskolan eller gymnasiet förutsätts att åtminstone tre elever som uttryckligen hör till ett registrerat buddhistiskt samfund, eller deras föräldrar, kräver detta av undervisningsarrangörerna.

Det äldsta buddhistiska samfundet i Finland fyller redan 70 år, men buddhismen i vårt land är ännu ung och i många avseenden håller fältet först nu på att formas. Det återstår att se om det stora intresset för buddhistisk filosofi och psykologi så småningom kommer att leda till att medlemsantalet i de buddhistiska samfunden ökar. Även samfunden där medlemmarna har invandrarbakgrund står sannolikt inför många förändringar när den första generationen som grundat samfunden stiger åt sidan, och generationerna som växt upp i det finländska samhället och det finländska utbildningssystemet tar över och blir de bärande krafterna. I den här processen kommer säkert skillnaderna mellan ”majoritetsfinländarnas samfund” och ”samfund med invandrarbakgrund” att suddas ut och förlora sin betydelse.

Speciellt i huvudstadsregionen är olika samfund numera verksamma nära varandra, inom en radie av bara några kilometer. Det här slaget av samexistens mellan olika buddhistiska traditioner är i stor utsträckning ett modernt västerländskt fenomen och nästan helt okänt i de buddhistiska länderna i Asien. Tiden får utvisa på vilket sätt det här påverkar och bidrar till den gemensamma ”buddhistiska” identiteten och den ekumeniska dialogen mellan olika inriktningar. Det framstår

ändå som klart att de praktiserande buddhisterna kommer att vara tvungna att förena sina krafter, oavsett etnisk bakgrund, tolkningar av läran eller skillnader i levnadssätt, för att öka sitt samhällseliga inflytande i ett Finland som bygger på representativ demokrati.

Litteratur:

Gothóni, René

1981 Buddhismen i Finland. – Aktuella religiösa rörelser i Finland. Red. Nils G. Holm. 133–166. Åbo: Åbo Akademi.

Harvey, Peter

2013 *An Introduction to Buddhism: teachings, history and practices.* Cambridge: Cambridge University Press.

Lê Thi, Thanh Linh

2013 *Buddhist Path – Vietnamese, Thai, and Burmese Buddhists in Finland.* Avhandling pro gradu. Helsingfors universitet.

Lönnroth, Sabina

2006 *Finländsk vajrayana-buddhism: en hermeneutisk världsbildsanalys av utövarnas åskådning.* Avhandling pro gradu. Helsingfors universitet.

Prebish, Charles S. & Baumann, Martin (eds.)

2002 *Westward Dharma: Buddhism beyond Asia.* Berkeley: University of California Press.

Sillfors, Mikko

2008 *Länsimainen buddhalaisuus yksilön ja yhteiskunnan muuttajana: tapaustutkimus Friends of the Western Buddhist Order -liikkeen veljeskunnasta.* Avhandling pro gradu. Helsingfors universitet.

Soutamo, Saara

2007 *Henkisyttä ja karismaa: Dalai laman suosio suomalaisten kuulijoiden näkökulmasta.* Avhandling pro gradu. Helsingfors universitet.

Strong, John S.

2002 *Buddhan elämä ja teot.* Helsingfors: Art House.

HINDUISMEN I FINLAND¹

Måns Broo

Inledning

När inlandsisen äntligen började dra sig tillbaka efter den sista istiden spred sig Indiens forntida, då världsomfattande vediska kultur också till det land som senare skulle få namnet Finland. Under seklernas gång försvann eller förintades spåren efter de vediska kungarna i vårt land, men en observant forskare kan fortfarande hitta ledtrådar i det finska språket: platsnamn som Patala och Atala syftar på underjordar i vedisk mytologi och själva namnet "Suomi" kommer från sanskritens "soma", de forna indiernas berusande ritualdryck, som i en något annorlunda form fascinerar finländare också i dag. Det är alltså uppenbart att hinduismen var Finlands ursprungliga religion.

I detta kapitel kommer jag att behandla hinduismen i Finland: först dess historia, sedan de grupper som representerar den i dagens Finland och deras relationer sinsemellan och till det finländska samhället, men också dess ritualer och hur de påverkats av den finländska kontexten. Till sist kommer jag också att skriva något om hur ursprungligen hinduiska företeelser kommit in i den finländska populärkulturen och både påverkat och påverkats av den. Som läsaren kommer att se är antalet hinduer i Finland litet (kanske ungefär 6 000) och antalet medlemmar i specifika hinduiska rörelser och föreningar är ännu mycket mindre. Den välkända Krishnarörelsen, till exempel, hade år 2014 inte fler än 82 officiellt registrerade medlemmar. Då hinduismen är en så enormt mångfacetterad religion blir detta ett problem. Vad kan man skriva som verkligen gäller alla eller ens de flesta hinduer? I denna text försöker jag kringgå detta problem genom att betona hinduismens mångfald. Ingenting som jag kommer att skriva är osant, men det betyder inte att allt skulle gälla alla.

Från istiden till 2000-talet

Citatet ovan är ett hopkok av flera källor från internets fantastiska värld och tyvärr är det strunt. Vi måste gå ända till slutet av 1800-talet för att hitta de första finländarna som intresserade sig för hinduism. Det betyder inte att ingen skulle ha

¹ Skrivet på svenska av författaren.

känt till hinduismen före det – brev från missionärer, polemiska och akademiska texter hade redan spritt en viss information om Indien och dess religioner också hos oss. Det intresse dessa källor väckte var ändå ett slags negativt intresse. Hinduismen var en särskilt otäck form av hedendom, full av vidskepelse, avgudadyrkan och ”märkliga drag”, som man skrev i läroböcker ännu på 1950-talet. Den enskilda hindun kunde vara en förtappad hedning eller ibland en ädel, fascinerande främling, men i båda fallen var det inte fråga om att en finländare kunde lära sig något av honom, för att inte tala om bli en hindu själv. Delvis kom detta att förändras i och med Teosofiska samfundet.

Teosofiska samfundet (från ordet *teosophia*, gudavisdöm) grundades i New York år 1875 av Helena Petrovna Blavatsky (1831–1891), Henry S. Olcott (1832–1907) och W. Q. Judge (1851–1891). Till samfundets mål hörde att lyfta fram de hemliga sanningar på vilka alla världens religioner baserar sig och genom detta bilda ”en kärna av ’universellt broderskap’ inom mänskligheten utan att fästa avseende på ras, troslära, kön, samhällsställning eller hudfärg”. Samfundet spreds fort över hela världen, och trots att det kom att splittras flera gånger och har fört en allt mer tynande tillvaro sedan andra världskriget, har det haft en väldig betydelse för utvecklingen av olika slag av alternativ andlighet i västvärlden.

Blavatsky var fram till sin död samfundets ideologiska ledare. Hennes intresse riktades till en början mot spiritismen och den västerländska esoteriska traditionen, men kom med tiden att fokusera allt mer på buddhismen och hinduismen. Samfundets huvudkvarter flyttades till Madras i Indien redan år 1879. Blavatsky hade inga kunskaper i sanskrit eller andra asiatiska språk, men hon läste flitigt de översättningar som fanns av dessa religioners grundtexter i slutet av 1800-talet och inkorporerade mycket av dem i sina egna skrifter – men ofta med referens till det mystiska Vita brödraskapet i Tibet, med vilket Blavatsky hävdade sig stå i telepatisk kontakt.

Även om Olcott omvände sig till buddhismen på Ceylon år 1879 rekommenderade teosoferna i allmänhet ingen att konvertera: den teosofiska läran var ju grunden till alla världens religioner. Den tidens religioner sågs som ett slags degenererade avkomlingar till teosofins ursprungliga sanningar, också hinduismen och buddhismen, men eftersom de ändå låg närmare sanningen blev just dessa två religioner föremål för livliga studier inom teosofin. Till exempel föreläste Rudolf Steiner (grundaren till det Antroposofiska sällskapet) om *Bhagavad-Gita* i Helsingfors år 1913. Den teosofiskt orienterade Nino Runeberg, sonson till nationalskalden, gav ut en svensk översättning av samma verk år 1910.

Vid sidan av denna selektiva anamning av hinduismens tankegods skulle det ta ända fram till 1970-talet innan finländare började ta till sig hinduiska ritualer och fromhetsliv, denna gång genom de så kallade nya religiösa rörelserna som uppstod framför allt i Förenta staterna på 1960-talet och spreds till Finland något senare. Först hos oss var Ananda Marga, en på tantra, yoga och socialistiskt inspirerade tankar baserad rörelse som grundades av Prabhat Ranjan Sarkar (1921–1990).

Till skillnad från de tidigare, teosofiskt inriktade rörelserna erbjöd Ananda Marga också ett kollektivt boende och därmed en sätt för anhängarna att på heltid ägna sig åt ett religiöst liv. Ananda Marga kom att dra till sig en mängd unga intellektuella på 1970-talet även i Finland, så som politikern Heidi Hautala och musikern Pelle Miljoona, men de flesta av dem lämnade ändå senare rörelsen. Denna rörelse följdes snart av andra, så som Transcendental Meditation (TM) och Divine Light Mission.

Även om dessa rörelser till stor del är baserade på hinduiska läror och ofta är grundade av hinduer skulle dess medlemmar knappast kalla sig hinduer. I början av 1980-talet etablerades Krishna-rörelsen (ISKCON) i Finland. Liksom de andra nya religiösa rörelserna som baserade sig på hinduismen har också denna rörelse aldrig haft många officiella medlemmar, men till skillnad från dem har den lyckats dra till sig stöd bland inflyttade hinduer vars antal började öka från 1990-talets början. Trots att rörelsen i allmänhet undviker ordet ”hinduism” har den lyckats profilera sig som en renlärig och framför allt rituellt ren hinduisk rörelse. Dess medlemmar respekteras för sitt religiösa engagemang, sina strikta levnadsregler och sin rituella expertis. Då den i huvudstadsregionen erbjuder både skolundervisning i religion och ritualexperter, och dessutom länge upprätthöll det enda för allmänheten öppna hinduiska templet i Finland stöds den av många hinduer som i sina hemländer kanske hade valt att gynna en annan rörelse.

Den ökade invandringen har också lett till grundandet av hinduiska grupper på utpräglad etnisk grund. Störst är Suomen hindut yhdyskunta, en grupp på 200–300 tamiler från Sri Lanka och Indien som har ett eget litet tempel i Malm i Helsingfors, där också ISKCON:s tempel ligger, och ordnar sammankomster varje fredag. Det tamilska templet har en bild av guden Murugan som är särskilt populär bland tamiler, men ingen formellt installerad staty av honom och inte heller någon formellt utbildad präst. Ritualexperter tillkallas vanligtvis från tamilgemenskapen i Sverige.

En mångfald av teologier och världsbilder

Det är träffande att två hinduiska rörelser av så olika slag som ISKCON och Suomen hindut yhdyskunta befinner sig så nära varandra i Malm i Helsingfors. Eftersom hinduismen saknar en grundare och aldrig haft en enhetlig ledning finns det få saker som förenar alla hinduer. Det sägs ibland att definitionen på en hindu är att man godtar *Vedas* auktoritet, men eftersom nästan inga hinduer studerar Vedatexterna (de texter som studeras inom dagens hinduism är senare) betyder detta i verkligheten lite. Inte heller allmänt omfattade läror som karma och återfödelse (*punarjanma*) behöver betyda särskilt mycket i praktiken. Den regionala och traditionsmässiga tillhörigheten (*sampradaya*) är ofta viktigare, vilket leder till stora variationer särskilt teologiskt sett.

ISKCON är en modern form av *gaudiya vaishnavismen*, en medeltida reformrörelse som betonar teistisk hängivenhet till det gudomliga paret Radha och Krishna. Suomens hindut yhdyskunta representerar däremot *shaivismen*, den form av hinduismen som kretsar kring gudaparet Shiva och Parvati och deras familj, som sonen Murugan (Kartikeya). *Shaktismen*, den form av hinduism som betonar gudinnans överhöghet, kan i Finland sägas representeras synligast av den rörelse som kretsar kring den kvinnliga läraren (*guru*) Mata Amritanandamayi (f. 1953).

Många indiska lärare har regelbundet besökt Finland sedan 1980-talet, men Mata Amritanandamayi, mer känd som Amma (moder), har haft överlägset störst framgång. Amma har besökt Finland nästan årligen sedan år 1998. Hennes tillställningar, där hon känns pakt kramar alla som vill träffa henne, presenteras inte som hinduiska sammankomster. Inte heller hennes undervisning sägs vara hinduisk, utan i stället förklaras den representera universella andliga principer som kärlek och gemenskap. Ändå är riterna på dessa möten (så som *puja* och sjungandet av *bhajan*-sånger) typiskt hinduiska. I sin undervisning berör Amma ofta hinduiska teman, och många av Ammas lärjungar ser henne som en nedstigen form (*avatara*) av den högsta gudinnan.

I sin klassiska, tungt ritualiserade form finns inte tantrisk hinduism just representerad i Finland: vem har tid med flera timmar långa ritualer i dagens värld, i synnerhet om man flyttat till ett nytt land för att skapa ett gott liv för sig själv och sin familj? Den moderna, mera sexfixerade tantrismen representeras i Finland av yogaskolan Natha. Natha (internationellt kallat MISA) grundades av den rumänskfödde Gregorian Bivolaru (f. 1952) och har ett *ashram* i Vallgård i Helsingfors. Inte heller Natha kallar sig en hinduisk rörelse (eller ens en religiös sådan), men den kashmiriska shaivism som är en av hörnpelarna för rörelsens teologi är en väletablerad hinduisk tantrisk tradition.

Eftersom så få av dessa rörelser identifierar sig som hinduiska finns det ingen paraplyorganisation för hinduismen i Finland, så som till exempel Buddhistiska unionen i Finland. Endast i undantagsfall samarbetar de olika grupperna. Ett exempel är då ISKCON upplevde sig ha behandlats fel i ett fastighetsärende av Helsingfors stad och sökte (och fick) stort stöd bland hinduer och hinduiska rörelser i Finland. Många av rörelsernas mera perifera medlemmar kan dock aktivt röra sig mellan dem i jakt på upplevelser, lärdomar och kanske också god mat!

De flesta etniska hinduer tillhör inte heller exklusivt en tradition eller en annan; på hemaltaret hos hinduer i Finland är det inte alls ovanligt att finna både Krishna och Shiva, eftersom "alla gudar sist och slutligen är en". Man kan besöka både ISKCON och Amma och ordna religiösa sammankomster (*satsang*) hemma hos sig där man följer ytterligare en annan tradition. En sådan inklusiv syn på teologi är vanlig bland urbana medelklasshinduer i dag som gärna framhäver hinduismen som en avslappnad, fri religion i kontrast till en förment lagbunden islam.

Hinduiska ritualer i Finland

Också hinduismens rituella mångfald avspeglas i Finland. Många hinduer har ett eget altare i sitt hem där i vanliga fall familjens kvinnor bär fram offergåvor (*puja*) av rökelse, ljus, blommor och frukt till familjens och den egna traditionens gudar. Många avhåller sig från kött och rusmedel av religiösa skäl, och i synnerhet kvinnor kan fasta en dag i veckan för familjens välgång. Vissa hinduer mediterar regelbundet, sjunger religiösa hymner eller reciterar texter som *Bhagavad-gita*. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att många som av kulturella skäl räknar sig som hinduer inte är alls religiösa; i den mån de besöker religiösa tillställningar gör de det snarast av sociala skäl.

Många hinduer lägger stor vikt vid livets så kallade övergångsriter. Hinduismen känner många sådana riter, men de som vanligtvis firas i Finland är namngivningsceremonin (*namakarana*) som vanligtvis firas en månad efter barnets födelse, ceremonin där barnet äter fast mat första gången (*annaprashana*), ceremonin där barnets hår klipps första gången (*chudakarana*), ceremonin där brahminpojken får sin heliga tråd (*upanayana*), giftermålet (*vivaha*) och de sista riterna i samband med kremationen (*antyeshti*). De flesta av dessa ceremonier inkluderar en helig eld som tänds och vördas av en rituell expert eller präst, inbjudna gäster och en avslutande festmåltid.

De finländska förhållandena har modifierat de flesta av dessa ritualer. Vissa ingredienser är svåra att få tag på i Finland (t.ex. betelblad) och måste ersättas med något annat, medan andra är dyra (t.ex. blommor) och används därför i helt andra mängder än i Sydasiens. Utrymmesbrist och det ofta långa avståndet till släktingar leder också till att antalet gäster vid olika religiösa tillställningar är mycket färre.

I Indien firas alla dessa högtider vanligtvis i hemmet. Någoting som förenar hinduer utanför Indien är det man kunde kalla "tempelifiering" – det vill säga att allmänna tempel får en större roll i det religiösa livet, så att till exempel dessa övergångsriter firas i ett tempel i stället för i hemmet. Framst har denna utveckling att göra med utrymmesbrist, bristen på ritualexpert och templens behov av att knyta människor till sig genom att erbjuda också sådana tjänster som strikt taget faller utanför den egentliga tempelkulten.

Vad gäller själva ritualerna är den ceremoni som modifierats mest den som görs efter döden. De flesta döda kremas. Också i Indien kremas de flesta döda i krematorier, men medan den avlidna i Sydasiens vanligtvis kremas senare samma dag eller senast nästa leder den finländska byråkratin och långa köer till att detta sällan är möjligt i Finland. Det är inte heller tillåtet i Finland att förvara döda kroppar i hemmet på *lite de parade*. I ett finländskt krematorium är det inte möjligt att utföra många av de riter som traditionellt utförs i Sydasiens, som att den äldste sonen tänder libbålet eller att de sörjande går runt bålet. Däremot är det möjligt att efter kremeringen frakta den avlidnas aska till Ganges eller någon

helig flod i Indien och där utföra de sista riterna för den. Många hinduer i Finland väljer detta alternativ.

Hinduismen känner ett stort antal årligen återkommande högtider. Flera av dem firas i ISKCON:s tempel, andra av informellt organiserade frivilligorganisationer i för tillfället hyrda lokaler. Ofta förkortas ritualerna. Ett exempel på detta är Durga puja, en festival som är särskilt populär i Västbengalen i östra Indien och som där firas i fem dagar, men i Finland under en dag. En festival som nästan helt saknas bland hinduerna i dagens Finland är Holi, färgens och livsglädjens fest under vårvintern. Dels handlar det om att våren i Indien motsvaras av en kall vinter i Finland, men framför allt är det här svårt att hitta utrymmen där det vore acceptabelt att slänga omkring sig färgpulver och färgat vatten. Detsamma gäller andra offentliga ritualer, som till exempel nedsänkandet av temporära gudabilder i vatten efter en högtid. För en liten religiös minoritet kan det kännas tryggare att utföra sina riter i (mer eller mindre) tystnad i det privata än att bege sig ut på gator och torg, i all synnerhet i ett land där religionens synlighet i det offentliga rummet också annars är liten.

Hinduiska influenser på den finländska kulturen

Hinduismen har som ovan nämnts påverkats av finländska förhållanden på flera olika sätt, men den har också påverkat Finland. Detta syns tydligast inom populärkulturen, där fenomen med ett indiskt ursprung blivit ett bestående inslag – oftast som en del av transnationella trender. Finlands representant i Eurovisionsschlagerfestivalen år 2016, Sandhja, vars mor är av indiskt ursprung, har det hinduiska gayatri-mantrat tatuerat på ena armen – på samma sätt som många andra på olika håll i världen. Själv har hon i en intervju kallat sig ”andlig” (fi. hengellinen) snarare än religiös.

Hinduismens betydelse för dessa fenomen ska ändå inte överdrivas. Inom yogan, till exempel, är hinduismens egentliga inflytande mycket begränsat – undersökningar visar att den absoluta majoriteten av utövarna i vårt land gör yoga av helt sekulära orsaker som för att slappna av efter en stressig arbetsdag. Största delen av den fysiska yogan i dag utvecklades dessutom på 1900-talet under inflytande av västerländsk kroppskultur, och också den andlighet som vissa lärare förespråkar är minst lika påverkad av New Thought och andra västerländska strömningar som av hinduismen. Ändå debatteras frågan om huruvida yoga och kristendom kan kombineras fortfarande regelbundet i kristna kretsar.

Inom yogan syns hinduismen mest i kulturen kring de fysiska övningarna. Yogaställningarna (*asana*) är ofta kända under sina sanskritspråkiga namn, vissa skolor börjar sina övningar med att recitera sanskritstrofer till (den ospecificerade) läromästaren och till den forntida yogamästaren Patañjali, och det är vanligt att se bilder eller statyer av hinduiska gudar eller symboler i yogaskolor. Inom vissa

skolor rekommenderas det också att resa till Indien för att studera för indiska lärare, närmare yogas ursprung. Finlands ledande yogatidskrift *Ananda* publicerar regelbundet kolumner skrivna av en hinduisk munk och flera av tidskriftens medarbetare är (konverterade) hinduer.

Ayurveda – Indiens traditionella läkekonst – har blivit allt populärare i Finland i takt med det ökade intresset för alternativ medicin. I Indien har ayurveda traditionellt uppfattats som en sekulär vetenskap, men i Finland förknippas ayurveda ofta med yoga, meditation och en vag österländsk andlighet. Västerlänningar som besöker ayurvediska vårdanstalter i Indien erbjuds ofta just meditation och yoga vid sidan av terapier och kostråd.

En utpräglat hinduisk fromhetsform som vunnit en del popularitet i synnerhet i yogakretsar är *kirtan*, gemensam lovsång av en eller flera gudar, där en människa leder sången och resten växelvis svarar på den till ackompanjemanget av olika instrument. Också här har mötet mellan kulturer satt sina spår. I Sydasiens sker kirtan oftast inför gudarna i ett tempel så att alla deltagarna sitter i en riktning, men i Finland sätter man sig så att sångledaren och musikerna sitter vända mot resten som om det vore en liten konsert. Repertoaren av kirtansånger är också mycket mera eklektisk än i Sydasiens: under en kirtansession i Finland kan man sjunga hymner till många olika hinduiska gudar och gudinnor – ibland också till Jesus och Allah.

Hinduismens förhållande till andra religioner

Det ekumeniska och interreligiösa samarbetet i Finland betyder i praktiken nästan uteslutande samarbete mellan kristna, judar och muslimer. Hinduerna och buddhisterna hamnar ofta utanför – vare sig det beror på att dessa religioner uppfattas som icke-problematiska att samverka med eller att de ses som marginella i det finländska samhället, trots att det finns många fler buddhister och hinduer än judar i Finland.

Då hinduiska grupper ombeds delta i interreligiösa tillställningar är det oftast ISKCON-rörelsen som får representera hinduismen. ISKCON har tidvis intresserat sig för dialog med andra religiösa rörelser och religioner. Rörelsen har etablerat betydligt starkare förbindelser till de kommunala och statliga myndigheterna än andra hinduiska grupper i Finland, eftersom i synnerhet barnen i de etniska hinduiska familjerna i huvudstadsregionen deltar i den skolundervisning i egen religion som rörelsen ordnar. Rörelsen har även regelbundet deltagit i olika interreligiösa panelsamtal, till exempel i samband med Prometheus-lägren som särskilt i huvudstadsregionen är ett populärt alternativ till konfirmandlägren.

På individnivå varierar hinduernas sätt att förhålla sig till andra religioner. Många hinduer förhåller sig misstänksamt till den stora muslimska befolkningen i Indien, men eftersom hinduerna och muslimerna i Finland knappt är i kontakt med varandra eftersom de utgör så små samfund, finns det inte någon liknande spänning

här. Tack vare den hinduiska läran om karma och själavandring kan hinduerna relativt problemfritt inkludera andra religioner i sin egen världsåskådning. De andra religionerna är troligtvis inte lika bra som hinduismen, men om de vägleder människan till ett bättre liv i denna värld kan de ses som meningsfulla steg mot befrielsen från återfödelsens kretslopp – under en färd som räcker många människoliv.

Avslutning

Synen på hinduismen har dramatiskt förändrats i Finland på drygt hundra år. Från att ha varit en särskilt skrämmande form av hedendom har den genom de nya religiösa rörelserna och i synnerhet invandringen blivit en av flera minoritetsreligioner i Finland, men också en källa för spännande kulturella och andliga företeelser som man i mycket vidare cirklar kan införliva i sin personliga världsåskådning. Det är svårt att se någon större spridning av hinduismen i Finland under den närmaste framtiden: de nya religiösa rörelserna har sedan länge stagnerat och människor verkar inte vilja binda sig vid ens så karismatiska ledare som Amma. Däremot kommer antagligen den fortsatta invandringen från Sydasiens ytterligare bredda hinduismens mångfald i Finland. Särskilt intressant kommer det att bli att följa nästa generation av etniska hinduer, som är födda och uppvuxna i Finland, och se hur de i likhet med artisten Sandhja skapar sig en egen, finländsk hinduism.

Litteratur:

Ahlbäck, Tore

1995 Uppkomsten av Teosofiska samfundet i Finland. Åbo: Åbo Akademi.

Broo, Måns

2010 ISKCON and South Asians in Finland: Strategies of Integration. – Finnish Journal of Ethnicity and Migration 5/2. http://etmu.fi/wp-content/uploads/2013/01/FJEM_2_2010.pdf (hämtat 15.11.2016).

Broo, Måns & Kontala, Janne

2007 Krishna-uskonnon opetus Suomessa. – Monikulttuurisuus ja uudistuva uskonnonopetus. Red. Tuula Sakaranaho ja Anukka Jamisto. Uskontotiede 11. Helsingfors: Helsingfors universitet.

- Broo, Måns & Moberg, Marcus & Utriainen, Terhi & Ramstedt, Tommy
 2015 *Diversification, Mainstreaming, Commercialization and Domestication: new religious movements and trends in Finland.* – *Handbook of Nordic New Religions.* Ed. by James R. Lewis & Inga Bård Tøllefsen. Leiden & Boston: Brill. 141–157.
- Junnonaho, Martti
 1996 *Uudet uskonnot – vastakulttuuria ja vaihtoehtoja: tutkimus TM- DLM- ja Hare Krishna -liikkeestä suomalaisessa uskonmaisemassa.* Helsingfors: Finska litteratursällskapet.
- Ketola, Kimmo
 2008 *Uskonnot Suomessa 2008. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 102.* Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.
- Ketola, Kimmo & Broo, Måns
 2013 *Anandan joogakysely 2013.* – *Ananda* 4/2013, 31–33.
- Koskela, Jaakko
 2011 *Kansojen kuvaukset 1950-luvun suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa.* Avhandling pro gradu: Östra Finlands universitet.
- Michelis, Elizabeth de
 2004 *A History of Modern Yoga: Patañjali and Western Esotericism.* New York: Continuum.
- Narayanan, Vasudha S.
 2006 *Sacred Land, Sacred Service: Hindu Adaptations to the American Landscape.* – *A Nation of Religions. Politics of Pluralism in Multireligious America.* Chapel Hill: University of North Carolina Press. 139–159.
- Penttilä, Jenni
 2016 *Voittajan asenteella [Intervju med Sandhja Kuivalainen].* Suomen Kuvalehti 4/2016.

BAHÁ'Í

Aram Aflatuni

Inledning

Bahá'í är den yngsta av de självständiga världsreligionerna. Religionens rötter sträcker sig till mitten av 1800-talet i Persien, men i dag finns det anhängare i över 200 länder. Bahá'í är geografiskt sett den mest utbredda religionen efter kristendomen.¹ Bahá'í-tron kom till Finland på 1930-talet och i dag bor ungefär 900 bahá'ier på över 60 orter i Finland, från Helsingfors till Enare och från Vasa till Joensuu. Det finns bahá'ier redan i fjärde generationen i Finland.

Bahá'í-trons mest centrala lära är uppfattningen om mänsklighetens enhet. Religionens grundare Bahá'u'lláh (1817–1892) lärde att mänskligheten nu nått en länge efterlängtd fas av fullständig mognad och att folkens uppgift är att ta till sig en modell för fredlig samexistens. Meningen med varje människas liv är att dra nytta av hennes egenskaper för att bygga den nya världen, med Bahá'u'lláhs ord: ”Alla människor har skapats för att föra vidare en ständigt framåtskridande civilisation”.² Bahá'í-tron lär till exempel att människan ska vara fördomsfri mot alla folk, förverkliga jämställdhet mellan könen, visa hederlighet och rättvisa inom ekonomi och förvaltning, samt bli medveten om de andliga dygderna i sig själv och andra. Bahá'í-läran vill stöda uppkomsten av en ny global civilisation som förverkligar tanken om ”enhet i mångfalden”, eller med Bahá'u'lláhs ord: ”Jorden är blott ett land och mänskligheten dess medborgare.”³

Bahá'í-samfundets verksamhet i Finland är liksom på annat håll i världen öppen för alla. På gräsrotsnivån förverkligar man tanken om mänsklighetens enhet bland annat i den lokala verksamheten för barn, i grupper för yngre tonåringar, i studiecirkel och under andaktsstunder. Bahá'í-tron förbjuder omvändelse och teologiska tvister, och lär i stället ut en förhandlingskultur där människor hittar ett gemensamt synsätt efter att olika synvinklar lyfts fram. Bahá'í-skrifterna understryker betydelsen av en ödmjuk inställning i dialogen: ”Om ni är medvetna om en speciell sanning, om ni äger en ädelsten vilken andra är berövade, dela den med dem på ett språk präglad av yttersta vänlighet och god vilja.”⁴

1 Encyclopedia Britannica Yearbook 2002.

2 Bahá'u'lláh 1978, 109.

3 Bahá'u'lláh 1978, 117.

4 Bahá'u'lláh 1978, 132.

Grundaren Bahá'u'lláh och den nya religionens uppkomst

Bahá'í-trons grundare Bahá'u'lláh (född Mirza Husayn 'Alí) föddes i Persiens huvudstad Teheran år 1817. Hans far var minister i shahens hov och Persiens regering erbjöd Bahá'u'lláh en hög tjänst som statstjänsteman. Bahá'u'lláh avböjde erbjudandet och ägnade sig i stället åt att hjälpa fattiga och nödlidande.

Bahá'u'lláhs privilegierade ställning varade inte länge. År 1844 förkunnade en person vid namn Báb (född Siyyid 'Ali Muhammad) att det sändebud, som utlovats i alla tider och som alla religionerna förutsett, snart skulle komma och att hans budskap skulle innehålla nycklarna till hur mänskligheten ska kunna enas. Bahá'u'lláh anslöt sig till Bábs anhängare och i likhet med de övriga anhängarna blev han snart utsatt för förföljelser. Bábs reformvänliga läror och religiösa tolkning, som avvek från traditionen, inspirerade till en landsomfattande rörelse som mötte motstånd av den tidens troslärda som skarpt fördömde Bábs läror. År 1850 avrättades Báb för irrlära och ungefär 20 000 av hans anhängare dödades. Bahá'u'lláh förlorade all sin världsliga egendom. Han fängslades, torterades och deporterades från Persien, vilket utgjorde början på landsförvisningen och förföljelserna som pågick i 40 år.

År 1863 tillkännagav Bahá'u'lláh att han var Guds budbärare för denna tid och att hans lära var en naturlig fortsättning på de tidigare stora religionerna. Han utmanade de dominerande uppfattningarna om religion, rättvisa och jämlikhet. Bahá'u'lláh skrev till de dåvarande kungarna, makthavarna och religiösa ledarna och uppmanade dem att avstå från maktsträvanden och girighet, och i stället samlas för att tillsammans bestämma hur de kunde garantera världsfred. Han drog upp riktlinjerna för den nya världsordningens principer och strukturer, och skrev:

Den tid måste komma då den tvingande nödvändigheten att hålla en bred, allomfattande sammankomst av människor allmänt kommer att inses. Världens härskare och konungar måste bevista den och måste, då de deltagar i dess överläggningar, överväga de vägar och medel som kan lägga grunden för världens Stora fred bland människorna. En sådan fred kräver att stormakterna beslutar sig för att inbördes fullt försonas, så att lugn kan skapas för jordens folk. Skulle någon konung gripa till vapen mot en annan, måste alla enade resa sig och hindra honom. Om detta göres kommer världens nationer inte längre att behöva några rustningar, utom i syfte att bevara sina rikens säkerhet och inom sina egna områden upprätthålla ordning. -- Den dagen närmar sig då alla världens folk kommer att ha antagit ett världsspråk och en gemensam bokstavsskrift. När detta uppnåtts skall det för en person, som färdas till vilken stad som helst, vara som om han kom till sitt eget hem. -- Den är sannerligen en människa, som idag viger sig åt tjänandet av hela mänskligheten.⁵

5 Bahá'u'lláh 1978, 117.

I sina skrivelser som berör människans natur och andliga utveckling ger Bahá'u'lláh en fortsättning på den etiska linje som finns i de äldre världsreligionerna. Meningen med människans liv är att utveckla hennes goda egenskaper genom att tjäna andra: "Betrakta människan såsom en gruva rik på ädelstenar av oskattbart värde. Fostran allena kan förmå den att avslöja sina rikedomar och göra det möjligt för mänskligheten att dra fördel därav."⁶

Bahá'u'lláhs anseende och antalet anhängare ökade kraftigt trots att han landsförvisats från Persien. Nasser-ed-Din Shahs styre såg fortfarande Bahá'u'lláh som ett hot och såg till att han återigen landsförvisades från Bagdad till Konstantinopel (nuvarande Istanbul), och därifrån till Adrianopel (nuvarande Edirne). År 1868 fick Bahá'u'lláhs färd sitt slut i den ökända fängelsestaden Akko i Palestina, nuvarande Israel. Omständigheterna var synnerligen stränga och en del av anhängarna i hans sällskap och ett av hans barn avled i fångenskapen. I Akko uppenbarade Bahá'u'lláh sitt viktigaste verk *Den allra heligaste boken* och många andra skrifter. Han levde resten av sitt liv i fångenskap, men tog emot ett stort antal pilgrimer och personer i hög ställning som kom till honom för att be om råd. Då Bahá'u'lláh dog år 1892 hade hans läror redan börjat spridas även utanför Mellanöstern.

Orientalisten Edward Granville Browne vid Cambridge-universitetet var en av de européer som träffade Bahá'u'lláh. Granville Browne gjorde minnesanteckningar över vad som skett under deras möten, däribland följande ord av Bahá'u'lláh:

Lovad vare Gud att du har nått oss! -- Du har kommit för att besöka en fånge och landsförvisad. -- Vi önskar bara världens bästa och nationernas lycka, ändå ser de oss som upprorsmakare förtjänta av fångenskap och landsförvisning. -- Att alla nationer bör bli en i tron och alla människor som bröder, att kärlekens och enhetens band mellan människobarnen bör stärkas, att religionssplittring bör upphöra och rasåtskillnad avskaffas – vad ont finns det i detta? -- Men så skall det bli; dessa gagnlösa stridigheter, dessa ruinerande krig skall försvinna och "den största freden" skall komma.⁷

Läran om individens och samhällets utveckling

Den viktigaste principen inom bahá'í-tron är enhet, det vill säga enheten mellan Gud, religionen och mänskligheten. Mänskligheten befinner sig till sin andliga och samhällsliga utveckling i ett tillstånd där det inte bara är möjligt, utan nödvändigt att enas till ett globalt samhälle. Men mänskligheten står inför ett val: uppnås den nya tidens världsordning genom gemensam vilja och ansträngning eller genom

6 Bahá'u'lláh 1978, 122.

7 www.bahai.se

plågsamt lidande som beror på envishet? Bahá'u'lláh lärde att ”mänsklighetens välfärd, dess fred och säkerhet är ouppnåeliga såvida icke dess enhet är fast grundad.”⁸

Enligt bahá'í-läran är religionens syfte att förse människan med de andliga principer som individen och den sociala gemenskapen behöver för att få till stånd ett sant välbefinnande. Gud lämnar aldrig mänskligheten utan vägledning, utan alla stora religioner utgör ett kronologiskt kontinuum som stegvis vägleder mänskligheten till andlig mognad. Traditionen, fanatiska tolkningar och maktsträvanden bryter ofta ned religionernas renhet och religionerna blir föremål för tvister.

Bahá'í-läran vill föra fram den nya religionen som en påminnelse om de oföränderliga andliga lagbundenheterna i sin mest autentiska form och samtidigt inhämta de nya läror om samhället som är nödvändiga för tidens behov. Bahá'u'lláh använder följande metafor i sina skrifter:

*Den allvetande Läkaren håller Sitt finger på mänsklighetens puls. Han upptäcker sjukdomen och föreskriver i sin ofelbara visdom läkemedlet. Varje tidsålder har sitt eget problem och varje själ sin särskilda strävan. Det läkemedel världen behöver i sin nuvarande hemsökelse kan aldrig vara detsamma som det en senare tidsålder kan behöva. Tag ivrigt befattning med behoven i den tid ni lever i och koncentrera era överläggningar till dess krav och behov.*⁹

Bahá'u'lláh presenterade många principer och lagar om individens liv och samhällsverksamhet vilkas syfte var att vägleda mänskligheten genom den nuvarande brytningstiden och kaoset mot ett globalt samhälle, där tanken om ”enhet i mångfalden” förverkligas. Bahá'u'lláhs principer omfattar bland annat:

- Sökande efter sanningen: Människan ska avstå från sina fördomar och förutfattade meningar för att hinderslöst kunna söka sanningen. Alla religioner har samma inre sanning och människorna förenas av samma lagbundenheter av vänskap och enhet oberoende av kultur.
- Jämlikhet: Det är lagen som ska styra, inte individen. Alla människor har lika rättigheter oberoende av härkomst eller kön. Att ge kvinnorna en jämställd roll är en ovillkorlig förutsättning för mänsklighetens välbefinnande.
- Samarbetet mellan vetenskap och religion: En religion vars lära står i strid med vetenskapen är vidskepelse. Vetenskapen och människan behöver moralisk inspiration och etiska mål som bara religionen kan erbjuda.

8 Bahá'u'lláh 1978, 131.

9 Bahá'u'lláh 1978, 106.

- Universell fred: Mänskligheten behöver utöver lokala och nationella myndigheter också en internationell myndighet som grundar sig på en gemensamt godkänd lagstiftning. Parlamentsledamöterna ska väljas bland representanter för alla länder. Tvister som är internationella till sin karaktär bör läggas fram för att bli avgjorda i den internationella domstolen. Principen om kollektiv säkerhet hindrar ett folk från att angripa ett annat.
- Obligatorisk utbildning och fostran: Allmän läroplikt och universell tillgång till undervisning och kunskap är hela mänsklighetens grundläggande rättighet. Det är föräldrarnas ansvar att uppfostra sina barn till moraliska och osjälviska människor med ett intresse för att inhämta kunskap om och förståelse för världen, och dessutom ett yrke för att kunna försörja sig och tjäna andra människor.
- Principen om förhandling: Alla viktiga frågor ska avgöras inom intressegrupperna genom fria förhandlingar, så som Bahá'u'lláh skriver: "Med yttersta vänlighet och i en anda av fullständig gemenskap rådgör tillsammans och ägna ert livs dyrbara dagar åt världens förbättring..."¹⁰
- Mätta och rättvisa: Samhällets och individens sanna välbefinnande grundar sig på mätta och rättvisa. Det kommer alltid att finnas skillnader i människors levnadsstandard som en naturlig följd av skillnaderna i mänskliga förmågor och individers ansträngningar, men ytterligheterna, det vill säga extrem fattigdom och rikedom, bör avlägsnas.
- Andaktsliv: Den dagliga bönen är ett viktigt sätt att kultivera människans karaktär och skapa genuina intentioner.
- Att tjäna mänskligheten: Varje människa har en unik plats i världen där hon kan främja mänsklighetens välbefinnande. "Var icke upptagna av era egna angelägenheter, låt era tankar förbli riktade mot det som skall återupprätta människosläktets lycka och helga människornas hjärtan och själar."¹¹

Vår färd i denna värld är enligt bahá'í-läran endast en liten del av det eviga livet. Den speciella länken mellan själen och kroppen består endast under det världsliga livet. Efter kroppens död återgår själen till Guds andliga värld och utvecklas i evighet under Guds nåd.

10 Bahá'u'lláh 1978, 92.

11 Bahá'u'lláh 1978, 43.

Bahá'í-trons enhetlighet och förvaltningssystem

Många religioner har splittrats i sekter på grund av lärotvister mellan anhängarna, men bahá'í-tron har inte delats med tiden. Bahá'u'lláh förbjöd människan att tvista om teologiska frågor och utsåg i sitt testamente sin son 'Abdu'l-Bahá (1844–1921) till uttolkare av sina skrifter för att styra det växande samfundet. Sedan barndomen följde 'Abdu'l-Bahá sin far Bahá'u'lláh i hans fångenskap och deportering och anammade hans lära. Det har skrivits mycket om 'Abdu'l-Bahás föredömliga inställning till att tjäna mänskligheten och hans otröttliga uppmärksamhet för de mindre bemedlade och nödlidande. Bahá'íerna ser honom som ett fullkomligt exempel på hur bahá'í-läran förverkligas.

'Abdu'l-Bahá skrev betydelsefulla verk som förklarar bahá'í-läran och räknas till trons heliga skrifter. Han gjorde bahá'í-tron känd för den stora allmänheten under sina resor i Europa och USA åren 1911–1913 och ledde bahá'í-samfundets utveckling mot en världsgemenskap. I sin sista vilja och testamente utsåg 'Abdu'l-Bahá sin dotterson Shoghi Effendi (1897–1957) till bahá'í-lärans beskyddare och uttolkare. Under sin nästan 40 år långa verksamhetsperiod ledde Shoghi Effendi systematiskt det allt mer internationella samfundet till att börja tillämpa de principer och organ för förvaltning och gruppbeslut som Bahá'u'lláh definierat.

Inom bahá'í-samfundet finns inget prästerskap, utan på lokal nivå (i städer och kommuner) styr de lokala råden samfundets verksamhet. I varje land finns ett nationellt råd och på ett internationellt plan är Universella rättvisans hus bahá'í-samfundets högsta beslutande organ. De lokala och nationella råden väljs årligen i direkta val och ledamöter till Universella rättvisans hus väljs vart femte år. För att var och en ska kunna rösta så fritt som möjligt enligt eget samvete förekommer inte kampanjer eller kandidatuppställning i bahá'í-valen.

Beslutsfattandet grundar sig på förhandlingar där alla har möjlighet att delta. Förhandlingarna beskrivs i bahá'í-läran som en strävan efter att nå samförstånd utan tvister: ”Sanningens lysande gnista framträder först efter sammanstötningen mellan olika åsikter”¹² – det vill säga åsikterna möts, människorna stöter inte samman. Var och en har rätt att säga sin åsikt direkt och öppet, men samtidigt krävs en mogenhet för att lösgöra sig från sina åsikter för att man ska kunna finna lösningar som främjar det gemensamma goda. Bahá'í-läran stöder ett tänkande där människans uppskattning av positiv olikhet och förmåga att dra nytta av denna är en förutsättning för mänsklighetens framsteg. Bahá'u'lláh betonade på flera punkter i sina skrivelser vikten av att förhandla: ”Guds visdoms himmel är upplyst av rådplägningens och medlidandets ljuskällor. Håll rådslag tillsammans

12 'Abdu'l-Bahá 2014, 44.

om alla ärenden, för att rådplägning är vägledningens lampa som visar vägen och ger förståelse.”¹³

Bahá'í-trons ankomst till Finland och inflytandet på samhällsdebatten

Det har funnits bahá'ier i vårt land redan i nästan 80 år. Bahá'í-tron slog rot i vårt land i slutet av 1930-talet, men redan långt före det nämns religionen första gången i pressen. År 1852 skrev dagstidningen *Åbo Underrättelser* om förföljelserna av bahá'ierna i Persien, endast några år efter bahá'í-trons uppkomst. Den finländska pressen rapporterade mer omfattande om bahá'í-tron i slutet av 1800-talet och senare, åren 1912–1913, skapade 'Abdu'l-Bahás besök i Europa och USA rubriker i *Hufvudstadsbladet*.

Den amerikanska journalisten Martha Root var den första bahá'ien som besökte Finland. Hon berättade om bahá'í-tron vid olika evenemang för allmänheten och möten med tjänstemän och journalister år 1927. Hon träffade även president Relander och donerade bahá'í-litteratur till biblioteken. Under följande årtionde anlände amerikafinländaren Josephine Kruka till Finland. Sommaren 1938 träffade hon pastor Väinö Rissanen som blev den första finländaren som anslöt sig till bahá'ierna. På 1950-talet grundades de första lokala råden och bahá'í-centret i Kottby i Helsingfors i ett hus där samfundet fortfarande bedriver verksamhet. Det nationella andliga rådet valdes första gången år 1962. År 1963 registrerades bahá'í-samfundet officiellt. Samfundet fick vigsel- och begravningsrätt och senare rätt att ge religionsundervisning i skolorna. På 1970-talet spreds bahá'í-tron i stor omfattning till tiotals orter på olika håll i Finland. År 1996 grundades världens nordligaste bahá'í-center i Enare som tjänar särskilt området kring Nordkalotten.

Sedan 1960-talet har det finländska bahá'í-samfundet aktivt deltagit i samhällsdebatten kring teman som berör världsfred, jämlikhet mellan människor och religionsdialog. Bland de hundratals lokala och nationella evenemangen som samfundet ordnat kan nämnas bland annat en internationell fredskonferens i Finlandiahuset år 1976, internationella fredsårets jubileumsevenemang år 1986, seminariet Ny världsoordning i Finlandiahuset år 1992, det internationella familjeårets seminarium för fostran i Nådendal år 1993, Nordiska forumet för kvinnor år 1994 i Åbo och evenemanget Människovärde – Globalt ansvar i Helsingfors år 2000. Andra exempel på diskussionstillfällen är de otaliga universitetsseminarier som ordnats i de största städerna samt sommar- och vinterskolorna som ordnats redan i 50 år.

13 Tablets of Bahá'u'lláh revealed after the Kitáb-i-Aqdas, Tablet of Maqṣúd, Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 1988.

Bahá'í-samfundet har också samarbetat med finländska organisationer, så som FN-förbundet i Finland, UNICEF, FRK och Mannerheims barnskyddsförbund. Under 1990- och 2000-talen utbildade bahá'í-samfundet vänelever i högstadieskolor i att använda drama och förhandling som konfliktlösning.

Bahá'í-samfundets verksamhet i Finland

Vid ingången till 2000-talet började en ny fas inom det finländska bahá'í-samfundet då det började utbilda sina medlemmar och alla andra intresserade till ledare för barn-, ungdoms- och vuxenverksamheten. Inom det globala samfundet upplevde man att det fanns ett gemensamt behov av att bygga en kollektiv gemenskap: oberoende av land och kultur behöver människor stöd för hur de kan omvandla andliga dygder till handlingar i vardagen och hur de kan hjälpa människor att ta ansvar för sin egen andliga, samhälleliga och ekonomiska framgång.

Bahá'í-samfundet i Finland har utbildat hundratals personer på femton orter till ledare för barnverksamhet, verksamhet för yngre tonåringar, ungdomsverksamhet och studiecirklar. Samfundet erbjuder alla möjligheten att delta i den här verksamheten med syftet att hjälpa människor att utveckla de personliga dygder, inställningen till tjänande och strävan efter samarbete och fred som nämns i bahá'í-undervisningen, eller med Bahá'u'lláhs ord: ”Den är sannerligen en människa, som idag viger sig åt tjänandet av hela mänskligheten.”¹⁴ Exempel på verksamhetsformer som strävar efter samhällsbygge:

- Barntimmar: Inom ramen för grannskapsbygget ordnar bahá'í-samfundet barntimmar som stöder barnens andliga utveckling, sociala färdigheter och utvecklingen av dygder så som pålitlighet, ärlighet, vänlighet och rättvisa. Som 'Abdu'l-Bahá skriver: ”Alla barn är potentiellt världens ljus – och på samma gång dess mörker och därför måste uppfostringsfrågan betraktas som en fråga av högsta vikt.”¹⁵
- Verksamhet för yngre tonåringar: Programmet som är inriktat på att andligt stärka ungdomar stöder de unga i att hitta sina egna styrkor och förbereder dem för att främja hela mänsklighetens välbefinnande. Brytningsåren i 12–15-årsåldern beskrivs ofta som en tid av problem, stormigt känsloliv, likgiltighet och självupptagenhet. Inom bahá'í finns en motsatt syn på tonåringar, det vill säga att unga har en särskild potential till osjälviskhet, skarp rättskänsla, iver att lära sig mer om världen och att bygga en bättre värld. Verksamheten stöder de ungas färdigheter att diskutera och uttrycka sig, hjälper dem att förverkliga

14 Bahá'u'lláh 1978, 117.

15 'Abdu'l-Bahá 2014, 103.

kollektiva projekt i grannskapet och stärker de moraliska strukturer som kommer att tjäna dem livet ut.

- Studiecirklar: Bahá'íerna ordnar studiecirklar vars syfte är att förena studiet av bahá'í-läran med tjänande som det omgivande samhället drar nytta av. Studiecirkarna hjälper deltagarna att utveckla den andliga förståelse och de praktiska färdigheter som behövs för att bygga samhället.
- Andaktsstunder: Bahá'íerna samlas med sina vänner för andaktsstunder som ofta hålls i hemmen. Avsikten är att främja var och ens andliga utveckling och att stöda den gemensamma andan att tjäna andra. Andaktsstunderna har blivit en naturlig del av verksamheten på lokal nivå där reflektioner över mänsklighetens andliga sida hör till den dagliga diskussionen. Enligt Bahá'u'lláhs lära är bönen en väsentlig del av individens och den sociala gemenskapens liv. Bönen ger människan en möjlighet att vara i kontakt med Gud och klarare se vad som är tillfredsställande och viktigt i livet. 'Abdu'l-Bahá sade: "När en människa vänder sitt ansikte mot Gud, finner hon solsken överallt. Alla människor är hennes bröder."¹⁶
- Sommarskolor: I månads-skiftet juni-juli ordnas ett nationellt evenemang som behandlar teman som är aktuella för bahá'íerna. Evenemanget är planerat för hela familjen med separat program för barn, unga och vuxna, men också gemensamma workshops som innehåller musik, bildkonst, drama och gymnastik. Det finländska bahá'í-samfundet har ordnat sommarskolor på olika håll i landet sedan år 1962. Evenemanget lockar ungefär 150–300 deltagare. Många bahá'í-samfund runtom i världen ordnar liknande tillställningar.

Bahá'íerna välkomnar alla som vill att tillsammans arbeta för att förverkliga Bahá'u'lláhs centrala lära i praktiken: "Jorden är blott ett land och mänskligheten dess medborgare". En person som anser att Bahá'u'lláhs lära är svaret på vår tids behov och vill följa hans lagar och lära, är en bahá'í.

För att ansluta sig till bahá'í-samfundet krävs inga ritualer, men i praktiken förutsätter det att man meddelar om detta muntligt eller skriftligt till samfundet. Att bli en bahá'í innebär inte i andlig betydelse att man överger sin tidigare religion, eftersom Bahá'u'lláhs arbete och läror utgör en fortsättning på det arbete som Guds tidigare uppenbarade sändebud gjort och bahá'íerna respekterar också andra världsreligioner som ett uttryck för Guds vilja.

¹⁶ 'Abdu'l-Bahá 1985, 1.

Bahá'ernas verksamhet och internationella inflytande

De lokala bahá'í-samfundens principer för verksamheten för barn, yngre tonåringar, unga och vuxna är lika överallt, men verksamheten förverkligas så att de lokala behoven och den lokala kulturen beaktas. Omständigheterna är väldigt olika i de över 200 länder där det bor bahá'ier, men alla enas i en strävan att skapa en ny samhällsbyggande kultur. I många länder där verksamhetens inflytande och omfattning ökat samarbetar man även med myndigheterna.

För bahá'ierna utgör Förenta Nationerna ett betydande steg mot att ena mänskligheten, även om FN i sin nuvarande form är otillräcklig för världsordningen. En bahá'í-representation deltog i FN:s konstituerande möte i San Francisco år 1945 och sedan år 1948 har bahá'í-samfundet haft en officiell ställning som internationell medborgarorganisation (Bahá'í International Community) och fungerat som förhandlingspart eller samarbetat med FN:s olika organ (bl.a. ECOSOC, UNICEF, WHO, UNEP). Bahá'í-samfundet har genom sin verksamhet inom FN kunnat bidra till det internationella arbetet för mänskliga rättigheter, projekt i anknytning till hälsa, förbättrande av kvinnans ställning, utveckling av läskunnigheten, brottsprevention och arbete mot rasism.

Arbetet för att främja den interreligiösa dialogen i Finland

Ekumeniken i Finland har långa traditioner då det gäller samarbetet mellan vissa kyrkosamfund. Det behövs ändå ett brobyggande över gränserna mellan olika religioner och åskådningar. För bahá'ierna är det viktigt att vara medveten om de värden och strävanden som förenar människor oavsett övertygelse.

År 1999 ordnades en religions- och världsåskådningsmessa i Åbo som gav början till ett regelbundet samarbete inom ett nätverk för olika religionssamfund. Sommaren 2001 bidrog bahá'ierna till att grunda Åbo religionsforum. Liknande verksamhet har förekommit också på annat håll i Finland, särskilt i Helsingfors, Uleåborg, Jyväskylä och Lahtis. Dessutom har bahá'ierna aktivt deltagit i arrangemangen kring FN:s vecka för interreligiös harmoni som infördes i Finland år 2011.

Bahá'í-litteraturen

Bahá'í-tron har inte en helig skrift, utan till de heliga skrifterna räknas böcker och memoarer uppenbarade av Bahá'u'lláh och Báb. Texterna är inte del av en muntlig tradition, utan Báb och Bahá'u'lláh dikterade eller skrev själva ned dem på arabiska eller persiska och befäste på så sätt ursprungstexterna med sitt sigill. Bahá'u'lláhs verk har översatts till över 800 språk. Bahá'u'lláhs viktigaste verk har även publicerats på svenska och finska. I *Kaikkein pyhin kirja*, den allra heligaste boken, (Kitáb-i-

Aqdas presenterar Bahá'u'lláh de religiösa lagarna och samhällsstrukturerna som behövs för att skapa hela mänsklighetens enhet. I verket *Visshetens bok* (Kitáb-i-Iqán) förklarar Bahá'u'lláh världsreligionernas obrutna följd och grundläggande enhet samt klargör verser i Nya testamentet och Koranen. Verket *Förborgade ord* sammanfattar de grundläggande frågorna om människosjälens natur och livets mening i form av aforismer och repeterar de etiska läror som upprepas inom alla världsreligioner. Andra verk av Bahá'u'lláh som översatts till svenska och finska är samlingsverken *Axplock från Bahá'u'lláhs skrifter*, *Ykseyden pyhättö* och *Bahá'u'lláhin muistiot*. Utöver Bahá'u'lláhs verk är hans sons 'Abdu'l-Bahás texter och tal en viktig källa för vägledning för bahá'ierna.

Flera av 'Abdu'l-Bahás verk har publicerats på svenska och finska. Verket *Anföranden i Paris* är en samling tal som 'Abdu'l-Bahá höll i Paris år 1911 om bahá'í-trons centrala läror och de principer för mänskligheten som bygger världsfred. I verket *Vastauksia joihinkin kysymyksiin* förklarar 'Abdu'l-Bahá människans sanna natur och många intressanta teologiska frågor som finns i olika religioner. *Jumalallisen suunnitelman muistot* ger ”riktlinjer för hur man systematiskt kan föra tron vidare överallt i världen”. Samlingsverket *Utvalda skrifter av 'Abdu'l-Bahá* har publicerats på svenska. Utöver dessa verk finns böner uppenbarade av Bahá'u'lláh, Báb och 'Abdu'l-Bahá i boken *Bahá'í-böner* och flera andra samlingsverk.

Ytterligare information om bahá'í-tron och -litteraturen:

www.bahai.fi

www.bahai.se

www.bahai.org

www.bahaikirjakauppa.fi

Litteratur:

'Abdu'l-Bahá

1978 Selections from the Writings of 'Abdu'l-Bahá. Haifa: Baha'i World Centre.

1985 Anföranden i Paris. Spånga: Bahá'í-förlaget.

2014 Utvalda skrifter av 'Abdu'l-Bahá. Spånga: Bahá'í-förlaget.

Bahá'u'lláh

1978 Axplock från Bahá'u'lláhs skrifter. Spånga: Bahá'í-förlaget.

2015 Bahá'u'lláhin muistiot. Helsingfors: Suomen Bahá'íden Kansallinen Henkinen Neuvosto.

2016 Ykseyden pyhättö. Helsingfors: Suomen Bahá'íden Kansallinen Henkinen Neuvosto.

Britannica Book of the Year 2002

2002 Britannica Book of the Year 2002. Ed. by Britannica Editors. Chicago: Encyclopedia Britannica Inc.

Browne, Edward G.

1891 *A Traveller's Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.

Esslemont, J. E.

1972 *Bahá'u'lláh ja uusi aika*. Helsingfors: Suomen Bahá'íden Kansallinen Henkinen Neuvosto.

Hatcher, W.S. & Martin, J.D.

1998 *The Bahá'í Faith: the emerging global religion*. New York, NY: Harper & Row.

Momen, Moojan

2007 "The Bahá'í Faith". – *The World's Religions*. New Lion Handbook. Ed. by Christopher Partridge. 3rd ed. Oxford, UK: Lion Hudson Plc.

PAGANISMEN I DAGENS FINLAND

Mika Lassander

Inledning

Ordet pagan, eller hedning, har fortfarande en något dystert klang i Finland. Det används i många olika betydelser, men oftast i negativ bemärkelse. Till exempel ateister, icke-religiösa eller personer i allmänhet som inte delar en gemensam, kristen världsbild och därmed inte heller samma värderingar, kallas ibland för paganer eller hedningar. En vanlig föreställning är att en pagan eller en hedning på något sätt är en ond eller dålig människa, just för att han eller hon inte delar den världsbild som de flesta fått lära sig under religionslektionerna och konfirmandundervisningen i Finland.

I vilket fall som helst har ordet pagan börjat förekomma också i Finland i en annan betydelse, nämligen för att beteckna en individs eller en grupps religiösa identitet och som benämning för en alldeles särskild typ av världsbild. Som identitetsmarkör syftar ordet pagan på en mångsidig samling sätt som människor kan uttrycka och strukturera sin egen identitet och världsbild på samt på olika sätt att positionera sig i förhållande till omvärlden. Det är motiverat att använda begreppet eftersom människor som identifierar sig med den här rörelsen ofta söker inspiration, modeller, förebilder och berättelser i förkristna traditioner och ursprungsfolks traditioner, i redan svunna eller nuvarande kulturer, och i myter och legender. Keltisk, skandinavisk och finsk kultur, antikens kultur, folktraditioner och myter, liksom asiatiska samt syd- och nordamerikanska kulturer erbjuder en bred repertoar ur vilken människan kan välja det som resonerar med hennes egna tankar och känslor.

För en del kan paganidentiteten utgöra en viktig påminnelse om de förföljelser som majoritetsreligionerna i gångna tider utsatt hedningar för, och när den här positioneringen formas blir den så småningom en del av motkulturen. Den här motkulturella profilen bidrar också till att bygga upp en social gemenskap inom den här gruppen av människor som för övrigt är väldigt pluralistisk. Allmänt taget verkar det ändå vara sekundärt för paganerna vad människor tror på, det är viktigare hur de lever och verkar i världen. Föreställningarna om verkligheten, det vill säga i vilken mån man tror på att verkligheten består av olika nivåer eller gudar som är verkliga eller endast fungerar som metaforer, är inte klart definierade och följer inte bestämda normer. Huvudsaken är att dessa föreställningar och tolkningar har en positiv inverkan på människans liv, hennes förhållande till andra människor och resten av världen.

Den här typen av paganism som hämtar intryck från många olika traditioner ökar i popularitet i västvärlden. Utvecklingen är ett tecken på en mer generell förändring där människors världsbild förändras och antar en allt större mångfald. En framträdande trend som kan iakttas är att den monoteistiska och kristna världsbilden ger plats för polyteism, animism, ateism och panteism. En individ som väljer den här religiösa vägen i sitt liv och upplever att det är hans eller hennes kall, kan välja att kalla sig exempelvis schaman, druid eller häxa. Till dessa olika typer av världsåskådningar och identiteter anknys också en varierande samling tekniker, sedvänjor och praktiker, så som astrologi, schamanseanser, tarot och magi, genom vilka man uttrycker sin åskådning och identitet. Beroende på individens intressen kan dessutom västerländska vetenskaper, så som psykologi eller kvantfysik, knytas samman med gamla begrepp och sätt att förstå världen.

Dagens paganism är ett slags levande nätverk av betydelse, begrepp och traditioner där det inte nödvändigtvis görs skillnad mellan det religiösa och det världsliga, eller det heliga och det profana – åtminstone inte på ett traditionellt sätt. Paganismen kan, beroende av tyngdpunkt, ses som en polyteistisk eller en panteistisk naturreligion som stävar efter att återuppliva gamla sedvänjor genom vilka människan anses leva i en ömsesidig relation till Jorden och naturen. För en del utövare innebär paganismen en strävan efter att återuppliva förkristna religioner och trosföreställningar. Paganismen kan också ses som en verktygslåda som människan använder för att skapa andlig tillväxt och personlig utveckling samt utforma nya slags gemenskaper och modeller för samverkan genom att förstå förhållandet och växelverkan mellan människan och omvärlden.

I den här artikeln avser jag med paganer uttryckligen dessa personer som i den här betydelsen ser sig som paganer i dag, inte i den betydelsen som är mer etablerad i den finländska diskussionen: antingen mer snävt som ateister eller utövare av förkristna traditioner, eller i bredare bemärkelse som alla icke-kristna. Paganerna är fortsättningsvis en väldigt marginell grupp i Finland, men i många andra västländer är gruppen redan synlig bland de statistikförda världsåskådningarna, även om de hör till de minsta grupperna. Forskningscentret Pew, som analyserar attityder och kulturella strömningar i USA, gjorde år 2008 en kartläggning av det religiösa landskapet där ungefär en halv procent av USA:s befolkning ansåg sig höra till någon pagansk religion. I samband med folkräkningen i Storbritannien år 2011 angav ungefär 80 000 personer paganism som sin religiösa tillhörighet, men enligt vissa uppskattningar finns det ungefär en fjärdedelsmiljon paganer i Storbritannien, vilket ganska nära motsvarar andelen i USA. Med undantag av Karhun kansa, Björnens folk, syns paganerna inte i statistiken i Finland. I paganorganisationerna finns det sammanlagt högst några hundra medlemmar. Under de senaste tjugo åren har det i alla fall skett en jämn tillväxt i paganorganisationernas medlemsantal och i antalet organisationer i Finland och på annat håll, särskilt inom den europeiska kultursfären.

Historia

Dagens paganism har djupa rötter i det etos som spreds i Storbritannien under 1800-talet då människor sökte uråldrig visdom och universell sanning utanför den lokala kristna kulturen som uppfattades som trångsynt. Människor började särskilt intressera sig för antikens kulturer, Indien och övriga Asien, men också för andra gamla historiska och mytiska kulturer som till exempel gnosticism och kabbala. Detta etos var en del av en mer omfattande kulturell strömning som knöt samman upplysningstidens ideologi om individens frihet, romantikens betoning på upplevelser och känsla, och den autenticitet och auktoritet som kunde inhämtas från forna traditioner och esoterisk kunskap. Senare lockade även kolonialtidens främmande kulturer – de representerade något främmande, konstigt eller mystiskt.

I synnerhet de esoteriska rörelserna som verkade i Storbritannien i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, till exempel the Ancient Druid Order, the Hermetic Order of the Golden Dawn och Ordo Templi Orientis, kan ses som föregångare till dagens paganrörelser. Dessa rörelser och de personer och kulturella uttryck som förknippas med dem är nu en del av paganismens uppkomsthistoria, och människor som lever en pagansk livsstil i dag finner inspiration, förebilder och bekräftelse för sina tankar och ett ordförråd för sina upplevelser i dem. Mot den här bakgrunden sågs paganismen, och ses fortfarande, som en positiv motpol till konservatismen och puritanismen som upplevdes vara efter sin tid. Världskrigen avbröt den här processen, men paganismens utveckling till sin nuvarande form började, eller blev åter synlig, snart efter att andra världskriget upphörde. Den rörelse som blivit känd som wicca, som närmast kan beskrivas som en fortsättning på den gamla brittiska folktron, fick sin början på 1950-talet i Storbritannien. På 1960-talet följde the Order of Bards, Ovates, and Druids som lösgjort sig från de tidigare kulturella druidorganisationerna och strävade efter att återuppliva den forna druidtraditionen.

Under de följande årtiondena spreds dessa rörelser och olika variationer av dem till USA, där mångfalden ökade och rörelserna växte fram som en del av dåtidens kulturella brytning som innebar att kännedomen om olika religioner och intresset för dem spreds i större utsträckning. Vid samma tid blev paganismen allt mer känd som begrepp, och förutom wicca- och druidrörelserna kom det även att omfatta många andra liknande rörelser. Den lilla och relativt inåtvända rörelsen som ursprungligen uppkommit i Storbritannien blev på så sätt mer brokig, större och fick i vissa fall även drag av samhällsaktivism och motkultur.

Utanför den engelskspråkiga världen utforskade människor med ljus och lykta sina egna förkristna traditioner, så som germanska och skandinaviska myter, arkeologiska och skriftliga källor, och redan i slutet av 1970-talet även den finska

folktron.¹ Redan på 1980- och 90-talen uppkom också i Finland grupper med anknytning till nyschamanismen och wicca som kommit från utlandet, men alla dessa pagangrupper var små och utspridda och deras verksamhet och kontinuitet var beroende av enskilda individers aktivitet och personliga kontakter.

Pagangruppernas tillväxt, den ökande mångfalden och spridningen över olika kultur- och språkområden tog ny fart till följd av att mängden litteratur kring ämnet ökade och att tv-serier och filmer med paganska teman blev allt mer populära från och med slutet av 1990-talet. Det här fenomenet var framträdande även i Finland. En av de centrala faktorerna som bidrog till internationaliseringen var att internet gjorde det möjligt för föreställningar och rörelser som lokalt var mycket marginella att potentiellt spridas över hela världen. Det här ledde i sin tur till att den geografiskt sett splittrade gruppen ändå kunde uppfattas som en gemenskap med många olika centrala knutpunkter som alla ingick i ett enhetligt nätverk. Med andra ord utgjorde små och marginella sociala gemenskaper, som fungerade självständigt på olika håll i världen, en helhet som skapade en känsla av att vara delaktig i ett större sammanhang. Till följd av kommunikationsteknologins snabba utveckling på senare tid har den samtida paganismen formats till en ny slags social gemenskap som är geografiskt splittrad, men samtidigt levande och präglad av en stark samhörighet.

Centrala drag i dagens paganism

Trots att paganism i det här avseendet är ett paraplybegrepp som tagits i bruk på ett konstgjort och mycket medvetet sätt, och även om begreppet döljer rörelsernas verkliga mångfald, ger det i alla fall en träffsäker gemensam beskrivning av dessa rörelser. En del rörelser strävar klart efter att återuppliva förkristna traditioner, medan andra vill vägleda individen stegvis mot framsteg och utveckling. Därutöver fokuserar en del rörelser främst på förhållandet mellan människan och naturen, medan andra betonar andliga övningar, magi eller andra tekniker och hjälpmedel. I praktiken kombinerar individerna och grupperna inom rörelserna dessa drag i varierande proportioner.

Fastän fältet karaktäriseras av en stor mångfald kan paganismen identifieras som en speciell typ av världsbild vid sidan av andra rörelser som vuxit fram kring samma tid. Paganismen förknippas oftast *inte* med väntan på att en ny tid ska bryta in, med strävan efter att uppnå en högre nivå av verkligheten bortom det världsliga, med en viss lärare eller mästare som betraktas som den högsta auktoriteten, eller med en textsamling som anses vara helig eller innehålla en

1 På 1970–1990-talen The Centre of Mielikki and Hare (Mielikin ja Jäniksen keskus), Sirius ryhmä/Jumalten ystäväät, Hiidenkirnu och Pohjoismainen pakanaliitto, senare Taivaannaula och Karhun kansa.

särskild sanning (jfr new age och nyandlighet i detta verk). Paganerna betonar snarare det unika i varje människas andliga väg: var och en måste hitta sin egen väg. Man kan få hjälp av andra, men de kan inte ge exakta anvisningar, för alla människor har olika utgångspunkter.

Den centrala gemensamma nämnaren bland paganerna är strävan efter att betona och utveckla sin relation till naturen och denna värld, möjligen även att få till stånd förändringar i den egna sociala gemenskapen och eventuellt på ett bredare plan i samhället. En del paganer verkar på egen hand, medan andra är verksamma i små grupper med stark social sammanhållning. En del paganer i Finland följer naturens kretslopp och uppmärksammar det på finländskt vis med högtider eller ritualer i anknytning till kekri (finsk höstfest som firades i slutet av böndernas arbetsår), jul, valborg och midsommar. Många paganer även här följer fortfarande de åtta kalenderhögtider, eller sabbater, som etablerades i samband med wiccas utbredning: kekri (*Samhain*), vintersolstånd (*Yule*), kyndelmässodag (*Imbolc*), vårdagjämning (*Ostara*), valborg (*Beltain*), sommarsolstånd eller midsommar (*Litha*), skördefest (*Lughnasadh/Lammas*) och höstdagjämning (*Mabon*). Föreställningen om naturens kretslopp, från grodd till blomning, skörd och vissnandet som skapar grunden för nytt liv, länkas också samman med människans livscykel och därigenom skapas ett värde och en särskild innebörd för olika livsskeden.

Individens andliga utveckling förknippas alltså uttryckligen med en utveckling av relationen mellan människan och resten av världen. Föreställningen att naturen är helig, eller i bredare bemärkelse att hela världsalltet är heligt, och tanken att allt liv är sammanlänkat och ömsesidigt beroende, är antagligen det närmaste man kan komma en gemensam nämnare för paganerna. En del platser kan vara särskilt betydelsefulla på grund av sitt läge, säregna naturformationer och byggnader eller ruiner från svunna kulturer. Dessa platser förknippas till exempel med att få kontakt med någon gud eller förfäder, eller de neolitiska föregångare som byggt dem eller annars ansett att platsen är viktig och använt den för syften som nutidsmänniskan endast kan gissa sig till. Tanken att allt är sammanlänkat och följer en kontinuitet går på så sätt både bakåt och framåt i tiden. Den här tanken är central också inom föreställningar om magi eller trolldom, det vill säga att åstadkomma bestämda effekter med hjälp av vissa metoder eller praktiker. Ifall en pagan väljer att tro att det finns gudar, upplevs de som närvarande i världen här och nu och starkt personliga till sin karaktär, inte nödvändigtvis som allsmäktiga utan snarare så att de kompletterar varandra. En vanlig föreställning bland paganer är att en gud och en gudinna balanserar varandra. Det främsta kriteriet för att dessa föreställningar ska uppfattas vara autentiska är individens egen upplevelse som han eller hon kan ge ord åt, då upplevelsen knyter an till en ärvd eller lånad tradition, eller en tradition sammanflätad av olika källor, som i sin tur för med sig särpräglade berättelser och begrepp.

Värden, etik och målsättningar

Forskningen kring paganernas värdegrund visar att majoriteten av dem, oberoende av ålder och kön, betonar universell jämlikhet, värnar om miljö och mångkultur samt uppskattar egenskaper så som självständighet och öppenhet för förändring. I en studie där man jämförde värderingar och verksamhetsformer bland aktiva medlemmar i paganorganisationer i Finland, Storbritannien och Irland hittades inga anmärkningsvärda skillnader mellan länderna. Majoriteten av paganerna betonade ovan nämnda värden, men en liten minoritet i samtliga länder betonade tävlingsinriktning och personlig framgång i stället för universalism. Studien visade också att paganerna förde fram betydelsen av jämlik kommunikation där människors olikheter accepteras. Detta kan eventuellt förstås mot bakgrunden av rörelsens inre mångfald som uppmuntrar människor att utveckla en förmåga att hantera olikheter, till och med när det gäller djupgående åskådningsmässiga frågor.

Med utgångspunkt i den här värdeprofilen och intervjuer som utförts med paganer verkar det som om paganrörelserna lockar både på en kognitiv och emotionell nivå. Människor vill själva forma sin uppfattning om världen och verkligheten enligt vad som känns rätt och förnuftigt för dem, men samtidigt vill de också få erkänsla och bekräftelse för dessa tankar. Går man med i en pagangrupp kan man med stor sannolikhet hitta personer som har liknande tankar som man själv, men kanske också skarpa skillnader och meningsskiljaktigheter i en del frågor. Paganismen eller paganrörelsen fungerar som ett slags emblem för människor som har något gemensamt i sina tankevärldar, någon slags överensstämmelse mellan olika idéer, men rörelsen ger inte en bestämd mall eller ett lärosystem som alla måste ta på allvar eller se som den enda sanningen.

Några centrala målsättningar som ofta är framträdande hos dem som väljer att gå den paganska vägen är att bättre förstå världen och sig själva, att hitta sin egen roll och att uppnå någon slags balans eller harmoni. Det verkar ändå som om färden är själva syftet, snarare än att komma fram. Paganerna talar ofta om att "jobba" då de talar om att utföra paganritualer eller om att vara pagan i allmänhet. De syftar då på en strävan att växa och utvecklas som människa i förhållande till resten av världen och andra människor. Enligt detta synsätt är det mer givande och utvecklande att lära sig vara ansvarsfull, etisk och moralisk i sitt liv, än att försöka följa stela hierarkiska normer som påtvingas ovanifrån. Självviakttagelse är en central arbetsform som paganerna utför både på egen hand och tillsammans med andra. Paganritualerna kan vara intensiva verktyg för självreflektion som väcker kraftiga känslor, eller till och med primitiva sådana, men de ger också upphov till långa och djupa tankeprocesser. De små sammansvetsade grupperna utgör en trygg omgivning där man kan våga släppa känslorna och tankarna fria och där man får stöd, hjälp och förståelse av människor som är i samma situation.

De små sammansvetsade gemenskaperna kräver mycket av sina medlemmar eftersom de grundar sig på lösa informella och delvis slumpmässiga band. Att

ställa sig själv i en sårbar position förutsätter tillit, men lär en också att stöda andra, att vara pålitlig och att se att också andra kan vara lika sårbara, sköra och i behov av hjälp som man själv är. Den här ömsesidiga sårbarheten skapar ett starkt band mellan individer samt ger bekräftelse för och tillför ett värde till individens arbete med sig själv.

Pagangemenskaperna är med andra ord inte samfund i traditionell bemärkelse. De grundar sig inte på någon bestämd, noggrant formulerad trossats eller syn på världen som förenar medlemmarna och följaktligen gör att gemenskapen skiljer sig från andra gemenskaper. Gemenskaperna bottenar snarare i en djupare känsla av samhörighet, vilket inte tydligt eller kategoriskt skapar gränser som gör att någon står utanför eller innanför. I stället utgör gemenskaperna ett nätverk som nuförtiden förenar människor på olika håll i världen över språk- och kulturgränserna. Att det saknas klara kriterier för vem som hör och vem som inte hör till gemenskapen leder till att det är möjligt för paganerna att både bevara sin individualitet och uppleva att de är en del av en delad gemenskap på samma gång.

Verksamheten i Finland

Det finns en handfull aktiva paganorganisationer och föreningar i Finland. En av dem är Karhun kansa, Björnens folk, som har sin andliga bakgrund i den fornfinska tron och registrerades som religiöst samfund år 2013. Även föreningen Taivaannaula ry, grundad år 2007, främjar ”den finska tron” (fi. suomenusko), medan de föreningar som varit verksamma längst, så som pagannätverket Pakanaverkko ry och Lehto – Suomen luonnonuskontojen yhdistys som grundades i slutet av 1990-talet, fungerar på ett bredare plan som nätverk för olika paganska livsstilar, den senare mer specifikt med fokus på naturreligioner. I Finland finns även en aktiv avdelning inom den internationella paganfederationen (Pagan Federation International) vars moderorganisation, grundad år 1971, är en av de mest inflytelserika paganorganisationerna. Verksamheten i dessa föreningar fokuserar på att skapa och upprätthålla nätverk samt ordna och koordinera större årliga evenemang, men de driver även frågor som de anser vara viktiga, till exempel har Pakanaverkko väddat för att gamla heliga platser måste skyddas. Föreningarnas lokalavdelningar och övriga grupper ordnar regelbundna träffar och evenemang samt firar årliga högtider och andra fester och ritualer. En del av dem är öppna för allmänheten, medan andra är avsedda endast för organisationernas medlemmar eller mindre grupper. Det finns verksamhet åtminstone i alla universitetsstäder och vid en del universitet finns paganorganisationer för studenter. I hela landet finns det både enskilda paganer och paganer som är verksamma i små grupper som i väldigt varierande grad har kontakter med finländska eller internationella gemenskaper och organisationer.

Liksom på annat håll i världen finns det även i Finland paganer och pagangrupper som inom ramen för paganismen försöker hitta argument som berättigar dem att framhäva ett visst folks, en kulturs eller en folkgrupps särställning i relation till andra som bor i samma område. Ibland anses detta också berättiga olika former av våld mot vissa folkgrupper. På ett globalt plan har många paganorganisationer fördömt våld och aktiviteter som i allmänhet skadar andra människor. Trots det finns det grupper som biter sig fast i den lokala kulturtraditionen och lockar med sig människor som inte har något att göra med den paganism som diskuteras i den här artikeln, utan som drivs av andra motiv.

Paganismen som officiell religion

Olika pagangrupperns initiativ att registrera sig som religiösa samfund har väckt uppmärksamhet i Finland. Suomen vapaa wicca yhdyskunta ansökte om status som religiöst samfund, men deras ansökan förkastades efter rättegångsförhandlingar år 2003. Avslaget motiverades med att beskrivningen av religionen var alltför diffus. År 2013 registrerades Karhun kansa som utövar finska traditioner genom att vörda förfäder och naturandar samt föra vidare andra traditioner.

Enligt doktorand Essi Mäkelä (FM) som forskar i registreringsinitiativ är ett av de mest centrala motiven för dessa initiativ att grupperna vill få ett erkännande för sin religiositet. Enligt dem betraktas de registrerade religiösa samfunden på något sätt som mer ”riktiga” religioner i den offentliga debatten, och de upplever att det är utmanande för individen att föra fram sin religion eller världsbild i vardagliga sammanhang utan ett sådant berättigande. En status som registrerat religiöst samfund uppfattas med andra ord som ett erkännande från samhällets sida. Till exempel registreringen av Björnens folk ansågs vara ett officiellt erkännande av att naturreligionen är en riktig religion.

Registreringsinitiativen har samtidigt framhåvt den kristna kyrkans hegemoniska ställning även på den begrepps nivå som styr samhällets och tjänstemännens verksamhet, vardagliga diskussioner och värdegrunder. I Karhun kansas fall, menar Mäkelä, kritiserade nämnden som behandlade ansökan samfundets trosbekännelse, en kalevaladikt som handlar om hur världen och de viktigaste gudarna Väinämöinen, Ilmarinen och Joukahainen kom till. Enligt nämnden var trosbekännelsen inte sådan som man ”i allmänhet uppfattar som en trosbekännelse”. Det framgår också av dokumenten att nämnden misstänkte att den förkristna traditionen inte kunde ha fortlevt oavbrutet under den tid då kristendomen varit dominerande: i utlåtandet konstaterades att traditionens sista spillror torde ha dött ut före 1900-talet. Det verkar som om nämndens bedömning styrdes av en syn på religion med kristendomen som modell, i något bredare tolkning de monoteistiska religionerna som uppkommit i Mellanöstern, eller kanske till och med de stora världsreligionerna. Den här uppfattningen utesluter stora kulturområden och

ursprungsfolkens traditioner, inte enbart paganismen, utan även andra nya religiösa rörelser.

Slutligen slog Björnens folk fast att den muntliga och fortsättningsvis levande traditionen syftade på exempelvis välbevarade sedvänjor så som midsommarbrasan, traditionella handarbetsmetoder och odlingsmetoder. Nämden godkände dessa förtydligande beskrivningar av ritualerna som då ansågs beskriva en tradition som är tillräckligt individualiserad. Dessa nya sätt att reflektera över begreppen bidrar till att det religiösa landskapet och åskådningsmiljön i Finland antar en allt större mångfald, men samtidigt har diskussionen som fördes kring registreringsprocesserna också lett till att man ifrågasatt hur meningsfullt begreppet religiöst samfund egentligen är som ett sätt att klassificera grupper i samhället, som något separat från exempelvis föreningar och grupper som bedriver kulturverksamhet och välgörenhet.

Avslutning

Vad kan paganismen bidra med i samhället? Vad en religion, ett tankesätt eller en ideologi kan erbjuda i den sociala gemenskapen eller i samhället hör på ett avgörande sätt samman med vad de individer som är aktiva inom fältet gör, vad de får till stånd, samt hurdana värden och tankar som motiverar och styr deras verksamhet. Paganismen är en åskådningsmässigt flexibel och färggrann rörelse och kan därför erbjuda många slags människor en beröringsyta med och ett verktyg för att förstå världen, sig själva och andra, samt ett sätt att få kontroll över sina liv. Därigenom kan paganismen stärka individens resurser och förutsättningar att verka till förmån för inte bara den närmaste kretsens välbefinnande, utan också för att göra gott i samhället på ett bredare plan. För människor som upplever att det paganska sättet att betrakta världen harmonierar med de egna erfarenheterna och uppfattningarna, i större utsträckning än de traditionella religiösa eller världsliga aktörernas synsätt, kan till exempel paganritualerna stöda det psykiska välbefinnandet och fungera som referensram för att bearbeta problem.

I det finländska sammanhanget har paganismen en särskild koppling till den starka samhörigheten med naturen, kanske är detta en kvarleva från den gamla förkristna finska världsuppfattningen. Att främja en ekologiskt hållbar livsstil och att tillägna sig ett mer respektfullt förhållande till naturen är teman med relativt stor spridning inom paganismen. Detta kan ta sig uttryck i dyrkan av naturandar eller helt enkelt så att man försöker minska sitt koldioxidavtryck i vardagen. I Storbritannien har paganogrupper aktivt engagerat sig i olika samhällsaktiviteter och lyckats stoppa eller tvingat myndigheter att omplanera motorvägsbyggen, vattenkraftverksprojekt och utvidgningar av flygfält genom att vädja för naturens värde. Flera paganorganisationer har också aktivt deltagit i kampanjer för att motverka klimatförändringen och de har använt sina internationella nätverk för

att starta och stöda sådana kampanjer, även där andra aktörer i samhället varit långsamma med att inse problemets allvar.

Inställningen till andra religioner varierar mycket från individ till individ, och från organisation till organisation. De finländska organisationerna Lehto och Pakanaverkko, liksom till exempel paganorganisationerna i USA och Storbritannien, strävar aktivt efter religionsdialog, men samtidigt förekommer även kraftigt negativa känslor och attityder, i synnerhet mot kristendomen som uppfattas vara en förtryckande majoritetsreligion. Sedan år 2004 har paganerna deltagit i Religionernas världsparlament, den största mötesplatsen för religionerna i vår värld, där även undertecknad var på plats. Där har paganerna å ena sidan varit aktiva och välkomna som arrangörer av olika evenemang och tillställningar, å andra sidan har de råkat ut för ett fientligt och aggressivt bemötande särskilt från vissa kristna och muslimska deltagarsamfund. Indelningen i majoritetsreligion och minoritet har med andra ord ett betydande inflytande på de individuella upplevelserna och attityderna, men här är ändå människors olika karaktärsdrag och beredskap att bemöta verkliga olikheter det mest centrala.

En ansvarstagande individualism och nätverksformade sociala gemenskaper som stöder dagens värden kan utmana de traditionella uppfattningarna om individcentreringens och de kollektiva gemenskapernas karaktär. Som former för växelverkan kan dessa innebära ett naturligare sätt för dagens unga och kommande generationer att samverka och leva i världen. Människans inre etik och moraluppfattning, som utgör ett centralt element av paganismen, kan erbjuda en lösning som känns mer rätt för individer i dag. Den här referensramen kan i sin tur erbjuda en alternativ moralisk kompass för dem som blivit fjärrade från kyrkan, kristendomen eller traditionella religioner i allmänhet.

Litteratur:

Historia och allmänna översikter

Harvey, Graham

1997 *Listening People, Speaking Earth: contemporary Paganism*. London: C. Hurst.

Hutton, Ronald

1999 *The Triumph of the Moon: a history of modern Pagan witchcraft*. Oxford: Oxford University Press.

York, Michael

2003 *Pagan Theology: Paganism as a world religion*. New York: New York University Press.

Värden och etik

Davy, Barbara Jane

2007 Being at Home in Nature: a Levinasian approach to Pagan environmental ethics. – *Pomegranate: The International Journal of Pagan Studies* 7(2), 157–72.

Lassander, Mika

2014 *Post-Materialist Religion: Pagan identities and value change in modern Europe*. London: Bloomsbury.

York, Michael

2016 *Pagan Ethics: Paganism as a world religion*. New York: Springer.

Olika paganska traditioner

Harvey, Graham

2006 *Animism: respecting the living world*. New York: Columbia University Press.

Sjöblom, Tom

2006 *Druidit: tietäjiä, pappeja ja samaaneja*. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.

Geografiskt avgränsad forskning

Aitamurto, Kaarina

2013 Introduction: Modern Pagan and Native Faith Movements in Central and Eastern Europe. – *Modern Pagan and Native Faith Movements in Central and Eastern Europe*. Ed. by Kaarina Aitamurto & Scott Simpson. Durham: Acumen. 1–9.

Clifton, Chas S.

2006 *Her Hidden Children: the rise of Wicca and Paganism in America*. Oxford: AltaMira Press.

Hjelm, Titus

2016 Paganism in Finland. – *Western Esotericism in Scandinavia*. Ed. by Henrik Bogdan & Olav Hammer. Leiden: Brill. 360–366.

Hope, Tom & Jones, Ieuan

2006 Locating Contemporary British Paganism as Late Modern Culture. – *Journal of Contemporary Religion* 21(3), 341–354.

Sjöblom, Tom

2000 Contemporary Paganism in Finland. – *Beyond the Mainstream: the emergence of religious pluralism in Finland*. Ed. by Jeffrey Kaplan. Helsingfors: Finnish Literature Society. 223–240.

Paganism och finsk folktro

Pentikäinen, Juha

2005 Karhun kannoilla: metsänpitäjä ja mies. Helsingfors: Etnika.

2010 Marina Takalo: runolaulaja ja näkijä. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.

Paganismen som religion i Finland

Hjelm, Titus

2006 Between Satan and Harry Potter: legitimating Wicca in Finland. – *Journal of Contemporary Religion* 21(1), 33–48.

Hjelm, Titus; Mäkelä, Essi & Sohlberg, Jussi

2017 What Do We Talk About When We Talk About Legitimate Religion? Failure and success in the registration of two Pagan communities in Finland. – *Minority Religions in Europe and the Middle East*. Ed. by George D. Chryssides. London: Ashgate.

Miljö, individ och gemenskaper

Griffin, Wendy

1999 *Daughters of the Goddess: studies of identity, healing, and empowerment*. New York: AltaMira Press.

Hutton, Ronald

2008 Modern Pagan Festivals: a study in the nature of tradition. – *Folklore*, 119(3), 251–273.

Pike, Sarah M.

2001 *Earthly Bodies, Magical Selves: contemporary Pagans and the search for community*. Berkeley, CA: University of California Press.

Wallis, Robert J. & Blain, Jenny

2003 Sites, Sacredness, and Stories: interactions of archaeology and contemporary Paganism. *Folklore* 114(3), 307–321.

NYANDLIGHET

Tommy Ramstedt & Terhi Utriainen

Nyandlighet är ett paraplybegrepp som hänvisar till en mängd föreställningar och praktiker, ett nätverk med löst definierade gränser eller en kulturell strömning som kännetecknas av ett sökande efter inspiration och intryck från begrepp och ritualer som har sitt ursprung i många olika religioner och åskådningar. Inom nyandligheten anser man att olika religiösa traditioner i grund och botten innehåller samma andliga visdom och därför kan individer inhämta synsätt och element från olika källor för att tillfredsställa de behov de har i sina egna liv. ”Holism” är ett centralt begrepp som innebär en föreställning om att världsalldet består av olika delar och krafter, ”energier”, som är intimt knutna till och växelverkar med varandra. Också människan uppfattas som en helhet där psyke och kropp samverkar. Förutom holismen är tron på individens och mänsklighetens ständigt pågående andliga utveckling och sökandet efter ”autenticitet” centralt. Inom nyandligheten finns det inte bara många slags betoningar utan också människor som är engagerade i olika utsträckning. En del har ett långvarigt intresse för esoterism och alternativ andlighet, medan andra ansluter sig till skaran exempelvis i samband med kriser och förändringar i livet – eller då de behöver nya perspektiv i sitt andliga liv. Nyandligheten anses ofta erbjuda människan ett kreativt sätt att närma sig religiösa och andliga frågor.

Människor hämtar intryck till sin nyandliga världsbild från bland annat österländska religioner och filosofier, den västerländska esoteriska traditionen, naturreligioner och humanistisk psykologi. De uppfattningar och tekniker som man tar till sig återtolkas sedan inom den nyandliga referensramen. Särskilt olika meditationstekniker är populära. I en del former av nyandlighet betonas främst kosmisk eller ekologisk medvetenhet, medan andra fokuserar på individens självutveckling och positivt tänkande. De mest synliga verksamhetsformerna inom nyandligheten är olika mässor, bokhandlar och kurscenter, där ”den andliga sökaren” kan välja bland ett stort urval av böcker, behandlingar och andra produkter. Den nyandliga verksamheten sker till stor del inom nätverk och småskaliga föreningar och företag, och rörelsen har ingen centralorganisation.

Bland nyandlighetens historiska bakgrundsgestalter och lärare nämns ofta följande personer: Emanuel Swedenborg (1688–1772), Helena Blavatsky (1831–1891), Carl Gustav Jung (1885–1961) och G. I. Gurdjieff (1866–1949). Ett nyandligt verk som också många finländare känner till är Helen Schucmans (1909–1981) *A Course in Miracles* från år 1975 som senare översatts även till finska (2002) och svenska (2004). Bokens syfte är att lära ut hur människan kan finna sinnesfrid och sin egen inre lärare. En av de mest inflytelserika personerna inom

nyandligheten i dag är den tyska föreläsaren och författaren Eckhart Tolle (1948–) vars bok *Lev livet fullt ut: En väg till andligt uppvaknande* har översatts till tiotals språk. De mest kända andliga centren i Europa är ekobyen Findhorn i Skottland och Damanhur i Italien. Resor till Findhorn har ordnats också från Finland.

Nyandlighetens uppkomst förknippas ofta med den så kallade motkulturens framväxt under 1960- och 70-talen. Med motkultur avses ett bredare kulturellt fenomen efter andra världskriget där man kritiserade den västerländska kulturens dubbelmoral och kommersialisering. Inom motkulturen ifrågasattes det traditionella samhällssystemet, dess värderingar och institutioner, så som äktenskapet, vetenskapen och det vanliga arbetet, och därför utvecklade man alternativa lösningar och verksamhetsmodeller. Att människan ska söka efter det "autentiska" och sin egen sanning blev centrala värderingar. Kalifornien i Nordamerika var en mottaglig plats för motkulturella och nyandliga strömningar. Till motkulturens kärntrupp hörde människor som sökte sig till fria kollektiv, sökte djupa personliga upplevelser och övergav de konventionella trosföreställningarna, boendeformerna och livsstilen.

Även om nyandligheten har starka band till motkulturen ser människor inom dagens nyandlighet nödvändigtvis inte en stark motsättning mellan andlighet och rådande värderingar i samhället. Man kan säga att *vissa* av de motkulturella värderingarna, så som individualism, sökande efter autenticitet och demokrati har blivit en del av den västerländska kulturen, och just de här trenderna håller på att öka i popularitet också i kommersialiserade former. Inom den samtida nyandligheten vill människor inte i första hand radikalt förändra världen och samhällets strukturer, i stället används exempelvis olika terapier och behandlingar i stor utsträckning för att hantera stress och illamående som den västerländska livsstilen för med sig. Enligt religionsforskaren Steven Sutcliffe har fenomenet uppenbarligen psykologiserats med tiden: medan människorna inom new age-rörelsen på 1960-talet väntade på en förändring i den yttre och sociala världen (Vattumannens tidsålder), har betoningen på senare tid främst legat på varje individs inre förändring.

Trots att det finns många slags betoningar bland de människor som är intresserade av nyandligheten i dag är det möjligt att se vissa gemensamma drag. En majoritet av de intresserade är medelålders kvinnor som hör till medelklassen. De anser ofta att återfödelse åtminstone är sannolikt och de har en tendens att stöda värderingar som den brittiska religionsforskaren Gordon Lynch kallar för "progressiva andliga värderingar". *Den progressiva andligheten* omfattar fyra tematiska områden som hänger samman med en strävan att utveckla en religiositet som kan förenas med moderna värderingar. Till den här typen av andlighet hör, för det första, grundläggande liberala och demokratiska värderingar så som jämlikhet, individualism och tolerans. För det andra handlar det om att utveckla en religiositet som motsätter sig en patriarkal människosyn och strävar efter att vara befriande för kvinnor. En tredje strävan inom den progressiva andligheten är att uppnå

harmoni mellan andlighet och vetenskap. För det fjärde strävar man efter att främja en andlighet som försvarar naturen och försöker svara på den ekologiska krisen.

Nyandligheten anländer till Finland

Nyandligheten i Finland har till största delen följt internationella trender och hämtat intryck från utlandet. Till exempel den Kalevala-inspirerade andligheten hör till de lokala särdragen. En annan finländsk innovation är *bastuyoga* där man gör yoga- och avslappningsövningar sittande på bastulaven i 50 graders värme. De nyandliga strömningarna blev synliga i Finland på 1970-talet. Det finska ordet ”rajatieto” (ungefär ”gränskunskap”) började användas i mitten av 1970-talet då människor som var intresserade av parapsykologi, teosofi och olika alternativa världsåskådningar grundade en förening med syftet att främja informationsspridning och samarbete mellan olika nyandliga föreningar och aktörer. Sedan år 1983 har föreningen Rajatiedon yhteistyö ry ordnat det största nyandliga evenemanget i Finland, nämligen Hengen ja tiedon messut. Evenemanget ordnas årligen i Helsingfors och lockar ungefär 3 000–5 000 besökare. Mässan erbjuder besökarna föreläsningar med många olika teman och i mässan deltar ungefär 200 utställare som erbjuder produkter, tjänster och information om gränskunskapens olika temaområden och föreningar.

Ultra, som grundades under namnet *UFO-aika* år 1972, är en av de mest kända tidskrifterna inom gränskunskapens område. *Ultra* kan beskrivas som den mångsidigaste publikationen inom sitt område i vårt land och omfattar de flesta områden inom gränskunskap och andlighet, så som ufologi, parapsykologi, alternativa terapier, astrologi, meditationstekniker och ekologisk livsstil. Ultra-dagarna är ett tredagars evenemang som ordnas årligen med föreläsningar och annat program i anknytning till tidningen *Ultras* teman. När evenemanget ordnades första gången år 1976 under namnet Rajatiedon seminaari deltog ungefär 150 personer. Sedan år 1985 har Ultra-dagarna ordnats i Kuortane och har växt till ett evenemang som lockar över tusen besökare.

Rauni-Leena Luukanen-Kilde (1939–2015), före detta länsläkare i Lappland, är en av de mest kända personerna inom den finländska gränskunskapen. Hon fick mycket uppmärksamhet för sin bok *Kuolemaa ei ole (Det finns ingen död)* som publicerades av WSOY år 1982. Det gavs ut nya upplagor av boken och den blev en inhemsk bestseller. Den första delen av boken introducerar läsaren till parapsykologins olika delområden och fenomen, så som telepati, spådomar och distanshealing. Författaren menar att hon tagit emot den andra delen av boken genom så kallad automatisk skrift av sin avlidna mormor. En annan känd person på området är regissören och producenten Juhan af Grann som under 1990-talet gjorde tv-dokumentärer om ufon och utomjordiska kontakter. Luukanen-Kilde har medverkat i af Granns produktioner och båda har föreläst om ufon och

parapsykologi under 2010-talet, bland annat på evenemanget Kosmiset parapäivät som har ordnats på olika håll i Finland. Under sina sista levnadsår koncentrerade sig Luukanen-Kilde på konspirationsteorier och påstod bland annat att vaccinet mot svininfluensan innehåller dödliga mikrochips. På YouTube har Luukanen-Kilde kommenterat kriser så som jordbävningar, ekonomiska svårigheter, skolmassakrerna i Finland, samt Anders Behring Breiviks terroråd på ön Utøya. Hon tolkade dessa händelser som en del av en konspiration ledd av en världsomfattande elit. Det här synsättet befinner sig dock i marginalen inom gränskunskapens fält och inom nyandligheten som helhet.

Den ökande nyandligheten i det finländska samhället

På 1980- och 1990-talen blev nyandligheten allt populärare i Finland, vilket syntes i ett ökande antal publikationer, evenemang, grupper och nätverk. På 1980-talet öppnade flera bokhandlar som specialiserade sig på gränskunskap och nyandlighet sina dörrar, till exempel Unio Mystica. Bokhandeln Era Nova Bookshop, som grundades år 1983 i Helsingfors, är fortfarande verksam. Bokhandeln har vid sidan av ett brett utbud av andlig litteratur ordnat olika evenemang så som föreläsningar och meditations- och healingkvällar. Tidskriften *Minä Olen* började utkomma på 1990-talet och har för tillfället en upplaga på 5 000–10 000 exemplar. Tidskriften är inte bunden till någon bestämd filosofi eller religion och tar upp ”olika världsbilder, en utvecklande livsförståelse, andlighet och andlig tillväxt, hälsa, naturbehandlingar och -terapi”. Det årliga evenemanget Minä olen-mässan ordnades första gången i Otnäs i Esbo år 1996. Mässans utbud påminner huvudsakligen om Hengen ja tiedon messut. Tidskriften *Minä Olen* fokuserar främst på teman som andlig utveckling och ekologisk livsstil i stället för paranormala fenomen.

När man ser till de nyandliga tidskrifterna kan man konstatera att ju större upplaga en tidning har, desto mer påminner innehållet om traditionella tidskrifter och damtidningar. Till exempel den största nyandliga tidskriften *Voi Hyvin* behandlar inte alla rymdvarer och parapsykologi, utan snarare teman så som yrkesval, stresshantering, självutveckling, självhjälp, meditation och resor. *Voi Hyvin* fokuserar på välbefinnande medan *Ultra*, som har en mindre upplaga, omfattar hela det nyandliga fältet. Bland de övriga aktörerna i Finland kan man nämna förlaget och evenemangsproducenten Viisas Elämä Oy (fram till år 2015 Basam Books) som verkat i över 20 år och ger ut litteratur som i bred bemärkelse räknas som nyandlig, till exempel kring teman som meditation, olika religiösa filosofer och välbefinnande i allmänhet. Förlaget har bland annat publicerat Eckhart Tolles produktion. Viisas Elämä Oy ordnar numera också mässor och klubbkvällar till exempel i form av författarträffar och diskussionstillfällen.

När det talas om att nyandligheten växer och blir allt vanligare är det viktigt att minnas att det här inte berör alla former av nyandlighet. Till exempel olika

former av yoga och meditation har blivit relativt vardagliga övningar. Så kallad visualisering och positivt tänkande har hittat sin väg till business- och idrottsvärlden. Däremot är intresset för clairvoyance (synskhet) och ”kanalisering” klart mer begränsat. Kommersialiseringen av de nyandliga idéerna och praktikerna har lett till att de förändrats och spridits. När populariteten ökar försvagas samtidigt ofta det nyandliga begreppet eller behandlingens koppling till den ursprungliga referensramen eller försvinner rentav helt. Till exempel är den buddhistiska meditationens syfte att frigöra människan från sig själv och världen. Flera populära mindfulnessmetoder, som baserar sig på buddhistisk meditation, handlar ändå mest om att hantera stress och psyke samt att förbättra koncentrationen och medvetandeförmågan. Många praktiserar meditation och yoga mest för att förbättra hälsan och öka välbefinnandet.

Olika förhållningssätt till nyandligheten

I samhället och bland akademiska forskare förekommer varierande sätt att förhålla sig till nyandligheten. En del forskare, så som den brittiska religionssociologen Paul Heelas, har på ett positivt sätt lyft fram individens ansvar och frihet som betonas inom nyandligheten. Två andra brittiska forskare, Jeremy Carrette och Richard King, har däremot kritiserat nyandligheten för att vara ytlig och kommersialiserad. Det är dock viktigt att observera att kommersialisering och sökande efter nya former av andlighet inte innebär att personer som är intresserade av nyandlighet inte skulle känna att den egna verksamheten är djupt meningsfull och att de genom den kan hitta svar på livets stora frågor och fungerande byggstenar till sin världsbild.

Nyandligheten har inte endast kritiserats för sin påstådda ytlighet. Olika behandlingsformer som görs inom det nyandliga fältet har ibland till och med anklagats för att vara farliga eftersom en del människor på grund av dessa kan låta bli att söka sig till den etablerade hälsovården eller kan dröja med att söka hjälp. År 2013 yrkade dåvarande inrikesministern Päivi Räsänen (KD) på att en lag som begränsar den så kallade alternativmedicinen skulle stiftas, men social- och hälsovårdsministern Hanna Mäntylä (Sannf) förde ändå inte ärendet vidare. Föreningen Skepsis ry som vill främja kritiskt tänkande och vetenskapliga metoder beviljade år 2014 det årliga Huuhaa-priset (”humbug-pris”) till Suomen terveysjärjestö (tidigare Suomen luontaisterveyden liitto) som de kritiserade för att sprida och försvara den alternativa medicinen. Enligt Skepsis ry ”har organisationens representanter spridit vilseledande påståenden (...) och fördunklat gränsen mellan pålitlig och opålitlig information”. Kritiken mot alternativa behandlingsformer som hör till det nyandliga fältet, utanför den västerländska medicinen, debatteras emellanåt livligt i medierna.

I praktiken används alternativa behandlingsformer så som homeopati, akupunktur, reikibehandlingar eller andra former av så kallad energihealing

huvudsakligen som komplement till den etablerade hälsovården. Till exempel anser Nina Tuovinen, verksamhetsledare för Suomen energiahoitajat Oy, att deras kunder inte styrs bort från den etablerade hälsovården. Däremot betonas den holistiska synen, det vill säga en helhetssyn på människan, enligt vilken psyke och kropp samverkar med varandra på många sätt, vilket gör det möjligt att kombinera tillvägagångssätt från medicinen och energibehandlingar för att främja människans välbefinnande och hälsa. Nyandliga aktörer i Finland har anklagats för att vara bedragare som bara vill ta betalt av godtrogna människor. Gällande den här kritiken kan man konstatera att det åtminstone tills vidare är få personer som tjänar större summor på nyandlig verksamhet och många arbetar med det på deltid. I allmänhet har människor som börjar föreläsa och ge behandlingar ett långvarigt personligt intresse för andliga frågor. En del av dem är också utbildade inom hälsovårdsbranschen.

Nyandligheten tangerar förutom den offentliga hälsovården också den institutionella religionens sfär. Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland har traditionellt förhållit sig reserverat till den nyandliga världsbilden och människosynen. Ett undantag som är värt att nämna är kyrkoherden Voitto Viro (1914–1999) i Drumsö församling som förhöll sig väldigt öppet inte enbart till olika religiösa traditioner, utan också till gränskunskap och parapsykologi. Under de senaste åren har kyrkan ordnat flera seminarier där man har reflekterat över hur en kristen borde förhålla sig till bland annat yoga, mindfulness och andra populära uttrycksformer för nyandlighet. De inlägg i diskussionen som gjorts inom kyrkan visar ett allt mer nyfiket och diskuterande förhållningssätt, och nyandlighetens popularitet har ansetts vittna om en genuin längtan efter andlighet. Kyrkan har också deltagit till exempel i Minä olen-mässan med ett mässkapell. Dessutom har böneklirikerna Healing Rooms, som erbjuder ett allmänkristet helande genom bön, deltagit i olika nyandliga mässor. Det förekommer mest spänningar i relation till nyandligheten inom de former av kristendom som starkt betonar doktriner, eftersom man inom nyandligheten i allmänhet har en frisinnad inställning till läran.

I det finländska samhället är det främst sådana former av nyandlighet som åtminstone i stort sett harmonierar med majoritetskulturens värderingar som blivit vanligare och accepterade. Till exempel världsåskådningar som grundar sig i parapsykologi och ufologi står i det här avseendet i marginalen. Parapsykologi och ufologi anses oftast stå i konflikt med vetenskapen, men den här typen av motsättning uppkommer mer sällan i förhållande till meditation.

Nyandlighetens förhållande till olika religioner

Inom nyandligheten anses individens egna erfarenheter vara den högsta auktoriteten. På motsvarande sätt förekommer en benägenhet att känna stark motvilja mot yttre auktoriteter och stränga dogmer. Religiösa institutioner anses

ofta fjärma människan från den verkliga andligheten, även om man ofta anser sig kunna finna en gemensam andlig kärna eller grund i världens olika religioner. Inom nyandligheten kan det här förklaras med att girighet, maktbegär, kvinnohat eller okunskap lett till att det autentiska andliga budskapet gått förlorat under historiens gång.

Eftersom man inom nyandligheten uppfattar att olika religiösa traditioner i sista hand innehåller samma andliga grund, ser de sökande religionerna som källor ur vilka de kan hämta en oändlig mängd kunskap och andlighet. Varje individ kan själv välja de aspekter av religionerna som mest tilltalar honom eller henne i den aktuella livssituationen. Nyandligheten stöder ofta aktivt individens selektiva sätt att förhålla sig till olika religioners budskap, ritualer eller mytologier. Tanken är att individen har full frihet att tillägna sig, lämna eller omforma olika religioner eller delar av dem när han eller hon skapar sin världsbild. Utgångspunkten är att människans andliga utveckling pågår hela livet och då anses det endast naturligt att hon i olika livsskedan reflekterar till exempel över taoismens paradoxer, identifierar sig med berättelser om katolska helgon, rådfrågar tarotkort eller upplever en stark kontakt med indianerna i Nordamerika eller vishetstraditionen i det forna Egypten.

Inom nyandligheten ses särskilt den tibetanska buddhismen som en betydelsefull andlig tradition. Till exempel *Ultra* och *Minä Olen* har publicerat artiklar om Dalai lama, *Den tibetanska dödsboken* och om tibetansk buddhistisk meditation. Det finns också en föreställning om att hinduismen är en tradition som innehåller tidlös andlig visdom. När det indiska helgonet Mata Amritanandamayi, eller Moder Amma (född 1953), har besökt Finland har hon lockat en stor publik och skapat rubriker i de nyandliga tidskrifterna. Moder Amma besökte Finland första gången år 1998 och efter det har hon besökt landet nästan varje år. Moder Amma representerar en hinduisk inriktning som kallas för *advaita*-traditionen. Enligt den existerar ingen dualism, utan gud och den fysiska världen är en och samma. Moder Amma är mest känd för att ge *darshan*, med andra ord en välsignelse i form av en kram. På ett tvådagars evenemang som ordnades för allmänheten år 2015 i Vanda samlades upp till tiotusen människor för att få krama den indiska gurun. Av världens olika religiösa traditioner verkar det inom nyandliga kretsar finnas minst intresse för islam. Däremot tar nyandligheten intryck från judendomen, till exempel tolkas den kabbalistiska mystiken genom den humanistiska psykologin som ett redskap för självutveckling.

Trots att ett av nyandlighetens karakteristiska drag är att ta avstånd från dogmer och organiserad religion finns det människor inom fältet som ofta förhåller sig synnerligen positivt till kristendomen. I en enkät som Kyrkans forskningscentral gjorde i *Ultra* år 2011 svarade till och med 91 procent att de bestämt tror på eller åtminstone ser följande påstående som sannolikt: ”Jesu undervisning och levnadsregler lämpar sig som levnadsregler i vår egen tid”. Även om kyrkan kan kritiseras som institution ur en nyandlig synvinkel ser många nyandliga personer kristendomen som en tradition varifrån man kan hämta kunskap och

inspiration. Kristendomen anses ofta omfatta samma andliga kärna som finns i alla religioner, men inom nyandligheten omformas den kristna traditionen och det kristna budskapet omtolkas på ett selektivt sätt. Bland annat *Ultra* och *Voi Hyvin* har publicerat artiklar om pilgrimsrutten till Santiago de Compostela. Trots att den katolska kyrkan kan uppfattas som en hierarkisk och intolerant patriarkal institution kan pilgrimsfärden i sig upplevas som en autentisk renande ritual. Inom nyandligheten uppskattar man ofta de mystiska traditionerna inom både kristendomen och andra religioner.

Exempel: nyandlighet och änglatro

Änglatron som blev populär under 2000-talet är ett exempel på en typ av nyandlighet som gott kan förenas med kristendomen. I änglatron förenas en traditionell kristen symbol med nya tolkningar av den. Böcker, mässor, olika medier, populärkultur och vänskapsnätverk sprider änglatron vidare. Allmänt taget är änglatron ett globalt fenomen som kommit till Finland särskilt via Storbritannien och USA. I bakgrunden finns kristendomens och den kristna konstens traditionella änglagestalter, särskilt skyddsängeln som många finländare håller kär, men även en mängd esoteriska uppfattningar om änglar som funnits i århundraden och som avviker från de bibliska uppfattningarna.

Britten Diana Cooper är den första förgrundsgestalten inom den nyandliga änglatron som blev allmänt känd i Finland, och hennes bok *Angel Inspiration (Ibanat enkelit)* som utkom år 2002 på finska har blivit populär bland finländarna. I Coopers verk förekommer änglarna tillsammans med exempelvis andliga vägledare och energipunkter (*chakror*), en föreställning med indiskt ursprung. Hon knyter an detta till tanken att världsalltet består av olika delar som formar ett nätverk av samverkande motsvarigheter, en föreställning som är bekant från esoterismen. Också grekiskan Maria Zavou har besökt Finland flera gånger och i de ”karmiska operationer” som hon ordnar avlägsnar änglarna sjukdomar och känslor som människor samlat på sig under tidigare liv. Irländskan Lorna Byrne och särskilt hennes självbiografiska första verk *Änglar i mitt hår* har nått anmärkningsvärd popularitet under de senaste åren. Det stora förlaget Otava publicerade boken i Finland, vilket pekar på omfattande intresse. Dessutom kan även amerikanen Doreen Virtue nämnas bland de förgrundsgestalter inom änglatron som finländarna känner till och hennes utbud av änglaprodukter, särskilt en spådomskortlek med ängeltema, har blivit populära. Norges prinsessa Märtha Louise som grundat en änglaskola har också besökt Finland.

Alla synliga förgrundsgestalter inom 2000-talets änglatro är kvinnor, likaså är fenomenet kraftigt kvinnodominerat på gräsrotsnivå. Medan olika studier visar att ungefär 80 procent av aktörerna inom det nyandliga fältet är kvinnor, är motsvarande siffra inom änglatron till och med 94 procent. Enligt en undersökning

(N=263) som gjordes i samband med Lorna Byrnes besök i Finland år 2011 var majoriteten av deltagarna (74,5 %) medlemmar i den evangelisk-lutherska kyrkan. ”En andlig person” var klart den populäraste religiösa identiteten (59 %), medan ”kristen” var den näst populäraste identiteten (21 %) bland dem. Endast fem svaranden identifierade sig som ”new age-andliga”. ”New age” är uppenbarligen inte ett populärt begrepp för självidentifikation inom dagens nyandliga sammanhang. Även den internationella forskningen stöder påståendet.

Änglarna är ett starkt framträdande tema vid olika nyandliga mässor. Produktionsbolaget FreeFlowFactory, som specialiserat sig på andliga sammankomster, ordnade Lorna Byrnes fyra besök till Finland och erbjuder dessutom exempelvis Eckhart Tolle-retreater, resor till det nyandliga centret Findhorn i Skottland, familjekonstellationsseminarier, Talvipäivän spiraalievenemang och Ilon ja valon markkinat.

De som är intresserade av änglar samlas på kurser eller andra tillfällen, till exempel i bokhandlar eller i privata hem. Vid änglahealingkurserna lär sig deltagarna att göra energibehandlingar för att bota stress, lindra kriser och främja självkänndomen. Människor söker stöd i änglatron för att fatta beslut och rannsaka sina känslor och för att få kraft och hjälp i kriser och i vardagen. Att läsa änglakort och att meditera är exempel på populära praktiker och ritualer. Änglarna kan synas på foton i form av så kallade ljusklot, eller *orber*, som anses vara goda förebådelser eller tecken på välsignelse. Dessutom ”kanaliserar” en del finländska änglahelare och -lärare änglar, det vill säga förmedlar änglarnas budskap i ett lätt transtillstånd.

I likhet med nyandligheten i allmänhet är inte heller änglatron en religiös rörelse med klara gränser, utan snarare handlar det om ett nätverk av människor som i olika grad är intresserade av föreställningar och tolkningar som i sin tur betonas på olika sätt. En del ser sig klart som kristna, medan en del ser sig som ”andliga” i bredare bemärkelse, och en del som både och. De intresserade studerar bibliska och andra kristna uppfattningar om änglar och lägger ett stort värde vid dessa. Vid samma tillställning kan deltagarna tala om ”gud”, ”en högre makt” och ”kosmisk energi”. Änglatron är därför ett exempel, och ett bevis, på att nyandligheten och lutherdomen kan förenas. Den populära tron på återfödelse verkar dock i viss mån öka änglatrons avstånd till den traditionella kristendomen. Tron på återfödelse gör det möjligt att tänka att varje människas egen ängel för själen vidare från ett liv till nästa. Den evangelisk-lutherska kyrkan har delvis haft ett reserverat intresse för den nyandligt färgade änglatron, även om det under den senaste tiden förekommit ett öppnare intresse.

Sammanfattning

Nyandlighet eller alternativ andlighet syftar ofta på en västerländsk kulturell strömning, en åskådning eller en religiositet som kommer till uttryck i många

olika former och har löst definierade gränser. Nyandlighetens eller den alternativa andlighetens särdrag är betoningen på individualism som låter individen hämta inspiration till sin värdsbild från flera olika källor. ”Holism” är en central princip som utgår från att världsalltet, i likhet med varje enskild individ, är en helhet vars olika beståndsdelar kan växelverka med varandra. En annan central uppfattning inom nyandligheten är föreställningen att mänskligheten och varje individ går igenom en ständigt pågående andlig evolution. En nyandlig individ beskriver sig ofta som en sökare.

I det finländska samhället har det åtminstone sedan 1970-talet förekommit nyandlig verksamhet vilken tidigare ofta gick under namnet ”gränskunskap”. Nuförtiden är en del av den nyandliga verksamheten specialiserad på någon särskild detalj, så som ufon, parapsykologi eller forntida visdom, medan andra verksamheter däremot närmar sig den allmännare mainstreamkulturens intresse för hälsa och välbefinnande. Nyandligheten innefattar både strömningar som tar avstånd från kristendomen och sådana som står i harmoni med den. Både den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och det bredare finländska samhället har traditionellt förhållit sig relativt kritiskt till nyandligheten, men under den senaste tiden har ett mer öppet och positivt intresse blivit synligt. I synnerhet olika andliga mässor, kurser, medier och litteratur i ämnet, samt olika vänskapsnätverk och gemenskaper bär nyandligheten vidare och sprider den ytterligare.

Litteratur:

- Broo, Måns & Moberg, Marcus & Ramstedt, Tommy & Utriainen, Terhi
2015 Diversification, Mainstreaming, Commercialization and Domestication: new religious movements and trends in Finland. – Handbook of Nordic New Religions. Ed. by James R. Lewis & Inga Bårdsen Tøllefsen. Brill Handbooks on Contemporary Religion 11. Leiden: Brill. 141–157.
- Carrette, Jeremy & Richard King
2005 Selling Spirituality: the silent takeover of religion. Abingdon: Routledge.
- Hanegraaf, Wouter J.
1998 New Age Religion and Western Culture: esotericism in the mirror of secular thought. New York: State University of New York Press.
- Heelas, Paul
2008 Spiritualities of Life: new age Romanticism and consumptive capitalism. Malden MA: Blackwell.
- Heelas, Paul & Woodhead Linda & Seel, Benjamin & Szerszynski, Bronislaw & Tusting, Karin
2005 The Spiritual Revolution: why religion is giving way to spirituality. Malden MA: Blackwell.

- Kaplan, Jeffrey
2000 *Beyond the Mainstream: the emergence of religious pluralism in Finland, Estonia and Russia*. *Studia historica* 63. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.
- Ketola, Kimmo
2008 *Uskonnot Suomessa 2008: käsikirja uskontoihin ja uskonnollistaustaisiin liikkeisiin*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 102. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.
- Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati & Ketola, Kimmo
2003 *Moderni kirkkokansa: Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhanella*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.
- Lynch, Gordon
2007 *The New Spirituality: an introduction to progressive belief in the twenty-first century*. London: I.B. Tauris.
- Mikkola, Pauliina
2001 *Uushenkisyys – New Age: kristalleja ja tarot-kortteja? – Vanhat jumalat, uudet tulkinnat: näköaloja uusiin uskontoihin Suomessa*. Red. Jussi Niemelä. Helsingfors: Institutionen för religionsvetenskap vid Helsingfors universitet. 179–195.
- Sohlberg, Jussi & Ketola, Kimmo
2015 *From Western Esotericism to New Spirituality: the diversity of New Age in Finland*. – *Handbook of Nordic New Religions*. Ed. by James Lewis & Inga Bårdsen Tøllefsen. Leiden: Brill. 126–140.
- Sutcliffe, Steven J.
2003 *Children of the New Age: a history of spiritual practices*. London: Routledge.
- Sutcliffe, Steven J. & Gilhus, Ingvild Sælid (eds.)
2013 *New Age Spirituality: rethinking religion*. Durham: Acumen.
- Uskonnot Suomessa
Databas över religionerna i Finland <http://www.uskonnot.fi/>
- Utmanad kyrka
2013 *Utmanad kyrka. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland åren 2008–2011*. Kyrkans forskningscentralens publikationer 117. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.
- Utriainen, Terhi
2015 *Combining Christianity and New Age Spirituality: angel religion in Finland*. – *Handbook of Nordic New Religions*. Ed. by James Lewis & Inga Bårdsen Tøllefsen. Boston: Brill. 158–172.

RELIGIONS- OCH ÖVERTYGELSEFRIHET

Leena Sorsa

I dag lever människor och kulturer närmare varandra än någonsin tidigare, vilket beror speciellt på globaliseringen, den teknologiska utvecklingen och människors ökade rörlighet. Följaktligen lever språk, kulturer, religiösa traditioner och andra åskådningstraditioner synligt sida vid sida också i Finland.

För en del människor innebär möten med andra, annorlunda människor glädje: en möjlighet att bekanta sig med andra sätt att tänka och leva. Mångfalden av religioner och åskådningar, traditioner och kulturer uppfattas då som en rikedom i livet. För andra kan olikhet vara något främmande, eller till och med skrämmande. Då kan närvaron av olika övertygelser eller kulturer uppfattas som ett hot både mot den personliga övertygelsen, mot det egna tänkandets trygghet och exempelvis mot den nationella identitetens och kulturens fortlevnad.

Religions- och övertygelsefriheten hör i dag på ett centralt sätt samman med att vi accepterar att vi lever i mångkulturella och mångreligiösa gemenskaper och samhällen. Den här friheten spelar en betydande roll för hur vi upprätthåller fred och stärker den ömsesidiga respekten mellan människor.

Förståelsen av religions- och övertygelsefrihetens värde, betydelse och möjligheter har blivit starkare i världen. Detta anknyter i sin tur till en allt mer framträdande utveckling där man betonar mänskliga rättigheter och strävan att uppnå jämlikhet. Vi vet också att då den här friheten förverkligas bidrar detta till att även andra mänskliga rättigheter kan förverkligas. Religionsfriheten stärker inte enbart det personliga goda som människor upplever, utan också det goda i samhället: demokrati, frihet och ekonomisk utveckling. De förändringar som globaliseringen och kommunikationens utveckling fört med sig har lyft fram religions- och övertygelsefriheten också i samhällen som är slutna eller förhåller sig restriktivt till religionsfriheten.

Det har samtidigt blivit allt mer utmanande att skapa religions- och övertygelsefrihet i världen. I nuläget har den internationella ömsesidiga förståelsen av vad friheten innebär och betyder försvagats, och auktoritära makthavare strävar efter att begränsa den. En ökande likgiltighet, eller till och med fientlighet mot religions- och övertygelsefrihet och synlig religionsutövning, försvagar möjligheten att förverkliga den på olika håll i världen. Dessa hotbilder ställer, tillsammans med en spänd politisk atmosfär och globala våldsamheter, religions- och övertygelsefriheten inför verkligt stora utmaningar.

Hur den här rättigheten tolkas och verkställs är alltid kulturbundet och bundet till religiösa och åskådningssmässiga tolkningar i varje enskilt land. I dag förverkligas friheten mest sannolikt i länder där mänskliga rättigheter och demokrati överlag

har en stark ställning och ekonomin är välutvecklad. Följaktligen är religions- och övertygelsefriheten tills vidare, tyvärr, ofta ett privilegium för människor som bor i utvecklade länder och kan njuta av demokrati och fred. I den här artikeln beskriver jag olika tolkningar av religions- och övertygelsefriheten, dess historia, nuläge och betydelse speciellt i det finländska samhället. För att kunna förstå och erkänna denna frihet måste man utgå från det grundläggande antagandet att en människa kan få rätten och friheten att tro, eller låta bli att tro, endast ifall hon är beredd att ge denna rätt även till sina medmänniskor.

Möten mellan olika tolkningar

I grund och botten stöder sig religions- och övertygelsefriheten, så som också andra mänskliga rättigheter, på de grundbehov som hör samman med att vara människa. Alla människor vill uppleva att de är värdefulla och bli bemötta som sådana. Religions- och övertygelsefriheten är i grunden en fråga om att bemöta varandra respektfullt, oavsett religion eller åskådning, och att samtidigt uppskatta den andras religion eller åskådning. Det här är möjligt även då man hyser en avvikande åsikt om de val en annan människa gör.

I Förenta Nationernas allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna, som godkändes år 1948, konstateras följande i den artonde artikeln:

Var och en har rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Denna rätt innefattar frihet att bekänna sig till eller anta en religion eller en trosuppfattning efter eget val och frihet att ensam eller i gemenskap med andra, offentligen eller enskilt, utöva sin religion eller trosuppfattning genom gudstjänst, iakttagande av religiösa sedvänjor, andaktsutövning eller undervisning.

Religions- och övertygelsefriheten tryggas också i Finlands grundlag. I grundlagens elfte paragraf konstateras följande:

*Var och en har religions- och samvetsfrihet.
Till religions- och samvetsfriheten hör rätten att bekänna sig till och utöva en religion, rätten att ge uttryck för sin övertygelse och rätten att höra till eller inte höra till ett religiöst samfund. Ingen är skyldig att mot sin övertygelse ta del i religionsutövning.*

I all enkelhet syftar religions- och övertygelsefriheten till individens rätt att bestämma över sin religiösa eller åskådningsmässiga hållning och att leva ut den. Inom tolkningsutrymmet för friheten finns både en positiv och en negativ tolkningsmodell. Den positiva tolkningen betonar individens rätt att ha en religion och en åskådning samt möjligheten att utöva religion både ensam och tillsammans

med andra. Den här tolkningen utgör en särskilt framträdande underton i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Den negativa tolkningsmodellen betonar däremot individens möjlighet till religionslöshet och rätten att leva utanför alla religioner. Finlands grundlag ger ett starkt skydd även för den här dimensionen.

En del människor betonar den individuella, personliga friheten att tro eller låta bli att tro inom ramen för sin religions- och övertygelsefrihet, medan andra betonar särskilt den sociala dimensionen, där friheten tryggar individens rätt att tillsammans med andra människor antingen utöva religion eller ge uttryck för irreligiositet. Den sociala gemenskapen kan spela en betydande roll för hur individens religions- och övertygelsefrihet förverkligas, för åtminstone religiositeten kommer ofta till uttryck genom att människor utövar sin tro tillsammans med andra. Därför har också den sociala dimensionen en stor betydelse för hur friheten förverkligas.

Religions- och övertygelsefriheten är emellertid de enskilda människornas rättighet, inte de religiösa eller åskådningssamfundens eller staternas rättighet. Samtidigt berör friheten dem alla, och såväl individer som grupper och stater kan skriva in friheten på sin agenda. Varje människa är skyldig att trygga den här friheten för andra människor. De religiösa samfundet och åskådningssamfundet bär däremot ansvaret för att tolka och möjliggöra religions- och övertygelsefriheten inom sin egen krets. Stater är tvungna att, eller får, och vill ibland mycket aktivt ta ställning till vad friheten innebär i praktiken, hur den ska tolkas och hur det eventuellt är nödvändigt att begränsa den.

Friheten kan tolkas på nästan lika många sätt som det finns aktörer som tolkar den. Även människor som delar samma religion och bekännelse tror i olika nyanser, på olika sätt – religion och bekännelse är alltid individens personliga angelägenhet. Men inte heller för individen är religions- och övertygelsefriheten enbart en frihet och rättighet, utan som sagt innebär friheten också en plikt som förutsätter ansvar. Framför allt handlar det om attityder: tillåter jag en annan människa att tro och tänka så som hon vill, eller att inte tro på någonting alls.

Staten reglerar religions- och övertygelsefrihetens gränser

Det är statens uppgift att bestämma frihetens gränser genom lagstiftning. Dessa gränser tryggar den allmänna säkerheten, ordningen, hälsan, moralen och människors grundläggande rättigheter och skyldigheter. Det är uppenbart att all slags verksamhet som utförs i en religions eller övertygelses namn inte kan accepteras i en stat. Utan reglering skulle staten tillåta att etiskt tvivelaktiga handlingar eller till och med brott som begås i religioners eller övertygelses namn accepteras. Den positiva rättigheten till religion och övertygelse har alltså oundvikligen en gräns. Detsamma gäller den negativa friheten. Om den här tolkningen dras till sin spets skulle den negativa friheten till religion och övertygelse leda till att all verksamhet som relaterar till religion och övertygelse förbjuds och göms undan, vilket i sin tur skulle stå i djup konflikt med de mänskliga rättigheterna.

De åtgärder stater tar till för att definiera religions- och övertygelsefrihetens gränser kommer ibland till uttryck som maktutövning över och obefogade begränsningar av religioner och åskådningar och de människor som bekänner sig till dessa. Det amerikanska forskningscentret Pew Research Center uppskattar att till och med 70 procent av världens människor bor i länder där religions- och övertygelsefriheten begränsas avsevärt. I Finland förekommer knappt någon begränsning av religions- och övertygelsefriheten på statlig nivå, utan det anses att friheten förverkligas väl i vårt land.

Ibland finns det ett stort behov av att staten vidtar åtgärder för att motarbeta missförhållanden som förekommer inom religioner och åskådningar, till exempel då de utövar påtryckningar eller gör något som inskränker människans frihet. Statens möjligheter att ingripa i samfundens inre verksamhet är ändå relativt begränsade. Till exempel i samfund med en stark social sammanhållning som är isolerade från samhället och/eller representerar en fundamentalistisk trostolkning kan det förekomma missförhållanden som skadar människors liv, förhållanden, hälsa eller ekonomi. Det har visat sig att det behövs en aktör som stöder ”religionernas offer”. Föreningen Uskontojen uhrien tuki ry har varit verksam i Finland sedan år 1987. Föreningen erbjuder stöd och handledning för personer som upplever att de blivit offer för missbruk inom religiösa samfund. För att motverka missförhållanden krävs ett samarbete mellan individer, samfund och staten.

Då en människa upplever att en religion eller övertygelse är sann och gör människan gott, väcks en vilja att berätta om det här också för andra. Det är tillåtet att bedriva missionsarbete och marknadsföring eller att så att säga driva sin egen agenda. Religions- och övertygelsefriheten gör det möjligt för människor att berätta om och sprida sin religion eller åskådning, så länge det inte handlar om att tvinga den på andra, att nedvärdera andras synsätt eller att göra annat som är mot god sed.

Kort om religions- och övertygelsefrihetens historia i Europa och Finland

Religions- och övertygelsefriheten är inte ett västerländskt påfund som uppkommit under de senaste århundradena, utan dess rötter stäcker sig tusentals år bakåt i tiden. Inte heller religiös mångfald är ett modernt fenomen. I synnerhet handelns utveckling förde redan tidigt med sig olika övertygelser och traditioner till nya områden. Där människor bott nära varandra har det alltid förekommit religionsdialog och stävan att främja ömsesidig respekt. Åtminstone inom de stora världsreligionerna finns även en andlig utgångspunkt, nämligen tanken att religiositeten lever i och av frihet. På samma sätt finns det inom världsreligionerna en gemensam tanke om att främja fred. Samtidigt vet vi att dessa utgångspunkter alltför sällan avspeglas i den praktiska verkligheten.

De tankegångar som försvarar religions- och övertygelsefriheten i Europa i dag formades främst till följd av en politiskt turbulent tid. På grund av reformationen på 1500-talet var Europa länge politiskt splittrat och konfliktfyllt. För att lösa konflikterna och lugna ned det religiösa och politiska livet på kontinenten utvecklades två tillvägagångssätt. Den första grundade sig på tanken ”cuius regio, eius religio”, det vill säga ”den vars land (det är), hans religion (ska råda)”, enligt vilken regentens religiösa tillhörighet bestämde statens bekännelse. De lutherska regenterna fick samma rättighet som de katolska regenterna att bestämma religionen i de områden de styrde över. Detta ledde till att folkets religiositet i praktiken blev mer enhetlig, att det uppkom en sammansvetsad relation mellan kyrka och stat och att det religiösa livet blev synligt i offentligheten. Den här modellen tog ändå inte hänsyn till de enskilda medborgarnas frihet, i alla fall inte för dem som trodde annorlunda.

Den andra modellen grundade sig på tanken ”etsi Deus non daretur”, det vill säga ”även om det inte funnes någon Gud”. Den här lösningsmodellen, utformad av holländaren Hugo Grotius, hade det naturrättsliga tänkandet som utgångspunkt. För att människor av olika tro och människor utan religion skulle kunna leva tillsammans måste politiken, lagen, ekonomin och andra sektorer inom det offentliga livet vara världsliga och grundade på förnuftet, menade Grotius. Dessa delområden inom den offentliga sektorn skulle organiseras enligt tanken ”även om det inte funnes någon Gud”. Bakom detta fanns inte någon ateistisk ideologi, utan tanken att den offentliga makten bör vara konfessionellt neutral. Den här tolkningen innebar att religionens tyngdpunkt flyttades från den offentliga inflytelsesfären till den privata, och att lagstiftningen byggde på naturrätten vars argument bottnar i förnuftet snarare än i religiösa lagar.

De här lösningsmodellerna förde på ett avgörande sätt med sig fred till Europa. Förändringarna innebar även en brytningstid inom hela den politiska sfären. Lagstiftningen i Europa lösgjorde sig från den religiösa lagen. Åtgärderna påskyndade även uppkomsten av moderna stater där både religions- och övertygelsefrihet och politisk frihet utgjorde de mest centrala grundstrukturerna.

Upplysningstänkandets uppgång i Europa under 1700-talet förde med sig en önskan om både politisk och religiös förändring. Människor som blivit inspirerade av upplysningens idéer ville ta makten över sina liv och lösgöra sig från såväl regenterna som den religiösa makten. Strävandena efter religions- och övertygelsefrihet fick sin styrka av föreställningen att den offentliga makten skulle bygga på konfessionslöshet. I Frankrike ledde dessa tankegångar, som vaknat till liv under upplysningen, slutligen till en tolkning som innebar att friheten från religion betonades i samhället. Religions- och övertygelsefriheten och den offentliga maktens konfessionslöshet betonades på ett speciellt sätt också i Nordamerika, dit människor som upplevt religiösa förföljelser i Europa hade flytt alltsedan 1600-talet. Religions- och övertygelsefriheten fick också en central ställning i USA:s grundlag (Bill of Rights 1791). Den amerikanska tolkningen av friheten avvek avsevärt från den franska tolkningen: där betonades den så kallade positiva tolkningsmodellen, det vill säga människans rätt att utöva sin religion och åskådning samt religionens synliga roll i samhällslivet.

Religions- och övertygelsefriheten kommer till Finland

De internationella vindarna blåste också över Finland. Diskussionen om politiska och religiösa rättigheter nådde vårt land under den senare hälften av 1800-talet och början av 1900-talet. De religiösa strukturerna i Finland hade byggts upp enligt principen ”cuius regio, eius religio” och därmed var kyrkan en renodlad luthersk statskyrka, men så småningom utvecklades tolkningen i riktning mot ”etsi Deus non daretur”-modellen. Församlingarna och kommunerna skiljdes från varandra redan på 1860-talet. Ansvaret för skolväsendet övergick samtidigt från församlingarna till kommunerna vilket vittnade om en differentiering mellan kyrkans och kommunernas uppgifter.

Inställningen till modellen med en enda religion blev allt mera kritisk. Under den senare hälften av 1800-talet kritiserade ateisterna och de angloamerikanskt influerade kristna minoriteterna allt mer högljutt statskyrkomodellen och avsaknaden av religionsfrihet. Utvecklingen mot religions- och övertygelsefrihet tog sina första steg i Finland efter mitten av 1800-talet i och med att kyrkolagen som stadfästes år 1869 kom att gälla enbart för lutheranerna. Formuleringen i lagen innehöll ett tyst erkännande av att det fanns människor med annan tro. Det var först dissenterlagen år 1889 som gjorde det möjligt för lutheranerna att övergå till ett annat kristet samfund. Den här utvecklingen var i själva verket väldigt typisk – att trygga minoritetsreligionernas rättigheter var ett viktigt steg i utvecklingen av religionsfriheten på olika håll i Europa innan religions- och övertygelsefriheten erkändes fullt ut. På grund av den politiska situationen gav dissenterlagen inte de ortodoxa kristna en möjlighet att byta samfund. Den ortodoxa tsaren var då regent över det autonoma Finland. Lagen uppfyllde inte heller ateisternas önskemål, för i det här skedet var det inte tillåtet att helt avstå från medlemskap i något religiöst samfund.

Statens verkställande av religions- och övertygelsefriheten i lagstiftningen hörde på ett centralt sätt samman med utvecklingen efter Finlands självständighet. I regeringsformen 1919 definierades staten som konfessionellt neutral. Religionsfrihetslagen som trädde i kraft år 1923 tockades framför allt i den negativa bemärkelsen, det vill säga som frihet från religion – tidigare hade det rått tvång att höra till ett religiöst samfund. Religionsfrihetslagen gjorde det möjligt för människor att hålla sig utanför alla religiösa samfund.

Verkställandet av religions- och övertygelsefriheten tryggade individens möjlighet att utöva religion och att höra till religiösa samfund, men också att leva ett liv utan religion. Lagen gav också möjligheten att registrera religiösa minoritetssamfund, vilket stärkte de lika medborgerliga rättigheterna för var och en, oberoende av religion eller religionslöshet.

Religionsfrihetslagen påverkade inte märkbart den lutherska kyrkans ställning i Finland. Sist och slutligen var det väldigt få som sade upp sitt medlemskap i den lutherska kyrkan. Majoriteten av befolkningen hör fortfarande till den lutherska kyrkan och de starka historiska, kulturella, juridiska och administrativa banden

mellan kyrkan och staten upprätthåller den lutherska kyrkans särställning och roll i samhället. Efter självständigheten tryggades också den ortodoxa minoritetskyrkans ställning med vissa rättsliga åtgärder. Förändringarna i början av självständigheten var av avgörande betydelse för den grundläggande strukturen i relationen mellan kyrkorna och staten: kyrkorna och de religiösa samfundet var separata från staten, och det blev statens uppgift att trygga varje medborgares möjlighet att ta del av religions- och övertygelsefriheten.

Efter andra världskriget, då nazisternas fasansfulla förbrytelser mot judarna uppenbarades för hela världen, framhövs religions- och övertygelsefrihetens betydelse. I Europa hade man misslyckats med att skydda dem som hörde till religiösa minoriteter. Den gemensamma skammen ledde till att de mänskliga rättigheterna utvecklades och stärktes på ett internationellt plan. Förenta Nationernas deklaration om de mänskliga rättigheterna från år 1948 och de människorättsavtal som följt därefter betonade religions- och övertygelsefrihetens betydelse. Friheten tolkades med utgångspunkt i den positiva modellen, det vill säga som individens rätt till religion och övertygelse, men omfattade i lika stor utsträckning rätten att leva utan religion och att hålla sig utanför religiösa samfund. Den positiva tolkningsmodellen avspeglas tydligt även inom senare tolkningar av religions- och övertygelsefriheten.

En viktig detalj som påverkade den finländska debatten var grannlandet Sovjetunionens och dess allierades särpräglade tolkningar av religionsfrihet. På 1900-talet tolkade de kommunistiska staterna religionsfriheten som en rättighet, eller rentav en plikt eller ett tvång, att ta avstånd från religioner. I praktiken innebar det att förbud mot att utöva religion infördes, eller att möjligheten åtminstone begränsades. Den kommunistiska ateismens starkt negativa inställning till religion avspeglades även i den finländska politiken, särskilt åren efter kriget. På 1960-talet formades en negativ tolkning av religionsfriheten inom extremvänstern som åtminstone retoriskt tog exempel av den kommunistiska ateismen i Sovjetunionen. I bakgrunden fanns även ett missnöje med majoritetskyrkans starka ställning som uppfattades som för synlig eller inflytelserik. Under krigstiden hade majoritetskyrkans ställning och verksamhet knappast ifrågasatts över huvud taget. Kritiken blev startskottet för en flera årtionden lång period av utredningar och åtgärder som ledde till att den lutherska kyrkan och staten fjärmades från varandra.

Kalla kriget fördröjde arbetet med att främja mänskliga rättigheter i hela världen. ESK-konferensen som ordnades i Helsingfors år 1975 var en vändpunkt i det här avseendet, eftersom konferensen åter lyfte fram frågan om mänskliga rättigheter. I Finland förde man redan på 1990-talet fram att religionsfrihetslagen, som redan då var föråldrad, borde förnyas. När arbetet i kommittén inleddes år 1998 hade det ett starkt stöd bland religiösa samfund och grupper. Kommitténs arbete sammanföll tidsmässigt med förberedelserna inför förnyelsen av de grundläggande rättigheterna och grundlagen. I augusti år 2003 trädde den förnyade religionsfrihetslagen i kraft. Reformerna moderniserade lagen och betonade kraftigt den positiva

tolkningsmodellen, det vill säga rätten till religion och övertygelse och rätten att uttrycka dessa, i enlighet med den internationella tolkningen av de mänskliga rättigheterna.

Religionsfrihetskommittén slog fast att statens neutralitet syftade på religions- och kyrkopolitisk neutralitet, inte åskådningsmässig neutralitet. Staten förhöll sig neutralt till religiösa och åskådningsmässiga grupper, utan att driva någon enskild grupps intressen. Däremot innebar neutraliteten inte en strävan efter en sekulär ideologi. I europeiska undersökningar har man betonat att en sådan linje innebär att staten har en god inställning till religiösa och åskådningsmässiga samfund. I Finland har linjen ansetts förutsätta ett aktivt samarbete, samverkan och även möjligheter till operativt samarbete mellan staten och religiösa och åskådningsmässiga samfund.

Den positiva tolkningsmodellen som lyfter fram individens rätt till religion och övertygelse betonades också då myndigheterna arbetade med att förnya de grundläggande rättigheterna och grundlagen kring millennieskiftet. Reformerna förändrade inte anmärkningsvärt förhållandet mellan staten och de religiösa och åskådningsmässiga samfunden. Frågor gällande de religiösa och åskådningsmässiga samfundens och kyrkornas ekonomiska jämlikhet löstes inte i samband med lagändringarna. De första statsunderstöden till religiösa samfund lades in i statsbudgeten år 2008.

Frågan om jämlikhet mellan den lutherska och den ortodoxa kyrkan och i synnerhet de övriga religiösa samfunden har väckt missnöje i det finländska samhället. Diskussionen har handlat om såväl den juridiska ställningen som det ekonomiska stödet som staten beviljar och till exempel beskattningsrätten. Av olika orsaker har det varit svårt att lösa jämlikhetsfrågorna i samhället. Professor emeritus Juha Seppo som deltagit i arbetet med att förnya religionsfrihetslagen har konstaterat att kyrkorna och de religiösa samfunden i Finland befinner sig på två olika nivåer. Hur jämlikheten kan uppnås och hur staten kan vara opartisk i relation till olika kyrkor, religiösa samfund och åskådningsamfund är frågor som bör debatteras i det finländska samhället, inte bara för att uppnå rättvisa men också för att trygga religions- och övertygelsefriheten.

Religions- och övertygelsefriheten i dag

På 2000-talet började ett nytt skede i den globala debatten om religionsfrihet då frågor om religioner åter blev aktuella i världspolitiken. Terrordåden i september 2001 i USA var en bidragande orsak.

Debatten om att stärka de mänskliga rättigheterna och jämlikheten fick samtidigt mer tyngd. Särskilt till följd av invandringen finns nuförtiden ett stort antal olika religioner och åskådningar i Europa. Antalet kristna på kontinenten

har minskat, samtidigt som andelen religiöst obundna har ökat. Islam och många nya religiösa rörelser har slagit rot i Europa.

Den afrikanska kontinenten är tydligt tudelad, då islam är dominerande i norr medan kristendomen dominerar i söder. Där har extrema rörelser ställvis fått fotfäste. Det folkrika Kina lever i en religiöst intressant tid efter att ateismen lättat på greppet om landet. I Mellanöstern där Islamiska staten på ett grymt sätt har krossat de mänskliga rättigheterna, även religions- och övertygelsefriheten, är situationen extrem.

Under de senaste åren har man i Europa, och även i Finland, diskuterat religionens och religionsutövningens offentliga synlighet i samhället och hur jämlikheten förverkligas. En del europeiska länder har gått inför tvivelaktiga lösningar av frågan hur religiositeten får synas i det offentliga rummet. Särskilt tvisterna kring hur muslimska kvinnor klär sig i själ och olika samfundets möjligheter att bygga religiösa byggnader har väckt frågor om hur staten tryggar människors religionsutövning. I de här debatterna sammanflätas bland annat attityder och fördomar mot invandring och mångkultur, en önskan om att bevara det som upplevs som karakteristiskt för den egna kulturen samt diskussioner om minoriteternas rättigheter.

Utmaningar och möjligheter

Som tidigare nämnts finns det många hot och möjligheter som hör samman med hur religions- och övertygelsefriheten förverkligas. Förakt mot eller missbruk av friheten utgör ett hot. En utmaning är till exempel de situationer där man är tvungen att reflektera över hur religions- och övertygelsefriheten samverkar med andra mänskliga rättigheter och hur dessa kan förverkligas på ett jämlikt sätt.

Begränsningar och missbruk krossar människors friheter. Då extrema rörelser som driver politiska eller samhälleliga agendor förenar dessa med religiösa idéer uppstår ett hot mot religions- och övertygelsefriheten. I dessa tolkningar förknippas ofta religioner med målsättningar och retorik som inte nödvändigtvis har en verklig koppling till religionen. Ändå används religiös retorik som vädjar till känslor ofta som motivering till politiska eller samhälleliga målsättningar.

Det är också problematiskt ifall staten använder en religion eller en åskådning för att driva sina egna syften. Till exempel kan en stat sträva efter att skapa kulturell likriktning genom att betona en viss religions överlägsenhet i relation till andra, eller genom att ekonomiskt understöda endast någon eller några religioner och åskådningar. I stater där endast en religion tillåts, eller i ateistiska stater, är religionsfriheten i särskilt stor fara. Det sociala trycket kan göra det omöjligt att genuint förverkliga religionsfriheten i en miljö där individen tillhör en religiös eller åskådningsmässig minoritet. Staten kan också försöka tysta ned medborgarsamhället genom att kväva religionsfriheten. Ibland kan en stat försöka

försvaga minoriteterna i landet och förklä sina intentioner att begränsa religioner och åskådningar genom att i stället tala om att främja den nationella säkerheten.

Extrem religiositet eller hetstänkande förstör både det gemensamma goda och individernas frihet. Det här förekommer inom alla religioner och åskådningar. Extremt tänkande inom religiösa rörelser och åskådningar är inte ett problem endast för dem som tänker och tror olika, utan det styr också tron och tankevärlden hos de människor som deltar i rörelsens verksamhet på ett sätt som riskerar att frånta dem deras religionsfrihet. Allt slags socialt tvång, eller annat slags tvång, hotar religionsfriheten och skadar själva religionen eller åskådningen. Om någon behöver ta till tvång i religionens eller åskådningens namn, eller underordnar och nedvärderar andra för att främja sin egen verksamhet, betyder det att budskapet i sig inte är livskraftigt.

Även diskriminering mot individer och samfund samt hatbrott som motiveras av offrets religiösa bakgrund eller åskådning kränker religions- och övertygelsefriheten. Diskriminering kan förekomma från både myndigheternas håll och i enskilda individers handlingar. Detta sker i Europa, och även i Finland. Det finns klara tecken på att hatbrotten som motiveras av religion samt hatretoriken och våldet särskilt mot muslimer och judar har ökat under de senaste åren, trots att Finland gått i främsta ledet bland de länder där religionsfriheten förverkligas, och trots att forskningen visar att det knappt förekommer någon som helst strukturell diskriminering från myndigheternas sida. Det är en akut utmaning att lyckas utrota den här tendensen i det finländska samhället.

Religions- och övertygelsefriheten lider också då någon utomstående försöker förändra en religion eller åskådning för att anpassa den till rådande uppfattningar om till exempel tolerans och jämlikhet. I så fall finns det en risk att utomstående kräver att religiösa synsätt eller traditioner ändras mot samfundens egen vilja och tolkning. Samtidigt kan religions- och övertygelsefriheten inte heller förverkligas på så sätt att den gör andra mänskliga rättigheter underordnade eller begränsar friheten och jämlikheten för andra människor.

Att religions- och övertygelsefriheten främjas och förverkligas med framgång har en betydande positiv inverkan på människors personliga liv och den samhällliga och globala utvecklingen. Detta anses vara en betydande faktor för hur de mänskliga rättigheterna uppfylls som helhet. För de flesta människor i världen har den religiösa eller åskådningens referensramen en stor betydelse för världsbilden, uppfattningen om människovärdet, framtiden och det vardagliga livet. Friheten att förverkliga dessa tolkningar av verkligheten och att leva enligt dem är en central del av det mänskliga livet som helhet.

På samhällsnivå hör ett starkt medborgarsamhälle och samhällsfreden nära samman med hur religions- och övertygelsefriheten förverkligas. En välfungerande dialog mellan olika religioner och åskådningar stärker den ömsesidiga respekten och acceptansen av mångfald. I Finland har samtalen mellan olika kyrkor och religiösa samfund utvidgats till diskussionskontakt även mellan religioner och åskådningar.

En religionsfrihet som förverkligas på ett djupgående och rättvist sätt, i dialog med andra, utrotar även den hatretorik som bottnar i religiositet eller världssyn.

På en global skala stöder de tidigare nämnda synpunkterna utan tvivel fredsarbete och konfliktlösning. Det finns mycket internationellt erkänt kunnande på det här området i Finland. Främjandet av religions- och övertygelsefriheten stöder den ekonomiska utvecklingen och minskar, tillsammans med de mänskliga rättigheternas utveckling och samhällsutvecklingen, risken för att extrema rörelser uppkommer.

Det lönar sig att anstränga sig för religions- och övertygelsefriheten

En koncis överblick över friheten till religion och övertygelse visar att det handlar om en synnerligen fundamental mänsklig rättighet och frihet som sträcker sig åt många olika håll. Det är samtidigt uppenbart att det är fråga om en frihet som är sårbar och skör, och det är beklagligt att den inte förverkligas tillräckligt väl i världen.

Praktiska åtgärder, stark lagstiftning och övervakning av hur dessa verkställs är förutsättningar för att friheten ska kunna förverkligas. Det är inte möjligt att verkställa friheten enbart med en tidsenlig lagstiftning eller ett formellt godkännande, utan det krävs ett kontinuerligt arbete i samhället: olika aktörer bör övervakas, vi måste samverka med varandra och skapa diskussion. Vi kan inte heller utgå från att religions- och övertygelsefriheten är en självklarhet också i framtidens Finland, utan vi måste anstränga oss, och det lönar sig.

Fostran och undervisning kan på ett betydande sätt stärka medborgarnas religions- och åskådningsfrihet. I Finland vilar ansvaret för religiös fostran inte enbart på de religiösa samfundet, även om det givetvis är en viktig fråga för dem. Vårt samhälle ger alla skolelever undervisning i religion och livsåskådningskunskap som bygger på en läroplan och undervisningen ges av lärare som fått ändamålsenlig utbildning. I Finland tillämpas en modell där eleverna får undervisning i sin egen religion. Den här modellen har ansetts vara viktig eftersom den stöder särskilt de religiösa minoriteterna och i de högre årskurserna breddas undervisningen så att eleverna lär känna världsreligionerna och deras historia samt reflekterar över etiska frågor.

Den religionsundervisning som samhället erbjuder, det vill säga undervisningen i egen religion (för dem som hör till religiösa samfund) och undervisningen i livsåskådningskunskap (för dem som inte hör till något religiöst samfund), har ansetts stöda både identitetsutvecklingen och den ömsesidiga respekten samt öka den kunskapsmässiga bildningen bland barn och unga med bakgrund i olika religioner och åskådningar. Internationellt sett finns det många olika modeller för hur religionsundervisningen kan ordnas och olika åsikter om hur man på ett gott sätt genomför den, men den undervisning som vårt samhälle erbjuder anses bygga upp en religiös läskunnighet, dämpa tillväxten av extrema fenomen och stöda trosfriden och samhällsfreden. Den här typen av undervisning tar upp många olika religioner och åskådningar. En djuprotad religiös eller åskådningsmässig

identitet hjälper människan att inte vara rädd när hon möter en annan människa som tror eller tänker på ett annat sätt. Därför bidrar också de religiösa och åskådningsmässiga samfundens fostran och undervisning till att förverkliga religions- och övertygelsefriheten.

Religions- och övertygelsefriheten fullföljs då människor utgår från omtanke om varandras bästa. Det här förutsätter att vi på individ-, samfunds- och samhällsnivå erkänner och accepterar att det finns en religiös och åskådningsmässig mångfald. En livlig samverkan mellan minoriteterna och majoriteten, mellan individer och samfund, mellan samfund och staten, bidrar på bästa sätt till att religions- och övertygelsefriheten förverkligas också i Finland, för både den enskilda människan och andra människor i hennes omgivning.

Litteratur:

Hertzke, Allen D. (ed.)

2013 *The Future of Religious Freedom. Global Challenges.* New York: Oxford University Press.

Hyvärinen, Anna & Leino-Nzau, Katri

2013 *Uskonnonvapaus ja ulkopoliittikka: suosituksia Suomelle.* Suomen Ekumeenisen Neuvoston julkaisuja XCVII 2013. Helsingfors: Ekumeniska rådet i Finland.

Pew Research Center

Pew Research Center. Religion and Public Life.

<http://www.pewforum.org/category/publications/> (hämtat 30.6.2016).

Seppo, Juha

1983 *Uskovien yhteisö vai valtionkirkko: uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930.* Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 127. Helsingfors: Finska kyrkohistoriska samfundet.

1992 *Vapaa-ajattelijaliikkeen organisoituminen ja sen herättämä kiista Suomessa 1936–1946.* Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 156. Helsingfors: Finska kyrkohistoriska samfundet.

2003 *Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa.* Helsingfors: Edita.

Sorsa, Leena

2015 *Kirkkona valtiossa. Katsaus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon valtiosuhteen edellytyksiin ja uudistuspaineesiin.* Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 41. [http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/097E1791EA9D20EBC2257E2E0012D577/\\$FILE/verkkojulkaisu41.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/097E1791EA9D20EBC2257E2E0012D577/$FILE/verkkojulkaisu41.pdf).

EKUMENIKEN I FINLAND

Tomi Karttunen

Freden i Nöteborg och ekumeniken

Med ekumenik avses de kristna kyrkornas strävan efter inbördes enhet (*fellowship*) och kyrkans synliga enhet (*unity*). Ekumenikens utgångspunkt är att kyrkorna är delar av Kristi kyrka, vars enhet splittrats. Det ekumeniska arbetet som berör både attityder, trons innehåll och teologi samt gemensam praktisk verksamhet anses i sista hand ledas av den heliga Anden. Som biblisk utgångspunkt för ekumeniken hänvisar kyrkan förutom till en treenig Gud och Kristi kyrkas enhet också till viljan till enhet bland de egna som kommer till uttryck i Jesu översteprästerliga förbön (Joh. 17:21). Ekumeniken är alltså en del av den kristna tron och utgör ett hängivet och trovärdigt sätt att ta hand om kyrkans grundläggande uppgift. ”Samkristenhet” eller ”allianskristendom” betonar i högre grad individernas osynliga ”enhet i tron” och ”hjärtans enhet”. Under de senaste årtiondena har det även talats om en ”utvidgad ekumenik”, med andra ord möten med andra religioner. En sådan utvidgning av begreppet har emellertid orsakat begreppsliga och principiella missförstånd. I det här sammanhanget används därför begreppet ”ekumenik” för de kristna kyrkornas strävan efter enhet.

Gränsdragningen i samband med freden i Nöteborg år 1323 skapade grunden för det område som i dag är Finland, ett gränsland mellan öst och väst. Den här historiska gränsidentiteten utgör en bakomliggande faktor som även bidragit till hur det finländska sinneslandskapet inom det kyrkliga livet formats. Med tanke på den finländska ekumenikens direkt historiska bakgrund var åren mellan 1809 och 1917 centrala, då Finland var ett autonomt område i det ryska kejsardömet. Ett exempel på det här är att den ortodoxa kejsaren Alexander I gav biskopen i Åbo hederstiteln ärkebiskop till ära av reformationens 300-årsjubileum år 1817 – den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland uppkom då som institution. Kyrkolagen år 1869 skapade grunden för folkkyrkan som inte längre i den gamla betydelsen varit en statskyrka sedan år 1809, även om den var kyrka för storfurstendömet Finland. De ortodoxas ställning befästes och blev synlig i gatubilden i de största städerna. Dissenterlagen år 1889 bidrog till den ökande religiösa pluralismen och år 1923 trädde religionsfrihetslagen i kraft.

Den organiserade ekumenikens första skeden

Den målmedvetna ekumeniska verksamheten i Finland kom igång inom en synnerligen liten krets. En bidragande orsak var den finländska lutherska ärkebiskopen Gustaf Johanssons (1844–1930) kritiska inställning till ekumenik som riktade sig särskilt mot Sveriges ärkebiskop Nathan Söderblom, en av pionjärerna inom den ekumeniska rörelsen. Finlands nationella kommitté inom organisationen World Alliance for Promoting International Friendship through the Churches, som grundats år 1914, var föregångare till Ekumeniska rådet i Finland. Finlands nationella kommitté grundades i september 1917 då Nathan Söderblom framfört en önskan om detta till sin vän Arthur Hjelt (1868–1931), professor i gammaltestamentlig exegetik vid Helsingfors universitet. Hjelt hade bekantat sig med Söderbloms KFUM-rörelse vid ett möte i Amsterdam redan år 1891.

Från och med år 1925 blev den nationella kommitténs sammansättning ekumenisk i ordets egentliga bemärkelse då den ortodoxa ärkebiskopen Herman och Emil Saraoja som representant för Finska frikyrkan (Suomen vapaakirkko) anslöt sig till kommittén. För den evangelisk-lutherska kyrkans ekumeniska utveckling var det betydande att den dåvarande professorn i praktisk teologi vid Helsingfors universitet, Aleksi Lehtonen, blev ordförande för kommittén år 1932. Han kan ses som en tidig centralfigur inom den ekumeniska rörelsen, som dock hade ett begränsat inflytande på den lutherska kyrkan under sin tid som ordförande, som biskop i Tammerfors (1934–1945) och som ärkebiskop (1945–1951). Under Lehtonens tid som ordförande blev de inhemska frågorna och lärofrågorna som låg nära hans hjärta allt tydligare en del av den nationella kommitténs program.

Gustaf Johansson dog i juli 1930 och i oktober inledde Lauri Ingman (1930–1934) sin tid som ärkebiskop. Ingman hade fungerat som medlem i den nationella kommittén sedan maj 1925 vilket för sin del skapade grunden för att utvidga den ekumeniska verksamheten. För kyrkan var det mest centralt att göra ett ekumeniskt närmande mot den anglikanska kyrkan. Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland inledde den teologiska dialogen med förhandlingar åren 1933–1934. Också dessa möten ordnades till följd av Nathan Söderbloms initiativ att inleda finländsk-engelska samtal efter att kyrkorna i Sverige och England hade kommit överens om nattvardsgemenskap. Situationen på missionsfälten var en särskilt framträdande fråga i samtalen. Kyrkan kom överens om en begränsad nattvardsgemenskap med anglikanska kyrkan våren 1936.

Från nationalprotestantisk kyrka till en aktiv främjare av ekumenik

Inom den lutherska huvudfåran var det så kallade nationalprotestantiska tänkandet starkt i Finland ända fram till andra världskriget. Efter det nåddes dock en betydande

vändpunkt. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland lotsad av ärkebiskop Aleksi Lehtonen var en av de stiftande medlemmarna i såväl Lutherska världsförbundet (1947) som Kyrkornas världsråd (1948).

Seppo A. Teinonen (1924–1995), som fungerade som avlönad generalsekreterare för Allmänkyrkliga kommittén åren 1956–1966, lyfte den ekumeniska diskussionen och verksamheten i Finland till ett nytt plan. Det var också i hög grad hans förtjänst att institutionen för ekumenik inledde sin verksamhet vid teologiska fakulteten vid Helsingfors universitet i början av år 1956. Institutionen hade länge en central roll i Allmänkyrkliga kommitténs och senare Ekumeniska rådets verksamhet. En personlig professur i ekumenik skapades för Teinonen som först var professor i ekumenik åren 1966–1970 och efter det professor i dogmatik fram till år 1988. År 1961 blev han också medlem i kommissionen Faith and Order vid Kyrkornas världsråd. Under Teinonens tid ändrades namnet Allmänkyrkliga rådet i Finland till Ekumeniska rådet i Finland år 1963. Tyngdpunkten låg på informations- och publikationsverksamhet.

Den globala kyrkliga samverkan blev även i övrigt starkare i Finland. Några centrala händelser som bidrog till detta var Lutherska världsförbundets generalförsamling i Helsingfors år 1963, Andra Vatikankonciliet, samt koloniernas självständighet i Afrika och på annat håll i den så kallade tredje världen. Händelserna lyfte fram internationella och ekumeniska frågor. Den teologiska dialogen fick större tyngd särskilt då den romersk-katolska kyrkan blev medlem av Faith and Order-kommissionen i Kyrkornas världsråd och Påvliga rådet för främjandet av kristen enhet inledde bilaterala samtal med bland annat Lutherska världsförbundet år 1967.

Behovet av att bygga broar över de klyftor som andra världskriget och kalla kriget rivit upp bidrog till behovet av dialog. Med dessa förtecken grundades Konferensen för europeiska kyrkor år 1959 och samma år inleddes en ekumenisk dialog med evangelisk-lutherska kyrkan i Tyskland och ortodoxa kyrkan i Ryssland. De krigstida erfarenheterna i Bekännelsekyrkan och den allmänna ekumeniska utvecklingen hängde också samman med den protestantiska enhetsutvecklingen i Tyskland som i sin tur stärktes av Leuenbergkonkordin år 1973, vilken kyrkan i Finland tog avstånd från på grund av de teologiska problem den innehöll. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland har i alla fall sedan de första skedena aktivt deltagit i det teologiska arbetet i den Leuenbergska kyrkogemenskapen, senare Gemenskapen för de protestantiska kyrkorna i Europa, samt följt med gemenskapens utveckling och inflytande först i egenskap av observatör och senare som en ”deltagande kyrka” utan att ansluta sig som medlem.

Finländare har ansvarat för flera centrala uppgifter i olika internationella kyrkoförbund, och såväl den evangelisk-lutherska kyrkan som den ortodoxa kyrkan i Finland har ofta varit centrala aktörer. Det här visar att trots att vårt land är litet till invånarantalet har i synnerhet den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland till medlemsantalet hört till de relativt stora kyrkornas skara. Rätten att

uppbära skatt och landets ökande välstånd har förbättrat möjligheten att stöda den ekumeniska rörelsen och de internationella kontakterna mellan kyrkorna även ekonomiskt. Också de finländska organisationerna som bedriver missionsarbete och internationellt diakoniarbete gör ett betydande ekumeniskt samarbete, till exempel Finska missionssällskapet, Kyrkans utlandshjälp och Fida. I det här sammanhanget behandlas ändå i första hand den ekumeniska teologins utveckling som reflekteras även i kyrkornas praktiska arbete, såväl missionens och diakonins teologi som kyrkornas självförståelse och praktiska verksamhet på ett bredare plan.

De teologiska dialogerna utgör ryggraden i den finländska ekumeniska verksamheten

De teologiska samtalen med representanter för kyrkan i England och avtalet om begränsad nattvardsgemenskap år 1936 fick en fortsättning genom nya kontakter till Storbritannien på 1950-talet. Den lutherska kyrkans nattvardsgemenskap utvidgades nu till örikets norra del, till kyrkan i Skottland som representerar den presbyterianska traditionen. Våren 1954 gjorde kyrkan i Skottland en förfrågan till den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland om möjligheten att komma överens om en ömsesidig rätt att delta i varandras nattvardsbord (*intercommunion*).

Professor Aimo T. Nikolainen förberedde ärendet som senare skulle avgöras i kyrkans utrikesnämnd. Han hade utrett ärendet med hjälp av gudstjänstboken för kyrkan i Skottland och fört diskussioner om nattvardsläran. Enligt honom låg den därvarande kyrkans nattvardsliturgi ”nära vår lutherska kyrkas nattvardsliturgi”. I enlighet med rekommendationerna konstaterades att en nattvardsgemenskap fanns och att det inte behövdes några vidare teologiska överväganden eller något mer officiellt separat avtal. I motiveringarna hänvisades även till nattvardsgemenskapen med Englands kyrka och de samtal som förts i det sammanhanget.

De egentliga långsiktiga teologiska samtalen med ekumeniska partners inleddes då den första bilaterala ekumeniska dialogen med den ortodoxa kyrkan i Ryssland påbörjades på initiativ av ärkebiskop Martti Simojoki år 1970. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland har satsat resurser på den teologiska dialogen som förs med den ortodoxa kyrkan i Ryssland, och den här dialogen har också bidragit till att fördjupa kunskapen om den ortodoxa teologin och därmed det bredare arvet från den odelade kyrkan.

På dialogmötet i Kiev år 1977 höll professor Tuomo Mannermaa ett föredrag, ”Frälsningen som rättfärdiggörelse och gudomliggörelse”, vilket visade sig vara pragmatiskt. Där framförde han, på basis av Martin Luthers kommentar till Galaterbrevet, att Luther anser att rättfärdiggörelsen handlar om Kristi närvaro i oss och ett gudomligt liv, och att detta skapar en kontaktyta till den ortodoxa läran om gudomliggörelse. Senare vidareutvecklade Mannermaa med sina studenter och kolleger tanken om Luthers realistiska tänkesätt med teman som ”Kristi närvaro i

tron”, ”trons och kärlekens teologi” och ”Kristus-unionen” i olika sammanhang. Ärkebiskop Martti Simojoki gav sitt stöd till den nya riktlinjen som till en början inte accepterades fullt ut ens bland de egna.

De teologiska samtalen med den ortodoxa kyrkan i Ryssland, utvärderingen av Leuenbergkonkordins ekumeniska metod samt exempelvis kyrkoordningskommitténs ecklesiologiska arbete på 1970-talet skapade en teologisk grund för den ekumeniska linje som evangelisk-lutherska kyrkan i Finland kom att anta. Kyrkans linje utkristalliserades särskilt under 1970–1980-talen till stor del till följd av den ekumeniska Lutherforskningens inflytande. De djupgående bibelteologiska, läromässiga och sociala reflektionerna avspeglades i kyrkans självförståelse och i de praktiska teologiska riktlinjerna.

I sista hand var det alltså Luthers bibelkommentarer och de insikter man kommit till i anslutning till deras gammalkyrkliga beröringspunkter i övergången mellan 1970–80-talen som påverkade livet i den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Inte enbart ekumeniken utan även diakonin, missionen, gudstjänstlivet, de sociala och till och med de miljöetiska övervägandena har tagit intryck av dessa och fått sin riktning.

Den ”finländska Lutherforskningens” betoning av Luthers förankring i den odelade kyrkans arv har också inspirerat den internationella ekumeniska diskussionen och erbjudit så att säga en tredje väg vid sidan av den ekumenik som ”de gamla kyrkorna” och ”de protestantiska kyrkorna” representerar. I denna strävan har den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland drivit en ekumenisk linje som står nära den anglikanska kyrkans traditionella självförståelse av att samtidigt vara ”reformerad och katolsk”. Till exempel i den lutherska kyrkans ekumeniska strategi *Ett samfund söker enhet* (2009) konstateras följande: ”De närmaste kontakterna har vi till dem som i likhet med vår kyrka representerar och respekterar den odelade kristenhetens gemensamma arv, som stöder en klassisk tolkning av den kristna tron och en sakramental förståelse av kyrkan.”

Den evangelisk-lutherska kyrkans ekumeniska verksamhet utvidgades i en ny riktning då den först förde teologiska samtal med Finska frikyrkan (1983–1984) och senare med pingstväckelsen (1987–1989). Biskop Yrjö Sariola (1932–2016) tog initiativet till att inleda en teologisk dialog med de fria inriktningarna på Frikyrkans 100-årsfest sommaren 1979.

I den teologiska dialogen som fördes med Frikyrkan var en annorlunda bekännelsestradition ett av de största problemen. Evangelisk-lutherska kyrkan förbinder sig i sin bibeltolkning till de ekumeniska trosbekännelserna och de lutherska bekännelseskrifterna, medan Frikyrkan däremot enligt förhandlingarna, utöver Bibeln, bygger på den apostoliska trosbekännelsen och uppskattar många centrala betoningar som reformationen för fram. En central gemensam betoning anknyter till rättfärdiggörelseläran:

Båda parterna betonade Guds nåds suveränitet. Människan blir frälst endast för Kristi skull, endast av nåd, endast genom tron. Gud närmar sig människan genom den Helige Andes verk. Människan svarar på den frälsningens gåva, som Gud erbjuder, genom att ta emot den i tron.

Det mest betydande resultatet av förhandlingarna ansågs vara att kyrkorna lyckades stärka det ömsesidiga förtroendet och gemenskapen med tanke på kommande samtal och praktiskt samarbete. Teologiska teman så som sakramenten, ecklesiologin, ämbetet och medlemskapet ansågs förutsätta fortsatta diskussioner.

I den teologiska dialogen som fördes med pingstväckelsen lärde kyrkorna på samma sätt känna varandra bättre. De framhävde att ”de teologiska och andliga samtalen hjälpte samtalsparterna att på ett märkbart sätt förstå grunderna för varandras tro. ... Finlands evangelisk-lutherska kyrka och pingstväckelsen har under tidernas gång på många sätt påverkat varandra”. Detta ansågs komma fram särskilt i pingstväckelsens frälsningssyn. Pingstvännerna utmanade lutheranerna till ”... att mångsidigare än tidigare ägna sig åt frågor som berör den Helige Andes verksamhet och gåvor samt dopet”.

”Betoningen av Bibelns centrala ställning och auktoritet” ansågs vara ett särskilt betydande resultat av dialogen för båda parter. Kyrkorna kunde även gemensamt konstatera att ”den apostoliska trosbekännelsen på ett koncentrerat sätt uttrycker det som är centralt i den kristna tron ... Tron grundar sig på den treenige Gudens frälsningsgärning”.

Efter dessa dialoger har parterna fortsatt träffas och diskutera inom delegationer som möts en gång i halvåret. Även så kallade trepartssamtal har ordnats. I delegationerna har samtalsens tyngdpunkt legat på praktiska frågor, men även teologiska teman så som nattvarden, kyrkans ämbete samt möjligheten att erkänna varandras dop har varit framträdande i diskussionerna.

Det dittills viktigaste dokumentet för multilateral religionsdialog, nämligen *Baptism, Eucharist, Ministry* (BEM: dopet, nattvarden, ämbetet, 1982) bidrog till den ekumeniska diskussionen också i Finland på 1980-talet. Den lutherska och den ortodoxa kyrkan gav uttalanden om dokumentet på högsta nivå, det vill säga i kyrkomötet. Till exempel frågorna om nattvardsbönen, nattvard för barn och kyrkans ämbete, men också dopet, har sedan 1980-talet inspirerats av och hänvisat till BEM:s resultat. Vid den här tiden fattade också Lutherska världsförbundets generalförsamling i Budapest ett beslut om att medlemskyrkorna i världsförbundet sinsemellan delar en ”altarets och predikstolens gemenskap”. Detta har varit av central betydelse för de lutherska kyrkornas inbördes förhållanden till varandra, men också för de ekumeniska relationerna som det världsomfattande kyrkosamfundet upprättat.

År 1989 inleddes den lutherska kyrkans dialog med den ortodoxa kyrkan i Finland på initiativ av ärkebiskop John Vikström. Metropoliten Johannes (1923–2010) hade blivit ärkebiskop för den ortodoxa kyrkan år 1987, vilket bidrog till att

kyrkorna kunde inleda en ekumenisk dialog. Med sin lutherska bakgrund, bildning och sakkunskap inom ekumeniken hade han goda förutsättningar att leda och föra en teologisk dialog med lutheranerna. Dialogen som fortsättningsvis pågår har med undantag av en längre paus förts vartannat år. Samtalen har innefattat läromässiga och teologiska frågor samt pastorallfrågor och har på så sätt främjat kännedomen om och samarbetet mellan kyrkorna och det gemensamma vittnesbördet i det finländska samhället.

I slutet av 1980-talet påbörjades också de teologiska samtalen kring den anglikansk-lutherska Borgådeklarationen. Efter det sista mötet i Träskända år 1992 hölls en mäsä i Borgå domkyrka. Med inspiration från mötet gavs dokumentet namnet Borgåöverenskommelsen. Dokumentet utarbetades ytterligare och undertecknades år 1996 av de ledande biskoparna för de lutherska kyrkorna i Norden, de baltiska länderna samt de anglikanska kyrkorna i Storbritannien och Irland, och fick slutligen namnet Borgådeklarationen. Deklarationen och den förkunnelse som grundar sig på denna skapade en nära kyrklig gemenskap (*communion*) mellan de deltagande kyrkorna. Den hjälp som BEM-dokumentet gav var avgörande i frågan om biskopskapet, vilken uppfattades som en besvärlig fråga. Kyrkorna lyckades nå samförstånd genom att länka samman det historiska biskopskapet med hela kyrkans apostoliskhet, vilket förmedlar Kristi ständiga närvaro i kyrkolivet och är ett tecken som återigen utmanar kyrkan att enas. Det centrala mottot löd: ”Tillsammans i mission och ämbete”.

De finländska ekumeniska resurserna som för sin del vuxit fram inom Lutherforskningen kom inte till nytta enbart i den ekumeniska processen som kulminerade i Borgådeklarationen, utan även i den luthersk-katolska överenskommelsen *Gemensam deklaration om rättfärdiggörelseläran* (1999) som var resultatet av den teologiska dialogen som organiserades av Lutherska världsförbundet och Påvliga rådet för främjandet av kristen enhet. Då kyrkorna utarbetade denna milstolpe, som markerade att de kommit över reformationens tvistefrågor från 1500-talet, deltog flera finländare på ett centralt sätt, bland dem Eero Huovinen (1944), före detta professor i dogmatik och senare biskop i Helsingfors, hans teologiska sekreterare Antti Saarelma (1965), samt Simo Peura (1957), docent och senare biskop i Lappo. Den finländska Lutherforskningens inflytande kommer till uttryck i synnerhet i den detalj i deklarationen där den lutherska betoningen av rättfärdiggörelsen genom tron och av nåd förklaras: ”Rättfärdiggörelse och förnyelse är förbundna med varandra genom den i tron närvarande Kristus.”

År 1997 inleddes den evangelisk-lutherska kyrkans teologiska samtal med Suomen baptistikirkko och Finlands svenska baptistsamfund. Resultaten av lärosamtalen som förts med tre års mellanrum har gått i samma riktning som dialogen med Frikyrkan och pingstväckelsen. År 2012 publicerades mellanrapporten *Kallade av Jesus Kristus/Jeesuksen Kristuksen kutumat* om dialogerna som kyrkorna fört.

De ekumeniska avtal som den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland ingått ökade dessutom i antal år 2002, då en inledning som uttrycker en gemensam teologisk grund lades till det avtal som ingåtts med den evangeliska kyrkan i Tyskland (EKD) gällande arbetet med utlandsfinländare. Med grund i det nya avtalet ingicks en nattvardsgemenskap med EKD:s lutherska, unierade och reformerta landskyrkor som motiverades av behovet att arbeta med utlandsfinländare. På så sätt skapades förutsättningar för finländska präster att på dessa områden göra lutherskt församlingsarbete bland finländare i egenskap av präster i landskyrkan.

Den teologiska dialogen som fördes åren 2002–2007 med Suomen metodistikirkko och Finlands svenska metodistkyrka kulminerade i rapporten *Delaktiga i Kristus/Kristuksesta osalliset*. Utgående från rapporten utarbetades ett ekumeniskt avtal om nattvardsgemenskap och ett ömsesidigt erkännande av vigningstjänster mellan kyrkorna år 2010.

Inom den teologiska forskningen och i samband med internationella dialoger hade finländska teologer redan tidigare deltagit i teologisk dialog med representanter för den romersk-katolska kyrkan. Den officiella regionala teologiska dialogen fördes åren 2002–2009 mellan de lutherska kyrkorna i Finland och Sverige och de katolska stiftet i Sverige och Finland. Resultatet blev en rapport, nämligen *Rättfärdiggörelsen i kyrkans liv* (2010) som bearbetade de frågor som *Gemensam deklaration om rättfärdiggörelseläran* lämnat obesvarade. På basis av rapporten fortsatte den finländska dialogen år 2014 mellan den lutherska och den katolska kyrkan. Målet för dialogen är att bidra med en finländsk insats i den internationella diskussionen kring en gemensam luthersk-katolsk deklaration om kyrkan, nattvarden och ämbetet. Biskop emeritus Eero Huovinen fortsätter som luthersk ordförande för den internationella luthersk-katolska enhetskommissionen, medan Kaisamari Hintikka (1967) i egenskap av biträdande generalsekreterare koordinerar Lutherska världsförbundets ekumeniska dialoger.

För tillfället för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland teologisk dialog inte bara med den ortodoxa och den katolska kyrkan i Finland, utan också med baptisterna. Lutherska kyrkan har redan nått altar- och predikogemenskap med metodisterna i Finland. Kyrkan planerar också att fortsätta diskussionen för att ytterligare knyta närmare kontakter, möjligtvis på samma nivå som med anglikanerna med grund i Borgådeklarationen. En öppen fråga är fortsättningsvis det ömsesidiga erkännandet av det kristna dopet, särskilt med tanke på pingstvännerna, baptisterna och de frikyrkliga. Att uppnå det här målet skulle innebära ett betydande framsteg. Den teologiska dialogen som lutherska kyrkan för med den ortodoxa kyrkan i Ryssland fortsatte hösten 2014 på en lägre nivå än tidigare, till exempel hölls en teologisk konferens i slutet av februari 2016.

Ekumeniska rådet i Finland och den kristna enhetens framtidsutsikter

Verksamheten i det nuvarande Ekumeniska rådet i Finland, grundat år 1917, har utvecklats allt tydligare mot en kyrklig ekumenik. Ekumeniken har blivit en oskiljaktig del av den evangelisk-lutherska kyrkans centralförvaltning och biskopsmötets uppgiftsområde samt en del av kyrkans karaktär och uppdrag. År 1955 grundades Kyrkans utrikesnämnd i anslutning till det utvidgade biskopsmötet, och då det utvidgade biskopsmötet flyttade över sina uppgifter till Kyrkostyrelsen år 1974 flyttades ansvaret för uppgifterna till Kyrkans utlandscentral och Kyrkans utrikesråd. Från och med början av år 2016 flyttades beslutsfattandet gällande de ekumeniska angelägenheterna till det nya biskopsmötet. Administrativt hör Kyrkostyrelsens utrikesavdelning ändå under Kyrkostyrelsen. Den förbereder ärenden i anslutning till kyrkans representation, ekumenik och mission, och i mellankyrkliga sammanhang fungerar den även ofta som expertorgan och verkställer beslut.

Ekumeniska rådet i Finland är det synligaste forumet inom den finländska ekumeniska verksamheten. Tillsammans med kyrkornas ekumeniska aktörer främjar rådet de kristnas enhet nationellt, regionalt och lokalt. Ur ett internationellt perspektiv för Ekumeniska rådet samman olika kyrkor på ett mycket omfattande sätt inom ett gemensamt mellankyrkligt ekumeniskt organ. Rådet har fört kristna och kyrkor i Finland närmare varandra och förberett representanter för kyrkorna för bilaterala teologiska dialoger – ibland också tvärtom, särskilt i tider då man kände sig mer främmande för termen ekumenik än i dag.

Efter Ekumeniska rådets första heltidsanställda generalsekreterare Risto Cantell (1971–1974) fick rådet omedelbart sin första kvinnliga generalsekreterare Inga-Brita Castrén (1974–1984). Hon hade meriterat sig inom internationella ekumeniska uppdrag som sekreterare för Afrikaarbetet vid studenternas kristna världsförbund (WSCF) åren 1959–1962, som sekreterare för KFUK:s världsförbunds ekumeniska arbete åren 1962–1969 samt som sekreterare för missionsfostran vid Kyrkornas världsråd åren 1969–1973. Efter Jaakko Rusama tog den första frikyrkliga generalsekreteraren över, nämligen Jan Edström (1993–2006).

Avdelningarna, nätverken och styrelsen utför största delen av arbetet inom Ekumeniska rådet. Kontoret, som utgör ett slags nervcentrum för rådet, leds av generalsekreteraren. Ekumeniska rådets ställningstaganden har ofta, förutom kyrklig betydelse, även haft betydelse i samhället. Då baptistpastor Edström var generalsekreterare var till exempel frågor om religionsfrihet framträdande och Ekumeniska rådets förhållande särskilt till frikyrkorna stärktes. Ortodoxa fader Heikki Huttunen, som numera övergått till posten som generalsekreterare för Konferensen för europeiska kyrkor, var generalsekreterare åren 2006–2015. Under hans tid var kyrkans gemensamma röst synlig i såväl asyldebatten som då religionsundervisningens ställning i skolan försvarades och i frågor om religionsmöten.

Terrorattacken i New York den 11 september 2001 och karikatyrkonflikten i Danmark 2006 ledde till ett allmänt uppvaknande: man insåg att religionerna igen var globalt inflytelserika aktörer i politiken och att det fanns ett behov av dialog som främjar samhällsfreden. Möten för ledarna i de tre monoteistiska religionerna, islam, judendomen och kristendomen, började ordnas hösten 2001 då republikens president Tarja Halonen bjöd in dem till två rådslag i presidentslottet efter attacken i New York. Sammankomsterna har fortsatt regelbundet efter det och generalsekreteraren för Ekumeniska rådet har deltagit i samtalen. År 2007 ordnades seminariet ”Religionerna i det finländska samhället” i Hanaholmens kulturcentrum vilket ledde till att RESA-forumet grundades år 2011. Ekumeniska rådet var en av medlemmarna som grundade forumet. RESA-forumet är ett forum för de tre abrahamitiska religionerna som strävar efter att främja den ömsesidiga kännedom om och samarbetet mellan religionerna för att främja samhällsfred. Forumet har till exempel publicerat en interreligiös kalender och gett offentliga uttalanden om bland annat barnens rättigheter, religionsfrihet, religionsundervisningen och tagit ställning mot hat och terrorism.

Möten mellan religioner har länge varit ett av verksamhetsområdena exempelvis inom Kyrkornas världsråd, även om rådet vill betona att ”ekumenik” syftar på de kristna kyrkornas strävanden efter enhet. Religionsdialogen och ekumeniken har olika målsättningar. Ändå förankrar sig båda ur en kristen synvinkel i tron på en treenig Gud. Det behövs även samtal mellan kristna och koordinering i frågor som gäller möten mellan religioner för att de kristna bättre ska kunna representera kyrkorna gemensamt i mötet med andra religioner. Därför har Ekumeniska rådet fortsättningsvis en särskild roll till exempel inom RESA-forumets verksamhet.

Under generalsekreterare Mari Pöntinens tid (2015–) är delvis samma teman som förut framträdande. Jämställdhetsfrågor, missionsteologin och projektet kring en gemensam deklaration om dopet mellan medlemskyrkorna, som inleddes redan under Huttunens tid, utgör nya betoningsområden. En ny ekumenisk utmaning, också i Finland, är kyrkornas stöd till invandrarna, de efterkonfessionella, de nykarismatiska och de etniska kristna församlingarna samt förhållningssättet till samkönade äktenskap, en fråga som delar kyrkor världen över. Dessa frågor har på ett väsentligt sätt att göra med kyrkornas identitet och uppdrag i ett pluralistiskt samhälle och i förhållandet till staten.

”Den institutionella ekumenikens” kris som pågått alltsedan 1990-talet har inte hindrat Ekumeniska rådet i Finland från att bedriva en livskraftig verksamhet på ett omfattande område. En lutheran, en ortodox och en katolik har i tur och ordning fungerat som ordförande för rådet, och som vice ordförande eller generalsekreterare har rådet även haft en representant för frikyrkorna. Den viktigaste målsättningen är fortsättningsvis att främja kyrkans synliga enhet och de kristnas enhet och på så sätt stärka kyrkan i att förverkliga sin grundläggande uppgift, det vill säga att föra fram det gemensamma vittnesbördet och att tjäna medmänniskan.

Litteratur:

Karttunen, Tomi (red.)

2016 Yhteistyötä ja yhteistä matkantekoa. Evankelis-luterilaisen kirkon ja vapaakirkkojen ekumeeninen vuorovaikutus Suomessa. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 36. Kirkko ja toiminta. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Pirinen, Kauko

1991 Suomen kirkon historia 1. Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. WSOY.

Repo, Matti

2008 Oppi ja ykseys: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ekumeeninen linja. – Teologisk Tidskrift 1/2008, 54–72.

Riikonen, Juha

2014 Kansallisuuskysymys Suomen ortodoksisessa kirkossa. – Reseptio 2/2014, 79–84.

Rusama, Jaakko

1999 Kohti ykseyttä. Suomen Ekumeenisen Neuvoston synty ja toiminta 1917–1997. Kyrkans forskningscentral, serie A Nr 75. Suomen ekumeenisen neuvoston julkaisuja LXI.

Saarinen, Risto

1993 Faith and Holiness: Lutheran-Orthodox Dialogue 1959–1994. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Teinonen, Seppo A.

1972 Uudistuva kirkko: johdatus ekumeniaan. Helsingfors: Kirjaneliö.

Together in Mission and Ministry

1993 Together in Mission and Ministry: the Porvoo Common Statement with essays on church and ministry in Northern Europe. London: Church House Publishing.

Toiviainen, Kalevi

2016 Teologinen dialogi Suomen ortodoksisen kirkon kanssa – tausta, lähtökohdat ja arviointi. – Reseptio 1/2016, 7–9.

Österlin, Lars

1995 Churches of Northern Europe in Profile: a thousand years of Anglo-Nordic relations. London: The Canterbury Press Norwich.

DIALOG MELLAN RELIGIONER OCH ÅSKÅDNINGAR I FINLAND

Heidi Rautionmaa, Ruth Illman & Riitta Latvio

Inledning

Mångfalden av religioner och åskådningar är inte ett nytt fenomen i Finland. Ändå är frågan om möten mellan religioner och åskådningar just nu mer aktuell än kanske någonsin tidigare, när hundra år förflutit sedan vårt land grundades. I det här kapitlet granskar vi begreppen religions- och åskådningsdialog och berättar hur samarbetet mellan olika religiösa samfund och åskådningar växt fram och utvecklats i Finland. Avslutningsvis följer några reflektioner kring hur dialogen haft inflytande på samhället och vilka utmaningar vi ser i framtiden.

Ordet *dialog* betyder i sin ursprungliga grekiska form konversation, men dialog är även ett etablerat begrepp som fått en mer exakt, avgränsad betydelse. I dialogen skapas ett utrymme där deltagarnas erfarenheter och verklighet utgör det gemensamma intresset, diskussionen är uppriktig och öppen och strävar efter gemensam förståelse. Parterna i dialogen upplever att de blir hörda. Ofta används även det motsvarande begreppet *scriptural reasoning* (fi. kuunteleva keskustelu) som syftar på en specifik dialogmetod där samtalet byggs upp kring de olika traditionernas heliga texter.

När man talar om åskådningarnas mångfald bygger ofta grundsynen på olikhet på två självklara förhandsantaganden. Det första antagandet är att olikhet är ett yttre, objektiva faktum som exakt kan definieras. Det andra antagandet är att olikhet är skadligt och farligt, något som oundvikligen leder till problem: en icke-önskvärd egenskap man bör göra sig av med. Vid närmare granskning är det ändå uppenbart att olikhet inte är ett entydigt begrepp. Olikhet kan inte heller mätas: det är något som på ett genomgripande plan är beroende av tolkningar och vars innehåll och innebörd beror på vem som använder det, i vilken situation och i vilket syfte. Följaktligen är de grundläggande tankarna i dialogen (1) att olikhet inte är ett hot utan en möjlighet, (2) att jag kan använda ord i stället för knytnävar när jag möter en annan religion eller åskådning, och (3) att det lönar sig att lyssna på den andra, inte tysta ned denna med min egen sanning.

Den moderna religionsdialogen anses ha inletts med Religionernas världsparlament som ordnades år 1893. Till en början fördes dialogen i första hand mellan de så kallade världsreligionerna, och dessa religiösa samfund och enskilda aktiva var initiativtagare. Senare har fältet utvidgats och mindre religiösa samfund och även religionslösa åskådningar har anslutit sig till skaran. På 2000-talet har man dessutom grundat internationella organisationer som främjar dialog mellan

religioner och åskådningar. I uppslagsverket *Encyclopaedia of Religion* nämns fyra olika former av dialog:

1. Diskursiv dialog där akademiska experter dryftar trosfrågor.
2. Mänsklig dialog där man möts som människor för att nå ömsesidig förståelse på en existentiell nivå.
3. Sekulär dialog där man förenar sina krafter inför någon viktig utmaning (t.ex. för att främja fred, miljön, jämlikhet).
4. Andlig dialog där man strävar efter att förverkliga sig själv t.ex. genom mångreligiösa ritualer.

Det finns många olika sätt att kategorisera dialogerna, men i det praktiska dialogarbetet har tyngdpunkten oftast legat vid den intellektuella expertdialogen. Under de senaste åren har man också börjat betona gräsrotsverksamheten och betydelsen av möten i vardagen. Med andra ord kan dialog syfta på en etisk filosofi eller någon central teologs läror, men också på verksamhet på stats- och organisationsnivå, inom internationella nätverk eller i vanliga människors vardagliga liv. Dialogen pågår i alla dessa sammanhang.

Dialog har oftast uppfattats som ett positivt begrepp, som en strävan efter att lyssna på, respektera och närma sig den andra. Nuförtiden för både forskare och aktiva på gräsrotsnivå fram besvärliga frågor om makt. Är dialogen en demokratisk strävan efter att skapa respekt och jämlikhet mellan olika religionssamfund, eller är det endast ett legitimt sätt att mjuka upp de olikheter som känns hotande? Är dialogen ett politiskt korrekt men i praktiken ihåligt modeord? Eller är dialogprojekten ett bevis på en genuin strävan efter att förstå den andra just i egenskap av att vara annan – utan att försöka förändra eller övertyga den andra om den egna ståndpunktens överlägsenhet? I de här frågorna har man inte nått enighet.

Dialogprojekt i Finland

I dag finns det många olika aktörer på det finländska dialogfältet. Det finns lokala, nationella och till och med internationella organisationer som är verksamma på många olika plan. Arbetet på gräsrotsnivå görs till exempel med barn och unga, inom nätverk för kvinnor, inom idrotten och kulturen. Religiösa ledare för de mer officiella samtalen i frågor som berör teologi, lagstiftning och aktuella internationella händelser. Det här arbetet innefattar alla de dimensioner som beskrivs ovan, från kunskapsbaserade förhandlingar till andliga övningar. Organisationerna arbetar ofta på flera olika dialognivåer samtidigt.

Under största delen av Finlands historia har en religion varit dominerande och därmed har dialogerna snarare varit intrareligiösa, det vill säga mellan olika kristna samfund, än interreligiösa. Följaktligen innebar det första steget mot religionsdialog

att inleda ekumeniska samtal, vilket diskuteras mer i föregående artikel. Det första initiativet till att inleda en egentlig religionsdialog på organisationsnivå togs av den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. År 1977 grundade Kyrkans utrikesråd arbetsgruppen Kyrkan och judendomen och år 1988 grundades arbetsgruppen Kyrkan och islam. Dessutom finns det inom den lutherska kyrkan en religionsteologisk arbetsgrupp som på ett allmänt plan diskuterar kyrkans relation till andra religioner. Arbetsgrupperna ordnar olika diskussioner kring något bestämt tema, publicerar material och strävar efter att påverka både inom kyrkan och i samhället för att främja mångreligiositeten.

Sedan 1990-talet verkar även enskilda dialogcirklar med fokus på många religioner. Till de äldsta hör en cirkel som sammankallades på initiativ av bahá'í-samfundet i Uleåborg. Förutom bahá'ier deltog även mormoner, muslimer, ortodoxa och lutheraner. Alltsedan 1990-talet tills för några år sedan ordnade samfundet årligen regelbundna diskussionskvällar vid Oulu-opisto. I början av 1990-talet fanns en grupp för religiösa anarkister med verksamhet för studeranden vid universiteten i Helsingfors som strävade efter att främja religionsdialog. Dialogen förblev dock en verksamhet för en liten krets och många evenemang ordnades endast en gång. Under det nya årtusendet började det emellertid ske mycket på dialogfältet i Finland och många nya aktörer påbörjade sitt arbete.

Organiserad verksamhet på gräsrotsnivå inleds i Åbo

Alltsedan den internationella dialogorganisationen United Religions Initiative (URI) grundades år 2000 har Finland deltagit i arbetet på gräsrotsnivå. I över 90 länder i världen finns sammanlagt drygt 700 URI-distrikt, av vilka fyra finns i Finland. Organisationen som uppkommit med bakgrund i en vision av William E. Swing, biskop för episkopalkyrkan i Kalifornien, har som allmän princip att främja dialog mellan anhängare av olika religioner och stärka deras samarbete i samhället. Grundtanken finns i den så kallade gyllene regeln som förekommer inom olika religioner och den sekulära humanismen. Den gyllene regeln vägleder människan till att göra gott för sina medmänniskor på samma sätt som människan själv vill ta emot det goda. Den utgör också grunden för *Deklarationen om global etik* som Religionernas världsparlament lanserade år 1993. Möten och gemensam verksamhet har lärt människor att inse och acceptera att det finns olika synsätt och åsikter. Syftet är inte att argumentera för eller emot dem, utan att hitta ett gemensamt meningsfullt sätt att hantera dem.

I början av det nya årtusendet uppkom många lokala dialoginitiativ på gräsrotsnivå på olika håll i Finland. Ett exempel är Åbo religionsforum (Turun uskontojen foorumi, TUF) som grundades år 2000. År 2001, efter attacken mot World Trade Center, ordnade forumet i samarbete med Åbo och S:t Karins kyrkliga samfällighet en gemensam interreligiös bönestund på domkyrkans trappa.

Ett år senare bad personer med bakgrund i sex olika åskådningar tillsammans under Åbomässan, vilket antagligen är den första gemensamma bönestunden av den storleken i vårt land. URI-distriktet i Åbo var slumrande i flera år, men verksamheten vaknade till liv igen år 2015 på initiativ av några studenter.

URI:s dialogcirkel för kristna och muslimer i Helsingfors samlades varje månad i flera års tid (2001–2009) turvis i moskén eller i kyrkan och arrangerade bland annat paneldiskussioner vid Helsingfors universitet. I början av 2000-talet grundades även Helsingfors religionsforum (Helsingin uskontojen foorumi, HUF) där människor med bakgrund i ungefär tio olika åskådningar deltog. HUF:s medlemmar träffades i flera års tid i kulturcentret Caisa och regelbundet en gång i månaden i olika samfunds lokaler kring ett bestämt diskussionstema eller en inbjuden gäst. Dessutom ordnade HUF bland annat paneldebatter och tillställningar med religiös konst i Caisa och vid Finlands socialforum och Lovisa fredsforum. De ordnade också bönestunder för fred under evenemanget Världen i byn och på Senatstorget, rundvandringar, besök och utfärder till olika religiösa samfund. URI Finland firar årligen FN:s fredsdag i september och FN:s vecka för interreligiös harmoni i februari, då Gyllene regeln-priset utdelas.

År 2009 registrerades URI-verksamheten under föreningen Tro utan gränser rf (Uskot ilman rajoja ry). Föreningen har gett en fortsättning på Finlands URI-verksamhet genom att samverka även internationellt, genom att ordna workshops till exempel med Kyrkornas världsråd, i Religionernas världsparlament och i dialogseminariet som arrangeras av Religions for Peace Europe. Med anledning av URI-distriktens aktiva verksamhet utnämnde Religionernas världsparlament Helsingfors till en av sina fredsstäder år 2009. År 2015 deltog åtta ungdomar i en dialogutbildning i Castel Candolf koordinerad av Religions for Peace Europe. Tillsammans med dem har man bland annat gjort digitala berättelser för att utrota islamofobin.

President Halonens initiativ och RESA-forumets uppkomst

Efter terrorattackerna i början av 2000-talet väcktes intresset för religionsdialog även på statlig nivå. På initiativ av republikens president Tarja Halonen har representanter för de tre monoteistiska religionerna sedan hösten 2001 samlats årligen för att diskutera till exempel hur religionerna tillsammans kan motverka de hatfyllda beteenden som förekommer i vårt land och stärka viljan till försoning. Presidenten uppmuntrade de religiösa ledarna att hålla kontakt med varandra. Mötena blev så småningom regelbundna och år 2007 ordnades ett seminarium på Hanaholmen, vilket gav grogrund för ett mer organiserat samarbete och slutligen ledde till att RESA-forumet grundades i januari 2011.

Forumet för religionernas samarbete i Finland, RESA-forumet rf (USKOT-foorumi ry), är ett gemensamt forum för tre religioner där medlemssamfunden

representerar judendomen, kristendomen och islam. Följande aktörer grundade forumet: Centralrådet för de judiska församlingarna i Finland rf (Suomen juutalaisten seurakuntien keskusneuvosto ry), Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, Ekumeniska rådet i Finland rf, det finländska tatarsamfundet Suomen islam-seurakunta och Islamiska rådet i Finland rf (Suomen islamilainen neuvosto ry).

RESA-forumets medlemssamfund har gjort gemensamma ställningstaganden i samhällsdebatten och kring aktuella händelser i världen. Av de offentliga uttalandena kan man särskilt nämna den gemensamma deklARATIONEN om barnens rätt till det heliga som gjordes år 2009 vid 20-årsjubileet av FN:s konvention om barnens rättigheter, och den gemensamma deklARATIONEN om religionsfrihet som formulerades år 2011.

Därutöver ordnar forumet seminarier och paneldebatter. En gemensam kalender för de tre religionerna har varit ett av RESA-forumets viktigaste projekt. Den publicerades i september 2012 som en elektronisk kalender (www.uskontokalenteri.fi). Utöver de allmänna högtiderna presenterar kalendern de muslimska, judiska och kristna helgdagarna, och för kristendomens del den katolska, lutherska och ortodoxa traditionens högtider och festdagar. Kalendern tjänar den breda allmänheten och skolor, daghem, sjukhus, försvarsmakten samt andra samhällsinstitutioner och medborgarorganisationer där det finns människor med olika religiösa bakgrunder. Hösten 2013 anslöt sig RESA-forumet till det världsomfattande nätverket Religions for Peace (RfP, Religioner för fred). Till det här nätverket hör även organisationen European Council of Religious Leaders där Finland fått internationell synlighet i och med biskop Kaarlo Kallialas medlemskap.

Dialoginitiativen ökar under det nya årtusendet

År 2003 inleddes dialogverksamheten i den evangelisk-lutherska församlingen i Alberga i Esbo med församlingsmedlemmarnas frivilligarbete som grund. Kretsen samlades en gång i månaden i sex års tid, främst i kyrkan, för att diskutera religiösa teman. De ordnade också bland annat pannediskussioner, en fest på Europadagen och besök till olika religiösa platser. Den så kallade Brokretsen (Siltapiiri) presenterade sig på de nordiska kyrkornas dialogseminarium i Stockholm år 2009 och ansågs unik inom det dåtida nordiska församlingsarbetet.

I Lahtis finns en interreligiös arbetsgrupp som sedan år 2004 fört samman muslimer och bahá'ier samt kristna samfund så som katoliker, ortodoxa, olika protestantiska kyrkor och samfund, samt därtill mormoner. Arbetsgruppen samlas i tur och ordning i samfundens lokaler, diskuterar aktuella frågor, bjuder in representanter för olika religionssamfund för ömsesidig samverkan samt ordnar sammankomster för religionsdialog. En del av arbetsgruppen har också ordnat sammankomster där man tillsammans ber för fred. Arbetsgruppen i Lahtis har utformat en guide om religiösa samfund som fungerar som en kunskapskälla för

invandrare eller nyinflyttade Lahtisbor som behöver få kontakt med det egna religiösa samfundet. Också anställda inom social- och hälsovården har haft nytta av guiden.

År 2006 inledde en dialoggrupp sin verksamhet i Tammerfors. Förutom lutheraner och muslimer (sunnit, shia och tatarer) har också ortodoxa och katoliker varit aktiva i gruppen. Under FN:s vecka för interreligiös harmoni deltog även fritänkarna och bahá'íerna i diskussionerna. Under de senaste åren har det ordnats gemensamma mångreligiösa sammankomster även i Åbo. I Vanda har några kyrkoherdar och imamer träffats regelbundet några gånger om året. Nätverket USVA i Jyväskylä som arbetar för ömsesidig förståelse mellan religioner och åskådningar fick sin början i februari 2015 som en fortsättning på seminariet "Försök förstå!" som ordnades under veckan för interreligiös harmoni. Representanter för religioner och åskådningar från fjorton olika organisationer deltog i planeringen och genomförandet av seminariet.

Sedan år 2015 har olika religiösa samfund i huvudstadsregionen varje månad hållit öppet hus i sina lokaler. De första evenemangen ägde rum på hösten, först i kyrkan och moskén i Munksnäs, sedan i moskén i Mellungsbacka och kyrkan i Gårdsbacka. Olika religiösa samfund och andliga traditioner deltar i öppet hus-evenemangen. Helsingfors kyrkliga samfällighet koordinerar verksamheten. Tanken är att samfunden besöker varandra under en kväll. Grupperna uppmärksammar varandra för att skapa konstruktiva möten och lokala samarbeten.

Kultur- och religionsforumet FOKUS samverkar på många dialogfält

Kulturorganisationen FOKUS rf som verkar på kristen grund strävar i sitt arbete efter att främja dialogen mellan religioner och kulturer, särskilt genom att stärka samspelet mellan vetenskap, konst och religion. FOKUS är med om att arrangera flera större projekt i anknytning till dialog i Finland, bland annat koordinerar organisationen varje år veckan för interreligiös harmoni (World Interfaith Harmony Week) i februari som uppkom på initiativ av FN.

Ett av de dialogevenemang som FOKUS arrangerar är Kulturforumet som ordnas vartannat år med syftet att föra fram och diskutera aktuella samhälls- och värdefrågor samt erbjuda kulturprogram som är riktade till en bred publik. Forumet har ordnats sedan 1980-talet på olika håll i Finland med teman som berör möten mellan vetenskap och konst samt mångkultur och ekumenik. Forumet som ordnades år 2006 i Esbo fick stor synlighet och interreligiös dialog var det specifika temat: "Religioner och kulturer – från motsättningar till genuin dialog". Forumet fokuserade främst på samexistens och ömsesidig förståelse mellan kristna och muslimer i Finland och bland deltagarna fanns religiösa ledare, opinionsbildare, forskare och journalister. Forumet utmynnade i en gemensam vädjan där man förde fram konkreta samhällsfrågor och efterlyste dialog, angående till exempel

den mångreligiösa skolan, myndighetsarbete, integration, demokrati och kvinnans ställning. Senare har kulturforumet allt tydligare fört fram dialogtemat i sina program.

Strävan efter dialog kommer även till uttryck i organisationens kulturella verksamhet. I vetenskapsklubben bekantar sig deltagarna med nya frågor och problem inom vetenskapen med tyngdpunkt på aktuella debatter som berör religion och samhälle. FOKUS ordnar också mångkulturella läsecirklar, berättarworkshops och bildkonstklubbar där deltagare från olika trossamfund och kulturer kan lära sig av varandra och tillsammans reflektera över etiska och åskådningsmässiga frågor i ett kulturellt sammanhang. Organisationen producerar också material för fostran i religiös läskunnighet och dialog (se t.ex. www.juhlakalenteri.fi och www.yhteisymmarraysviikko.fi/kasvatusmateriaaleja), samt ordnar skolbesök och utbildnings- och diskussionstillfällen i samarbete med bland annat nätverket KEPA som arbetar för frågor i anslutning till global fostran. Därmed är FOKUS också en av de aktörer som gjort det här bokprojektet möjligt.

Religions for Peace inleder verksamhet för kvinnor i Finland

Den internationella organisationen Religions for Peace har varit aktiv i flera sammanhang i Finland. Organisationen har samarbetat med såväl Utrikesministeriets projekt Helsinki Process, Kyrkans utlandshjälp och RESA-forumet som FOKUS. Verksamheten för kvinnor inom ramen för Religions for Peace inleddes officiellt år 2008, då FN:s kommission för kvinnors ställning (Commission on the Status of Women) sammanträdde i New York och lanserade Religions for Peace-nätverket för kvinnor i Finland.

I början av verksamheten år 2008 ordnade kvinnonätverket en religionsvandring där man besökte fyra olika trossamfunds lokaler för att uppmärksamma fattigdom. För att stoppa våldet mot kvinnor har nätverket till exempel samlat namn bland religiösa ledare till FN:s kampanjadress. Under de senaste åren har nätverket samarbetat med Mellanösternfilmfestivalen MEFA, varit medarrangör i debatter i Finlands Socialforum tillsammans med andra dialogaktörer och Helsingfors kyrkliga samfällighet. Kvinnorna i Religions for Peace Finland har haft ett nära samarbete med kvinnorrådet i Religions for Peace Europe och med Anna Lindh-stiftelsens nationella nätverk.

Under de senaste åren har kvinnorna i Religions for Peace Finland visat sitt stöd för att motsvarande verksamhet ska komma igång i de övriga nordiska länderna. Inom organisationen anser man att kvinnornas insats är betydelsefull, eftersom en stor del av de aktiva aktörerna inom de religiösa samfunden är just kvinnor. I många kulturer är det kvinnorna som bär huvudansvaret för barnuppfostran, men kvinnorna ses i allmänhet inte som jämställda aktörer på det religiösa fältet. Det här har kvinnonätverken strävat efter att förändra genom dialog.

FN:s vecka för interreligiös harmoni firas årligen i februari

FN:s generalförsamling godkände i oktober 2010 en resolution som utlyste den första veckan i februari till en global vecka för interreligiös harmoni (World Interfaith Harmony Week) mellan alla religioner och livsåskådningar. Veckan firas årligen. Resolutionen uppmanar alla länder att på frivillig basis stöda ömsesidig förståelse mellan olika åskådningar och föra fram ett budskap om god vilja förankrat i samtliga traditioner och övertygelser särskilt under denna vecka. Temaveckan firades första gången år 2011 då det ordnades dialogevenemang på tre orter i Finland. Inom nätverket av aktörer finns numera arrangörer på knappt tjugo orter runtom i Finland. På olika håll i landet har man ordnat bland annat kulturevenemang, workshops, seminarier, diskussionstillfällen, rundvandringar till olika religiösa samfunds heliga byggnader och samvaro kring en gemensam måltid. Dessutom har Sacred Music-konserterna som ordnats sedan år 2013 lockat en publik som vill bekanta sig med musiken inom olika andliga traditioner.

På lokal nivå ordnar olika religiösa samfund och icke-religiösa åskådningssamfund möten och diskussionstillfällen med bland annat medborgar- och studentorganisationer, kommunala aktörer, pedagoger och frivilliga. Information om evenemangen meddelas i ett nyhetsbrev och på nätsidorna där man också sammanställt dialogövningar och annat utbildningsmaterial, från småbarnspedagogik och grundläggande fostran till högskolan, gymnasiet och andra stadens utbildning.

Interreligiöst ungdomsarbete

Inom ungdomsarbetet har initiativen till dialog kommit från både kristna och islamiska organisationers ungdomsavdelningar. Aktiva inom Finlands kristliga studentförbund och Islamiska rådets ungdomsavdelning ansvarade i början av 2010-talet för en dialoggrupp för ungdomar där också bahá'í-troende ungdomar deltog. Gruppen ordnade informella diskussionskvällar, dialogkafé och lockade fler unga människor till dialogverksamheten. Ungdomarna ordnade bland annat program under veckan för interreligiös harmoni, deltog i skolbesök och förde samman olika religiösa samfund och dialogaktörer för att visa upp sig i Religionernas by under festivalen Världen i byn åren 2013–2014.

Därutöver har det dykt upp olika initiativ och projekt som inte är bundna endast till Finland, utan som får sin inspiration från internationella rörelser. Dialogprojektet Tillsammans för Sverige som fått stor synlighet i Sverige landsteg i Finland hösten 2015 under namnet Tillsammans för Finland – Yhdessä Suomen puolesta. Projektets syfte är att motarbeta rasism och fördomar och att förbättra dialogen i en mångkulturell skolvärld. De tio första finländska ungdomarna har genomfört utbildningen och fick sina diplom i Sverige i januari 2016. Avsikten

är att små grupper med ungdomar med olika religiösa bakgrunder besöker skolor för att berätta om sin religion utgående från sina egna erfarenheter. Tanken är att ungdomarnas personliga berättelser om sina egna erfarenheter ska inspirera andra unga till diskussion och på så sätt bygga dialog på ett nytt sätt som är ändamålsenligt och intressant för unga. Den första pilotutbildningen genomfördes på svenska, men målet är att utvidga och etablera verksamheten så att också finskspråkiga utbildningar kan ordnas. Tillsammans för Finland är ett exempel på ytterligare ett nytt sätt att föra dialog i Finland och det kommer att vara intressant att följa hur projektet utvecklas och påverkar de ungas värld.

Religionsdialog i en digital tid

I dagens Finland förs religionsdialogen även på nätet. Ett beskrivande exempel från år 2010 är mordbrandsattentatet mot Finlands vietnamesiska buddhistsamfunds tempel som höll på att byggas i Moisio i Åbo, och den diskussion som följde därefter. På Facebook startades en solidaritetsgrupp för buddhisttemplet som fick över 3 000 medlemmar på ett par dagar. Händelseförloppet avspeglar på ett intressant sätt de förändringar som sker inom det mångkulturella fältet och samarbetet mellan religioner i dagens Finland. Det var nämligen pagannätverket Pakanaverkko och Islamiska samfundet i Åbo som skrev de första diskussionsinläggen, och på så sätt uppkom ett öppet forum där de finländska religiösa minoriteterna kunde diskutera med varandra utan att majoritetskyrkan eller myndigheterna styrde och planerade. Också medierna visade ett ivrigt intresse speciellt för internets och de sociala mediernas centrala roll i dialogen. Följaktligen väckte händelserna kring buddhisttemplet viktiga frågor om makt i den interreligiösa dialogen i dagens Finland. På nätet förlorade de traditionella hierarkierna inom dialogen sin betydelse och de små minoritetsgrupperna kunde öppna en diskussion med varandra utan statens eller kyrkans inblandning. Dialogen på nätet väckte även misstro: är det här ett fenomen man kan ta på allvar?

Mordbranden och den diskussion som uppkom belyser på ett intressant sätt den nya dialogatmosfären i Finland. Å ena sidan fick ett nytt forum för dialog luft under vingarna då de sociala medierna steg in i bilden. Å andra sidan lockade den här nya arenan för dialog med sig sådana deltagare som inte upplevde sig själva som troende på ett traditionellt sätt eller som inte varit aktiva inom religiösa organisationer. Diskussionen som fick sin början på Facebook spreds snart till mer traditionella diskussionsfärer, så som akademiska föreläsningssalar, dagstidningar, samhällseliga och kyrkliga institutioner, även om det var paganerna och muslimerna som tog initiativet till diskussionen. Att Facebook fungerade som diskussionskanal förde med sig nya och utmanande drag i den finländska dialogen, men samtidigt förstärkte den redan existerande stereotyper om olika religiösa grupper. I diskussionsinläggen på nätet upprepas ofta schablonartade klichéer

om olika religiösa samfund och deras medlemmar, och de korta kommentarerna gjorde det svårt att få till stånd en djupare diskussion.

Trots att det nya forumet för dialog inte helt lyckades lösgöra sig från traditionella stereotyper och svartvita tankesätt, där världsreligionerna ses i ett motsatsförhållande till varandra, var det i alla fall en ny öppning i religionsdialogens atmosfär i Finland. Det här framkommer speciellt i diskussionerna om hur makt och auktoritet definieras och fungerar i religionsdialogen. I det här fallet genomgick både deltagarna och uppsättningen teman som behandlades en radikal förnyelse. Då religionsdialogen klev in i de sociala mediernas värld lämnade den samtidigt de etablerade rutinerna bakom sig och steg in i en ny, deltagande och experimentell kontext. Men även om diskussionen fick fräschare nyanser, steg den samtidigt ut på minerad mark. Diskussionen på nätet är visserligen öppen och jämlik, men ofta även stridslysten, tillspetsad och inte alltid konstruktiv. Det återstår att se hur den nya diskussionskulturen utvecklas. Redan i nuläget använder ungdomarna flitigt internet, Skype och olika kanaler i sociala medier som en naturlig del av sitt sociala umgänge och sin kommunikation, vilket säkerligen kommer att avspeglas allt mer inom religionsdialogen.

Slutord

Även om det förekommer dialogverksamhet i allt större utsträckning i Finland – och man till följd av den ökande internationaliseringen kan anta att verksamheten fortsätter växa och mångfaldigas – finns det även utmaningar som måste bemötas. En utmaning är just mångfalden: det är viktigt att dialogens olika nivåer tas i beaktande för att verksamheten inte ska förbli enbart ett samtal mellan ledarna för samfunden. Man måste engagera alla grupper i samhället och alla de dimensioner som nämndes i inledningen till den här artikeln. Dialogen borde föras i daghem och närbutiker, på arbetsplatser, i medierna och i politiken. Som verktyg för dialogen borde man införa både idrott och konst, praktiska utmaningar och lokala projekt, gemensamma seminarier och publikationer och – om det upplevs som naturligt och gott – gemensamma riter. Nya aktörer välkomnas till fältet, men till följd av den brokiga skaran av organisationer finns det också en risk att det uppkommer konkurrens i stället för samarbete mellan olika aktörer. Det här tjänar inte någons intressen och bör undvikas. Dessutom är de knappa resurserna ett verkligt problem. Hittills är det främst den evangelisk-lutherska kyrkan som haft ekonomiska resurser och personalresurser för verksamheten. Det finns ett behov av mera offentlig finansiering för dialogprojekt som olika åskådningssamfund och organisationer fritt kan ansöka om. År 2016 öppnade Undervisningsministeriet ett ansökningsprogram inriktat på dialog, det första understödet som är avsett för det här ändamålet.

Till de grundläggande frågorna och utmaningarna hör även frågan om vem som tillåts delta i dialogen. Religionerna kan ha egna agendor för dialog med andra religionsamfund, men med tanke på attitydfostran och samhällsfreden är det inte önskvärt att lämna religionslösa åskådningar utanför dialogen. Också frågor som handlar om hur man definierar religion och religiositet bör begrundas: ibland tillåts endast de så kallade skriftreligionerna eller världsreligionerna att delta i dialogen, inte paganer eller nya religiösa rörelser. Ifall religiositeten blir allt mer flytande och mångformig kan det här sättet att bygga gränser, som på sätt och vis är konstgjorda, vara ett övergående fenomen. Det finns emellertid en risk att en del dialogaktörer isolerar sig i separata kretsar, vilket inte är idealiskt med tanke på att dialogen borde vara öppen. Dialogen är inte ett självändamål, utan ett verktyg och en process med vars hjälp man förhoppningsvis kan skapa samhällsfred och förståelse, och på så sätt ge var och en i Finland en tryggare, rättvisare och mer blomstrande vardag. På den här grunden byggs också dialogens samhällsbetydelse: dialogen kan skapa nya kompetenser, öka den religiösa läskunnigheten och ge en bättre beredskap att möta de nya utmaningar som en global värld för med sig. Dialogen är en etisk filosofi och ett etiskt ställningstagande, men samtidigt är den en väldigt konkret och samhällscentrerad handling.

Man föreställer sig ofta olikhet i förenklade, svartvita antingen/eller-kategorier. Utgående från något bestämt huvudkriterium – till exempel religion, språk, nationalitet, hudfärg eller kön – definieras världen i de som är lika (det vill säga de goda) och de som är olika (de som bör undvikas). Tolererar vi finländare religionernas olikheter? Ordet tolerans, på finska *suvaitsevaisuus* och på engelska *tolerance*, används flitigt i den finländska och den större europeiska diskussionen som förs i dag kring de utmaningar som hör samman med religionernas samexistens: vi måste vara toleranta mot andra människor som har en annorlunda religiös och kulturell bakgrund än vi själva. Ordet tolerans har sina rötter inom den tidiga medicinen och läkemedelstillverkningen. Med ordet avsågs då den största mängden gift som kunde ges åt en människa utan att hon dog. Om tolerans anses vara en bra definition på hur vi ska förhålla oss till andra kulturer och religioner har vi inte ställt våra målsättningar särskilt högt: hur mycket olikhet kan vi tåla utan att vi dör? Det är uppenbart att det här inte är en särskilt fruktbar utgångspunkt. Att tåla den andra är långt ifrån en jämlik och rättvis samexistens. Tolerans innebär att vi förbehåller oss rätten att definiera vad som är normalt och vad som är avvikande. Vi normala kan i vårt ädelmod och vår vidsynighet tolerera dessa avvikande andra, trots att de är konstiga, har fel, och är i minoritet.

Vad kunde vi alltså göra i stället för att tåla och tolerera, och hur kunde vi eventuellt förverkliga det här alternativet? Vi hoppas att de religionsdialoger som förs på olika nivåer i Finland ger ett svar på den här frågan. I dialogen måste den andra ges utrymme att genuint vara annan. Det är omöjligt att höra en ensam hand applådera, som ett gammalt zenbuddhistiskt ordspråk säger. Med andra ord är likheten en stum monolog, medan olikhet leder till en mångstämmig dialog.

Webbsidor för organisationer som nämns i artikeln:

- European Council of Religious Leaders
<http://www.rfp-europe.eu/index.cfm> (hämtat 8.2.2016).
- Kultur- och religionsforumet FOKUS rf
www.kulttuurifoorumi.fi (hämtat 13.10.2015).
- Religions for Peace
<http://www.religionsforpeace.org> (hämtat 8.2.2016).
- Kvinnonätverket inom Religions for Peace Finland
<https://kultainensaanto.wordpress.com/religions-for-peace-suomen-naisverkosto/> (hämtat 11.10.2015).
- Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, arbetsgrupper
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content550B99> (hämtat 5.10.2015).
- Tillsammans för Finland
<http://www.hs.fi/ulkomaat/a1453789476888> (hämtat 9.2.2016).
<http://tillsammansforsverige.fryshuset.se/> (hämtat 9.2.2016).
- United Religions Initiative/Uskot ilman rajoja ry
<https://kultainensaanto.wordpress.com/uskot-ilman-rajoja-ry-faiths-without-borders/> (hämtat 8.2.2016).
- Veckan för interreligiös harmoni
www.yhteisymmarrysviikko.fi (hämtat 11.10.2015).
- RESA-forumet/USKOT-foorumi
<http://www.uskot-resa.fi> (hämtat 11.10.2015).

Litteratur:

- Cornille, Catherine (ed.)
2013 The Wiley-Blackwell Companion to Inter-religious Dialogue.
Chichester: Wiley-Blackwell.
- Illman, Ruth
2006 Ett annorlunda Du: reflektioner kring religionsdialog. Göteborg: Makadam.
- 2010 Mångfald, möten och misstro: religionsdialog i dagens Finland. – Religionens återkomst. Brytningspunkter i kyrkan, religionen och kulturen. Red. Tuomas Martikainen & Ville Jalovaara. Helsingfors: Magma. 97–104.

Illman, Ruth & Sjö, Sofia

2015 Facebook as a Site for Inter-religious Encounters: a case study from Finland. – *Journal of Contemporary Religion* 30/3, 383–398.

Rautionmaa, Heidi (red.)

2010 Uskontodialogi: kasvatusta kulttuurien kohtaamiseen. Helsingfors: Kultur- och religionsforumet Fokus.

2012 Näin uskon: nuorten puheenvuoroja. Helsingfors: Finska missionssällskapet.

Rosenblad, Dorothea & Rosenblad, Fanny

2013 Samma rötter: Abrahams barn i tre religioner. Stockholm: Fondi förlag.

FÖRFATTARE

Aram Aflatuni har arbetat som tv-reporter och -producent vid Yle, Tarinatalo och ITV Studios i över 20 år och är särskilt specialiserad på kulturmöten. Hans reporterteam har vunnit bland annat Hella- och Koura-prisen, Format-Finlandia och första pris på filmfestivalen i Tammerfors. Han är medlem i bahá'í-samfundet.

Emil Anton är lekmannamedlem i Helsingfors katolska stift och doktorand i teologi vid Helsingfors universitet. Temat för hans doktorsavhandling är påven Benedictus XVI:s (Joseph Ratzingers) bidrag inom religionsteologi och religionsdialog.

Kai Arasola (TD, pastor) var före sin pensionering chefredaktör för adventkyrkans tidskrifter i Finland och lärare i teologi vid kyrkans högskolor.

Abbas Bahmanpour är imam och ordförande för det islamiska samfundet Resalat. Han har studerat islamiska vetenskaper vid Middlesex University i London och skriver för tillfället sin doktorsavhandling vid Helsingfors universitet. Han är specialiserad på shiaislam och Koranens historia.

Leif-Göte Björklund är verksam som pastor i Borgå metodistförsamling sedan år 2015. Han har disputerat i ämnet kyrkohistoria vid Åbo Akademi om de svenska lekmannapredikanternas betydelse för metodistkyrkans etablering i Finland.

Måns Broo (FD, docent) är forskare i ämnet religionsvetenskap vid Åbo Akademi.

Jan Edström (TM) är pastor i Helsingfors svenska baptistförsamling, ordförande för samarbetsorganet för de svenskspråkiga frikyrkorna Frikyrklig samverkan rf och sakkunnig i mänskliga rättigheter vid Kyrkans central för det svenska arbetet.

Katriina Hulkkonen är doktorand i religionsvetenskap vid Åbo universitet. I sin pro gradu-avhandling studerade hon Jehovas vittnen.

Ville Husgafvel är doktorand i religionsvetenskap vid Helsingfors universitet. Han forskar i västerländsk buddhism och nytolkningar av den buddhistiska meditationstraditionen inom terapeutiska mindfulnesspraktiker.

Mitra Härkönen är social- och kulturanthropolog. Hennes doktorsavhandling handlar om tibetansk buddhistiska nunnor medan hennes post doc-forskning fokuserar på buddhismen i Finland.

Ruth Illman är docent i religionsvetenskap och föreståndare för Donnerska institutet i anknytning till Åbo Akademi. Hon forskar i religionsdialog och kulturmöten särskilt inom konsten.

Tomi Karttunen (TD) är docent i systematisk teologi med ekumenik som specialområde. Han är även ledande sakkunnig i teologi och ekumenik vid Kyrkostyrelsens utrikesavdelning inom evangelisk-lutherska kyrkan.

Kimmo Ketola (FD) är forskare i religionsvetenskap vid Kyrkans forskningscentral. Han forskar i nya religiösa rörelser och religiös förändring i Finland.

Mika Lassander, doktor och äldre forskare, deltar i ett internationellt forskningsprojekt med temat unga vuxnas värderingar och världsbilder som pågår vid religionsvetenskapens spetsforskningsenhet vid Åbo Akademi.

Riitta Latvio (FM) är doktorand i religionsvetenskap vid Helsingfors universitet och har varit aktiv inom praktisk religions- och åskådningsdialog bl.a. i egenskap av tf. verksamhetsledare för religions- och kulturforumet FOKUS rf.

Saga Lippo är kapten och officerare i Frälsningsarmén och teologiestuderande. För tillfället arbetar hon som programsekreterare för Frälsningsarméns sociala arbete.

Mikko Malkavaara, docent i allmän kyrkohistoria, är lärare och forskare vid yrkeshögskolan Diakonia. Han har forskat i kyrkornas samarbete och hjälpverksamhet särskilt under kalla kriget, finländsk kyrkohistoria ur olika perspektiv och dessutom det indiska kastsystemet och befrielsesteologi.

Esko Matikainen (TM) är verksamhetsledare för Pingstkyrkan i Finland och pastor i Salemförsamlingen i Helsingfors. Han är styrelsemedlem i Finska frikyrkorådet och är verksam i flera nätverk för invandrararbete.

Pekka Metso (TD) är forskare i teologi vid Östra Finlands universitet. Hans forskningsområde är den ortodoxa kyrkans lära och ortodoxt liv.

Suaad Onnisekä är ämneslärare i fysik, matematik och islam. Hon har varit verksam på olika nivåer inom den islamiska gemenskapen under nästan två årtionden och har utvecklat undervisningsmaterial och -metoder för undervisningen i islam.

Teemu Pauha (PsM, TM) är psykolog och doktorand i religionsvetenskap vid Helsingfors universitet. Han forskar i islam i Europa och särskilt hur unga muslimer i Finland reflekterar över sin identitet.

Risto Pulkkinen (TD) är docent i religionsvetenskap och nordisk etnografi, författare av facklitteratur och präst i evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Han är specialiserad på nordisk folktro.

Tommy Ramstedt är doktorand i religionsvetenskap vid Åbo Akademi. I sin doktorsavhandling studerar han ”gränskunskap” (fi. rajatieto) och alternativ andlighet i Finland.

Heidi Rautionmaa är präst, journalist och expert på religionsdialog. Hon är aktiv inom tre inflytelserika internationella organisationer: United Religions Initiative, Religions for Peace och Religionernas världsparlament. För närvarande skriver hon en doktorsavhandling om unga vuxnas fostran till religionsdialog.

Jouko Ruohomäki (TD) var före sin pensionering vice rektor för pingströrelsens institut Iso Kirja och har forskat i pingströrelsens historia.

Hanna Salomäki (PD, TD) är chef för Kyrkans forskningscentral. Finländarnas religiositet och väckelserörelsernas verksamhet är hennes specialområde.

Jussi Sohlberg (TM) arbetar som forskningskoordinator vid Kyrkans forskningscentral. Hans specialområde är religiösa samfund i Finland, särskilt nya religiösa rörelser, västerländsk esoterism och nyandlighet.

Leena Sorsa (TD) är tf. forskare vid Kyrkans forskningscentral. Hon forskar i religionsfrihet och förhållandet mellan religion och stat i Finland.

Terhi Utriainen är docent och tf. professor i religionsvetenskap vid Helsingfors universitet. Hon forskar i finländarnas vardagliga religion och andlighet, särskilt tron på änglar.

Hannu Vuorinen är pastor och ledare för Finska frikyrkan (Suomen vapaakirkko) och aktiv styrelsemedlem i Ekumeniska rådet och Finska frikyrkorådet.

Daniel Weintraub (FM) är lärare i judisk historia och religion vid Helsingfors judiska samskola. Han anlitas ofta som sakkunnig för olika utbildningstillfällen och arbetsgrupper av bl.a. Undervisningsministeriet, Utbildningsstyrelsen och evangelisk-lutherska kyrkan.

Esa Ylikoski (FM) är generalsekreterare för fritänkareförbundet i Finland och chefredaktör för tidskriften *Vapaa Ajattelija*. Han är medlem i Delegationen för likabehandlingsärenden som utses av statsrådet.

Kim Östman (FD, TkD) fokuserar i sin religionsvetenskapliga forskning på dynamiken mellan mormonismen och det finländska samhället. Han arbetar inom den tekniska branschen och skriver för tillfället en faktabok om mormonismen.

Religionerna och åskådningarna är viktiga byggstenar i kulturen och samhället. Möten med olika åskådningar och religioner är i allt högre grad en del av vardagen även för finländarna. I en värld som är allt mer internationell blir det hela tiden viktigare att ha kunskap om de religioner och åskådningar som finns i vår omgivning. I det religiösa landskapet och åskådningssmiljön i Finland finns förutom de traditionella världsreligionerna även många nya religiösa rörelser och andliga strömningar samt icke-religiösa åskådningar.

Det centrala temat i den här artikelsamlingen är hur mångfalden av religioner och åskådningar samt religions- och övertygelsefriheten utvecklats i Finland, betraktat ur ett perspektiv som betonar den ömsesidiga samverkan mellan olika religionssamfund och åskådningstraditioner. Artiklarna ger insikter i hur religionerna och åskådningarna kommit till vårt land, hur de format varandra och finländarnas liv.

Bland författarna finns både religionsforskare och representanter för olika religioner och åskådningar. Verket anknyter för sin del till jubileumsåret för Finlands 100-åriga självständighet. Boken lämpar sig för till exempel journalister, studerande och alla som behöver information om de religioner och åskådningar som finns i vårt land.

KYRKANS FORSKNINGSCENTRAL †

ISBN 978-951-693-366-8 (hft)

ISBN 978-951-693-367-5 (pdf)

EV. LUTH. †
KYRKAN
I FINLAND